

DUE DATE SLIP**GOVT. COLLEGE, LIBRARY****KOTA (Raj)**

Students can retain library books only for two weeks at the most

BORROWER S No	DUE DTATE	SIGNATURE

THE
PRINCESS OF WALES
SARASWATI-BHAVANA TEXTS

No 36

EDITED BY
GOPĪNĀTHA KAVIRĀJA

THE
ANANDA-KANDA-CHAMPŪ

*Printed by Jan Krishna Das Gupta
At the Gulya Vilas Press, Gopal Maulin Lane,
Benares City*

1931

श्रीमन्मित्रमिश्रविरचिता

आनन्दकन्दचम्पूः

जयपुरराजगुरुकथाभट्टवंशावतंसेन
श्रीनन्दकिशोरशर्मणा साहित्याचार्येण
सभूमिकोपस्कारं सम्पादिता ।

THE

ĀNANDA-KANDA-CHAMPŪ

By

MITRA MIS'RA

With a Foreword by

Principal GOPINATH KAVIRAJ

Edited with Introduction, alphabetical Index etc,

By

Nanda Kishore Sharma Sahityachārya,

Research Scholar, Government Sanskrit Library,

Benares

1931

FOREWORD

The following pages embody the text of an interesting Champu called Ānanda Kanda, attributed to Mitra Miśra, the accredited author of Vīramitrodaya, the famous digest on Indian Law. The work was undertaken for publication, even on insufficient data (there being only a single incorrect manuscript available so far), on the following grounds

(i) Its association with the name of Mitra Miśra who is a very familiar figure in the history of Sanskrit Literature, though in a different branch.

(ii) Its ornate diction which, inspite of its apparent blemishes, is certainly a striking feature in the declining age of sanskrit composition

(iii) The interest of the work as a literary production from the standpoint of Vaiṣṇava sectarian culture

A cursory glance will suffice to reveal a number of grammatical and syntactical anomalies which are unpardonable in a modern composition. The theme of the Champu too is not new, being based in a general way on the Joy of the birth and early exploits of Śrī Kṛṣṇa as depicted in the Ś'rīmad Bhagavata, Section V (Chapters 1-69) And yet the work, even as it is, was considered deserving of publication

The name of the work owes its origin to the fact that it treats of the appearance in time (birth) of the Eternal Principle of Divine Joy as embodied in the Holy Figure of Ś'rī Kṛṣṇa (Cf the text III. 4) It is not known to what particular Vaiṣṇava sect the

author belonged All that is known is that he was a Sannadhya Brahman of the Pañcha Gauda class and was devoted to Visnu worship

The author's patron Raja Vira Simha Deva of Orchha, reigned from 1603 A. D. to 1627 A. D. and was probably identical with the Bir Singh Deo who is said to have killed Abul Fazl the courtier of the Emperor Akbar It is not known whether Mitra Misra was himself the author of the Champu or it was another poet's composition fathered on him as partly perhaps is the case of the commentary on Yajñavalkya Smṛti

The young scholar to whom the work was entrusted for editing was faced with great difficulties but he has spared no pains to make the edition as useful and attractive as possible The edition is based as already observed on a single manuscript of the work belonging to the Sarasvatī Bhavana Library Benares The Ms. is full of inaccuracies and slips of the pen disfigure it from beginning to end There were occasional lacunae in the text The printing has been carried through much more quickly than was consistent with an artistic work of this nature It is still to be hoped that with all these defects of which the editor is painfully conscious, the book will be found an interesting and pleasant reading and it is expected that sufficient allowance will be made for the shortcomings incidental to a work of this character

॥ श्रीदधिमय्यै नमः ॥

उपोद्घातः ।

अथेय प्रस्तूयते हुन्द्रेलखण्डाधिराजघोरसिंहदेवसमाश्रितश्री-
मन्मित्रमित्रविरचितामिनवाऽऽनन्दकन्दचम्पूविपश्चिदपश्चिमाना कर-
कमलपूपायनीकर्तुम् । सहकृतसाहित्ये गत्यर्थकाञ्चीरादिकाश्चपि
धातोरुप्रत्ययं विहिते "चम्पयति, चम्पति" इति निष्पन्न(१)श्च
म्पूशब्दः काव्ये कदा निरुद्ध इति विवेके प्रस्तुतेऽग्नि(२)पुराण इम-
मुपलभामहे ।

यथा—

(३)"मिश्र चम्पुरिति ख्यात प्रकीर्णमिति च द्विधा ।

श्रव्य चैवामिनेय च प्रकीर्ण सकलोक्तिमि " ॥

[३३६ अध्या० ३८ श्लो०]

काव्य तावत् त्रिधा, गद्यपद्यमिश्रमेदेभ्यः । तत्र मिश्र गद्यपद्यमय
काव्य चम्पूशब्देनोच्यत इत्याशयः ।

ततश्च विस्ताब्दसप्तमशताब्द्या दण्डिना काव्यादर्शे [१ अ० ३१ श्लो०]
"गद्यपद्यमयो काविश्चम्पूरित्यभिधीयते" इत्यादिना चम्पूशब्द-
समाहृतः । तथा सूक्ष्मेक्षिकयेदमपि विवेचितं तत्रैव यद् यदि गज
स्तुस्तिर्गद्यपद्यमया भवेत्तदा तत्र विरुद्धशब्दो व्ययहार्यः, इति ।

किं च दण्डिनैव विशेषे प्रतिपादितेऽपि नाटकादावतिव्याप्तिमा
शङ्क्य द्वादशशताब्द्या हेमचन्द्राचार्यः काव्यानुशासने चम्पूलक्षण

(१) चम्पत्य पुनाति सङ्ख्यान् विस्मितीकृत्य प्रसादयतीति चम्पुरिति हरि-
दासमहाचार्यः ।

(२) बंगाल एसियाटिकसोसाइटी १९३३ वि. वर्षे राजेन्द्रलालमित्रेण प्रकाशितम् ।

(३) यद्यपि "मिश्र वपुरिति ख्यात" इति पाठ समुपलभ्यते तथापि सोऽ-
प्याह । अर्थानुमन्धानशून्यत्वात् ।

परिष्कृतवान् ।

उक्तवांश्च—

“गद्यपद्यमयी साङ्गा सोच्छ्वासा चम्पूः” इति ।

यथा नलचम्पूया कथाविमाजका उच्छ्वासा हरिचरणसरोजपदा-
ङ्किताः समुपलभ्यन्ते । नद्याविधोच्छ्वासादियुता गद्यपद्यमयी वाणी
चम्पूरिष्यत इति चम्पूलक्षणव्यवस्था ।

चम्पूनिर्माणशैलीयं वैदिकोपाख्यानेभ्यः पालीभाषामयजातक-
कथाभ्यः पञ्चनःप्रहितोपदेशप्रभृतिसंस्कृतकाव्येभ्यश्च समुद्भूत्य
रूपान्तरमानीता विदुषां पुरस्तात्प्रस्फुरति ।

तत्र सर्वप्रथमा कतमा चम्पूरिति पर्यालोचने तु दमयन्तीकथा-
पराभिधेया नलचम्पूरम्माकं दृष्टिपथमवतरति । यद्यपि काव्यानु-
शासने हेमचन्द्रेण चम्पूलक्षणं निर्माय सुयन्धुचिरचितवासवदत्तो-
दाहरणत्वेन निरदिश्यत । तथापि सर्व आलङ्कारिकास्तां चम्पूतया
न मन्यत इति सर्वप्रथमा त्रिविक्रम(१)मदृचिरचिता नलचम्पूरेव
मन्तव्या । सोऽयं त्रिविक्रममद्वे मदालसाचम्पूप्रणेता कुरुण्ड(२)क-
ग्रामस्थदानपत्रलेखको मान्यवेटाघोशराष्ट्रकूटकुलममुद्भूतध्रीमदिन्द्र-
राज (तृतीय) महाराजसमाश्रये ९१५ ईशवीयवर्षे समुपस्थित
वामीत् ।

किं च—साम्प्रतं बहुसंख्याकाश्चम्बः समधिगता इति तासां
सर्वासामैतिहासिकपर्यालोचनस्याग्रानवकाशमवलोक्य केवलं पर्या-
लोचितसमयाः, अपर्यालोचितसमयाश्चेति ता द्विधा विभज्य विदुषां
मोदायाधो निर्दिश्यन्ते ।

(१) त्रिविक्रममदृचगिरिं विद्वत्तमम्मामिश्रम्पूदन्तनिबन्धे ।

(२) ऐल्लोऽयं जर्नल काव्ये ग्राम्ब रायल एशियाटिकसोसाइटी भागे १८

अथ पर्यालोचितसमयाः ।

चम्पूनाम	निर्मातृनाम	समयः	विवरणम्
१-नलचम्पू,	त्रिविक्रमभट्टः,	११५ ए. डी.,	मुद्रिता [वम्बई]
२-मदालसाचम्पू;	"	"	"
३-यशस्तिलकचम्पू;	सोमदेवसूरिः,	१५९ ए. डी.,	"
४-जीवन्धरचम्पू;	हरिचन्द्रः,	१० शताब्दी,	[तजौर]
५-रामायणचम्पू;	भोजः,	११ शताब्दी	[वम्बई]
६-उदयसुन्दरीकथाचम्पू,	सोहलः,	"	[वरौदा]
७-चम्पूभारतम्,	अनन्तभट्टः,	१५ शताब्दी,	" [वम्बई]
८-चरदाभिप्रायचम्पू;	तिरुमलाम्बा,	१५३० ए. डी.,	(१) [तं००४२२०वा०७अमुद्रिता]
९-वीरभद्रदेवचम्पू,	पद्मनाभमिश्रः,	१५७६ ए. डी.,	(२) [पिटर्सन १, १०१]
१०-भागवतचम्पू;	अभिनवकालिदासः,	१६ शताब्दी,	मुद्रिता [वम्बई]

(१) डिस्मिप्टिब् वैदोलाम् आफ् दी संस्कृतमनस्त्रिपट्स् इन् दी सरस्वतीमहल लाइब्रेरी तजौर वाल्यूम ७, नम्बर ।

(२) डिटेलर रिपोर्ट आफ् व्यापरेसन् इन् सर्व् आफ् संस्कृतमनस्त्रिपट्स्, बाई प्रोफेसर पिटर्सन् वाल्यूम १ पृ० १०१ ।

११-साधवचम्पू,	चिरञ्जीयभट्टाचार्य.	१६ शताब्दी,	"	[कलकत्ता १८७२ ई०]
१२-पिङ्ग-मोदतरङ्गिणीचम्पू,	"	"	"	["]
१३-भागवतचम्पू,	राजनाथ	"	"	[तं० ७ नं० ४ ७० अमुद्रिता]
१४-आनन्दधुन्दावनचम्पू,	कर्णपूर.	"	"	मुद्रिता [मथुरा]
१५-गोपालचम्पू,	जीवगोस्वामी	"	"	[वृन्दावन १९६१ सं०]
१६-यात्राप्रबन्धचम्पू,	समरपूङ्गवदीक्षित,	"	"	[यम्यई]
१७-आनन्दकन्दचम्पू	"	"	"	[इन्डि ७ वा. अमुद्रिता]
१८-मन्दारमरन्दचम्पू	कृष्ण	"	"	मुद्रिता [यम्यई]
१९-यसुचरित्रचम्पू,	कालहस्ती,	"	"	[तं० ७ न ४१४६ अमुद्रिता]
२०-भुसिंहचम्पू,	सूर्यदेवक्ष,	१६३६ प डी.	(१)	[इन्डि ७ नं ४०५१ अमुद्रिता]
२१-नीलकण्ठविजयचम्पू,	नीलकण्ठदीक्षित,	१६३५ ए० डी०	"	मुद्रिता [मद्रास]
२२-त्रिपुरविजयचम्पू	"	"	"	(२) [तजौर पृष्ठ १५८]

(१) इन्डिया आफिस् कैदोलाग् वात्स्यम् ७, नम्बर ।

(२) बरनलस् तजौरकैदोलाग १८८० ई० ।

- २३-कर्णचम्पू;
 २४-विश्वगुणादर्शचम्पू;
 २५-हस्तिनिरिचम्पू;
 २६-उत्तरचरितचम्पू;
 २७-यतिराजविजयचम्पू;
 २८-फेरलामरणचम्पू;
 २९-स्याहासुधाकरचम्पू;
 ३०-त्रिपुरविजयचम्पू;
 ३१-त्रिपुरविजयचम्पू;
 ३२-नृसिंहचम्पू;
 ३३-अनिरुद्धचरितचम्पू;
 ३४-धर्मविजयचम्पू;
 ३५-भोमलवंशावलीचम्पू;

कक्कामट्ट,
 वेङ्कटाध्वरी,

"

"

आहोविलः

रामचन्द्रदीक्षितः,

नारायणः,

नृसिंहामात्यः,

अतिरात्रयाजी,

केशचमट्टः

देवराजः

नल्लादीक्षितः,

वेङ्कटेशकविः,

१६९६ प. डी.
 १७ शताब्दी,

"

"

१७ शताब्दी,

"

१७ शताब्दी,

१७ शताब्दी,

"

"

१७ शताब्दी,

१७१० प. डी.

१७११ प. डी.

मुद्रिता [चम्बई]

(१) [कु. ४ नं. ३५१ अमुद्रिता]

[त. ७ नं. ४०३१]

मुद्रिता [चम्बई]

[तं; ७ नं. ४०३६]

[तं. ७ नं. ४०३६]

मुद्रिता [चम्बई]

[सरस्वतीभवन बनारस]

[तं. ७ नं. ४२११]

[तं ७ नं. ४२४०]

—
 १७ शताब्दी, आप् दी बम्बई ब्राह्म आक् दी रायल् एसि-

(१) प. दिस्क्रिप्टिव् वैद्योलाग् संस्कृत अन्ध प्राकृत मनस्क्रिप्टस् इन दी लाइब्रेरी आफ् दी बम्बई ब्राह्म आक् दी रायल् एसि-

याटिक सोमाद्वी वा. १-३ ।

(२) प. ट्राइनीयल् वैद्योलाग् आफ् मनस्क्रिप्टस्, गवर्नमैण्ट संस्कृतलाइब्रेरी मद्रास, कुन्नुस्वामी शास्त्री पृ. १ ।

४ वालयम्, नम्बर ।

३६-यदुगिरिभूषणचम्पू,	अपलाचार्य-	१८ शताब्दी,	[कु ४ नं ३००]
३७-हरिचन्द्रचरित्रचम्पू,	गुरु राम ,	१८ शताब्दी,	[कु ३ न २०८३]
३८-शङ्करचोतविलासचम्पू,	शङ्करमिश्र,	"	(१) [हृ वा ५ नं १४७]
३९-गौरीमायूरमाहात्म्यचम्पू,	अप्यादीक्षित ,	१७२५ ए डी	[तं ७ नं ४०३५]
४०-चित्रचम्पू ,	बाणेश्वरभट्टाचार्य ,	१७४४ ए डी,	[इन्डि ७ नं ४०४४]
४१-गङ्गायतरणचम्पू;	शङ्करदीक्षित	१७८० ए डी	[" नं. ४०४१]
४२-बालभागवतचरण;	पद्मराज ,	१८०० ई	[(२) भण्डा १ नं ७१]
४३-स्यानन्दूरपर्यर्णतचम्पू ,	[रामवर्म कुलशेखर वश्विमहाराज] १८१३ ई		[मुद्रिता—अनन्तशयने]
४४ भागीरथीचम्पू,	अच्युतशर्मा,	१८१४ ई ,	मुद्रिता (बम्बई)
४५-कुमारसंभवचम्पू;	शारभोजी महाराज ,	१८३२ ई.	[तं ७ नं ४०३०]
४६-रघुनाथविजयचम्पू ,	श्रीकृष्णकवि,	१८६५ ई०	मुद्रिता (बम्बई)
४७-शिष्यविलासचम्पू;	विरूपाक्ष ,	१८ शताब्दी,	[त ७ नं ४१६०]
४८-चोलचम्पू ,	"	"	[" नं. ४२१३]
४९-वेङ्कटेशचम्पू:	धर्मराज	"	[त ७ नं ४१५८]

(१) दिम्पिक्टिव् वैटोलाग आफ् संस्कृत मतस्त्रिपुटम् इन् कलकत्ता संस्कृतकालेज, दुर्गपेशशाही वालयूम ५, नम्बर ।

(२) लिस्ट् आफ् संस्कृतमनस्त्रिपुटम् प्राइवेट लाइब्रेरी इन् दो बम्बई प्रेसीडेन्सी, आफ् आर जो मण्डारकर, पार्स १ नम्बर । एन् १८६६ ।

५०-उत्तरचम्पू,	भगवन्ताचार्य,	१८ शताब्दी	[तं. ७ नं. ४०२६]
५१-प्रजमुकुटीप्रिलासः	अलशिङ्गभट्टदीक्षितः,	"	[कु. ४ नं. ३२९२]
५२-भैष्मीपरिणयचम्पू,	रत्नसेटदीक्षितः,	१८ शताब्दी	[मुद्रिता [कलकत्ता]
५३-अभिनगरामायणचम्पू,	लक्ष्मणदान्तः,	१८७६ ई.	[भण्डा. १ नं. ३६] [मुद्रिता]
५४-लक्ष्मीश्वरचम्पू:	रमायाई,	१८७९ ई.	[" कलकत्ता)
५५-शङ्कराचार्यचम्पूकाव्यम्,	घालगोदायरी,	वर्तमान.	मुद्रितम् [वम्बई]
५६-वेङ्गुलानयिन्दरम्,	भगवच्चन्द्रविशारदः,	"	" (कलकत्ता)
५७-प्रदोषमहात्म्यम्,	प्रभाकरतालमणः	"	" [त्रिचूरम्]
५८-पुरुदेवचम्पू:	जिनदासशास्त्री		चम्बई मुद्रिता

(जैनचम्पूः)

१२-काव्यकलापचम्पू;	महानन्दधोरः	(१) [मित्र. २ वा. ९३१]
१३-काशिकातिलकं,	नीलाफण्डभट्टः	[कुप्यु. ३ वा. २०११ (a)]
१४-कुमारमार्गयोग्यचम्पू;	भानुदत्तः	[इन्डिया ४०४०]
१५-कुमारविजयचम्पू;	भास्करयज्वा	[कुप्यु. ४ वा. ३९१९ (f)]
१६-कुमाराम्बुदयचम्पू;	अक्षतनामा,	[" ३ वा. २५०१ (B)]
१७-कुमारोदयचम्पू;	"	[" ४ वा. ३९६४ (B)]
१८-कुयलयाश्वविलासः,	त्रिविक्रमः,	[चम्पईमुद्रितः]
१९-कृष्णकीर्तिः,	चिस्तामणिः	[वीकानेर ५४२]
२०-कृष्णराजचम्पू;	कृष्णदास्त्री,	[Bico २४८]
२१-कृष्णविजयचम्पू;	वीरेश्वरः,	[कुप्यु. २ वा. १६०४ (c)]
२२-गङ्गावर्षशानुचरितचम्पू;	वासुदेवयसोमयाजोराजशुभः	[कुप्यु. ४ वा. ३०३०]
२३-गोदापरिणयचम्पू;	अक्षतनामा	[कुप्यु. ४ वा. ३१०७]
२४-गौरीपरिणयचम्पू;	वेङ्कटसुरिः,	[" ३-२२ ५५ (n)]
२५-गौरीमायूरमाहात्म्यचम्पू;	अप्पादीक्षितः,	[तंजौर १५८ पृ०]
२६-चन्द्रशेखरचम्पू;	रामनाथकविः	[कलका मुद्रिता]

(१) नोटिसेन् आफ् सेन्कुलमनस्क्रिप्टस् बाई राजेन्द्रलालमित्र वाल्यम्, नम्बर ।

२७-चम्पूसंक्षेपः,	[कुप्पु. ३ वा. २७८१ (०)]	भीष्माचार्यः
२८-दूतवाक्यचम्पूः,	[" ३ वा. २४७५ (B)]	अज्ञातनामा
२९-नरसिंहचम्पूः,	[तंजौर १५९ पृष्ठ]	संकर्पणसूरिः
३०-निरनुनासिचम्पूः,	[कुप्पु. ४ वा. ४२०६ पृष्ठे (B)]	नारायणद्विजः,
३१-नीलकण्ठचम्पूः	(चम्बई मुद्रिता)	
३२-पञ्चकल्याणचम्पूः,	[कुप्पु. ४ वा. २९४०]	चिदम्बरकविः
३३-पारिजातहरणचम्पूः,	(चम्बई मुद्रिता)	कृष्णकविः,
३४-पार्वतीपरिणयचम्पूः,	[कुप्पु. ३ वा. २८८८ (०)]	रामेश्वरविद्यान्
३५-पुरुषोत्तमचम्पूः,	[भण्डा. १ नं० २७४]	नरसिंहः,
३६-प्रलहादचम्पूः,	[मित्र ३ वा. १४२७]	केशवपण्डितः
३७-सकथचम्पूः,	[कुप्पु. ३ वा. २४५५ (B)]	अज्ञातनामा
३८-बालकृष्णचम्पूः	(चम्बई मुद्रिता)	जीवतकविः
३९-भागवतचम्पूः,	[कुप्पु. ३ वा. २६०८ (B)]	अज्ञातनामा
४०- "	[तं नं० ४०६७]	चिदम्बरकविः
४१- "	[" ४०६९.]	रामभट्टः
४२- "	[कुप्पु. ४ वा. ४१२२ (०)]	वीरराघवाचार्यः

सोमशेखरः कोल्लट्टी	[" ३ या २२९५ (a)]
नारायणः	[" ४ या ३७९३ (c)]
रामकृष्णसूरि	(यम्बई मुद्रिता)
अज्ञातनामा,	[कुण्ड १ या. ३६६ (f)]
गङ्गाधरकवि	[कुण्ड ४ या ४१३८ (g)]
अज्ञातनामा,	(काश्मीर ८१ पृ.)
मानवेदमहाराज (कालीकट)	[कुण्ड २ या १८५१ (c)]
रघुनाथ	[तंजौर नं० ४१०६]
कविराज ,	[कुण्ड ४ या ३२१८]
गोपालकवि ,	[" ४ या ४१५० (c)]
विश्वनाथसिंह ,	[मित्र १ या ७३]
बकुलभूषणसूरि ,	[कुण्ड ४ या. ३४९३]
देवराजभट्टा,	[, २ या० १५१६ (a)]
रामाख्यकवि	[" २ या० १४०९ (B)]
अज्ञातनामा,	[" ३ या २४३७ (B)]
वेङ्कटाचार्य ,	[" ३ या. २५४० (B)]

४३-	"
४४-भारतचम्पूप्रबन्ध ,	
४५-भार्गवचम्पू	
४६-मिहिरकन्यापरिणयचम्पू ,	
४७-मद्रकन्यापरिणयचम्पू ,	
४८-माधवानलकामकन्दलाकथाचम्पू ,	
४९-मानवेदचम्पूभारतम् ,	
५०-मारुतिविजयचम्पू ,	
५१-मृगयाचम्पू ,	
५२-युधिष्ठिरविजयचम्पू ,	
५३-रामचन्द्रचम्पू	
५४-रामानुजविषयपरितम् ,	
५५-रामाभियेकचम्पू ,	
५६-रामाभ्युदयचम्पू ,	
५७-रामायणचम्पूप्रबन्ध ,	
५८-रुक्मिणीपरिणयचम्पू ,	

- [" ३ वा. २४५५ (B)]
 [Rice २५२]
 [कुप्पु. ५ वा. १९०७ (c)]
 [कुप्पु. ४ वा. ३९२५ (c)]
 [" १ वा ४१८ (B)]
 [सरस्वतीभवत बनारस]
 [कुप्प. ४ वा. ४१४७(B)]
 (वम्बई मुद्रिता)
 [तंजीर नं. ४१६१]
 [काव्यमालामुद्रिता]
 [कुप्प. ३ वा. २१२३ (a)]
 [कुप्पु. ३ वा. २१२४ (a)]
 [कुप्पु. ३ वा १९७८ (a)]
 (काव्यमालामुद्रिता)
 [कुप्पु. ३ वा. २४५५ (a)]

चिदम्बरकविः,
 गोपालकृष्णः
 नारायणराचमन्त्री,
 नवनीतकविः
 एकाम्रदीक्षितः
 रुद्रन्यायवाचस्पतिः
 कविवादिशेखरः
 वेङ्कटाध्वरी,
 श्रीनिवासः
 वेङ्कटेशकविः
 गोविन्ददासः
 श्रीनिवासरामानुजयतिः,
 गाङ्गेयकविः
 कृष्णः,
 अज्ञातनामा,

- ५९-रुक्मिणीस्वयंवरचम्पूः,
 ६०-वासुदेवानन्दिनीचम्पूः,
 ६१-विक्रमसेनचम्पूः,
 ६२-यिरञ्जिनाथचरितचम्पूः,
 ६३-वीरभद्रविजयचम्पूः,
 ६४-वृन्दावनविनोदचम्पूः,
 ६५-शिवचरित्रचम्पूः,
 ६६-श्रीनिवासचम्पूः,
 ६७-श्रीनिवासचम्पूः,
 ६८-श्रीनिवासविलासचम्पूः,
 ६९-श्रीनिवासमुनियान्नाविलासः,
 ७०-श्रीनिवासयान्नाविलासचम्पूः,
 ७१-सान्नाजिनोपरिणयः,
 ७२-साहित्यतरङ्गिणीचम्पूः,
 ७३-सुभद्राहरणचम्पूः,

श्रीमित्रमिश्रः ।

साम्प्रत मुद्रिताया आनन्दकन्दामिधायाश्चम्पा निर्माता श्री मन्मित्रमिश्रो लोकविदितवैदुष्यो गोपाचल (ग्वालियर) निवासी, दूरवारकुलोत्पन्नः, पञ्चगौडा-त पातिनीं सनाढ्यामिधाता ब्राह्मणजातिमलञ्चकैः । श्रीमतो हसपण्डिनस्य तनूजः परशुराममिश्रोऽस्य पिता । सोऽयं परशुराममिश्रोऽपि यज्ञादिकर्मप्रवणः काशीनिवासिनः श्रौतस्मार्त्तक्रियाकलापनिपुणारुचण्डीश्वराख्याद् गुरो विद्या अध्यैत, इति मित्रमिश्रेण स्वयमेव वीरमिश्रोदयाख्यधर्म(१) शास्त्रनिबन्धारम्भे विवृतम् ।

किं च यवनसम्राजशहाजहासभायामपि कश्चित् परशुरामो (२)वाणीरसालरायापरनामासीत् । एतयोर्द्वयोरेकतानिश्चयोपक्रमे वाणीरसालरायापरनाम्न परशुरामस्य शाकद्वीपीयब्राह्मणवशः सम्भवत्त्वं बाधकमनुवे, इति ।

अपि च—स्वर्गशवर्णनमनेकैः पद्यैः कुर्वाणेनापि मित्रमिश्रेण स्वर्गो ब्रोल्लेखो न कुत्रापि विहितः । परन्तु शाण्डिल्यगोत्रे चन्म लेभ इति (३) धर्मव्यदीक्षितकृतायामद्वैतविद्यातिलकदर्पणाख्याया टीकाया प्रतिपादितम् ।

तथाहि—

“अस्ति प्रशस्तचरितो भुवि मित्रमिश्रः

(१) काशाचौल्लम्भासम्पूतग्रन्थमालाया प्रकाशिते परिभाषाप्रकाशे कविवशवर्णनश्लोका —(२८—३९)

(२) See 'Paraśurama Miśra alias Vapa Rasala Raya by Gopinath Kaviraj M A [Sarasvati Bhavana Studies Vol II]

(३) सारस्वताभवनप्रथमालाया प० गणपतिनाट्टशास्त्रमणा प्रकाशिते 'अद्वैतविद्यातिलके' १ पृ०

शाण्डिल्यगोत्रकलशाम्बुधिलब्धजन्मा ।

पुंसः परम्य हृदयङ्गमकौस्तुभोऽसौ

सर्वासु दिक्षु पितृर्जितकीर्तिराशिः ॥ इति ।

आनन्दकन्दचम्पूकाव्यसमाप्तौ तु मित्रमिश्रेण 'वीरेश्वरचक्रपाणि
ह्री ज्यायांसौ, योगादित्यश्च कनिष्ठो भ्राता, इति मम (१) प्रयो ब्रौत
आसन्नि'त्युक्तम् । सनाढ्यब्राह्मणवशोद्धवत्वमपि च तेनैव सूचितम् ।

तथा चायं वंशवृक्षः—

(ग्वालियरवासो शाण्डिल्यगोत्री)

श्रीहंसमिश्र (दूरवारकुलोत्तः)

परशुराममिश्रः [सनाढ्यब्राह्मणः]

वीरेश्वरः, चक्रपाणिः, मित्रमिश्रः योगादित्यः सुनीतिः [कन्या]

मित्रमिश्रविभूषितो वीरसिंहः ।

(२) ओरछाधिपानर्थो रसिंहोऽसौ बुन्देलामिश्रत्रयिवंशावतस
सकलराजन्योत्तंसः संस्कृतभाषाप्रेमा परमधार्मिकश्चासौ । वंश-
स्थास्य बुन्देलारया कथं कदा प्रवृत्त इति पर्यालोचने प्राचीनेयं
(३) जनधृतिरस्माकमग्रे प्रस्फुरति ।

यथा—'राक्षोवीरमद्रस्य पञ्चपुत्रा आसन्, तेषु चत्वारो महिष्याः,
एकश्च हेमकर्ण' साधारणसहर्षामिण्याः' । ते च चत्वारो लुब्धमतया
राज्य स्वाधिकारे विधाय हेमकर्णं निर्वासितवन्तः । निर्वासितो हेम
कर्णो विन्ध्यक्षेत्रे विन्ध्यवासिनीमाराधयन्तम्यान्तुष्ट्यै खड्गेन स्व
शिरश्चिकर्तिषुमना यमूय । अत्रान्तर एव देशो प्रसन्ना तस्मै समीहितं

(१) आनन्दकन्दचम्पू ८ उच्छासे ११—१०२ यावत् द्योका विलोकनीयाः ।

(२) साम्प्रतं बुन्देलखंडराजधानी 'ठीकमगढ़' नाम्नी वर्तते ।

(३) १०२ १ ई० काशीनागरीप्रचारिणीसभाद्वारा प्रकाशिते छत्रप्रकाशग्रन्थे ।

वरमदात् । खड्गधाराक्षतशरीराद् यो रुधिरचिन्दुस्तत्र मन्दिरे पपात,
तेनैवैते क्षत्रिया बुन्देलाभिधेया लोके प्रथिता बभूवुः, इति ।

यवनसम्राजो जहागीरस्यानुगृहीतो—सोऽयं वीरसिंहमहाराजः
१६०५—१६२७ ख्रिस्ताब्द यावत् ओरछा(१) मनुशशास । मित्रमि
श्रोऽपि वीरसिंहस्यास्यैव समाश्रये सुखं निवसन् निवबन्ध ग्रन्थानने-
कान् । वीरमित्रोदयाख्य धर्मशास्त्रनियन्धं को न जानाति विद्वान् ।

अपि च आनन्दकन्दचम्पूकाव्ये मित्रमिश्रेण ओरछाराजधानीं
प्रस्तुत्य राज्ञो वीरसिंहदेवस्य चातुर्वर्ण्यसरक्षकत्वमुपवर्णितम् ।

यथा—

‘सानाढ्यैः सन्नयाढ्या सुरुतिभिरतुलैरुज्ज्वला काम्यकुञ्जैः

शाकद्वीपीयसारस्वतकृतसुपमा मालवावद्धमाला ।

पाश्चात्यैर्दाक्षिणात्यैर्मधुमथनपदार्थोभवच्चित्तचित्तै-

रुचद्विद्याकवित्वैर्द्विजपतिभिरसावोडछा(२) सद्यभासे ॥

[८ उ० ६०]

भूदेवैः कापि देवैरिव निखिलजनारब्धसेवै सदैव

क्षत्रैः कुत्रापि चित्रा स्ववृत्तिषु निपुणैः कापि वैश्यैरुपास्या ।

अशुद्रैः क्वापि शूद्रैर्विहितसमुदयाऽगाधविद्यासमुद्रैः—

धर्म्यासावोडछापूरवति मम चातुर्वर्णसुशोरभोष्टा ॥

[८ उ० ६४]

वीरसिंहदेवो चदान्यताया धार्मिकनायाश्च परमास्पद बभूवेति
आनन्दकन्दचम्पूग्रन्थान्तरष्टमोऽङ्कास एव (श्लो. १४-१३) विलोकनीय
मिति नात्र पिष्टपेण कुर्मः ।

वीरसिंहदेवेन बहूनि तुलादानानि व्यधायिपतेति मित्रमिश्रेणा-
नन्दकन्दचम्पूवां चचोगुम्फविशेषेण समसूचि ।

(१) इम्पोरियल् गजेटियर न्यू एडिषन् वा १९ पृ० २४३ ।

(२) चन्दबरदाईकृत ‘ओरछासमयो’ पुस्तक टीकमगडपुस्तकालये वर्तते ।

तुलयिष्यति यत्कदाचिदेन स न भूतो न च वा भविष्यतीति ।

वसुधापतिसिंहवीरसिंहः स्वयमेव स्वतुलां व्यधत्त भूयः ॥

[८ उ० ३२]

(१) एषु तुलादानेष्वेकाशीतिमणपरिमितं सुवर्णं राज्ञा वि-
प्रेभ्यो दत्तम् ।

मन्दिराण्यपि वीरसिंहदेवेन बहूनि निर्मापितानि । तेष्वेकं सुन्द-
रमद्वितीयं मन्दिरमोरछानगर्यामेव विराजमानं चतुर्भिर्हस्तैश्चतुर्णां
धर्मार्थादिचतुःपुरुषार्थाणां दातुर्भगवतश्चतुर्भुजस्य विष्णोर्ध्वति-
तराम् ।

भगवतः श्रीकृष्णस्य (केशवस्य) द्वितीयं मन्दिरं मथुरायां वीरसि-
ंहदेवेन श्रीमिश्रमिश्रद्वारा निर्मापितम् । तन्निर्माणे त्रयस्त्रिंशल्लक्षमिता
मुद्रा व्यायन् । मन्दिरमिदं यवनसम्राज्ञा श्रीरंगजेवामिधानेन स्वकीर्त्या
सहैव विनाश्य १०७१ (२) हिजरीवर्षे १६६१ ख्रिस्ताब्दे तत्स्थानं
“जुम्मासज्जिद” इत्याख्यं सदनं निर्मापितमिति जुम्मासज्जिदु स्यात्
निविष्टात् फारसीभाषामयशिलालेखात् स्पष्टं प्रतीयते ।

मन्दिरस्यास्य निर्माणानन्तरं च मिश्रमिश्रेण श्रीकृष्णचरितसम्ब-
द्धमिदमानन्दकन्दचम्पूकाव्यं प्रणीय तन्मन्दिरं च बहुभिः पद्यैर्भ-
न्दिरालौकिकसुपमाविद्योतकैरुपवर्णितम् ।

यथा—

यः सौन्दर्यमये मुकुन्दनिलये दत्ते क्षणं वीक्षणं
स्थाणुर्वा पुरुषोऽयमेति धलते तस्मिन् उता संशयः ॥

नाश्चर्यं तदपि प्रतीहि यदसावाश्चर्यभूमा मुने
पापाणप्रतिमामिषोऽजडिमा तस्मिन् रमावल्लभः ॥

(१) नागरीप्रचारिणोपत्रिकायाः ३, ४ अङ्कयोः प्रकाशिते “जुन्देली का
इतिहास” ग्रन्थे २७ पृष्ठे ।

(२) आर्कैओलाजिगल् रिपोर्ट आफ् नार्थ वेस्टर्न प्राविन्सेज् पृ० १०६ ।

भूयिष्ठानि पदानि कौटुम्भिकः प्रेष्ठानि भूमण्डले
तत्रासौ मथुरा नितान्तमधुरा तत्रापि तन्मन्दिरम् ।
तत्किं नारद वेदयामि विदितं ते भावि सर्वं पुरो
बुन्देलापतिचेतसोव मुरजित्तत्रैव चित्रायते ॥

नाधिकमस्माभिरत्र चर्वितं चर्वणीयम् । मन्दिरवर्णनपराणि
पद्यानि चम्पूकाव्यान्तःपातिन्यष्टमोऽङ्कासे (७०-८३) विलोकनीयानि ।

मित्रमिश्रसमयः ।

वीरसिंहराज्यकाले समुपस्थित्या यद्यपि मित्रमिश्रस्य समयो
१६०५-१६२७ ख्रिस्ताब्दे यावन्निर्णीत एव वर्तते । तथापि सूक्ष्मेक्षिकया
विचार्यमाणे मीमांसेयमुल्लसति यन्मित्रमिश्रो न केवलं वीरसिंहराज्य-
काल एव समुपस्थितः, अपि तु तत्पुत्रपौत्रादिराज्यकालेऽपीति ।

वीरमित्रोदयीयपरिभाषाप्रकाशे श्रीमना मित्रमिश्रेण बुन्देलमहा-
राजानामन्वयाय इत्थं प्रदर्शितः ।

मेदिनीमल्लः (काशीराजवंश्यः)

↓
अर्जुनः

↓
मल्लखानः

↓
प्रतापकृद्ः (ओरछाप्रतिष्ठापकः)

↓
मधुकरशाहः

↓
वीरसिंहदेवः (श्रीमन्मित्रमिश्रविभूषितः)

↓
जुझारसिंहः

↓
श्रीविक्रमादित्यः

↓
नरसिंहदेवः (६-२७ यावत्पद्यानि)

अत्र यद्यपि चिक्रमादित्यनरसिहदेवनामनी इम्पीरियल्गजेट्रियर-
ग्रन्थे नोपलभ्येते, तथापि—चिक्रमादित्यस्य, जुझारसिंहतनयतया नि-
र्देशः फारसीग्रन्थे "मन्नासि(१)रुल्—उमरा" नामकेऽपि समधिग-
म्यते । जोगराजापरनामा चिक्रमादित्यः १६६६ वैक्रमाब्दे समुत्पन्न-
इत्यपि च निर्णी(२)यते ।

किं च जुझारसिंहस्य पौत्रतया नरसिंहदेवस्य समुल्लेखं
खफीखानिमिते फारसीग्रन्थेऽपि विलोकयामः (३) ।

इत्थं श्रीमन्मित्रमिश्र ईशवीयसप्तदशशताब्द्यां द्वितीयभागे समु-
पस्थित आसीदिति निश्चप्रचम् ।

मित्रमिश्रग्रन्थाः ।

प्रथितं च लोके मित्रमिश्रस्यालौकिकं पाण्डित्यमिति नात्र वक्त-
व्यमवशिष्टम् । धीरधीधुरोणेनानेन बहवो ग्रन्था निरमायिपत । तत्र
वीरमित्रोदय (धर्मशास्त्रनिबन्धे) एव लक्षद्वयमिता श्लोकसंख्या
वर्तते । अत्र वीरमित्रोदये प्रकरणपरिच्छेदका द्वाविंशतिप्रकाशाः
समुल्लसन्ति । तेष्वदिमां अष्टप्रकाशास्तु कादयां चौखम्भासंस्कृतग्र-
न्थमालायां (चौखम्भासंस्कृतसीरिज्) मुद्रणमायिताः ।

[१] वीरमित्रोदयः (धर्मशास्त्रे निबन्धग्रन्थः)

एतस्य द्वाविंशतिप्रकाशास्त्वमे—

(१) मन्नासिरुल्—उमरा, फारसी, जि० १, पृ० ७२९ ।

(२) नागरीप्रचारिणीपत्रिका सं० १९७७, पृ० १९७, २०२ ।

(३) खफीखां, जि० १, पृ० ६१९, ६२३, मुद्र ।

१—परिभाषाप्रकाशः,	१२—व्रत०
२—संस्कार०,	१३—समय०
३—आह्निक०	१४—ज्यौतिष०
४—पूजा०	१५—शान्ति०
५—प्रतिष्ठा०	१६—कर्मविपाक०
६—राजधर्म०	१७—चिकित्सा०
७—व्यवहार०	१८—प्रायश्चित्त०
८—शुद्धि०	१९—प्रकीर्णक०
९—श्राद्ध०	२०—लक्षण०
१०—तीर्थ०	२१—भक्ति०
११—दान०	२२—मोक्षप्रकाशः

[२] याज्ञवल्क्यस्मृतिटीका (वीरमित्रोदयाख्या)

[३] वीरमित्रोदयः (गणितग्रन्थः) (अमुद्रितः खण्डितः काशिकराजकीयपुस्तकालये वर्तमानश्च)

[४] आनन्दकन्दचम्पूः (प्रस्तुतेयम्)

समुचितपर्यालोचनेनायं विचारो दृढीभवति यन्मित्रमिश्रः पण्डितान्तरद्वाराऽनेकान् ग्रन्थान्निर्मापयामासेति । यथा वीरमित्रोदयीयसंस्कारप्रकाशनिर्माता रामज्योतिर्वित् पण्डित इति स्पष्टं भण्डारकर-महाशयसम्पादिते सूचीपत्रे (२) । वीरमित्रोदयार्या याज्ञवल्क्यस्मृतिटीकापि तीरभुक्ति (मिथिला) निवासिना श्रीसदानन्दविदुषा विरचय मित्रमिश्रनाम्ना विख्यापिता ।

यथाचोक्तं याज्ञवल्क्यस्मृतिटीकाप्रारम्भ एव—

(१) श्रीमता नारायणशास्त्रिखिन्तेसाहित्याचार्येण काशिकचौखम्भासंस्कृतग्रन्थमालायां प्रकाशितेपत्रम् ।

(२) ए रिपोर्ट मान् दी सर्व् कार संस्कृतमनस्त्रिपुस्त, डुरिङ्ग दी ईयर १८८१—८२ बाई भार. जी. भण्डारकर । १ जून १८८२ । २३ पृष्ठ ।

“उत्तंसस्तीरभुक्तेरखिलबुधगुरुः श्रीसदानन्दघोमान्
श्रीभाजो मित्रामित्राजगदुपकृतये विघ्नदादेशदीपम् ।

ज्ञानानां दैन्यदोषापहमकलिभयं याज्ञवल्क्योक्तिकोशाद् —

दृष्ट्वा स्मृत्यर्थसारं समुचिनुत यशो धर्मलक्ष्मीविहारम् ॥” इति ।

अथ तृतीयो वीरमित्रोदयाख्यो गणितग्रन्थोऽपि रामदैवज्ञेनैव निर्मितः । यथा च तन्प्रारम्भे—

“दैवज्ञरामेण कृते वीरमित्रोदयाभिधेये ।

तद्व्याख्याने शिष्यकृते स्पष्टं खेटप्रसाधनम् ॥ ७७ ॥

अथ त्रिप्रश्नाधिकारो व्याख्यायते । तत्रादौ प्रयोजनमाह—
कालं दिशं देशमथो विवेकं ज्योतिर्विदो मृदमतीन्विलोक्य ।

त्रिप्रश्नमाख्याति विमृश्य रामः श्रीवीरसिंहाख्यनृपस्य तुष्ट्यै (पृ २८)
(चाराणसेयसरस्वतीभवने)

किं च समरपुङ्गवदीक्षितविरचिते ‘अद्वैतविद्यातिलके’ दर्पणना-
म्नी(१) टीका धर्ममयदीक्षितेन मित्रमित्रप्रेरणया निर्मिता ।

उक्तं च तेनैव—

“अद्वैतविद्यातिलकाभिधाना शम्भोः स्तुतिः सामरपुङ्गवीया ।

तनोति टीकां बुधमित्रमित्रसम्प्रेरितो धर्ममयदीक्षितोऽस्याः॥” इति ।

आनन्दकन्दचम्पूः ।

आनन्दकन्दचम्पूरियं दुष्प्राप्या, साम्प्रतं गयेपणाव्यसनिमिरपि
त्रिवेव स्थानेषु समुपलब्धा । तत्रैतस्या एकं पुस्तकं डा० थार० जी०
भण्डा(२)रकरमहाशयेन बम्बईप्रान्ते समुपलब्धं द्वितीयोल्लासान्त-
मेव । तदपि राजकीयपुस्तकालयेऽवर्त्तमानं दुरधिगमं सर्वजनाप्रा-
प्यं च । अत एव चामुष्य प्रारम्भिकचरमभागावत्रोद्ध्रियेते ।

(१) सरस्वतीभवन टेक्टुम् नवम्बर ३४ सन् १९३० ।

(२) ए लिन्ड् आफ् सन्कृतमनस्त्रिपुम् इन प्राइवेट् लाइब्रेरीज् इन दी
बम्बई प्रेमीदेन्सी बाई कार० जी० भण्डारकर, पार्ट १ नं० २५८, सन् १८९३ ।

प्रारम्भिकभागः ।

(१) श्रीमद्रामपदाब्जं स्वस्तुत्याकर्णनेऽप्रतिमलज्जम् ।

निजशरणदानसज्जं वन्दे यस्य सविधे धनुर्विसज्जम् ॥ १ ॥

चरमभागः ।

यद्वन्द्यमुद्यमं विन्ध्यो विधायाज्ञां दधे गुरोः ।

तदभूत्पार्वतीधाम 'गुर्वधीना हि सिद्धयः, ॥

इति श्रीमन्मित्रमिश्रकृते द्वितीय उल्लासः ॥ २ ॥

पत्राणि २०, पङ्क्तयः ६, अक्षराणि ४४७, ग्रन्थसंख्या ४२५ । इति ।

आनन्दकन्दचम्प्या द्वितीयं पुस्तकं भूतपूर्वाणां लवपुरनिवासिनां पं० राधाकृष्णमहोदयानां गेहे समुपस्थितमासीत् । तदपि च दुरधिगममेव ।

तृतीयं चास्याः पुस्तकं धाराणसेयराजकीयपुस्तकालये (सरस्वतीभवने) विद्योतते साम्प्रतम् । यदाधारेणैव चेदं मुद्रणं सुसम्पन्नम् ।

रचनाशैली ।

अत्र कविना प्रायः सर्वत्रैव ओजस्विनी वाक् संहृष्टा, गौडीया रोतिश्च पदे पदे समावृता. हर्षचरितसमुपात्ता धाणसूक्तिरनुसृतेति नितान्तं वदामः ।

यथा भट्टवाणगीः—

श्लेषप्रायमुदीच्येषु प्रतीच्येष्वर्थमात्रकम् ।

उत्प्रेक्षा दाक्षिणात्येषु गौडेष्वक्षरडम्बरः ॥

(हर्ष च० १ उ० ७ श्लो०)

किंच कविना प्राचीनकविकल्पनानामपि समादरो विहितः । समुचितश्च सः । यथा चाह स्म वामनः काव्यालङ्कारे 'अर्थो द्विविधो-ऽयोनिरन्यच्छायायोनिश्च' (३ अधि० २ अ० ७ सू०) । अन्यस्य काव्यस्य कछाया अन्यच्छाया तद्योनिरिति ।

(१) अयं श्लोकः प्रस्तुतपुस्तके नोपलभ्यते ।

प्ररुते तु—

यद्धोपान्ताः कनकनिकरैः पद्मरागानुविद्धै-

रिद्धैर्नानामणिभिरधिकोन्नद्धसोपानवीथीः ।

वापी रम्भोरहबलयिता यत्र हंसा सर्वशाः,

संवीक्षन्ते हुतवहधिया सन्निधौ न प्रयान्ति ॥ (१ उ. ४९)

आनन्दकन्दचम्पूश्लोकोऽयं—

वापी चास्मिन्मरकतशिलावद्धसोपानमार्गा

हेमैश्छन्नाः विकचकमलैः स्निग्धवैदूर्यनालैः ।

यस्यास्तोये कृतवसतयो मानसं संनिरुपं

नाध्यास्यन्ति व्यपगतशुचस्तद्यामपि प्रेष्य हंसाः (१३)

उत्तरमेघदूतश्लोकेन सह सवादमातनुते । इत्यादि ।

अपि च कविना देशभाषाप्रयितानामपि शब्दानामत्र समादरो विहितः ।

यथा—

उदञ्चति कचोरिका मधुरिका मनश्चोरिका

सुधारसपुरी पुरी न लुचिवीसमोर्वोनले ।

हरेर्हरिणलोचनाहरिणहीनचन्द्रानन-

ब्रपोपितसुधानिधिः सुमधुवाटिका रोटिका ॥ (५ उ. १४ श्लो.

गोवर्धनाद्रिचर्णनाघसरे कविना श्लेषपरिसंख्याप्रभृतयोऽल-
ङ्कारा अपि समादृता इति विरमामो वय भूमिकागौरवभयात् । तत्सर्वं
ग्रन्थ एव विलोकनीयम् ।

आनन्दकन्दचम्पूनिर्माणकालः ।

यद्यपि मित्रमित्रसमये विदिते काव्यस्यास्यापि समयो निर्णीत
एव, तथापि सूक्ष्मविचारोऽयं मनसि समुल्लसति ।

तथाहि—मित्रमित्रः स्वयमेव ग्रन्थावसाने ग्रन्थनिर्माणसमयम-
स्फोरयत् ।

यथा—

प्राप्य श्रीमित्रमिश्रोऽयमतमिस्रत्रयोदशीम् ।

अतुलां स तुलां सुरे गते चम्पूमपूरयत् ॥ (८ उ. १०४)

मीनारोहिणि रोहिणोसहचरे कृत्वान्तिके रेवतीं

याते चण्डमरीचिमालिनि तुला वारे च वाचस्पतेः ॥

शाके शाङ्कगजर्तुभूपरिमिते ह्यानन्दकन्दामिधां

चम्पू पूरितवान्सितस्मरतिधौ श्रीमित्रमिश्र कृती ॥१०५॥

अत्राय विवाद उपनिष्ठते । शकवत्सरस्य सप्तदशशताब्द्यां
(=ख्रिस्ताब्दस्याष्टादशशताब्द्यां) मित्रमिश्रस्यावस्थितिरसभविनी ।
यतो हि मित्रमिश्रस्य सत्ता बुन्देलभूपालवीरसिंहसमये निश्चितैव ।
वीरसिंहराज्यकालोऽपि च यवनसम्राजजहागीरराज्यकाले १६०५-१६२७
ख्रिस्ताब्दावधिक इत्यपि प्रमाणानां शत निश्चाययति । एव सत्यां
विप्रतिपत्तौ श्लोकोक्तः शाकशब्दः केवल वत्सरार्थवाची बोद्धव्यः ।
गृह्यते च ज्योतिर्विद्भिः शाकशब्द संवत्सरार्थकोऽपि । ततश्चायमर्थः
प्रतिभासते, यदय ग्रन्थो विक्रमवत्सरस्य सप्तदशशताब्द्यां निर्मित
इति ।

किंच “शाङ्कगजर्तुभूपरिमिते” इत्यत्र विशेषाशुद्धिः प्रतिभाति ।
अङ्कानां वामतो गत्या—

भू=१, ऋतु=६, गज=८, शाङ्क=(?) इत्यत्र १६८ एतेऽङ्का-
स्तु नियता एव । चतुर्थः शाङ्कशब्देन गोध्योऽङ्कः कः इति विचिकि-
त्सायां चेतसि कृतपदायां “मीनारोहिणि” इति श्लोकोक्तनक्षत्रादि-
पर्यालोचनेन गणनावकलनेन चाय निश्चयो दृढीभवति ।

तथाहि—१६००—१६०२ विक्रमवत्सरेषु १६०५ वर्षे, १६८८ वर्षे च
कार्तिकशुक्लत्रयोदशी गुरुवारयुता रेवतीनक्षत्रभूषिता मीनचन्द्रयुता
च समधिगम्यते(१) । एतौ द्वावप्यब्दौ वीरसिंहपश्चाद्भूमाविनावेव ।

(१) दृश्यताम्—“एन् इन्डियन् एफ़ेमेरीज्” वा ६ २० ५९, ६५ ।
गवर्नमेण्ट प्रेस मद्रास १९२२ ई० ।

(१) उररीकृत च पी० चौ० काणे महाशयेन धीरसिंहनिर्वाणोत्तरमपि मित्रमित्रकर्तृकग्रन्थप्रणयनम् । तेन शाङ्कपदस्थाने समानश्रुतिकल्पं “साष्ट” पदं समारोप्य १६८८ पैकमाध्दे (= १६३२ ए. डी.) ग्रन्थ स्यास्य निर्मितिरिति निश्चीयताम् ।

एवं च ‘शाके साष्टगजतुभूपरिमिते’ इति पठनीयमापतति ।

मुद्रणाधारीभूतं पुस्तकम् ।

पुस्तकमिदं पौषमासे शुक्लपक्षे ११ गुरुवासरे १९२६ विक्रमव-
त्सरे लिखितम् । यद्यपि नातिप्राचीना लिपिस्तथापि पुस्तकमदोऽत्य-
न्तमशुद्धम्, संशयास्पदानि चाक्षराणि, इत्यत्र शोधने प्रवृत्तेन मया
महत् काठिन्यमनुभूतम् । नाधिकं वक्तुमीहे, केवलमिदमेवामिधाय
सतोपमश्रुते, यत्पुस्तकस्यास्य शोधनं बुद्धेरतीतमिति ।

अशुद्धिप्रचुरस्य पुस्तकस्य स्वल्पेनैव कालेन सम्पादनात्, बुद्धे-
रनवधानत् मुद्राकरदोषाच्च, मानवसुलभा अशुद्धयोऽत्र सभाज्यन्ते ।
वृथया गुणैकपञ्चपानिभिर्धोधुरीणैस्ताः परिशोध्य प्रबोधनीयोऽयं जन-
इति साज्जलि सानुरोधं च प्रार्थये ।

अन्ते च, येषां चरणसेवया मया ज्ञानमिदं समासादितम् ।

यैश्चात्र कर्मणि नियोजितोऽभवम् । तेषां प्रातःस्मरणीयचरणानां
प्रभुवराणां काशिकराजकीयसंस्कृतपाठालयाध्यक्षाणां श्रीगोपीनाथ-
कविराज एम० ए० महानुभावानामुपकृतिमविस्मृत्य दैनन्दिनं समु-
दयं कामयेऽहम्—

सस्वतीभवनम्
(गवर्नेमेण्ट सेल्युट कालेज)
वाराणसी
१९८८ विक्रमवर्षारम्भदिने ।

कथामट्टश्रीजयचन्द्रजन्मा
साहित्याचार्य.
श्रीनन्दकिशोरशर्मा ।
(जयपुराभिजन)

(१) हिस्ट्री आफ् धर्मशास्त्र, पार्ट पी. बी काणे, गवर्नेमेण्ट ओरियण्टल्
सीरीज, वा १ पृ ४२६, सन् १९३० वम्बई ।

॥ श्रीः ॥

श्रीमन्मित्रमिश्रविरचिता

आनन्दकन्दचम्पूः ।

प्रथम उक्तासः ।

(१) भक्ते सद्गयुतामिवाम्बुधिसुतां निक्षेप्तुमभ्यर्हते
दातुं विघ्नघटाभिघाटनमुरीकृत्येव तत्प्रत्ययम् ।
दानाम्भोलहरीभिरार्द्रमुररीकुर्वाणमम्भोरुहं
हेरम्बस्य करं भजे भगवतः क्रीडाजुषो मानसे ॥ १ ॥
वंशप्रांशुपदांसर्विशतिभुजस्तम्भालिरम्भायित-
व्यालोल्लीकृतशम्भुभूभृति दशग्रीवे सुरा दुद्रुवुः ॥
उद्रुवुद्धालसलेशनद्धनयनः सान्दोलहिन्दोलिका-
क्रीडालीढमना दिशन्नविमनः शं बोऽस्तु लम्बोदरः ॥ २ ॥

(१) निष्पत्त्यहमन्थपरिसमाप्तये हेरम्बस्य शुण्डादण्डं स्तौति
“भक्ते” इत्यादिना । सद्गयुता कमलसदनयुतां पद्मायाः पद्मालया-
त्वात् । अम्बुधिसुतां लक्ष्मीं भक्ते निक्षेप्तुमिव । तथा विघ्नघटाभि-
घाटन विघ्नसंघविनाशमुरीकृत्य । अभ्यर्हते योग्याय भक्तायेति या-
वत् । तत्प्रत्ययं विघ्नघटाभिघाटनविश्वासं दातुमिव । अम्भोरुहं क-
मलमुररीकुर्वाण तथा दानाम्भोलहरीभिरार्द्रम् । क्रीडासक्तस्य भ-
गवतो हेरम्बस्य शुण्डादण्डं मानसे श्रियायामि ॥ १ ॥

कुम्भीन्द्रोद्भटकुम्भकूटकठिनप्रारम्भसम्भावित-
 प्रालेयाचलनन्दिनीस्तनतटे धिम्वात्तनोरात्मनः ।
 कः स्तन्यं धयति स्तनन्धय इति क्रोधान्धभावोद्धता
 हेरम्बस्य गभीरहुङ्कृतिगणा विघ्नान्विनिघ्नन्तु वः ॥ ३ ॥
 गम्भीराम्भोधिभङ्गोत्तरलतरतरीतुल्यभूचक्रवालं
 व्यग्रव्यालेन्द्रमिन्द्रे दधति पल(१)भुजामद्भिमुद्धर्तुमौग्रम् ॥
 निद्राभङ्गादपाङ्गावलदलसमदभूपुटीभ्रूकुटीभाक्
 शं वो लम्बोदरोऽव्यात्प्रलयघनघटाटोपनाटोरवेण ॥ ४ ॥
 कदाचित्कर्पूरैः कुचकलशयोः सीम्नि हरिणा
 विनाकृतं वीणाललितललना कापि लिखिते ॥
 श्रियस्तां पश्यन्त्या मुकुलितहगन्तस्मितलवं
 चलत्कर्णोत्तसं जयति शिरसो धूननविधिः ॥ ५ ॥
 (२)कराम्भोजे कञ्जी मदनमदभञ्जी पदजुषां
 मनःपुञ्जारञ्जी मुखरमणिमञ्जीरचरणः ।
 कलाकृतव्यञ्जी व्रजयुवतिसञ्जी जलमुचां

(१) राक्षसनाम् ।

(२) कराम्भोजे कञ्जोऽस्यास्तीति कञ्जी । तथा मदनगर्ववि-
 नाशी । मत्तानां मनःपुञ्जमासमन्ताद् रञ्जयतीति तथोक्तः । अत्र
 सापेक्षत्वेऽपि गमकत्वात्समासः । यथा 'शरैः शातितपत्रः' "देव-
 दत्तस्य गुरुकुलम्" इति च भाष्ये । कलया कयापि मङ्ग्याऽङ्कृतप्र-
 काशकः । व्रजयुवतिसहितः सञ्जोऽस्यास्तीति सञ्जी "पञ्च सङ्गे" इति
 भौवादिको धातुः । तथा तिरस्कृतजलदगम्भीरकान्तिः ।

स रुष्णः मम परम जीवनघनम् ॥ ६ ॥

गमीराभागजी मम स परमं जीवनधनम् ॥ ६ ॥

छन्दः स्वच्छन्दभावः पदमपि च पदं तेऽभिधा चाभिधेयं
शुद्धा रीतिश्च रीतिं रसमपि रसना स्रग्गुणः स्नाग्गुणौघम् ॥

व्यक्तं व्यङ्ग्यं मध्यो जननि मणिमयालङ्किकयालङ्क्रियां च
भ्रूभङ्गी वाग्विभङ्गी मम वदनदरीद्वारि दीर्घं प्रसूताम् ॥७॥

नीलं धाम दधाति नाम मथुरा तां मूर्द्धां घत्ते धरा
तां मूर्ध्ना भजते भुजङ्गमपतिस्तेभ्यः किमाचक्ष्महे ॥

त्रैलोक्यं तृणवत्तनुस्थमविदन्यस्तं दधन्मोदते
तस्मै भक्तिजडापमानवपुषे कूर्म्याय कुम्भो नमः ॥ ८ ॥

दोषोद्गारे दशास्यो गुणगणगणने यः खरो दूषणाख्यो
मौख्ये मेवनादः परमपरशुभाकर्णने कुम्भकर्णः ।

वैभीषण्यं च भेजे परिपदि यदभुज्जानकी प्रौढवाद्या
स्याच्चेत्सोद्यापि जैवी खलप(१)लभुगहो राघवेन्द्रःसहायः ९
दोषासौन्दर्यकृद्यः कुजनुपमपि यः सौमनस्यैः प्रकुर्व-
न्मर्यादां शोणिचक्रे सफलपति परिद्वेष्टिचक्रं हठाद्यः ।

यश्चक्रे पङ्कभूतं कुमुदमपि समालम्बमात्रं सदालेः

सोऽन्तःप्रोद्यत्प्रसादो विधुरिव सुजनः स्यान्नु किं सर्वमूर्द्धां १०

मारम्भि मित्रमिश्रेण विबुधानन्दवर्द्धिनी ।

स्वर्णसम्पूरिता चम्पूरिपं पृरिव भैरवी ॥ ११ ॥

अस्ति किल सकलमहीतलतिलकमनाकुलमतुलपदाधिरू-

ढगूढगरिम प्रौढमहिम व्यूढमधुरिम रमणीयतैकविश्रामग्राम ताम-

रसजन्मतो निर्माणकौशलैकसाक्षिणी सा(१)सिणी सफलितव-
तीह पुण्यजन्मतो, जगदुपरिवरीयसी परमश्रेयसी मुकृतिकु-
लश्रेयसी मथुरा नाम नगरी न गरीयसी केपाम् ।

या हि मणिरिव परचिन्महामहसः खनिरिव महनीयह-
रिनीलमणेः, अतिकुण्ठगरिमनिगमदरीव वैकुण्ठकण्ठीरवस्य, अ-
तिदीर्घदर्शिदेवर्षिमानसमानसदीर्घिकेव शर्वरीधवधवलहला-
युधगीर्वाणकुञ्जरस्य, भुजगपतिसाभोगभोगशय्येव भोगिराज-
बहुवदनजेगीयमानमहिमबहुनयनपेपीयमानगधुरिममधुरिपुनिमृ-
तनिवासस्य, चतुरानन [कृतिरि] इव चक्रिरिपुचक्रचक्रकम-
लकौमोदकीकम्पुकमलाकौस्तुमादिविधानस्य, दम्भोलिपाणिरि-
व बहुविधविविधसम्भारसम्भावितसुषम्पास्त्रिज्वलितशम्पावहक-
म्पादिः, अधर्मादिविरतिश्च जम्भभेदिनो राजधानीव, उद्यानवनी-
योद्यत्सुमनःप्रद्योतमानसन्तानपरम्पराधिरामा, द्यौरिव नक्षत्रमि-
त्रद्विजपतिचित्रचरित्राचित्रिताभोगा, उषोतिर्मयमण्डलीव रुचिरत-
मामन्दजंघमङ्गलानन्दकन्दसुन्दरमन्दिरा, निखिलविराजिराजक-
वीनबुधबहुविधमावलीवलितकेतुश्च, गम्भीरजलधिरिव सुवना-
धिरामसम्भृतश्रीः ।

यां च कामधेनुमिव कामैकतानमनसः, कल्पलतामिव
विगतविकल्पजल्पानल्पसंकल्पनिष्ठुणाः, चिन्तामणिमिव चिन्ता-
सन्तानसन्ततसतताशान्तसन्ततिसीमन्तनीसान्त्वनोपायजर्जर-
स्वान्ताः, अतिशीतलमलिलसम्भारसम्भृतसरसीमिव शुचि-

समयमध्यादेनसरमारुहिरमणशतकोटिकोटिकाठिनाकिरणकलापा-
कुलचेतसो, विषहरणधुरीणमहामान्त्रिक [की] मिव कटु
भूयिष्ठकालकूटगरलगरिष्टनिष्ठुरदुष्टदीर्घपृष्टदष्टपरिमुष्टलिष्टमतयो,
पातरमिव दुःसहस्रधातिकातरतपातुरसुकुमारकिशोराः, मद-
नमदमेदुरममदामिव पौवनोन्मादमाथितधैर्यतयाऽविचारितका-
र्याकार्यकदर्यकामपरतन्त्राः, यमिनो निषेवन्ते ।

यथा च शरदेव निशा, निशयेव चन्द्रिका, चन्द्रिकयेव च-
न्द्रमण्डली, चन्द्रमण्डलयेव कुमुदपरम्परा, कुमुदपरम्परयेव दीर्घि-
का, दीर्घिकयेव राजधानी, राजधान्येव जनधोरणी, जनधो-
रण्येव धरणिधवलक्ष्मीः, धरणिधवलक्ष्म्येव धरणिधवतनूः,
अविकलसकलसमुत्तुङ्गमङ्गलालिङ्गिता युयुमे वसुन्धरा देवी ।

यस्यै च महेन्द्रचन्द्रवरुणहुताशनशमनसमीरणधनपतिसन्न-
रकिन्नराप्सरोगणगुणगरिमगभीरगवर्खर्वगन्धर्वगोवर्णादि-
भिरपि महासम्पदो नाद्रिपन्ते ।

यस्याश्च शातकुम्भकुम्भसुभगाडिम्भकुम्भीन्द्रकुम्भमतिम-
कुचभारसम्भासितरम्भादिसम्भावितजम्भारातिसुरसम्भारसंवा-
ह्यमानचरणाम्भोजानि कान्यपि पदानि तृणीकुर्वाणैः सर्वानि-
र्वचनीयानि ब्रह्मसुखान्यनुभूयन्ते कृतिभिः ।

यस्याश्च बहुविधरमणीयतैकविश्रामधामस्वपि बहुविधमहि-
ममहीयःस्वपि भूर्भुवःस्वरादिषु भुवनेष्वम्बरकमल-कूर्मलो-
म-शशविषाण-वन्द्यातनयसमानि खलु साम्यानि काम्यानि ।

यत्र च-अगणितगोळोकगरिमाभिकुण्डितवैकुण्ठमहिमा-

वधीरितसनिधिपयोनिधिसपदिवियोजितयोगीन्द्रदृन्दमनोमन्दिर-
मभित्ताण्डितपुण्डरीकपतिपण्डलमध्यमण्डनं लक्ष्मीपतिरपि क्रीडा-
मृग इव चिक्रीड ।

अहो चतुर्दशभुवनविभावनचतुरस्यापि चतुराननस्य न व
वचसो न चेतसोपि गोचरो महिषा मथुरायाः ।

तथा हि ।

पुराणपुरुषः कासत्पुराणेषु पुरेषु न ॥

पुराणानि प्रमाणानि मथुरैव नवं व्यधात् ॥ १२ ॥

मथुरार्णवप्रयी तथ्यं त्रयीतोपि गरीयसी ।

अनुधावति सा ब्रह्म ब्रह्मैनामनुधावति ॥ १३ ॥

रंहोभिः मंहरन्त्यहो निर्मात्यवति च श्रियम् ।

मन्ये गुणत्रयी मूर्त्ता मथुरेत्यस्तरत्रयी ॥ १४ ॥

तापत्रयहरी पुमां पापत्रयनियामिनी ।

त्रिवर्गमाधिनी धन्या धरण्या मथुरात्रयी ॥ १५ ॥

मथुरेति त्रिवर्णीषं त्रिलोकीनि प्रतीयते ।

त्रैलोक्याश्चर्यमाय्याणां गोचरः कथमन्यथा ॥ १६ ॥

साकारापि निराकारकान्तिनीत्यनुभूयते ।

मथुरायां निगूढैव निराकारस्य निदृता ॥ १७ ॥

मथुरा मथुरैवेति रसज्ञा प्राह साक्षिणी ।

अद्वितीयं द्वितीयं वा मध्येऽस्तरमुदञ्चतु ॥ १८ ॥

अहो अनुभवरसिकाः केचन भृशमनुभूतमभूतमधुरिमाणो
मथुरानामनि मध्ये धकारमनुवध्नन्ति । मम तु तत्र स्पृहालवो-

मि न भवति । तथा हि—

मधुरा मधुरैव किं ततो मथुरा कामधुरा हि धीमतः ।

मधुरं खलु कामधेनुजं न हि दुग्धं गुरु कामधेनुतः ॥१९॥

अपि खलु जगति विलक्षणैव विचक्षणानां सूक्ष्मसमीक्षा ।

किमिह न साक्षात्कुरुते ।

यथा ह्यभिमतपदमवगाह्य मथुरानामतो मथुरामेव तुष्टु-
बुः सुधियः ।

तथा हि—

सन्तु नामानि कामानि किं तैस्त्वां मथुरे स्तुमः ।

आलोकयति या रामपदं तु द्विरुदीरिता ॥ २० ॥

यत्र च-अतिचिकणदलिताञ्जनपुञ्जगञ्जनजगदनुरञ्जनम-
ञ्जुलवलदिन्द्रनीलमणिमदभञ्जनदलदिन्दीवरमुन्दरसुकुमाररुचे-
श्वायीकरचारिमभरवायीभवदम्बरसंवृतशम्बरवैरिसुभगतनो-
रानन्दकन्दसूनोरपघनमवधाय सौदामनीतलललितघनाघनमु-
हृद्वणशङ्कया निःशङ्कमङ्कमवनेरागता घनपरम्परेव, अतिपरितु-
ष्टतया विगतार्थपुरुषार्थचतुष्टयं मधुपुरीशरीरभाजेऽमरपुरी-
तो वितरीतुमवतीर्णा कल्पलतेव, मज्जज्जनकिल्विपगणमी-
नर्मनायासेन विनाशयितुमम्बुजभुजा भवार्णवे सुनिहिताति-
करालकालजालमालेव, निरवधिनिरवद्यत्रियोत्तरविद्योतमा-
नमानसरूपमानसमवगाह्यातिगम्भीरमपि मोहमयमम्भो नि-
रवशेषमापिबतो विवेकानेकशा(१)लूकनिकरनिकामवर्द्धमान-

कामकमलकुल्लभा मूलमुन्मूलयतोऽतिनिक्षोभलोमग्राह्यामर्दयतोऽ
प्यतिमात्रविगाहमानमदमहोदारभूद्भारवारमुद्धारयतोऽप्यतिमन्त्र
तुच्छेतरमत्स्यनिकरमुत्तमारयतो भृशमनुरक्तव्यक्तहरिभक्तिमं
सक्तकरेणुभिर्जलितशर्म्पेनम्पेकर्मोद्दामधर्मद्विरदपतेर्विहारमाच-
रतोऽति चण्डधंक्रमणचतुरचतुःपदवन्धनीव, नन्दिनी सवितुः ।

चण्डांशोर्दण्डपाणिः समजनि स पुनर्दण्डयसेव, चण्डं
रंहः संहामिधावदृभटपस्त्रिलभभूतध्वमित्पं स कालः ।

तज्जातायाश्च तस्य स्वमुरपि सकलं धोरमहोहरन्त्याः
कालिन्ध्याः काममिन्दीवररुचिररुचिर्धुज्यते कालिपैव ॥९॥

मृशं भवतु नन्दिनी दिनमणेस्तमोग्रासिनीः

स्वकारणगुणग्रहा त्रिभुवनोत्तमोग्रासिनी ।

उवाधिवलमाधिनी पुनरसौ तपःपाकजा-

च्छयात्तु वि(१)शदं महो रुचिमहो सुनीलां विना ॥१०॥

अनुरञ्जितकृष्णचञ्चरीकं मथुरामञ्जुलमञ्जुपुण्डरीकम् ।

निजलक्ष्म दधानि मोक्षलक्ष्मीर्यमुनानालविलामिलीलपैव ॥

अलमप्रतिपक्षमोक्षलक्ष्म्या मथुराक्ष्मासु विहारमावहन्त्याः ।

वशयत्यचिरेण तां गृहीता यमुनावेणिलनापरिच्युतासौ ॥११॥

(१) कालिन्दीजले विद्यदरुचिरिति निर्णतं न्यायमिद्वान्तमु-
क्तावल्याम् । यथा 'ननु शुक्लरूपत्वमेवेति कुतः कालिन्दीजलादौ
नीलिमोपलब्धेरिति चेन्न । नीलजनकतावच्छेदिकायाः पृथिवीत्व-
जातेरभावाज्जले नीलरूपासम्भवात् । कालिन्दीजले नीलत्वप्रती-
तिस्त्वाश्रयौपाधिकी । अत एव वियति विक्षेपे घवलमोपलब्धेः' इति

"धनौ शुक्लः" ३९ कारिकाव्याख्यायाम् ।

परिशीलितमाधुरोपकण्ठा यमुना नीलनिचोलसावगुण्डा
 समुमुक्षुपतिर्विहर्तुकामात्यभिरामा विरराज मुक्तिरामा ॥२५॥
 सुरकुञ्जरदानवारिलोभाद् भ्रमराली रभसेन बंभ्रमीति ।
 कृतज्ञङ्कृति नन्वनीचवीचीचयवाचालकलिन्दनन्दिनीयम् २६
 मथुरापुरमत्तकुम्भिनोऽमलरम्भातरुभङ्गरङ्गिणः ।
 अतिवेलमुदेति दानधारा यमुनाम्भःकपटेन दुर्निवारा ॥२७॥
 हरिनीलमणिप्रणीतमध्या यमुना नीलगुणेन गाढवृद्धा ।
 पृथुवक्षस एव मोक्षलक्ष्म्या मथुराभूरनुभूयते विभूषा ॥२८॥
 रचयन्नघरोगनिग्रहं द्रव्यन्नेव च धर्मविग्रहम् ।
 सकलोपरिसाधयन्गतिं यमुनाकृष्णरसोऽनुभूयते ॥ २९ ॥
 साधु रीतिमधिगत्य माथुरीमातुरी भवति सा तु चातुरी ।
 कातरुभवदघैणलोचना लोचनान्धु यमुनां वितेनिरे ॥३०॥
 केलिमन्दिरमिहारुरुक्षवे मोक्षपद्मलदृशे मुमुक्षवे ।
 इन्द्रनीलमणिनाधिरोहणी वेधसाक्रियत भानुनन्दिनी ॥३१॥
 कृतकायकदम्बदम्बरा विहरन्त्येव वृषा निरङ्कुशाः ।
 कलिकौरभयेन वेधसा यमुनाऽयोमयदाम निर्ममे ॥३२॥
 सहेलं येनालं कृतमधुपुरीदुर्गशरणं
 गृहीतः कालिन्दीविलसदसिरिन्दीवररुचिः ।
 करस्पाग्ने मोक्षः फलमपि भविष्यत्याविकलं
 किमस्या वै रंहोविकटभटरंहःप्रकटिनैः ॥ ३३ ॥
 (१) दुरमीव समीरणाशनालसकालाजगरी गरीयसी ।

कलिभेकभयंकरी वभौ मधुपुर्या शपनस्वसैव सा ॥३४॥

यस्य सणं मधुपुरी क्षणगोचरी स्या

न्मुक्तिस्तु तत्सद्वचरी विजरीद्वरीति ।

धात्रेत्यतानि धरणौ यमुनाच्छलेन

द्राघीयमी लिपिरसीममपीरसेन ॥ ३५ ॥

यमुनातनुद्वरानिर्मथुराराजोवनेत्रायाः ।

स्फुटयत्यतनुविलासानिति लोचनगोचरीभूय ॥ ३६ ॥

संभ्राम्यन्भ्रान्तियोगान्मधुरमधुपुरी प्राप्य पापैर्दुःखी

निस्तापः कृष्णचर्षा सप्रजनि तदनु प्राप निर्दोषमेव ॥

निर्वाणात्कृष्णभावानलभत पदत्री स्पष्टयत्यस्य कृष्णा

निर्वाण कृष्णचर्म्मयुदयति बलते किं पुनः कृष्णतैव ॥३७॥

वेदो वेद न यस्य वर्त्म यमिनां चेतोऽपि नेतः परं

किंचिद्भ्यापीत न प्रयाति तदपि प्रायः प्रयासेन यम् ।

स प्रादुर्भवितेह देहसहितो ध्यात्वेति धाता ददौ

कालिन्दीकपटेन माथुरभुवे दामेदमैन्दीविरम् ॥ ३८ ॥

(१) तालाङ्को मयि महद्भूयति स्वयमहो देवो हरिर्महद्भूयति

मेघार्द्रा सप्तखी च महद्भूयति मुदा राधाप्यसाधारणी ॥

ध्यायन्तीति चिरं निवेद्य च पुरस्तात्तस्य चण्डद्युतेः

कालिन्दी किल भेदुरा मृगमदैरद्यापि विद्योतते ॥ ३९ ॥

हित्वा हन्त दृढेन कैटभरिपुः कृत्वा महत्कैतवं

भेजे धाम तदेव नाम स निजं दत्त्वा रुजं भूयसीम् ।

(१) तालाङ्को बलरामः ।

कालिन्दी किल कालिमानमियता लेभे शुचं विभ्रती
 सार्द्धं खण्डितमण्डलैर्मधुपुरीवामभ्रवां षण्डलैः ॥ ४० ॥
 वैदर्घीरसरङ्गरूपगतिगश्चातुर्यवर्षाकुल-
 श्रीमत्कोटिमनोभवे निजभुवं प्राप्ते दृढान्माधवे ।
 शून्या वीक्ष्य दिशो दशैव सुदृशो वायुर्यज्ज्वलं प्रोज्ज्वलः
 कालिन्दीजलमिन्द्रनीलशकलश्यामं निकामं ततः ॥ ४१ ॥

यत्र च—

रेजुर्दिजाः सतरुजा भृशयापजृका
 भूकामपूरणभुवोऽखिलसिद्धिभूकाः ।
 ब्रह्मानुचिन्तननिरन्तरजागरुका
 मूकयितद्विपदहंकृतवावदूकाः ॥ ४२ ॥

आमातःप्रभृतिप्रतिक्षणपुराणेशानपौराणिक-
 व्यासङ्गाः कृतमज्जनादिमुरजिघासा विरागा गृहे ।
 त्रैलोक्यपश्रुतिविश्रुतश्रुतिगणालङ्कारशकारतो
 मूर्छन्मत्सरमूर्जितश्रि मुखरीकृर्वन्ति सर्वे जगत् ॥ ४३ ॥
 ऋगुच्चरणचातुरीचमचमत्कृतैः कुत्रचित्
 कचिद्यजुरुदीरिभिः कचन सामशङ्कारिभिः ॥
 अथर्वगुणगर्वितैः कचिदपूर्वमुर्वसिरे
 रहोमधुपुरीमहो भुवि महोदयं गाहते ॥ ४४ ॥

अविरलतरहोमधूमघोरणीभिरूर्ध्वप्रवादिनीरिव वाहिनीः

सहस्रशोऽजस्रमश्रपेणैव सृजतो निर्मितैकनिम्नप्रवादिनीकस्य म-
 ण्डलं चण्डमहसोऽपि मल्लीमसघन्तो, निरन्तरमियतैव मृगाङ्गश-

झाकुलितचेतसोऽपि द्विजराजस्य मैत्रीमत्पर्यमुत्पादयन्तः, श्र-
णमनननिदिध्यासनध्यानधारणासमाधिसाधारणयोगसाधनश-
दमनियमसमापितकामक्रोधलोभमोहमदमत्सरा जिह्वेवराचा-
मृतो ब्रह्माण इव ब्राह्मणा ब्रह्म साक्षात्कुर्वन्ति । तेषां पुनस्त-
एव प्रतिनवजलवाहपुञ्जसञ्जुष्टविनिविडतमास्तमालभासो दि-
शो दशापि श्यामाभिरामयन्तो भूर्भुवःस्वःप्रमुखमुवनमूर्चानमनु-
स्पृशन्तो धूमाः सोमादिधामवासिभिरन्यथैव वर्ण्यन्ते ।

तथाहि—

दुर्वाराभृन्महेन्द्रोपलपदुषट्तिद्वेदाटिताम्भोवरश्री-

निःश्रेणिश्रेणिरेपानवरतमुदयद्धोमधूमञ्जलेन ।

अर्वागुर्वीसुराणां मधुरमधुपुरीवासमाजामपीपां

जम्भार्यम्भोजपोनिद्युमणिमुखमहीमण्डलारोहणाय ॥४२॥

साङ्कीकृत्याशुपङ्केहपतिमकरोत्कोकमस्तोकशोकं

कालिन्दीकृत्य गङ्गां स्वरपि सुरपतिं मन्दचेतीचकार ।

मृदोचकेऽलिचक्रं सुरतरुमुपनोमूर्द्धसंमृद्ववीचिः

श्यामोद्यद्धोमधूमः शिखिनमसुप्तयत्केवलं पूरिताशः ॥४३॥

अध्वरेण निरघा द्विजवर्यास्तन्निपेवणरसादपरेऽपि ।

इत्यनाकलितधाम तमोगाच्छून्य एव मखधूममिषेण ॥४४॥

रत्रज्योत्स्नाचयचकितपोः यत्र पुट्यो न मूट्यो

भेदापालं दिवसनिशयोर्न श्रिया पूर्णचन्द्रः ।

योपिल्लीलाललितसरसीमण्डले पद्मिनीनां

निद्रोन्निद्रे नियतमभितः संसतो व्यक्तमेवे ॥ ४८ ॥

वद्धोपान्ताः कनकनिकरैः पद्मरागानुविद्धै-

रिद्धैर्नानामणिभिरधिकोन्नद्धसोपानवीथीः ।

वापीरम्भोरुहवलयिता यत्र हंसाः सयंशाः

संवीक्षन्ते हुतवहधिया सन्निधौ न प्रयान्ति ॥ ४९ ॥

ग्रीवामम्भोरुहदलदृशां वीक्ष्य चारुत्रिरेखा-

मेकावल्या समधिकरुचिं शङ्खकारस्य ह्रीणाः ।

स्वीकुर्वन्ति क्रकचनिकरैश्छेदखेदं च शङ्खाः

को नामोच्चैः परिभवविधिर्जावने साभिलाषः ॥ ५० ॥

यस्यामिन्दीवरदलदृशामङ्गभासाभिभूत-

ज्योतिर्ज्वालामपि हुतभुजः काञ्चनं साधु मेने ।

अङ्गैराविर्धृतमपि सदा भूपणीकृत्य साधुः

प्राणान्मुञ्चत्यपि परिभवैः श्लाघते गौरवं न ॥ ५१ ॥

अहो—अचिन्तनीयाभिरामरामणीयकसम्पच्छालिनी हि

मथुरावती ।

तथा हि—

मथुरानगरकुरङ्गनियनाभङ्गी न वाग्बिषया ।

कमलापतिमपि कुञ्जा यत्र निरब्जालया स्मृतिं चक्रे ॥ ५२ ॥

इति श्रीमन्मित्रमिश्रकृतावानन्दकन्दचम्पूकाव्ये प्रथमोऽयमुल्लासः ॥ १ ॥

॥ अथ द्वितीय उल्लासः ॥

गर्वी दर्वीकरपातिरिवास्त्रार्थदुर्वारवीर्यो-

यस्यामूर्वीपतिकुलपतिर्मातुलो माधवस्य ।

भ्रमद्भेन त्वरितमजयत्कं स नेति प्रसिद्धे-

रिद्धो नाम्ना जगति कृतिभिर्गीयते यस्तु कंसः ॥ १ ॥

स खलु निखिलमेदिनीपालमालाग्रणीरुग्रनीतिप्रातिनियत-
शासिताशेषदेशो नरपतिकुलकुहनानुबन्धी बलबहलमदान्धीकृ-
तचेता दुहितृपरिण्यादिमणयानुबन्धवन्धीकृतजरासन्धो बन्धोऽपि
सकलसम्पदं सिन्धोरिव कुम्भभूरद्वह महाप्रचण्डशीलो गण्डूषी-
कृतवानवार एव, अक्षोभक्षितिधवलक्षपक्षतक्षणकौक्षेयककर्मम-
रुपातजम्भारातिकराम्भोरुहदम्भारम्भदम्भोलिनिष्ठुरसुरमुनि-
मनुजैकहिंसानैष्ठिकचाणूरमुष्टिकममृतिमहामल्लगोष्ठीगरिष्ठो भू-
यिष्ठोद्धतवकपृतनामलम्बधेनुकृष्णार्चदुष्टताघदुर्मदद्विविदवली
मुखप्रमुखमहावलीयोवलवेष्टितोऽविरतमहामदान्धगन्धसिन्धुरप्र-
कराग्रणीमहामदवलकुवलयपीडदुष्करापीडपुराधिष्ठितो मनसि
न मेने कमप्येव ।

चलति सति कदाचिदाखेटकखेलाय सखेलकण्ठीरवली-
लगमनशीले यस्मिन्नतिगरिमतिरोहितगभीराम्भोधिभीमध्वनि-
भरगभीरभेरीभयङ्करभाङ्कारदुन्दुभिनिबद्धदुन्दुङ्कारप्रचण्डतरङ्गादं-
कारपटुचण्डिमडिण्डिमाम्बरप्रकरकटुझरझञ्जलीकौक्षङ्कारप्रकटतरा-
हङ्कारभट्टङ्कारगर्भगुरुचापटङ्कारघटोद्गाटिताखण्डवह्नाण्डाभित्तिप-

रेणाहम्, प्रचलितमलयहिमालयमेरुकैलासमन्दरविन्ध्यसह्यदुर्-
 नभृतिपूर्वापरदाक्षिणोत्तरधराणिधरादीदिगन्तरदन्तावलप्रकरमल-
 पघनघटायमानस्फुटकटुकरटीन्द्रकोटिकमठकठोरकुम्भकूटकोटिप्र-
 कटितमदजलवाहिनीपूरितावनीवलयम्, आविरलहयानिवहसावहे-
 लहेपाव्यतिकरसाटोपचापटङ्कारभारमुखरितदिगाभोगनभोभर-
 भृगोलगोलोकमुखास्तोकलोकचक्रम्, गिरिशुरुगजराजराजिब्रज-
 ब्रजदातिवितनरथौषदुवर्दानोगणस्फुटपरिपुष्टदुष्टपीवरोष्कुकुलभू-
 यिष्ठोद्भटभटविकटतरोत्कटभूरिभारभुग्रीभवदानमदुर्वदुर्वहदुर्वार-
 भरव्यग्रीकृतदर्वाकरपतिगरिमविखर्वाकृतगर्वतया कूर्म्मकुलसार्व-
 भौमो भयचकितनिमीलितनयनो गोपायितुमिव निजवपुरन्तर्दधे
 स्वमूर्दानम् ।

द्वीपानद्रीन्समुद्रान्दुममनुजनदीदिग्गजाञ्चिभ्रदेकं
 भृचक्रं चकिराजस्तदपि तमसकौ कूर्म्मभूसार्वभौमः ।
 कंसे विश्वावतंसे प्रचलति चलति द्राक्षियच्चित्रमेतद्
 यस्माद्विश्वम्भरोभूत्कणिपतिशयने सोऽपि निद्रादरिद्रः ॥२॥

यस्य कृते खलु दिशि दिशि द्वीपे द्वीपे पुरि पुरि गेहे गेहे
 पथि पथि द्वारे द्वारे नरि नरि चिन्ता सन्तापकारिणी ववृधे ।

किमपरमहो मातःपूर्वाण्डमध्याण्डपराण्डसंध्यापामिनीष्व-
 पि वर्णानामकर्णाकर्णिकमेकक्षणोऽपि न ययौ । न हि खलु केव-
 लमुनिमनुजगणानां मनोऽनुतापदीपदीपनाय स्नेह इवासीदपि-
 तु सुराणामपि सुराणां भूसार्वभौमस्य ।

तथा हि—

स्वयञ्जम्भारातिप्रभृतिसुरसम्भारगमना-

गमारम्भैरम्भोनिधिरयमसम्भृतविरतिः ।

न तेषामास्येषु स्तुतिविरतिरासीत्क्षणमहो

समीपे शेषाङ्कोपरिश्रितपङ्केरुहदृशः ॥ ३ ॥

किम(१)परं यस्य कृतेऽतिबहलवर्द्धमानमुग्धदुग्धबीचीनि
चयानीचीकृतसमीचीनामाचीनप्रचुरतरान्तरोदञ्चदतिमन्द्रसान्द्र-
मधुरध्वनिघोरणोमधुरिषुधामनीह दुग्धनीरधौ कुसुमसुकुमार-
चामरग्राहिणीनां मृदुकरकोमलकमलविचालितचारुचामरोध्वप
मसृणसमीरणसेवितोऽपि वदनविजितन्दुसिन्धुनन्दिनीकराम्बुन
संवाह्यमानचरणाम्बुजोऽपि मलयजविस्तरकस्तूरिकानिकरनिवेश
चारुवेषमुल्लिलतमालतीनिर्विशेषानिःशेषसुरभीकृतशेषभोगपर्यङ्क-
निःशङ्कशयितोऽपि स्तुतिमुखराननचतुराननपाकशासनशपन
हुताशनप्रभृतिगीर्वाणगीर्वाहिनीबहलकोलाहलकोशलादचिरणै-
व जातजागरो दरकुञ्चितवक्रीकृतलोचनाञ्चलवक्रीकृतमन्दोन्नत
भ्रूलतम्, मणिमयकुण्डलमण्डलपरिपीडितांसफलकम्, अलक-
कुलाकुलालिकम्, आमोटितमृदुलकलेवरम्, अतिशिथिलीकृ-
तवचनमनोहरलघुलघुजृम्भारम्भसम्भासितार्थवदनाम्भोजमधुर-
म्, आलोकयन्नभितः सविस्मय इव नारायणः समुत्तस्थौ । व-

(१) कृष्णावतारोपकमकथा भा० १० स्कं १-२ अध्याययो-
वसन्ते ।

चनमवकलय्य च देवतानामजानन्नित्त्वं समंभ्रमभ्रमितभ्रूषिभ्र-
ममाधूनयामास मूर्द्धानम्, प्रतीकारोपायमपि सहायान्तरमपि
चिन्तयामास माधवः श्रीमान् । समुचितमेव सहायान्तरचिन्तनं
महतोऽपि ।

तथा हि—

अधिगच्छतु को लक्ष्यं गुणप्रौढोऽपि सायकः ।

सहायः स्यान्नचेदेको घनुर्द्धरधुरन्धरः ॥ ४ ॥

अगणितदिनयामिनीकनारायणसेवापरायणः प्रल्हाद इव,
अनुगतपरिपालनैकनिष्ठो युधिष्ठिर इव, प्रतिनियतमजातप्रति-
ज्ञाभट्टो गाङ्गेय इव, निरवधिसमधिकसावधानतया पितुरनुशा-
सनैकसेवने निपुणो राम इवाविरतपरमार्थभावभागी, वि-
भाण्डककुलमण्डनो भगवानृष्यशृङ्ग इवानवरतमवार्यधैर्यशी-
लो, जलधिरिव गाम्भीर्यवितरणशौर्यप्राचुर्यैकपदम्, अचल
इव जगदुपरिमहास्थैर्यैकमात्राज्यभूः, कर्ण इव जगदाश्चर्यौ-
दार्यैकनिधिः, दर्धीचिरिव प्रतिनियतमपर्याप्तपर्यादैककन्दो, हरि-
श्चन्द्र इवातिथिजनप्रतिपालनैकतत्परः, स्वतनुजमधुसूदनप्रति-
भो यदुवंशकेसरी जगदवतंसो नियतमदूरमहानुभावमहनीय
शूरसेनान्महाजलधेरिव कल्पमहीरुहो हृदि संवासितवासुदेव-
[चरण] द्वयी धर्मप्रेतया वसुदेवो नाम तत्र प्रादुरासीत् ।

स खलु सरुलानुरञ्जनैकशीलसीमा परमवशीकृतानिखि-
लमनीषी परिणतरमणीयशीतकिरण इव निजकुलकुमुदानि मो-
दयन् युयुमे ।

गुणगरिममहिमनिकामधामतया निरवयवशुद्धकुलीनतया
 परमविचारचातुरीधुरीणो धरणिपतिरुग्रसेनः मबहुमानपुरा-
 सरं दुहितरं नाम देवकीमदात्तस्मै । स खलु तया गुणनिकर-
 निधानया विहिताखिलभक्तिकविधानया निखिलमकृतिगणस-
 मुचितशुश्रूषणसाधनयाऽप्रतिरूपरूपस्तूपया त्रिसुवनकपनी-
 यमुकोमलशीलया तुलिननिःसीमकलाकौशलया, महावैदिकप-
 न्नोपनीतहविराहुत्वेव हुताशनः, सुविततमुकृतकृतार्थीकृतसि-
 लकार्तिकराकयेव नायको निशायाः, शरद्वृषचितप्रभातवेलेयेव
 पद्मिनीरमणः, सुविततगुणयोपया निर्दोषया कवितेयेव सारस्व-
 तप्रपञ्चः, कञ्चनकान्तिकलापमेवाप ।

कंसः पुनरनुरागभागपि तयोर्ह्यायनीकृततपनीयोपक-
 रणरमणीयपरभागनागतुरगरथयानवाहिनीगणबहुगुणभासमान-
 समानाभरणविलासीभवदसीमदासीदासराशिरपि स्वविनाशि
 भगिनेयभाविनीत्यकस्मादाकाशवाणीप्रणीतकर्णज्वरनीतितया
 विमनीभूय मृशमभिदूयमानो भगिनी हननीयेति निर्णीय दुर्नि-
 वारो वारंवारं महोद्यमं व्यतानीत् ।

अथ कथमपि बुद्धिकौशलबहुविधसामाचरणतया भावि-
 नोऽर्थस्यावश्यम्भावितयोत्पत्तिसप्तमसप्तमस्नापत्यार्पणैकनिय-
 मतया च मदकलदन्तावलदन्तादिव पद्मिनीम्, ज्वलदनलशिता-
 न्तरालमम्भृतामिव हव्याहुतिम्, सुचिरस्वपोपिनकण्ठीरवकण्ठा-
 दिव चालमृगीम्, कुपितकृतान्ताननगहारादिव निर्भरजनितधैर्य-
 ध्वंसादपि कंसाद्रमुदेवो देवकीमावर्त्तयामास ।

अथ समयक्रमेण यथा स्वीकारमर्पयामास षडेव शावकान्दे-
त्रकीदयितः ।

अहो त्रिजगदगोचरैव देवकीमाया, यदनायासेन देवकी-
गर्भात् सप्तमगर्भाविर्भूतभूधात्रीधरणधुरन्धराचिन्त्यानन्तमहिमा-
नन्तोऽनन्तसीमन्तिनीसीमन्तमणिरमणीयतातिरोहिनीरोहिणी-
करोहिणीरमणसुखरोहिणीगर्भमध्युवास ।

अकस्मादेवंविधविविधविधानकौशले सति सपादि निर्भर-
निर्भ्रान्तप्रतीतयो 'देवकीगर्भो निपतित' इति निष्ठाचिरे पौराः ।
समुदितबुद्धिभ्रंशेन कंसेनापि तथा प्रतीतम् ।

अथसुरनिकरनिकामकामनापूरणाय धनजनयौवनभौवना-
धिपत्यापत्यप्रसङ्गवर्द्धमानकरितुरगादिकयानपानमचुरीकृताभि-
मानदानवानवरतमदमेदुरमेदास्विमोदिनीखराविसरस्वरूपमुर्वीदु-
र्वहभूभिभारमपनेतुकामो निरपोक्षितशर्मनर्मर्मापरधर्मकर्मनिर्मि-
तात्मपदपद्मपारिचर्ययोर्देवकीवसुदेवयोरभिमतमुतवासनावसान-
मानिनीपुरात्मनोऽपि भक्तैकमात्रवश्यम्भावं प्रकाशयन्नपि नि-
जचरणारविदमस्पन्दमानमकरन्दमन्दिरीकृतमानसमैलिन्दयोर्यशो
दानन्दयारेतिशयमानन्दवृन्दमवितुन्दिनीभावयितुमपि सुन्दरा
भीरकुलेन्दीवरलोचनाहृदयगन्धगजेन्द्रवन्दीकरणकौतुकी देवकी-
जठरपिठरीनिवासमेवोररीचक्रे चिरं चक्री ।

तस्मिन्पुनरन्तराविर्भावविभावतिरोभाविनि शरदभिनवरवि-
गर्भदुर्वहदुर्वारद्युतिभरवारितान्धकारपरम्परा पौरुहूती हरिदिव
हरिदेवतोद्दिदीपे ।

अपि च यशोदा यशोदानदाक्षिण्यशोभिनी दुर्घटनैकपटी-
यस्यां तस्यां जठरपिटरीमामेदुष्पापमिबोधितमकलममृद्धिमिदि
बहुविधशुद्धिपरमब्रह्माजिह्वमकाशगर्भोपनिषदिव गोकुलधामा
भिरामयन्ती जगदुपरि कयापि शोषयोज्ज्वला नमामि ।

वनयनायनान्यकारे नमामि निशार्द्धवृषार्द्धमाजि चन्द्रे ।
ममजनि यदुमिन्धुरोद्विणीशोऽष्टमतिथिवन्धुरोद्विणीविहारे ॥५॥

जगद्विदमस्त्रिलपनंटीकृत्य दत्तमङ्गमंहारं होत्रुपि स्फुरद-
म्भोघरदम्भावसारणारम्भिशोमासम्भारिवपुषि परमतेजमि दि-
शि दिशि के के त्रिदशा न वेनिरे कुसुमवर्षणानि दर्पातिशयेन ।

पुरदूतदुतवदपमयामिनीचरचक्रवर्त्तिवहणममीरणधनदधु-
र्जटीनां धामधोरणीषु दुन्दुभीना जम्भारिमुक्तजलधरगम्भीरज-
लनिधिसंभृतयनरवगवचर्विणो जर्जरितवैरिनारीपमाणः समुज्ज-
ृम्भिरे नादाः ।

जम्भारिन्दुन्दुभीनां ध्वनिभिरमुन्दरीकृत्य नामीजगद्द्राक् ।
नाजाग्रदोमरद्रो विधिरपि महमा नाचमत्कारमूढः ॥

नावर्षन् पुष्पवर्ष दिशि दिशि समुनिर्देववर्षिर्महर्षि
र्लक्ष्मीशे वैरिलक्ष्मीमभिसरति पुरे माथुरे कौतुकेन ॥ ६ ॥
तस्मिन्नाविर्भवति मथुरायां मथुरामेव के न महात्मानो बहु
प्रशंसन्तुः ।

तथाहि—

आः पुष्पं मथुरापुरस्य परमब्रह्मापि कर्माचरदू-
यत्राहो निजजन्म मायु मनुवे पित्रोः समुदारतः ।

केचन पुनरद्यापि तमेवार्थं युक्त्या समर्थयन्ते—

आत्मानं विततार चारु मथुरोत्तंसस्तु कसः कथं

तन्नो चेत्पुरुषोत्तमाय बहुधा दोषान्विचिन्वन्नपि ॥ ७ ॥

महोद्यमेन निरवद्यवाद्यघोषमिव, मृदुमधुरसान्द्रमन्द्रघोषं
वितेनिरे, परितोऽतिपरिपुष्टवारिवृष्टिं मुक्तावृष्टिमिव भृशमारभिरे,
जगति हरिजन्ममहामहोत्सवेन कौतुकतरलाः सौदामिनीं नाम
नर्तकीमानर्त्तयामासुराशु, रसमेदुराः पयोधरपरम्पराः ।

अथोज्झटकिरणजटालहाटकघटितमणिपद्मतुलाकोटिपादक

टक—कटिमेखलोत्कटकान्तकङ्कणकेयूरग्रैवेयकावस्थकौस्तुभ

महाहेमहारहसितहीरहारिकुण्डलकिरटिकाटीरकोटिमणिमण्डने ना-
साशिखरविलम्बिविकस्वरसुवर्त्तुलपृथुलमुक्ताफलधवलमयूखमा
सलकपोलतले कररुमलालङ्कृतकमलकम्बुकौमोदकीचक्र च
क्रिणि लोचनपथमाण्डिनि पुण्डरीकलोचने यदुकुलरुमलविरो
चिविरोचनागौरवाससि नाभीस्थितस्तुतिमुखरितब्रह्मणि परम-
ब्रह्मणि हृदयानन्दिनि नन्दनीभाविनि तदङ्गाम्बुवाहच्छविधा-
रोपलम्भनमोज्झिन्नकलमाङ्कुरनिकरेणेव विपुलपुलकोत्करेण क-
लितकलेवरकेदारौ बहुदानन्दनयनजलमन्दाकिनीमेदुरौ बहुकृ-
ताकृतवसुदेवदेवकीवसुदेवौ न हि केषा केषा फलानां
भाजनीभवतः ।

अथ सम्भ्रमचकितविलोचनो दण्डवद्भुविनिपत्य वसुदे-
वो देवकी च स्तोतुमारेभे—

जय जय जगन्नाथ यदुवंशोत्तम हंसवास हंसासन-

नुतचण परमहंसमानसकेलिकलहंस मणिमयावतंसमभाषांस-
 लकपोलांस संसारापारपारावारोत्तरणकणधारं घरणितलो
 चारधुरन्धरावतार मतिनवभाराधरजलधारायितमणिदारावलि-
 घनताराङ्कितघनमाराञ्चितममुदरोरःस्थलसुरासुरकुलभाराकुल-
 जगदाराधितपद नारायण नयपारायणमय धीरावलिभवतारां
 निधिसुखपारासादन पारातीतक्षीराम्भोनिधिगम्भीराशय वि-
 हितविहार श्रुतिकुलसारक्षपितनिकार ब्रह्माकार प्रशमि-
 तपृथ्वीपृथुतरभारमकटितनिरुपाधिजगदुपकार स्फारविलोच-
 न विगतिविमोचन दानवकैरवकुलसङ्कोचन मुनिगणमा-
 नसकमलविरोचन या[स्वी]कृततिलकमनोहर नीलपयो-
 धरपुञ्जसहोदरमञ्जुमहोभर विबुधपुरन्दर इन्दीवरमालासु-
 न्दर मन्दारावलिबलपितकन्धर चन्द्रुरचन्द्रूकाधरसुमधुर वन्दन-
 विनमद्वन्द्वारकपीतवृन्दमशिथिलकुन्तलवन्धभ्रमदिन्दिरमन्दिरचर-
 णस्फुरदरविन्दद्युतिमकरन्दस्कन्धास्कन्दितसुजन द्वन्द्व(१)ब्र-
 ह्मानन्द सुरदुमकन्द स्मितसुमकरन्दस्नपितामन्दमुखेन्दो जय जय
 जगदानन्द व्याससनन्दसनातनसनकब्रह्ममहेशपुरोगमसुरनरीक-
 ञ्जरनिपेवितपीठद्वय देव जय शम्भय ममार्धि निधिमिव दर्शय भ-
 क्तिलवं तव दीनदयामय कृपणकृपालय सदयो भव मयि वि-
 नयविहीने ।

देवकी ग्राह—

सुरमर्दन विष्णो त्रिभुवनजिष्णो परममहिष्णो वृष्णिपते ।

(१) द्वन्द्वं रदस्यम् ।

त्वं करमाली त्वं वनमाली त्वं भयदाली विश्वगते ॥
 तव चरणं देवा दधति न के वा चेतासि सेवानिपुणतराः ।
 स्फुटमित्थमहं का विगतातङ्का नियतमनङ्का बभुरमराः ॥ ८ ॥
 असि मीनाकारो जलधिविहारो वेदोद्धारोल्लसितमते ।
 दामोदर सामस्तुतपद कामपद हतवाम श्रीवसते ॥
 कमठीकृतकायो विघटितमायो विहितभावायो(१) वहसि भुवं
 परिपालय कृपया व्रुटितत्रपया भवभयमपयापयामि शिवम् ॥ ९ ॥
 भीमार्णवलीनामतिशयदीनां महिमविहीनां वीक्ष्य धरां
 कोलाकृतिधारी सलिलविहारी तामुदधारीरतिविधुराम् ।
 आरोहितदन्तामतनुमनन्ता दधदपि हन्तासुरमवधीः ॥
 अवधीरितशक्रं दारुणवक्रं गज इव नक्रं सकुतुकधीः ॥ १० ॥
 नरकेसरिरूपी नखरस्तृपी दानवभूषाभवदसुरं
 हतवानसि जम्भाद्विषदुरुदम्भप्रचुगारम्भभ्रशपरम् ॥
 वज्राधिकमुखरैर्भीषणनखरैरास्थिषु मुखरैर्दैत्यतनो-
 रुद्धहिभिरुदितै राविकरविदितैः शोणितमृदितैर्मोक्षम(२)नो ॥ ११ ॥
 बलिनामनहेतोः खगपतिकेतो तरलितचेतोऽपरमुखभूः ।
 वामनवपुरासीरखिलग्रासी करपदभासी द्रुतमुदभूः ॥
 तापत्रयनोद ज्ञानविनोद प्रकटितमोद त्रिभुवनक ।
 मनुते शुभवत्तं शमितभवं तं को न भवन्तं ननु जनकम् ॥ १२ ॥
 सुखभूयिष्ठारं कलितकुठारं दनुजदठारं विश्वधरं

(१) अथ शुभावहो विधि.

(२) मनुर्मन्त्रः ।

परिपूरितकामं त्वामभिरामं कथयति रामं को न परम् ।
 क्षितिभारभ्रंशी भवशुभशंसी क्षत्रध्वंसी पुनरुदभूः
 करुणारसवाही सदनुग्राही पातकदाही द्विजकुलभूः ॥१३॥
 हरकामुकखण्डी कौणपदण्डी रविकुलमण्डी दशरथतः
 कृतदेहारम्भः पृथुलस्तम्भक्रमभुजजम्भद्विषदुरुतः ।
 रावणहतिहेतोरुदधौ सेतोरन्तककेतोरिव विजयं -
 हेलाहतवाली व्यतनोरालीकृतगुरुतालीवनविलयम् ॥१४॥
 गुरुकरुणावन्तं भुवनभवं तं वदति भवन्तं शुद्धमिति
 मयिताभयदानं परमज्ञानं मोक्षनिदानं शुद्धमतिः ।
 अखिलं न सदालोकयितुमिवालोढितमिति कालोपचितमर्षं
 स्त्वामवतीर्णं स्मरति विशीर्णं मायाजीर्णं हृद्विकटैः ॥१५॥
 म्लेच्छादिततापं खण्डिनपापं सशरं चापं दधति रमे
 त्वयि कलिकानि वेदागोचर भेदाविष्कृतस्त्रेदानपनय मे ।
 इह को महिमानं वदतु च मानं किमपि समानं जगति न ते
 मुनिरतनोद्ध्यानं मुहृदज्ञानं तव संस्थानं न हि लभते ॥१६॥
 त्वं पारे वचसो वहिश्च मनसस्त्वं निष्कलो निर्गुण-
 स्त्वं पूर्णस्त्वमहो नभोवदखिलव्यापी न लिप्तः क्वचित् ।
 अभ्यर्णप्रकृति मसन्नमुकुरव्यालम्बि बिम्बं तु ते
 जीवं केऽपि जगुर्नमोस्तु भवते त्वं योऽसि सोऽसि प्रभो ॥१७॥
 नान्तो नादिर्न मध्यो न च करचरणे नाननं नापि चक्षु-
 र्न श्रोत्रं नापि नासा न च तव रमना त्वक्च नो वा न चेतः ॥
 सर्वात्मन्सर्वगस्त्वं जगदपि कुरूपे पासि चात्सीक्षसे च

श्रोता घ्राताऽसि सर्व रसमुपजमसे सोऽप्युत्तमस्येव वेत्सि ॥७८॥

जन्म मे सकलशर्मभाजनं भाजे रसाधि दशोरजायत ।

शृङ्खलापि पदयोर्नाकुला मुक्तिपापमहमापदां यद्विः ॥७९॥

एकदोदयनि मोदनादिनी याद्विनीनं ह्वात भोजधूपते ।

दर्शने तव तपोनिदर्शने कोतुको भवति भीराव यमो ॥८०॥

मधुनर परमेश निवद यामे ते पदयो "मोषध मोषणो

किं रूप" इति यचनमवभाष देवजना स्मितमधुरस्यारदुद

न्तदीधितिनिकरनिवारिताम्भाकारपरम्परपरमपूरयो मधुपीपुषमा-

धुरीमयमाह मातर पितर च किमपि पाप्मीनम् ।

पूर्वेषु यदुपु जन्मतु भवज्जगदभुतमिदमेव मे रूपं यव

सि निरूपयय मद्यवसितपुत्रभावाभां भूयैषांने दुर्गेमे सुत

पो दीर्घमिति पुनरदृष्टुणमार्जनाय धर्ममयर्पादृत्तीकरणमभि

हमितमद्विन्देवपिमानसमदर्शयमात्मनोरूपम् । तादेदानीमपनीय

तामास्तेयीयतातापमयशङ्का । परन्तु ममैव मामा भावती जगती

सर्वनिर्वाहसामग्री समग्ररभिपूजिता मन्ददयितायां मोक्षते य

शोदायां जनितामिद्वानयतु, मां मयतु तदङ्गमशङ्कयता । वना

विलम्पमम्य ? जनकोपम् । अद्वयपि भवतोराज्ञामेव पातमक्षा

त्मानं मोषयामीदमभिभाष तदूपमपदाय माधना साधारण इव

वैशयं भेजे ।

तदनु यदुदेवोऽपि कस्यभीष्टमयामुदयवधमयमयम, तामाद-

यागणितयनपोरगर्भदूर्गमान्धवारमिषिदतारसारसोदामिनीपू-

दशमिषमाकारदुर्गारोद्धेतुल्लोललोललोलादस्यदलवादिनीविभक्त

नादि तथैव संविधातुपारेषे ।

अथ चलति सुतमशङ्कपङ्के निधाय वसुदेवे समजनि विघटित-
निगडधन्वपन्त्रणश्वरणो, द्रुतगलदर्गलकपाटकूटानि नगरद्वारा-
णि, मरुदपि विरताखण्डचण्डिमारम्भो, द्रुतमम्बरमप्यपगत-
गम्भीरतराडम्बरदम्भोलिपरम्परम् , परितः समुद्रयदवार्यपर्ज-
न्यगणोऽपि रचितामन्दजलविन्दुवृष्टिमुष्टिर्दुर्जनानेव तर्जयन्निव
गर्जन्नासीत् । दर्वीकरपतिरपि दुर्वारदर्वादिशि तातपत्रमनुसेवते
स्म वसुदेवम् ।

अथ विगततर्जनीचवीचीवाचालीकृतदिह्मण्डलीकृतया दु-
रितचमूरिव तर्जयन्ती, जगति जनार्दनजन्ममहामहोत्सवमिव वि-
रुपापपन्ती हरिसम्भवसम्भूतसम्प्रादयेदुरा वहललहरीबाहुमा-
स्फोट्य नाट्यामिवाचरन्ती, 'व्रजमुवन सम्प्रयाणमङ्गलाधानदुन्दु-
भिध्वानानि च कुर्वन्ती, सर्वतो निर्भरोद्भ्रान्तावर्त्तसन्तानशालि-
नी स्फुटगम्भारनीरनीलिपाकुलतया कुटिलपनोवृत्तिरिव,
भीषणापि, दीनजनधनमनोराज्यपरम्परेव दुष्पारापि, क्षमन-
सहोदरा जानुदघ्नजलैव सावेहलमुदलङ्घि वसुदेवेन ।

साङ्केतिकं यदभिधानमजामिलोऽपि

वक्त्रे निधाय भवसागरमुत्ततार ।

अङ्गे तमेव वसुदेवकृती दधानो

मानोः सुतामतरादिन्यपि किं विचित्रम् ॥ २१ ॥

वसुवदमुवदङ्गे नन्दपङ्केरुहास्या-

स्नमुरसि वसुदेवो वामुदेवं निधाय ।

तदुदरमुवपाद्यामादधन्मोवपाद्य-

न्मति पुरमनुलेभे प्राप्तद्वाकूपतीतिः ॥ २२ ॥

रूपं गोपय गोपयेति पितरौ प्रागेव यत्प्रोचतु-

स्तापाज्ञामतिगौरवादिव तयोराधाय मूर्ध्नि द्रुतम् ।

तादृग्भीमतमस्त्रिनीमगणयन्मेघान्नदीलङ्घनं

रूपं गोपयितुं जगाम भगवान् गोपाकुलं गोकुलम् ॥ २३ ॥

अथ वसुदेवे दैवके क्रोडे कुमारीमर्पयत्येव कंसदैत्यानु-
चारिणस्तदनुसन्धानकारिणः किमजानि किमजनीति व्याहरन्तो
दूराद् दुरात्मानः परिवत्रिरेन्तःपुर परितः । द्रुतमवधीर्य धैर्यै-
कपटोदधिं वसुदेवं कुररीमिव विक्रोशन्तीमहह तीव्रवाधया देव-
कीमपि नवशावकीं तामवरुन्धानामनामादरेण तामपवाय त-
र्जनगर्जजर्जरितदिग्दिगन्तरास्तस्याः क्रोडात्क्रीडन्त इव तामा-
दाय श्येना इव कपोतिकापोतीम् , शार्दूल इव सुरभिकिशो-
रीम्, पारीन्द्रा इव दम्भादिर्भीकलभीम्, व्याधा इव मृगविालि-
काम्, कामान्धा इव मतिधैर्यसम्पद व्याधूयेव सुकुमारतनुकान्तिम् ,
मंशा इव बल्लरीशोभाम्, निदाघवासरा इव कोकिलाकाकली-
म् , अवग्रहा इव कादम्बिनीजलधाराम् कीनाशकिङ्करा इव पा-
ञ्चभौतिकाकृतेर्जीवात्मनो मूर्तिम् , हेमन्तदिवसा इव सरोजि-
नीलक्ष्मीम् , अक्षीणघलशालिनो निर्ययुस्त्वरित त्वारितगतिवि-
जृम्भमाणानिःश्वातपरम्पराः श्रमजलमेदुरमेदस्त्रिवर्षाणो ज-
लधरजलधोरणीविच्छिन्ने पथि प्रस्त्रलन्तोऽपि कृतकृता इव धा-

वन्तो भोजे(१)न्द्रकराम्भोजेषु कुपारीभिव केवलं कुमारीमारोप-
यामासुः ।

स पुनरविचारितपूर्वापरः पामरो भगिन्या इति भगिने-
यीमिति स्त्रियमिति बालिकामित्यविचिन्तयन्नेव मर्यादामतिवर्त्त-
मानो जीवैकलोलुपः शिलायां पातयितुमारेभे ।

दिशि दिशि जलदा रुदन्त इव नर्दन्तो मुमुचुरजस्रमल्ल-
णीवाम्बुपूराणि ।

तदनुतापमसहमाना इव सौदामन्योऽपि जज्वलुस्तरलाः ।
करुणाद्रा इव भित्तयो निपेतुस्तत्क्षणवहलक्ष्मणानिलष्याजान् ।
प्राणानिव दिग्बामलोचना मुमुचुरक्षेमं तदुदीक्षितुमिवाक्षमाः ।
क्षमारुहैः सह गृहा आत्मन एवोररीचकिरे भङ्गम् । अनि-
चण्डमानपवमानजवनिवहनिपात्यमानधरणीतलधूयमानपङ्कपूर-
परिपूर्णमाणपुरुभवनमूर्द्धवद्धध्वजपटकपटेन कीर्त्तयो निपत्य म-
लीमसायन्ते स्म ।

पौराः केचन दुर्मनीभूय भोजिरे दूरम् , केचन चोलाञ्च-
लेनाननमाच्छाद्य रुरुदुरेव दीर्घकालम् । काश्चन पौराङ्गनाः पुन-
रात्मनो रसनाग्रं दशनाग्रेण सन्दश्य पाणिभिरुनाडयामासुरां-
सि । काश्चन जनितबिलापाः कुलपांशुलः कुलपांशुलोऽयमिति नि-
निन्दुरेव निमृतेष्वसद्वतंसस्य कंसस्य निजवंशस्यापि । कि-
मपि कर्तुं व्याहर्त्तुमप्यशक्नुवाना उग्रसेनादयोऽपि सनिःश्वात-
मभिदधुर्मुहुरपि हाहेति । द्रुतमुपचीपमाननिर्वापितप्रदीपपरम्प-

राव्याजेन राजेतजांसीव सर्वतः पशान्तानि । अतिसंरम्भाकुल-
जम्भारातिप्रमुखगीर्वाणैः क्षिप्तास्तप्तायः पिण्डा इव दम्भोलयो
ददृशिरे लोकैः । अनुचितमेतादृशानुचितकर्मावलोकनमिति भु-
वि दिवि चान्तर्दधिरे नक्षत्रमण्डलानि निविडघनचयोपचीयमान-
तिमिरमिषेण । दिशः पुपूरिरे दुर्यशोभिरसुरराजस्य । असदव-
लोकनवर्धमानास्तोकशोकैरिव कोकैः करुणमुदीरितं पुरदीर्घि-
कासु । करिवरकरपुष्करादिव पुष्करिणीसमीरणोपमायमाना भुज-
गपतिभोगपविराद् भोजभूपतेर्भीमभुजदण्डाग्रतो मनुजकिशोरी
कपटपटीयसी राजश्रीरिव नभासि रंहसोत्पतन्ती त्रिभुवनभवन-
विभाविनी भवभाविनी व्यलोकि राजलोकेन ।

अथ तस्याः पदकमलनाभिकमलकरकमलाननकमलापत-
द्वकमलस्रकमलादिसमुल्लासैरम्बरतलमखिलमलोकत कमलम-
यं सकलराजलोकः ।

व्योम्नि स्यन्दनचारिणी चरणयोः शिञ्जानमञ्जीरिणी
मध्ये मेखलिनी करे बलयिनी बाहौ च केयूरिणी ।
ग्रीवायां मणिहारिणी श्रवणयोरब्रौत्तमोत्तंसिनी
चार्वाङ्गेऽरुणचोलिनी मुकुटिनी मौलौ भवानी वभौ ॥२४॥
ध्यायद्दीरमनस्विनी पदतले चन्द्रानने दासिनी
हस्ताग्रेषु महास्त्रिणी त्रिगुणिनी नेत्रोत्पलेषु त्रिषु ।
सर्वाङ्गेऽसितरूपिणी हृदि पुनर्वैशद्यसम्भारिणी
कंसध्वंसनशंसिनीशशृङ्गिणी कैर्नेक्षि नैकक्षणम् ॥ २५ ॥
निर्यातेऽपि पयोधरे घनमयं व्योम त्विषा कुर्वती

विश्रान्तास्वपि चञ्चलासु सतदिद्धासा विभूषावलेः ।

एकेन्दोर्विरहेऽपि पूर्णविधुना वक्त्रेण विद्योनिता

नैरन्त्येऽपि निरन्तरं दिविषदां हृन्दैवर्मा पार्वती ॥ २६ ॥

नमज्जम्भारादिस्तुतिमुखरिताम्भोरुहजनुः—

पतन्मृद्धावद्धाञ्जलिद्रुतवहाम्भःपनितनु ।

घृताचीसघ्रीचीगणकृतममीचीननटनं

चर्मो व्योम स्वर्गादधिकमपि दुर्गाहितपदम् ॥ २७ ॥

किमपरमाहो महीलोकेऽनस्त्रयोदशलोकवासिभिरेव काम-
चारिमिरासिपेवे नभःप्रताली । मूलोर्ध्वरपि निजरूपाणि तेषामेव
रथदर्पणार्पणानि सभूचक्राण्यदृश्यन्तेति चतुर्दशमुखनमयमभूदेव
तत्क्षणं व्योम । तदिदं चरणरजसोपपादितकोटिकोटिवह्ना-
ण्डघटनायानापूर्वं मन्यते मुनिभिः ।

घनेशः कीनाशो नयनपथलेशोदयकृते

कृतपादक्षिप्यं पदयुगदिदृशकुलमती ।

परिभ्रातं भ्रातं गमितवद्भुयां व्यचरतां

न लेभाते भाते नमसि पुरजाते न तदपि ॥ २८ ॥

सरक्षोयक्षोद्भ्रमद्वनिवहगन्धर्वपरिप-

त्स्वयम्भूजम्भारिप्रणुतचरणाम्भोरुहयुगाम् ।

स तां दृष्ट्वा कंसो विगलदवतंसश्रुति मृदु-

धूनानो मृद्धानं मनानि गणयामास त्रिषदम् ॥ २९ ॥

अथ भयमवधाय भोजभूषतेर्भगवती भूमद्रस्फुरदखिल-
सृष्टिस्थितिमलयकेलिरट्टादृशसमुखरिताकाशदिङ्मुखालिरमाप-

त सोपहासम् ।

मा मैषीः कस नासि त्वमिह स महिपो नो निशुम्भो न शुम्भो
नो वा त्व रक्तवीजो रणभुवि विजयी नापि चण्डो न मुण्डः॥
उदण्डो युद्धशौण्डः पुनरपि भविता कोऽपि शुम्भो निशुम्भः
संभृतिर्मे तदर्या व्रज(१)भुवि समभूतेऽभ्रकालः स कालः ॥३०॥

अथ सगणहंसहंसवाहनपुरुहूतहव्यवाहनकालकौणपकुल-
पालवरुणगन्धवाहनधनदमद्वेशानैरपि रथमण्डलमण्डनीकृतमणि-
मुकुरकोटिविम्बस्वप्तिविम्बकोटिकपटकलितकेलवरकदम्बैरनु-
गम्यमाना सप्तध्रीचीगणघृताचीरम्भोर्वशीवशीकृतनिखिलतिलोत्तमा-
मदनमदालसमदालसादिसुरवारसीमन्निनीवारदर्शितपरमहर्षितम-
हर्षिदेवदानवपक्षरक्षोमानवप्रतिनवनृत्यकृत्यकौशलारम्भा, अथ
गणताड्यमानपटुपटहकोटिडमहाडिण्डिमभूरिभेरीगभीरदुन्दुभिबहु-
लललकीनिकरझर्झरमुरजवेणुमर्दलध्वानमर्दिताखण्डवह्नाण्डभा-
ण्डोदरातिमधुरगानगुणगर्वदुर्वारगन्धर्वगन्धर्ववदनगणगीयमानच-
रणाम्भोजमहिमपरम्परा रथनिकरनिकामवर्द्धमानमधुरमन्द्रतार-
तरध्वनिधोरणीभरितचतुर्दशभुवनावनीविध्यावनीधरमृषानं त्रि-
भुवनैकपुरमध्यमासादमित्राध्युवास नन्दिनी यशोदायाः ।

पद्वन्धमुद्यमं विन्ध्यो विध्यायाज्ञां दधे गुरोः ।

तदभूत्पार्वतीधाम गुर्वधीना हि सिद्धयः ॥ ३१ ॥

इतिश्रीगन्धिमिश्रकृतावानन्दकन्दचम्पूकाव्ये

द्वितीयोऽपमुल्लासः ॥ २ ॥

अथ तृतीय उल्लासः ।

अथ कुमारीमादायगच्छत्येव वसुदेवे परिणतशरदिन्दुमण्डलः
 क्रीडे क्रीडतीति स्वप्नमनुपश्यन्ती द्रुतमुपजातजागरा काचमन्वे-
 षमाणा काञ्चनमिव, कौपसलिलमनुगवेषमाणा गङ्गामवाहमिव,
 सा कोटतरुमर्थयमाना कल्पतरुमिव; शम्बुकमनुसन्दधाना दक्षि-
 णावर्त्तशङ्खमिव; इन्धनमनुधावमाना चन्दनमिव; कर्कन्धूफलम-
 न्विच्छन्ती द्राक्षाफलमिव; कामपि धेनुं कामयमाना कामधनुमिव;
 कुटीरमभिकाङ्क्षन्ती महाप्रासादमिव, नीवारकणमनुचिन्तयन्ती
 तण्डुलराशिमिव; दृपदुर्वोधरमर्भीष्टयन्ती सुपेरुमिव; औषधमनुपा-
 र्गन्ती नैरुज्यमिव; नौकामाकारयन्ती स्रवन्तीपारमिव; अजमान-
 म् मृगयमाना महागजमिव, अन्धयाष्टिमुद्दिश्य यन्ती दिव्यदृ-
 ष्टिमिव, आनयन्नाणाय पत्रमभिलिप्सन्ती दिव्यातण्ड्रमिव, अव-
 गाहनाय क्षाराम्भोधिर्षाहमाना सुधाम्भोधिमिव, लोष्टमनुचेष्ट-
 माना श्रेष्ठनिधिमिव, कमपि कुमारं सुचिरमासाधिरुढयन्ती नि-
 गमनिगूढं हटान्निजाङ्गमधिरूढं हरिमुपलेभे व्रजेद्रसुन्दरी यशोदैव ।

अथ सपदि समुत्तिष्ठन्त्या गृहान्तरालमनन्धकारमनुभव-
 न्त्याः सर्वानिर्वचनीयाभिरामाभिरपि श्यामलाभिरभिभावयन्ती-
 मिरपि प्रदीपशोभाः, शोभमाने कपनीयकौमारवपुषि सुंदिनप्रभात-
 भातकमलकोपकन्दरे सुचिरमुपोषितचञ्चरीकीव, परिणतसुधा-
 धामनि द्राघीयोदिवसकठोरज्यैष्ठिनिष्ठुरारुणकाटिनमपूखहूयमाना
 चकोरीव, अकस्मादुपचितहैमभूमनि दारिद्रार्चित्तृष्णाक्षीव, अभिन-

वकलमकन्दलशालिनि केदारे क्षुधितकुरङ्गकिशोरीव, अतिरम-
णीयरामणीयलवणिमनि विषयावेशवशीकृतशेषुषीव, अधिकज-
रत्तरगौरिवागाधसुधापङ्कसंकटे हठेन निपतन्ती निर्ममज्ज गौर्य-
शोदायाः ।

स्वलोकमाकारयितुं रयेण चिरं विवक्षोरपि पक्ष्मलाक्ष्याः ।
मिय परिज्ञाय द्वियेव वाणी नासीत्तदानीं बहिरास्पगेहात् ॥१॥

समं तदा गोकुलचक्रमासीदुन्निद्रमाशीर्षतनुरहेण ।
स्तन्येन पुण्यैकनिकेतनाया मुदस्तमापादचिरादजस्रम् ॥ २ ॥

नन्दारविन्दायतलोचनायाः पुरस्तनूजे सति जायमाने ।
सोदर्यभावादिव वीक्षणार्थमभ्युत्थितं तैरपि तत्तनूजैः ॥३॥

आनन्दकन्दे सति नन्दनेन्दौ ननन्द नन्दाम्बुधिरुत्सवेन ।
मुदस्तयीर्ची वट्टधे विशाला हृक्कूलमुल्लङ्घ्य च रहमैव ॥४॥

अन्तर्गते कर्णपथेन दूरात्सुतोऽजनीति ध्वनिसिद्धमन्त्रे ।
जाग्रत्तनूजालिमिषेण तस्य हृच्छल्यजालानि वहिर्गतानि ॥५॥

आशंसते वंशवंसजन्म शार्फकुलोऽमूनददद भजेन्द्रः ।

वसुनि दत्त्वा पुनराददेऽसौ तस्मात्स्वमूनोरवलोकनाय ॥६॥
पश्यन्नपि श्यामलधाम सूनोर्न रूपभेदं पुनरेष वेद ।

निःस्पन्दहृक्केवलशालभञ्जीगञ्जी मुदासीदवशीकृतात्मा ॥ ७ ॥
माणैः सहात्मानमदत्त तस्मै तच्छ्यामधान्नेक्षि वसु द्विजेभ्यः ।

वपुर्जडिन्ने प्रपदाय चेतो नन्दस्य नासीदथ देयमेव ॥ ८ ॥
सर्वस्वानि ददे द्विजाय सहसा नन्दो महानन्दिनो

विश्वानन्दिनि नन्दने पुनरधात्माणात्मनः सेन्द्रियान् ।

कर्मैचिद्विवशीकृतेन मनसा दाम्यत्यथाङ्गं दृष्ट्वा—

दुदृण्डापितमित्यमद्भजकुलैरात्याकुलैः सर्वतः ॥ ९ ॥

स्खलन्तमात्मानमयाक्षिपन्तमन्यं च वासः स्खलदद्भतोऽपि ।

पतद्भमद्भेष्वपर दहन्तमग्निं च किञ्चिन्न विवेद नन्दः ॥ १० ॥

मनोऽपि नेतुं न मुनिः शशाक हविर्लवं ग्राहयितुं न होता

तमद्भमारोप्य चिरं यशोदा स्नेहद्युतं स्तन्यमदत्त तस्मै ॥ ११ ॥

पङ्कापहारी हरिराविराम पङ्कान्न शङ्का किल काचिदेव ।

इतीव चक्रेऽखिलगोपचक्रं पङ्कैरनातङ्ककुतूहलानि ॥ १२ ॥

द्रागेव दूरात्सति नन्दमुनौ पलायित पङ्कपरम्पराभिः ।

काश्मीरकर्पूरपटीरपूरक्षीरैरकारीति धरासु पङ्कः ॥ १३ ॥

इयं धरित्री हरिणा भवित्री परिच्युता निर्भरतापभारैः ।

विश्वासमस्या हृदि वल्लवेन्द्रो बध्नाति दध्ना स्म विधाय सेकम् १४

पङ्कापसाराय कथा मुरारेरास्ता विदूरे विदिते हि तस्मिन् ।

सत्सारयामास विगाढपङ्कं न गोकुले कः पदलीलयापि ॥ १५ ॥

शिशोरमुष्यामलकीर्तिपूर्णा स्यादेव भूर्नाम विना विलम्बैः ।

त्यपूरि सा गोकुलपूरितीव क्षीरोल्लसत्पाण्डुरकीर्तिपूरैः ॥ १६ ॥

भारापसाराय हरिर्महार्मा सौराम्बुधरेव समाजगाम ।

विजानती भूरिति सा बभूव पङ्कलक्ष्मीरमयी क्षणेन ॥ १७ ॥

पात्रीकृत्य धरित्रीं चन्दनकर्पूरकुट्टुमैर्गोपाः ।

विदधुः पङ्कमहोत्सवमुत्साहानां च दुष्करं जगति ॥ १८ ॥

अतिमा(१)दमोदमत्ताभीरवहलकोलाहलमदकलपहिलाकुल-

कौतुहलाकुलकलकलकलवहुलतरोल्ल(१)लूमलङ्गलाचारैः, अ-
तिमधुरमृदङ्गमर्दलविविधवर्धमानसुरमुनिमनुजमनोनुकूलकाहला-
कुलवलितकलध्वानधाराभिः, मुखरितदिङ्मुखमङ्गलाधानधुरी-

णासंख्येयशङ्खनिध्वानैः, निर्धूतसुघनघना(२)घनानां घना-
नां घनाघौषैः, भृशमधरीकृतमधुमाधुरीकानां पीयूषादपि शिशि-
राणां सुपिराणां च निस्वनप्रकरैः, अतिगम्भीरदुन्दुभीनामप्यद-
भ्रनिर्भरध्वनिभिरपि चण्डीशाद्रिगम्भीरगङ्गरगर्भारब्धप्रतिध्व-
निमुखरचण्डिमडिण्डिमाडम्बरैरपि, रुचिरोच्चरितचर्चामपि सा-
मसङ्कारकारिणामपि जपजर्जरितजञ्जुकपूगयजुर्जामरूपाणाम-
पि यायजूकानां वदनोदरविहरदखर्वाथर्वगर्वदुर्वाराणामुर्वीगीर्वा-
णानामाशीर्वादिगीर्वाणैरपि दधिकर्दमसम्पर्दाखण्डपाण्डिन्ना समु-
दयदुहडिण्डीरपिण्डपुण्डरकिखण्डपरिपाण्डरीभवल्लोलकल्लोलकु-
लकलकलनक्रचक्रादिकविविधयादोनादोद्धतदुग्धतोषेरनुकुर्वती
रूपं गोपानां वमतिरतीव मुदे हरेरुदेति स्म । सुविदितबहुमङ्गल-
महो महोत्सवपूर्वकं जातकर्मादिककर्माणि निर्मायाभीरसार्वभौ-
मो बालकस्य लौकिकालौकिकरक्षामयांचक्रे ।

अशोककोकः कमलाभिनन्दनः प्रभातभास्वानिव नन्दनन्दनः ।

क्षणे क्षणे लक्ष्यविलक्षणक्रमो ननन्द सोऽनन्तरुचिस्तमःकृपः॥१९॥

सुरक्षणाक्षीणविलासबल्लवः सुशोणशोभाधरनवपल्लवः ।

दिने दिनेऽशोभत तुङ्गमङ्गलः सुरमदुमस्फेव नवीनकन्दलः ॥२०॥

(१) उल्लूध्वनिमङ्गलाचारः साम्प्रतं वङ्गदेशे प्रसिद्धः ।

(२) घनाघनः=अन्योन्यसंघटनः ।

श्रुतिस्मृतिशालितविश्वदूषणः सगौरगोरोचनलेशभूषणः ।
 स चीनपीताम्बुकरज्यदङ्गतो रराज राजेव नवोदयं गतः ॥२१॥
 निशासु सन्ध्यासु दिनेषु यत्रतः स पश्यतामभ्यधिकं च रत्रतः
 ऋषेरगम्यो व्रजवासशालिनां जगाम चक्षुर्मयतां विलासिनाम् ॥२२॥
 स रोहिणीगर्भकृतावरोहणः सरोहिणीशयुतिरीशमोहनः ।
 दधच्छिषैरावतकालभक्रमं भुवीह केपां विदधे नभभ्रमम् ॥२३॥
 दिनेषु गच्छत्सु कियत्सु मत्सरान्मनोदधर्द्धीपणभूतिमञ्जरात् ।
 स पूत(१)नां प्रैषयदुग्रशासनस्तयोस्तपोपाश्रितनाशवासनः ॥२४॥
 यमस्य दूतीष तमस्विनं जनं वयोवसाने रुगिवाक्ष्यनञ्जनम् ।
 समागता सापुरि नन्दसुन्दरीसुतं चिकिर्षुस्तमसौ व्यसुन्दरी ॥२५॥
 अनिन्यमान्यं दधती गमे खला नितम्बावेम्बाहिनहेममेखला ।
 समुल्लसत्कुण्डलमण्डलश्रुतिः सुचारुशोभाखिलभीमतिश्रुतिः ॥२६॥
 मृगेन्द्रपथ्या मृगशावकेक्षणा सहारकण्ठी सरसा वकेक्षणा ।
 तनुविषा गञ्जितमञ्जुरोचना मुखेन्दुसौन्दर्यजगद्विरोचना ॥२७॥
 दुकूलवल्लीपरिणद्धविग्रहा वकी त्रिलोकीप्रथितोग्रविग्रहा ।
 समालपघम्भिल्लसमृद्धसौरभा ललाटसिन्दूरविमूढसौरभा ॥२८॥
 हरेरसुग्राभकुवासनामिता सकालकूटस्तनभारनामिता ।
 निगूढनक्रैव कृता तरङ्गिणी विगाढमायाघटनातिरङ्गिणी ॥२९॥
 निळीनशार्दूलमिवोपकाननं प्रकाशयन्ती ललितालकाननम् ।
 स्तनं दधाना विषमेवकाननं ग्रहीतुकामा दनुजान्तकाननम् ॥३०॥
 जगाम नन्दस्य ततो निकेतनं लसत्त्रिलोकीगृहजैत्रकेतनम् ।

उवाच वाचा मधुमाधुरीमुचा रुचा तिरोभूय रदस्य मौक्तिम् ३१ ।
 मुदे यशोदे तनपो नयोत्तमे न कस्य मेवाधिकमेवकोदयः ।
 विरेण जातश्चरमे दयस्यहो महोदयं विन्दतु नन्दतु श्रिया ॥३२॥
 भस्मभूषितमिवानलपिण्डं कोपगूढमिव सायकखण्डम् ।
 सा ददर्श समदर्शियशोदाक्रोडशायिनमशङ्ककिशोरम् ॥ ३३ ॥
 एहि वत्स मुखमच्छदर्पणं द्रष्टुमुत्सववहं समुत्तमे ।
 इत्युदीर्य निजपाणिपल्लवं बल्लवेन्द्रगृहिणीपुरो दधे । ३४ ॥
 आशिषं कुलपुरान्ध्रि विधेहि श्रीपदं शिरमि साधु निधेहि ।
 एतया सह गिरैव विशङ्का स्वाङ्गतः शिद्युमदत्त तदङ्गे ॥ ३५ ॥
 दन्दशूकमिव दामशङ्कया बह्निक्लृप्तमिव हाटकाशया ।
 चन्द्रहासमिव कन्दलीधिया नन्दशावकमदत्त सा वकी ३६॥
 कालकूटमिव सा मृगनाभीभानतो हरिमिवैणमानतः ।
 भीमवज्रमिव पद्मबुद्धितस्तं वभार विभुर्मर्ममोहतः ॥ ३७ ॥
 वामपाणिधृतमूर्द्धनिवद्धस्वस्त्रिकासनमधत्त तदङ्गे ।
 कञ्चुर्ललां च समुदस्य कुचाग्र दक्षिणेन च करेण चर्क्य ३८
 कम्पमानभुवनत्रयमन्तःशोचमानमुनिदेवमशङ्का ।
 वामचूचुकमधत्त पुरारेर्वन्धुजीवमधुराधरात्रिन्वे ॥ ३९ ॥
 इषामचूचुकमतीव चकास श्रीधराधरपुटेऽरुणभासि ।
 बन्धुजीवकुमुदोदरमज्जच्चञ्चरीक इव कंचन कालम् ॥४०॥
 मन्दमन्दचलद्वपदपाणिस्पन्दमानमधुराधरविम्बम् ।
 माणपञ्चकमतर्पयदीशः माणपञ्चकमिसलत्पवसास्याः ॥४१॥
 बह्निदीपनकृते हरिरुग्रहमाभुजापशनमारभमाणः ।

पद्ममीमिव जघाम स वक्ष्याः प्राणपञ्चकपयोगमपद्रुम् ॥४३॥

कालकूटकवलेन मुरारेदुःमहो जटरवदिग्दीपि ।

इत्यनिस्तुधित एव तदीयप्राणपञ्चकमपि प्रमुग्धवान् ॥४४॥

कालकूटमस्त्रिर्लरविषह्यं पृथनापि निग्विर्लरविषया ।

मौहृडादिति तया तद् मेजे कैटमारिजटरं विषहृष्टः ॥४५॥

कालकूटगलान्च गरीयो वेत्ति वैमवममौ म्वमहिम्नः ।

तत्पथेन तदनु द्रुतमित्यं केशवोदरदग्ं विजगाहे ॥ ४६ ॥

या व्यघत्त दधशी हरिमङ्गं मोक्षमायु कुचकञ्जुलिकायाः ।

मान्ममोक्षमङ्गरोक्ष विचित्र वस्तुशक्तिरपरैव जगन्धाम् ॥४७॥

अथ पञ्चप्राणानुगतमायाप्रपञ्चं मा पिब मा पिबेति दुष्ट
मुञ्चेति कोशन्त्याः, आन्दोलितमुजदण्डचाण्डिमपुण्डरीकनयन-
मुत्तिष्ठन्त्याः, आप्फालस्फुग्दुरुचरणनिरान्वयमानपानमवनम-
हीरुदयोग्णीकं कंसं प्रति चग्विमिदमाशंसदिव मार्त्तनादध्यात्त-
मुन्वरमुन्वमावर्त्तमाननयनमपिणं कन्धिरभूमिचक्रमाक्रान्तबहुक्रो-
शपर्यन्तमन्यन्तमयदमतीव पीवरं वपुष्पतदन्वर्बभुर्वीवरामोग इव ।

अनन्तरमप्याः पयोवरपारावाग्मुम्यथ पयो गरलं पञ्च-
प्राणापिधानपञ्चदुमानपि तत्तन्निद्रयं चामृतं च सुमाह्वय मू-
र्यैव मनमि विचार्यै धूर्जटिना विषमन्यद्रा गृहीतममृतं पुन-
रमृतैः कृतश्रमैरपि न प्राप्तमेव इति केवलपमृतममृतकुडोद-
वार्यै तस्यै दत्त्वा मकलमन्यन्त्वमेवादत्त दैत्यकुलारातिः ।

यत्तेऽद्याऽपि हरः कण्ठे हरिरादत्त यन्नतः ।

दत्त्वामृतमहो वक्ष्ये विषं स्वादुमृतादिव ॥ ४७ ॥

निष्पतन्त्याः पृथिव्यां तु मुखमासीदनाट्टनम् ।

दैत्यमाणपयाणार्थमिव द्वारमनर्गलम् ॥ ४८ ॥

घनयोः स्तनयोरन्तरशोभत नृकेसरी ।

केसरीव-यशोमुक्तां जिघृक्षुः करिकुम्भयोः ॥ ४९ ॥

लम्बमानस्य हारस्य पूतनोरस्यवस्थितः ।

लोकैरतरलोप्येकतरलोऽमीयत क्षणम् ५० ॥

अथ सम्भ्रमाकुलचित्ताभिराभीरीभिरसम्भ्रममेव शयान-
स्तदुरसि शपेन स्वमेङ्कमानीयताचिरेणैव । तदनु ब्राह्मणानाहू-
य भूपतो भूयांस्थेव भावकोद्भावीनि कर्माणि भावयामासु-
रापीराः । ग्रहानुग्रहनिर्वादिनोऽपि होमानारेभिरे याज्ञिकाः ।
केचन महारुद्राभिषेकमनेकधा बुधा विदधुः । केचन मन्त्राणा-
मेव जापं चक्रिरे महामान्त्रिकाः । केचन बहुशीर्वादानेव विते-
निरे सुधियः । केचन यशोदानन्दयोः पुण्यातिशयं वर्णयन्ति
स्म महात्मानः ।

अथ पूतनाया हरिपरिपीतस्तन्यतया परिपूतमेव तत्क(१)
टं नातिनिकटदेशे कठिनकुठारादिना खण्डखण्डीकृतं संवर्ध
ज्वालयामासुः । यद्बधूमादपि जगदपि सौरभगौरवेण
सुरभि कुर्वन्तो मलयजागरुकाश्मीरकस्तूरिकापूरकर्पूरकुसुमालि-
सौरभ्याणि परिभवन्ति स्म बहुकालम् । कंसोऽपीति पूतनाच-
रितभाकर्ण्य विवर्णवदनो महापात्रपरम्परामाहूय मन्त्रानेव स-
न्ततं तेने ।

(१) तमाहूय तृणावर्त्तमनावर्त्तितशासनः ।
 गोकुलं व्याकुलीकर्त्तुमादिदेश विशेषतः ॥ ५१ ॥
 आज्ञां शिरसि राज्ञां च प्रज्ञां स विरही बहन् ।
 बाहुमास्फोटयामास मुखरीकृतदिङ्मुखम् ॥ ५२ ॥
 अभिवाद्य महीपालमरालमतिभीषणः ।
 प्राह प्राह्णिम विश्वानि गोकुलं कियदाकुलम् ॥ ५३ ॥
 ततश्चलितवानतिप्रचलचक्रवाकाकृति-
 दित्तिप्रथितदंशभूर्मुदितकंसभृमीपतिः ।
 भ्रमिभ्रमितमूधरं त्रुटितभूरिभूमिरुहं
 नमस्सितिपतद्गृहं घरणिचक्रगूढग्रहम् ॥ ५४ ॥ . .
 तरङ्गतरीलीभवत्तनुतरीतुलं गोकुलं
 समाकुलितगोकुलं मृपितसर्वगोगोकुलम् ।
 प्रचण्डपटुचक्रमोञ्जलितरेणु सद्धारुण-
 श्रकार चकितं जगत्तिमिरवर्षिवर्षोदयम् ॥ ५५ ॥
 हरिमुग्धमहोविद्धमध्यया धूलिधारया ।
 प्रयागं वर्त्तयामास तृणावर्त्तो रयादिवि ॥ ५६ ॥
 दधज्ज्वलदमुन्दरं मुरहरं तु चक्रान्तरे
 सविभ्रममसम्भ्रमो भुवि दिवि भ्रमन्भ्रामयन् ।
 अशोमत यशोमरैरदह चक्रवातासुरः ।
 कुलाल इव केलिना कलितकाचकुम्भभ्रमिः ॥ ५७ ॥
 तृणावर्त्तमहावर्त्तसमावर्त्तितविग्रहः ।

स मायाचक्रविभ्रान्तवेदनां वेद माघवः ॥ ५८ ॥

कलापकुसुमस्त्रिपं परमपूरुषं तं दध-

न्महो भसितभूति चेदभ्रमति चक्रवातासुरः ।

तदा कृतसनिद्रदृक्कमलगोकुलश्रीकुलः

शशीव दिवसोदरे भृशमदीपि सीमोपरि ॥ ५९ ॥

हर इव कण्ठेकालः कण्ठे कालस्त्रिपं दधत्पुरुषम् ।

भृतभूतिचक्रवातस्तेनाग्रातः स एव सञ्जातः ॥ ६० ॥

एवंविधभाविविधेर्विहितमखिलं खमिव, विस्तारितनिखिल-
स्वस्तिकस्तूरिकानेपथ्यमिव, भाविनीलाम्बरनीलाम्बरैकखण्ड-
मण्डितकण्ठाभिख्यां प्रख्यापयन्निव, अतिचिकणैकमहानीलर-
त्नमिव, यत्नतो व्रजरत्नाकरदेवतारत्नं कलितकलापकुसुमसुकु-
मारकोमलाकारं नन्दकुमारं दधदेव तत्सङ्गादुपचितनिरवद्यवैशद्य-
मिव, चिरादेव भाविमोक्षतया प्रादुर्भूतसत्त्वगुणव्रजनगरीकरीपभू-
तिमादाय पाण्डरीभूतो बहुबेलमेव दिवि भुवि च चक्रवच्चक्रवाता-
सुरो बभ्राम ।

तं चर्कप चिराच्चक्री चक्रीकृतभुजद्वयम् ।

अकुण्ठमहिमा कण्ठे कण्ठीरव इव द्विपम् ॥ ६१ ॥

निपतन्नप्यधो दैत्यः सकलोपर्यरोचत ।

कृष्णस्पर्शमणिस्पर्शादिसुरोऽपि सुरोऽभवत् ॥ ६२ ॥

असौ हरिपरीरम्भरसं वदे महासुरः ।

कण्ठग्राहिणि बैकुण्ठे यदकुण्ठो ददावमून् ॥ ६३ ॥

अथ विश्वम्भराभारसम्भारपरिभूयमानो वितीर्णप्राणो गो-

कुलभूमावेव प्राणपणशृङ्गीतमितीव वैकुण्ठाकुण्ठमहिममहानील-
रक्ष कण्ठे दधदेव नभोदेशात्परिचर्त्यापतत् तृणावर्त्तो नाम महा-
दनुजः । हरिरपि तस्मिन्दत्तप्रागेऽपि प्राणाः प्राप्ताः पुनरपि कि-
मपि प्राप्तव्यमित्याशयेनेवादत्ततत्कण्ठस्तदुरसि कालसर्पकिशोर
इव बल्लवैर्ददृशे । तदङ्गशायी मायी शिशुरमौ महामहीधरोत्सङ्ग-
विहारी करिकलभ इव, अभिनवजलदकदम्ब इव, देवैरपि दू-
राददृश्यतेव बहुकालम् ।

अथ कदाचिदेकदा हरिजन्मर्क्षयोगजनितात्तानिकमहामहो-
त्सवकर्मणि शर्मनिकरनिरन्तरीकृतनिखिलपर्मणि समुदयनि-
वार्यनौर्यत्रिकमकरे समवेतानामखिलघोषयोपाणामविश्ल-
वर्द्धमानवहलकौतूहलकोलाहलानां समुचितरचनार्यमादनया
यशोदया विस्तारितसमस्तस्वस्त्ययनमधस्तादेव शकटस्यास्व-
तशयनीये कपटनिद्रया मुद्रितार्द्धनयनमादितगोरोचनैकतिष्ठकं
कुलतिलकं संवेश्य प्रस्थितं कापि ।

अर्द्धोत्थसदवस्थायमर्द्धोदञ्चदिनद्युति ।

वपुर्मायाशिशोरासीदर्द्धकालीश्वराकृति ॥ ६३ ॥

मत्पग्रशकटमङ्गरङ्गाविर्भूतया मभूतया रूपेण मनाह्मिन्नदर्क-
कर्कशरुचा मुचारुदृक्कोणमाक्रम्योज्ज्वलगरितो मानुषकिशोरानुकृतिं
वितन्वानः किञ्चित्कुञ्चितदृष्टिपटुकुटिलीकृतभूपटुसृष्टलघुनृम्भा-
रम्भाविकसदृष्टवदनाम्भोजं मुहुरामोदितघटितघनालपस्फुटितघ-
नाघनसन्निभापघनं मृदुतरतल्पललानल्पनिर्मज्जनाभिष्वज्यमान-
किङ्किणीममुखविभूषणाङ्गपरम्परं मन्दं मन्दं मृदुकरचरणारविन्द-

मुत्क्षिपन्नेव स्तन्यार्थी चक्रन्द नन्दनन्दनो बहुकालम् । तत्क्ष-
णजनितबुभुक्षयोत्क्षिप्तकरचरणमाक्रन्दतो नन्दनन्दनस्य ध्वज-
वज्राङ्कुशकुशेषयाङ्गपद्पङ्कजाभिघातेन विघटितपटुचक्रकूबराद्यवय-
वमुद्धाटितहाटिकादिभाजनजनितझणझणाकारपूरिताशेषदिग्भा-
गं घुटितघटघटीघटाविघटनाविर्भूतारावस्फुटितपुरपरम्परानरा-
दिकर्णबाहे निपतितमचिरेण परिवृत्य श(१)कटेन ।

आक्रन्दितमिवाकर्ण्य कर्णापतदृशो हरेः ।

(२) अनसा पतितं व्यग्रमनसा तरसा भुवि ॥ ६४ ॥

यादेवेन्द्रपदस्पर्शादवसायितचेनसा ।

अनसा न नसा नूनमशायि तरसा भुवि ॥ ६५ ॥

शिशुभूय परं ब्रह्म पुनर्दुग्धाप रोदिति ।

समुत्पतितमिसेव चमत्कारैरिवानमा ॥ ६६ ॥

हरेः परमनीभङ्गैर्मनोभङ्गः परस्य च ।

क्रियद्दिनं पदाम्भोजसिम्मानस्त्वेन भण्यते ॥ ६७ ॥

जाता क्षुधा चलवती सविधे न साता

तातादिकं च न च कश्चिदधालुलोचे ।

चक्रन्द मन्दमश्रुणोन्न च कश्चनेति

बालः क्रुधा शकटमेव पदा बभञ्ज ॥ ६८ ॥

कचिदपि समये ब्रजेन्द्रसुन्दरीत्रिभुवनसौन्दर्यपर्याप्त्यधिक-
रणमनादिमनन्तमखिलादिं सुतपाधायाङ्गे निरातङ्गेन मनसा

(१) शकटासुरकथा भा० १० स्क० ७ अध्याये ।

(२) अनसा=शकटेन ।

मृशादशास्त्रिणी स्तन्यपरिधानकृतावधानमुपलालयन्ती व(१)प्रे-
ति, पितरिति, जनकेति, तातेति, धनजनसकलवम्पदिति, वि-
पदनयनधुरन्धरेति, धान्यवेति, जीवेति, जीवनमुत्तेति, सुप्त-
निधानेति, गुणनिध इति, वत्सेति, चन्द्रवदनेति, नन्दनेति,
नन्दहृदयानन्दनेति, ईश्वरेति, स्वामिश्रिति चक्षुरिति, अन्धक-
गुडेति, मन इत्यात्मश्रिति, निन्द्रां याहीति, मधुमाधुरीधुरीणया
याचा करकोमलकमलाभिमर्शणेन जानुद्रपविधूननेन शनैः शनै-
र्मुद्रितार्द्धनयनपद्मं निद्रामनुभवतो व्याचाननमुत्तानशायिनः शिशो-
राननमुदितमुदश्रुमेदुरमुत्तमीक्षितुमारेमे ।

तत्रान्तरे पुनरेकाकिनीपेव जननीमवलोकय त्रैलोक्यपदै-
भवमात्मकुक्षिनिक्षिप्तमघटनघटनापटीपत्तीं प्रपश्य तापत्तीं
तामसीमपायामातिनिद्रानुकुलां मातुर्वचनालीमिव सफलीकु-
र्वन्सर्वं तदवस्थ एव मात्रे(२) दर्शयामास ।

सापि कचिदिन्द्रं कचिदिन्द्रं क च सिन्धुं क च वन्धुं कचि-
दपि विन्ध्यमन्दरमेरुकैलासगलयमुखावनीधरं कुत्रापि सूरनर-
किन्नरसिद्धविद्याधरपक्षरक्षोतक्षत्रग्रहचक्रं किमपरमखिलं जग-
देव वितस्तिमात्रविस्तारभाजो बालस्य गर्भकदेशे विवर्त्तमान-
मालक्ष्य किमिदमिति सम्भ्रमाच्चक्षुषी पिदधे निजमोहमेव मेने
यशोदा ।

अत एव केचन पुनरिदमादिकैतवपरम्पराः कैटभारातरेव-

(१) 'वयस्ताते पुमान्' इति मेदिनी ।

(२) पिदधरूपदर्शनकथा भा० १० स्कं० ७ लघ्याये ।

धायैवमभिदधते सुधियः ।

क्रोडारूढो निर्पाय स्तनरसमलसीभूय निद्रामुपेत्य
व्यातेने मातृमोहं कपटघटनया यद्भवान्कैटभारे ।

आजन्माजिह्वधर्मस्तुतिमुखरमुखव्रह्मणो मूढभावं
तद्गोपीनां च तादृक् त्वयि पुनरियता योगिनः सावधानाः ६९
अतल्पे तल्पे वा स्वपिति न विकल्पं वितनुते
मृदं माध्वीकं वा ग्रसति रसभेदं न मनुते ।

अमित्रं मित्रं वा स्पृशतु जनमात्रं मदयते

शिशोस्तत्त्वज्ञानादधिकसुखदा नाम शिशुता ॥ ७० ॥

क्षणं जनन्या जनकस्य च क्षणं कृतक्षणं वक्षसि निर्ममज्ज सः ।
सद्योपहासस्फुरद्विजाननो ममज्जतुस्तौ सुखतोयधौ पुनः ॥ ७१ ॥

हुताशमत्रासमघत्त पाणिना भुजङ्गमादत्त स रङ्गमानसः ।
निवार्यमाणोऽपि जनैः कृतेक्षणैर्न वीरता शैशवसाम्यमश्नति ॥ ७२ ॥
रजो विभूषा परिधा दिगम्बरं धरैव शय्या हसितं च भाषितम् ।
उपेतमात्रस्य सुखार्पणं क्रिया मुराद्विषाकारि शिशुत्वसंपदि ॥ ७३ ॥
हरिदम्बरो वदनवादनप्रियो गणपालकार्भगिरिजातकौतुकः ।
हरिरर्भकोऽपि गृहिणां महेश्वरो बलभूतिदर्शितशरीरसौभगः ॥ ७४ ॥
अलकाकुलालिकमनोऽभिनन्दनः शिशुराननन्द भुवि नन्दनन्दनः ।

उरसा प्रपाणरभसप्रयासभाग्घनसारपङ्कपरिसंकुलाकृतिः ॥ ७५ ॥

कृतचूडकृति गृह्णतोऽभिधानं पितुरग्राहितहस्तयोः प्रयातुम् ।
चलद्दग्धितमोघक्षम्पमीहे कति कैशोरवशो नृकेसरीह ॥ ७६ ॥

भुवि लुठच्चरणं करजानुना कणितघर्घरनूपुरकिङ्किणि ।

स जननीजनकोत्सवमावहंश्चलितुमैच्छदगच्छदवत्सरः ॥ ७७ ॥

स्खलन्नपि पुनःपुनः परमयत्रतो जानुनी

निधाय धरणीतले करतले च कौतूहली ।

हसन्मुखमुरस्थलीतरलतारहारं हरि-

त्रैजन्नहरदन्तरादहरहर्त्रैजानां मनः ॥ ७८ ॥

यन्नामापारसंसारपारावारमतीतरत् ।

शङ्कते स करालम्बी तरीतुं पितुरङ्गणम् ॥ ७९ ॥

आश्वासमिव कुर्वाणो मग्ना एव यदूदहः ।

महीपृष्ठेऽर्पयत्पाणी जानुभ्यामनुसंचरन् ॥ ८० ॥

चलत्कनकमेखला कलकलाभिरामा कण-

त्कराग्रमणिकङ्कणा तरलहेमहारा हृदि ॥

उदीरितहरिक्रियागुणरुचेर्यशोदा स्वयं

ममन्थ दधि मन्यरं, मुरजिद(१)इति प्राङ्गणे ॥ ८१ ॥

श्रोणीकूले दुकूलं तदुपरि रमनां कण्ठपालां च कण्ठे

घम्मिष्ठे मल्लिकायाः स्रजमूरमिजयोः कञ्चुर्ली चादधाना ।

शिञ्जन्मञ्जरिमञ्जन्मणिवलयकरं सा दधि श्रद्धधाना

मन्दं मन्दं ममन्थ ब्रजशतिनगरश्रीर्यशोदा यशोदा ॥ ८२ ॥

वारं वारमुपैति मन्यनविधौ मन्थान्तिके माघवो

मातुः कर्पति चोलमञ्चति हम्नमन्यानमालम्बते ॥

स्तन्यं प्रार्थयते पितृत्यपि करैर्हैयंगवीनं दधद्-

मुक्ते चेति निरीक्ष्य नन्दगृहिणी मग्ना मुदम्भोनिधौ ॥ ८३ ॥

कराभ्यां जानुभ्यामुपचितकिणाभ्यां लघुचल

न्सपङ्कालङ्कारो हरिरलिकलम्बालङ्कुलः ॥

जनन्या नानेति स्तनितजनितानन्दलहरी-

परीवाहप्रायःस्मितरुचि ममज्जोरसि मुहुः ॥ ८४ ॥

एकदा यदुमणिः क्षुधातुरस्स्तन्यमेव जननीमयाचत ।

सापि चारु परिचुम्ब्य तन्मुखं दातुमारभत दुग्धमात्मनः ॥ ८५ ॥

गोरसे मयि रसा रसायने बल्लवीस्तनरसस्तु पीयते ।

क्षीरसिन्धुपतिनेति मत्सरादुत्ससार सहसानले पयः ॥ ८६ ॥

अर्धपीतमपहाय माधवं दुग्धरक्षणकृते दधाव सा ।

मार्थयन्त्रद्वह तामनुव्रजन्सोऽग्रतो दधिघटीमुदैक्षत ॥ ८७ ॥

सातङ्कटाष्टि जननीपथमीक्षमाणा

द्वाभ्यां दधीनि वदने च ददत्काराभवाम् ।

तद्गोरसस्य दहनोत्पतनव्रतानि

तानीव कैटभरिपुः सफलीचकार ॥ ८८ ॥

स खलु मनुजकैशोरमनुकुर्वाणो नानोपायेन मतिवदश-
नाङ्कुरार्द्धदशनबद्धमुष्टिकरकमलचपेटापातनधरणितलाभिघर्षणा-
दिना दधिभाण्डमखण्डमभिखण्ड्य निजतुण्डे किमपि निक्षिप्य
दशमुण्डखण्डनधुरन्धरावतारसमुचितपरिचर्याचण्डाधारचतुरतरु-
मृगानुस्मरणेन तत्किशोरमण्डलाय पुण्डरीकपरिपाण्डरं खण्ड-
मण्डितमुपकल्पानलकठिनममण्डं दधि खण्डखण्डशो दत्त्वा लि-
प्त्वा च धरणितलमनेनानेकधा निधाय च धावमानबलिभुजा-
मग्रतो भयचकितमनाः प्रपलाय्य साज्यदधितुन्दविन्दुभिः कु-

न्दतुन्दिलविमलमुक्ताफलपरम्परातिमुन्दरकरवदनारविन्दोदरो
यमलाञ्जुनमहामहीरुहभङ्गयात्रामङ्गलमिवाङ्गीकृत्य विजननिहितो
दूरवलदण्डमण्डनीभूय तस्थौ ।

अथ सुल्लिकामस्तकस्यापितस्थालीमध्यस्थितमुग्धदुग्धम-
भिरह्य दधिभाण्डागारे दधिभाण्डमभिखण्डितमालक्ष्पाळक्ष्य
च तत्र तनमयनया कुण्डितकण्ठनालमरालतरालकनिकरसंकुला-
लिकमाशङ्काचकितविलोकितं दधिकर्दमसंमर्दीकृतविग्रहंकवलित-
मृणालशकलतदखण्डमण्डितकरिकलभमिवावलोकते स्म सविस्म-
यमनाः पुष्पपरिपाकं व्रजेन्द्रकुलपुनस्त्री ।

अथ बल्लवी निजात्मजतत्त्वानभिज्ञतया चतुर्णामपि चा-
म्नायानामगोचरमविषयमपि योगीन्द्राणां योगनिर्मलीकृतमन-
सामनारोध्यमपि व्रषाणामेव गुणानां स्वेच्छामयमजरमजन्मा-
नमुपचितनिखिलशर्माणमात्मनो मर्माणं कृतमकलनिर्माणमा-
करं धाम्नां परमास्पदं पद्मिन्नामतिभूम्नामेकाधिकरणमहर्निश-
मपि साम्नामिगीतं नाम्ना कर्मणा वर्ष्मणा चानन्तं मायागुण-
बन्धयन्त्रितनिखिलममायाखिलबन्धुदाम्ना बद्धुं मनो दधे मृदा ।

अथ बन्धनाय(१) गोप्या ये ये गुणाः समानीयन्ते त एव
तन्मायागुणगरिम्णा परिभवं प्राप्नुवन्त इव लघिमानमनुमज-
न्तीति शतधा, सहस्रधा आनीतैरपि न्यूनैरेवाभवद्भिर्नाशक्यत
वहुं गीर्वाणसिन्धुरः कुतुकी ।

गुणौघाहरणं गोप्या गुणौघहरणं हरेः ।

द्वयमेव द्वयोरासीदेकदा परमदुभुतम् ॥ ८९ ॥

इदमवसरमवकलय्य लज्जयन्निव हामयन्निव सरसवादम-
वादी [नारदः] प्रभुवरवतन्वकोविदो भक्तकौतूहली दूरस्थितोऽपि
सविध इव सर्वान्निर्यामिनमानन्दघनमपघनम्लपितघनाघनं परितः ।

उररीकुरु वैकुण्ठकण्ठीरव निजं गुणम् ।

किमद्वीकुरुषे दम्भमारम्भे गुणसम्पदः ॥ ९० ॥

त्वया वद्धमिदं विश्वमनया न्वं निबध्यसे ।

सहस्वानुचितं नैव गोविन्द ! गुणबन्धनम् ॥ ९१ ॥

गुणैर्विश्वं निबध्नासि गुणैरेव निबध्यसे ।

नन्दनन्दन माक्रन्द स्वकर्माशीहि पुरुषः ॥ ९२ ॥

प्रस्वदैर्वालितं कचैर्विगलितं धम्मिल्लमालयैश्च्युतं

हारैश्च घुटितं वलैर्विघटितं छिन्नं च काञ्चीगुणैः ॥

श्रान्त्यैवोपचितं श्रियाप्यपचितं दामानुसन्धानतो

घावन्त्या हरिमातुरातुरदशैवासीदमीमोदया ॥ ९३ ॥

अथ परमदयामयार्द्रमानसो बहुशो विलोक्य जननीव्यामो-
हानपहाय गुणहानमायामपपञ्चं निखिलश्रुतीरपि वितथीकुर्वाणो
भगवान् निर्गुणोऽपि गुणबन्धनमेवोररीचक्रे ।

करुणाम्भोनिधेरासीदहो कारुण्यकौशलम् ।

कर्मबन्धञ्छिदे तर्वोररीचक्रे स्वबन्धनम् ॥ ९४ ॥

नितानेकगुणोप्येकगुणसन्नद्धमध्यमः ।

अशोभत स वैकुण्ठनवकण्ठीरवो भुवि ॥ ९५ ॥

वशीकरणसामग्रीं यशोदा वेद नापरः ।

यथोलूखलदामभ्यामभ्यानापि वशे हरिः ॥ ९६ ॥

एतादृशि समये हरी रभसाविशेषविज्ञोप्यह इव सकुतुकपा-
त्मनो मनः प्रत्याह—

अभूत्पुरो भूतल एव कुण्ठो वैकुण्ठकण्ठारव एव दाम्ना ।

मनो मनोराज्यमिदं मदीयं जवादिदानीमनुधाव धर्तुम् ॥९७॥

यशोदा पुनरुलूखले नरकेसरिणमभिनद्य दाम्ना, महाके-
सरिणमिव लतातन्तुना, स्वयं तु भवनान्तरगाहतैकान्तं
परिश्रान्ता ।

नासाग्रे निहिताङ्गुलीकिसलयः कापि स्वयम्भूरभू-

ञ्जम्भारिः क च मूढभावमभजत्संदष्टाजिह्वाञ्चलः ॥

ब्रह्माद्याः कचिदापिरे दिगधिपा द्रागेव निद्रादशां

तभ्युर्व्योमनि के न दुःस्थिताधियो लेखास्तु लेखा इव ॥९८॥

व्यापारं विजहावर्हपतिरपि व्यामोहमन्तर्वह-

न्वातो व्यस्मरदेव विस्मयवशात्स्वाभाविकीं स्वां गतिम् ॥

वद्धे गाढमुलूखले मधुरिपौ तद्वैर्यमासीन्मह-

द्यद्वगीर्वाणगणा न पेतुरवनावन्तश्चप्रत्कारतः ॥ ९९ ॥

दामोलूखलबध्नयन्त्रितमहो रूपं परब्रह्मणः

कुर्वाणं पुरतः किमित्यभिलषन्पोगं जहौ योगिराट् ।

सन्देहप्रशमाय निर्गुणमिति प्रख्यातवत्यधिरं

सत्रीडा श्रुतयो निगूढगतयः प्रैक्षन्त साक्षादपि ॥ १०० ॥

वारम्बारमुदीक्ष्य दिक्षु चकितं मातुर्भयान्नारद-

व्याहारं सफलीचिकीर्षुरवनौ धर्पन्करौ जानुनी ॥

मञ्जीरध्वनिकिङ्किणीध्वनिमनोहारी महोदूखलं
कर्षन्दामनिबद्धमध्वविरही तर्वोरगादन्तरम् ॥ १०१ ॥

नन्दं च नन्दगृहिणीं च युचा निनिन्दुः

के वा न वीक्ष्य तमुदूखलदापबद्धम् ॥

द्वौ चक्रतुः समुचितं प्रवरौ तरुणां

यद्भेजतुर्भुवि निपत्य सुचूर्णभावम् ॥ १०२ ॥

क्षीरविन्दुकृते बन्धः क्षीरसिन्धुपतेरिति ।

दलत्तरुमिषादोभ्यां ताडयमास भूरिव ॥ १०३ ॥

(१) आकर्षन्तमुदूखलं नियमितं दाम्ना रुदन्तं पुरो

दृष्ट्वा मृष्टधृती सुदुःखितमती यद्भूरुहौ पेततुः ॥

तद्वीक्ष्यैव तयोर्दपोचितयुभारम्भं स्वपम्भमुखाः

श्लाघ्याः कल्पमनल्पयानवसतीस्तीभ्यां ददुर्द्राक्शुराः ॥ १०४ ॥

पततोरेव तपोरुर्वारुहयोर्वज्राहतयोरिवभूमिधरयोरेकदा त्रि-

भुवनमपि मुखरीकुर्वाणं निर्घातध्वानिमिव निर्घोषमाकर्ष्य कर्णं पि-

दधुरपि गीर्वाणाः । लङ्कायामपि शङ्काकुलचेतसो विभीषणाद्याः

किमद्याकस्मिन्कस्मिन्मर्दनोद्दामाशनिकठिनधनुर्भङ्गमाङ्कारोऽनुभूयते

भूय इति वितर्कन्ति स्म । अचिरादेव भोजभूषालभृगोलं तु किपि-

दमिति शङ्क्येव चकम्पे शम्पेव । कंसः पुनरात्मनो गणानुवृत्तिम-

नुसमयत् को मृतः को मृत इति ।

पूतनानिधनभूतवेदनो वेद नोऽपरमदेवभूपतिः ।

आर्चिनादमभिशङ्कते कृतं स्वैर्गणैर्जलधरेऽपि गर्जति ॥ १०५ ॥

चिन्तयान्तरमकारि जर्जरे गर्वगर्जनमयं तु नोऽजहौ ॥

वायुराभिरभिरुद्धविग्रहो विक्रमं न हि जहाति केसरी ॥१०६॥

नन्दादयस्तुचकितमभितो निभालयन्तः किमिदमिति च
व्याहरन्तोऽनुधावन्नोऽपि तावपि भूमिरुहौ तयोरन्तरे कर्षन्तमुद-
खलं दाम्ना वद्धमध्यं च समुदीक्षमाणाः परमविस्मयं भेजिरे
गोपाः । नन्दः पुनचिरादेव जगतामपि वद्धारमपि मोचयितारमु-
न्मुच्याङ्गे निधाय विधाय च परिरम्यमासीत्को वेद कीदृशो नाम ।

तयोः पुनरवनीरुहयोराकस्मिकपतननिदानमन्वेपमाणा ना-
नानुमानानि तार्किका इव तेनिरे, परं विटपिकपटाचारिणौ नन्द-
नन्दनापकारिणौ कंमानुचारिणाविति मेनिरे केचित् । हरिसहचा-
रिभिराभीरकिशोरैरावेदितमेतेन पातितावेतौ चलनविश्रुंखली-
दुखलपन्त्रणेनेति । तत् पुनरेते नानुमोदन्ते स्म ।

तथाहि—

शालोऽयं कमनीयकोमलतनुर्दावेव भीमाविर्मा

भूमीध्राविव भूरुहौ किमनयोः कुर्वीत भद्धानसौ ॥

कः प्रत्येतु मदान्धगन्धकरिणो दुर्दान्तदन्तद्वयी ।

कुन्दातुन्दिळकन्दलीकिसलयस्पन्दैरवस्कन्दिता ॥१०७॥

अथ निजालिन्दे नन्दः समुपगतोपनन्दादिगोपवृन्दान्याह्वय
दूयमानेन चेतसा बह्वृणयानुपशयचिन्तामेव मन्तेने । तेषु ममीची-
नमाचीनाभीरममीपिणः प्रमल्ल करणीयानि । (१). तत्रोपनन्दो
भुवसापि भूतधात्रिवर्त्तमानवृत्तान्तानामभिज्ञो विज्ञापयामास ।

(१) इयं कथा मा० १० स्क० ११ अध्याये ।

अविचारितकर्माणि न हि शर्माणि तन्वते ।
 अपक्वानीव भक्ष्याणि दुःस्वायैवोपयोगिनाम् ॥ १०८ ॥
 विचार्य विहितं कार्यमानीयापि मनीषिणः ।
 विधुक्तेष्वेव भूपायै तोषायैव च धूर्जटेः ॥ १०९ ॥
 सुखाधानमपि स्थानमुज्जिहानोऽग्रदूषणम् ।
 अमुद्गन्तः समुज्जन्ति विषामद्यमिबौदनम् ॥ ११० ॥
 क्षोदीयोऽपि खलु क्षेममक्षामयति (?) धाम चेत्
 सुधीर्भजति गम्भीरनीरं हृदमिवाण्डजः ॥ १११ ॥
 समुदञ्चितदोषं चेद्धाम धीमान्न मुञ्चति ।
 शोचते शुच्यगम्भीरनीरमीनोपमानभूः ॥ ११२ ॥
 मनीषितमगृह्णानो मनीषाभिर्मनीषिणः ।
 अनैषीदेव नीचैः स्वं पदं बलिरिवापदाम् ॥ ११३ ॥
 अस्ति स्तः सन्ति विघ्नानामेको द्वौ च त्रयः क्रमात् ।
 यत्र यात्रेव तद्यात्रा सा भूमिरनुभूयते ॥ ११४ ॥
 इह यद्भावि तद्भावि बिना पन्था मनीषिणः ।
 गरिष्ठगरलप्राप्तो नाद्य नाशोदयाय किम् ॥ ११५ ॥
 बालं नन्दसमीचीनमाचीनप्रचुरंतपः ।
 पूतनाचक्रवातान्नस्तरूपातानतारयत् ॥ ११६ ॥
 यत्र ते नन्दनो नन्द ? तत्रानन्दतरङ्गिणी ।
 गोकुलं गोकुलं विद्धि गोकुलं तु न गोकुलम् ॥ ११७ ॥
 अस्ति वृन्दावनं नाम वृन्दावनधुरन्धरम् ।
 नन्दनं तत्तिरोभूय गुणैस्तरुणैरपि ॥ ११८ ॥

पशूनाममुपोपीणि दोषमोपीणि सर्वतः ।

सपुष्पाणीव शष्पाणि सौमनस्यास्पदान्वहो ॥ ११९ ॥

अभिनन्दति कालिन्दी दलदिन्दीवरश्रुतिः ।

उदेति जीवनं यत्र जगतामिदं जीवनम् ॥ १२० ॥

समुपस्थितप्राणिमात्राणामातपत्राणश्रमापनौदनमृदुपक्व-
नविधूयमानतामरसाभिरामनवकिसलयशामचामरोच्चयोद्गीजन-
कुसुमचयविभूषणाप भूषणमधुमिष्टमेष्टभूषिष्ठं फललक्ष्मसविश-
णोपदेशगुरव इव गुरवः, शिखिवाहना अपि न विशाखाः,
विशाखामृगशिरोभिरामा अपि न विशाखाभृगशिरोभिरामा
उपोतिर्मयमण्डलाः, उपोतिर्मयमण्डलावकृतमूर्द्धानोऽपि न मेर-
वो, न मेरवोऽपि सरलतपालनालहिन्तालशालवकुलविशालरसा-
लपनशकुटजपटुपाटलिपटलसालुपूगममुखाः, साधूपूगममुखा
अपि नारीकोलिललिताः, ललिता अपि न महेश्वरमहिष्यो, म-
हिष्योपेक्षाभितपार्श्वा अपि न महिषाः, महिषादकुलपण्डना अपि
न गण्डभागाः, पुन्नागाना निवहमनोहरा अपि न नाग-
भूमयो, भूमयोगकरुचिरा अपि नाकाशा, नाकाशा अपि चा-
रुजः, चारवोऽपि चारवोपसन्निहितमहाभुनयो, नयोपलालि-
ता अपि न नवप्रजाः, नवप्रजातमवाला अपि निःशौचदोषा
दोषाकरकिरणजटाळा, जटाळाञ्जिता अपि न स्थाणवो, नास्था-
णवोऽपि यत्र विविधमहीरुहाः प्रदीप्यन्ते ।

ये खलु पत्रिणोऽपि न पत्रिणो, नापत्रिणोऽपि अविपल्लवा
अपि सविपल्लवाः सपल्लवाश्च, फलिनोऽपि न फलिनः, कतोप-

नद्धा अपि नलतोपनद्धाः, विपुलस्कन्धवन्धुरा अपि नविपुल-
स्कन्धवन्धुराः, चीरैकमात्रपरिच्छदा अपि न चीरैकमात्रपरि-
च्छदाः रामादयः, उल्लसत्करवीरा अपि नोल्लसत्करवीराः वा
हिन्पः, अर्जुनसहिता अपि नार्जुनसहिताः युधिष्ठिरादयः, सु-
मनःसुरभीकृतवासा अपि न सुमनःसुरभीकृतवासा स्वर्भू-
मयः, अन्तरुल्लसिततमसोऽपि नान्तरुल्लसिततमसो निरुपधि-
परोपकारकर्माणः, सायव इव भुवमावर्त्य वर्तन्ते ।
तेषामनतिदूर एव त्रिभुवनमोदवर्धनो मोदवर्धनतपांगोवर्द्धनो नाम
महागिरिर्जयति ।

यश्च श्रीवृन्दावनाभिधानसकलमेदिनीमूर्धानमलङ्कुर्वा-
णोऽप्यलङ्कुर्वाणो गुरुगरिमगभीरधीरेहमोर्धीधरसौभगं सुभग-
सितसितेतरारुणादिनानामणिरमणीयधामधोरणीमधुरिमकोटी
कोटीरमण्डल इव, उपरि रोदसीसीमानमनुशीलयान्निव, द्राधि-
माणमवगाहमानो नन्दनवनामन्दमन्दारादिहासो महीरुहवृन्दा-
नि सन्दोहैर्निजशिखरमहीरुहाणामीर्ष्ययेव सद्यदृयन्, संघ-
दृयन्नपि हिमकरमिहिरदयानामवलम्बनपरोऽपि वहति शिरः-
परीणाहम् ।

यच्च खलु अचरमशिखरिशिरोधिरोहिणि रोहिणीरमणे
चरमगिरिस्तुङ्गसङ्गरङ्गणि च पतङ्गे, तद्वीरदिपानिस्पृतमन्त-
राळे त्रिभुवनविजयमहामृदंगमिव कमनीयमाणिकुण्डलमण्डलद्व-
यमण्डितगण्डमिचित्तिमिवानुभवन्ति भूयांसः ।

येन च कैलासेनेव कलितनीलकण्ठेन, नीलकण्ठेनेवा-

कुण्ठतमोत्तमाङ्गमवहद्विष्यतराङ्गिणीप्रवाहेण, तरङ्गिणीप्रवाहेणैव
लोचनगोचरीचकार समसमयमनोजखेदमूर्च्छनेन, मनोजखेदमू-
च्छनेनेव बहुविद्योगकलितपरिणाहेन, परिणाहेनेव महदवलम्बनेन,
मह विभूता हृता किमपरमवल्लीलयैव विश्वम्भरा देवी । .

यस्मै च स्पृहयन्ति वैकुण्ठायेवाकुण्ठभक्तयो धीराः । धीरा-
येवाचलस्वभाय, चलस्वभावायेव सुखलतैकभूमये, भूमयः इवा-
वलाम्बितानन्तशिरसे, शिरस इव शकुन्तलाभाभिरामाय, रा-
मायेव कुशलवप्रसूतये. कुशल्याप्रसूतये च नमस्कुर्वन्ति कति
महात्मानः ।

यस्मादतिनीचा एव निखिलमहिधरग्रामाः । यस्मादनति
दूर इव सप्ताक्षरा अपि शिखराधिरोहिभिरनुभूयन्ते । यस्मा
दुपेतव्रीडा इव रीढापीढापनुत्तये पयोधिमल्लिमवेश बहु मेनिरे
मैनाकाद्या महागिरयः ।

यस्य साम्यावलम्बनायेव नमितकन्धरो विन्ध्यवसुन्धराध-
रोऽद्यापि गङ्गागङ्गाधरोपसेवनव्रती नोत्थापयति मूर्धानम् ।
यस्य शिखरमहामहीरुद्व्यतिकरकुसुमपरम्परा इव तारावलयो
निशि निशि जगतैवानुभूयन्ते ।

यत्र च रक्ताकारभृतो दिनकरकिरणजिगीषाजाग्रतैजसी
गशय इव धातुघोरण्योऽवधीयन्ते विबुधैः । यत्र च—

समुदितविप्लुनितम्बा विम्बाधरशोभया सुभगा

गोवर्धनरुचिवाला रचयन्ति परितो मनः शिलारूपम् ॥१.२१॥

उदयदतन्वाभोगः पत्रावलिचित्रमित्रकरयोगः ।

मृगमदसुरभिरवन्त्याः स्तन इव गोवर्धनो जयति ॥१२२॥

सदा वहति वाहिनी स्फुरति चामराणां चय-

श्चलन्ति करिखङ्गिनः, सितद्युभातपत्रं वभौ ।

अदूरसवितानको भवति पत्रिकोलाहलोऽ-

भ्युदेति महिषीवृतो नृपतिरेव गोवर्द्धनः ॥ १२३ ॥

सीरैस्तुन्दिलयन्मुहुः शबलपन्नानाविधैरौषधै-

रत्नौघैरभिभूषयन्निशि दिवा वर्षद्भिराभाः पृथक् ।

स्वालम्बामनिळावधूतविटपिच्छायाकरैर्लालयन्

गां नित्यं परिवर्धयन् जनकवद्गोवर्द्धनो वर्द्धते ॥ १२४ ॥

दिग्बामोरुपयोधरोद्भटपरीणाहाभिषङ्गसण-

मोन्मीलन्नवदर्भगर्भजतनूजालैः सरित्स्वेदवान् ।

धाराजस्रमुदश्रुमिश्रितदरीदृग्जाढ्यभूमास्पदं

यः कामीव विजृम्भते रसमयो गोवर्द्धनः प्रावृषि ॥१२५॥

चन्द्रकान्तचयकान्तिकलापैर्यामिनीषु गिरिरेष शशीव ।

वासरे पुनरशीतकरामो लक्ष्यते द्युमणिकान्तमयूखैः ॥१२६॥

वृन्दावनं घनमुदेति मुदे कलिन्दकन्याजलं च विमलं विहृतिस्थलं तत् ।

शैलश्च यत्र सुखसार्थपदं पितेव तत्रैव नन्दतव नन्दतु नन्दनोऽयम् १२७

यदि कुर्वन्ति कुर्वन्ति न कुर्वन्ति न कुर्वते ।

धीराः साधुरयं पन्थाः संशयाः संशयास्पदम् ॥१२८॥

इति गिरिमाभिनन्द्य नन्दमुख्या द्रुतमुपनन्दसमीरिताममन्दम् ।

रजनिपरिणतौ प्रयाणमेकं सुदृढमकुर्वत निर्विकल्पजल्पाः ॥१२९॥

इति श्रीमन्मित्रमिश्रकृतावानन्दकन्दचम्पूकाव्ये तृतीयोऽयमुल्लासः ॥

अथ चतुर्थ उल्लासः

अथ वसुमतीति प्रतीतिपत्रादितविविधार्थसार्थनामुद्धरणै-
तव्यानेतव्यविवेचनैर्वृषभरथघोटकादिसंघटनैर्विघटितमत्तिसौष्टव-
तयाधीरैराभीरैरनवधानाभिमानभागिनी भाविनीव द्रुतमपसर्पन्ती
कैरपि न विदितैव यामिनी नाम जनिरिव संसारवासनावा-
सितान्तःकरणैः ।

हिमाश्रूणि विमुञ्चन्त्या सह सरुया त्रियामया ।

चक्रन्द कुक्कुटध्वानैर्गोकुलश्रीरिवाकुला ॥ १ ॥

अथ वृन्दावनविहरणशुभमयाणमहामहोत्सवदिदृक्षपेव ला-
सारसक्षालितायामिव नवकुङ्कुमपङ्कसङ्कुलायामिव कमलकिञ्ज-
ल्कपुञ्जारुणसिन्दूरमञ्जुरञ्जितायामिव निजकरमण्डलाग्रनि-
कृत्तध्वान्तदैत्यरक्तौघसिक्तायामिव विस्तीर्णशोणास्तरणायामि-
व शोणीकृतायां पुरुहूतहरिति हरिदम्बो भगवान्प्रादुरासीत् ।

संभुवनं भुवनं कमलाश्रिया दिनमुखे न मुखेन वभौ स्त्रियाः ।

विधुरसाधुरसाय न मण्डलं रचयता च यता यमहो विधुम् ॥२॥

उदयता दयता खरतेजसा विहरता हरता च हरित्तमः ।

अरणतो रणतो हतरक्षसा दिनकृता न कृता न नभःश्रियः ॥३॥

घनतमो न तमो हि भुजङ्गमो विकलयन्कलयन् श्रियमावभौ ।

दहनदाहनदारुणमण्डलो दिनमणिर्न मणिः शिरसो गिरेः ॥४॥

अमलकोमलकोकनदावलेः सदलयो दलयोगकुतूहलाः ।

सुमधुरं मधुराञ्जितहृज्जगुर्षदनमोहन मोदय मेदुराः ॥ ५ ॥

असरसीसरसीरुहवन्धना गृहासिता दसिताध्वगवाक्षतः ।

मुनयना नयनाम्बुजमुद्रणां रविनिभा विनिभान्त्यजिहीर्षवः
कुतमसां तमसामिव मण्डलं भवनभावनभातमुदस्तयन् ।

परमभारपगात्तदपोहितुं सवितुरावितुराद्य महोभरः ॥ ७ ॥

ललितचालितचारुगरुद्वयं स्तनितमानितमाप पुरः प्रियम् ।

अमितकामितकारणगौरवं सदयकोदयकोकविलासिनी ॥ ८ ॥

धृतवतीतिवती शुचमित्यनाविलमृणालमृणाधितमानने ।

पुनरसौ नरसौभगदर्शिनी प्रियमुखीपमुखेदमुपादधे ॥ ९ ॥

रविरहो विरहोग्रहुताशनं विघटयन्घटयन्मिथुनं मिथः ।

उदयते दयते स्म रथाङ्गपौरकृपणे कृपणे च कृपा प्रभोः १०

सततत्वातनिखाततमोऽम्बुधिं कवलयन्वलयन्बलवन्महः ।

विजयते जयतेजसि बाडवो न सविता सवितानमुमण्डलः ११

माप्य सूरकरजालशङ्कया शङ्कयापि न दिशर्क्षमण्डली ।

स्वप्रियेण सह शैलकन्दरे कन्दरणेश्वरवनाय निर्ययौ ॥ १२ ॥

दीपिते विनिहितागवेधसा वेधसा भृशमतास्त्रिलाहुतिः ।

श्रीमशोधविधये विभावसौ भावसौष्ठवजुषा जगत्तनोः ॥ १३ ॥

सूरकुङ्कुमशिरा नभोगजो भोगजोद्गतमदः समुत्थितः ।

येन मुग्धरजसान्धकारितं कारितं भुवनमञ्चताम्बुधौ ॥ १४ ॥

ब्रह्मसृष्टिमहरन्महोदयोऽहो दयोपराहितस्तमोगुणः ।

मादुरास किल तच्चिकीर्षया कीर्षया रविमिपाद्रजोगुणः ॥ १५ ॥

न सणात्तरलतारकं वियत्कं वियद्विधुदिगभ्यनन्दयत् ।

सुक्ततल्पकमिवोपधानवद् ध्यानवत्सुमनसां तु कुत्रचित् ॥ १६ ॥

उज्जितालिमिलनाविषोगिनी योगिनीव सुसमाधिमाददे ।

मुद्रितासिकुमुदा कुमुदती मुदती दिनकृतास पद्मिनी ॥ १७ ॥

मूर मोचय यथावहंक्रियाहंक्रियामिति पुनः करोमि न ।

ऋकृतैः कुमुदवदपद्पदी पद्पदीमिव वितल्प नौत्पमुम् १८ ॥

वैरिणः करगतासि पद्मिनी पद्मिनी हसन्ति चन्द्र यासि किम् ।

रोदितीति मधुपस्वनै रसनै रसौघघटिता कुमुदती ॥ १९ ॥

आविरास विरहस्तु दुःसहो दुःसहोदितरवेः शुचं कराः ।

इत्यभूत्कुमुदिनी मलीमसालीमसाधुविरुतां जहावले ॥ २० ॥

मृत्युरेव सुखभूर्वियोगतो योगतोऽपि च परस्य योषितः ।

उत्पलिन्यविषयं तदग्रहीदग्रहीनहितरुग्वलिद्विपत् ॥ २१ ॥

कान्ताभिसारमकरोन्निशि नाम का का

का का भवन्ति तमसा गृहमभ्युपेतुम् ।

भूयिष्ठमिष्टबलिपुष्टयाह का का

काकावली दिनमुखेषु हितैपिणोव ॥ २२ ॥

का का मिया मियतमं परिरभ्य दोर्भ्या-

भभ्यागतेऽपि मिहिरे न जहाति निद्राम् ।

जागर्तुं सञ्जयतु चोलमितीव का का

काकाकिरालिरिव गूढगिरं चकार ॥ २३ ॥

द्राक् वृट्पुन्मेखलाद्याभरणमगणितभ्रष्टवामो भृशोद्यत्-

प्रस्वेदाम्भःप्रवाहं विगलितकवरीगन्धमारम्भि दीर्घम् ।

दम्पत्योर्युद्धलीला मदननरपतेरस्ति का कावशिष्टा

स्पष्टाभूरिह्मुखश्रीर्विरमतु विदितं काककाकागिरेति ॥ २४ ॥

आभीरीभिरपि श्रीभिरुत्थितं पद्मिनीपतेः ।

मथितं दधि पूर्वाभिर्महोऽपूर्वाभिरैन्दवम् ॥ २५ ॥

आभीराः पिण्डमैक्षन्त नवनीतस्य मस्तुनि ।

मथिते पूर्वमम्भोधौ पूर्णचन्द्रमिवामराः ॥ २६ ॥

हैयङ्गवीनभृतभाजनभासिकक्षा

प्रक्षाममध्यमधुरा व्रजपक्ष्मलाक्षी ।

संलक्षितामृतघटीस्तनगूढकक्षा

मख्यातरूपविभवा भुवि मोहिनीव ॥ २७ ॥

अथोपनन्दभणितसमानन्दितातन्दादयो गोषा वृन्दावनोप-
सरणसमग्रसामग्रीसमारचनपारेभिरे प्रातः ।

गोधनानि समादाय सज्जीभूय बहिर्ययुः ।

आभीराः पुरतः पश्चादनोरुढा व्रजस्त्रियः ॥ २८ ॥

अव्याहारविमूढश्रीरगोष्पापारशालिनी ।

अथ गोकुलभूरासीद्व्रत मूर्च्छावतीव सा ॥ २९ ॥

अश्रूणीव विमुञ्चन्ती पताङ्गिः कुसुमैर्मृदुः ।

वनश्रीरिव चक्रन्द पक्षितृन्दकलस्वनैः ॥ ३० ॥

अथाऽध्वानमगादन्त धवलोकृत धेनवः ।

घनापाये घनीभूय मरालाः स्वर्धुनीमिव ॥ ३१ ॥

अध्वानमभ्यधावन्त तपोनिर्धूय धेनवः ।

अधरीकृताहिण्डीरास्तारा इव नभःस्थलम् ॥ ३२ ॥

पन्थानमन्वशोभन्त धेनुधाराधुतैनसः ।

सिंधौ जिगमिषोर्धन्या स्वर्धुन्या इव वीचयः ॥ ३३ ॥

रजोरुद्धनभोगोपमुखराशमनःकुलम् ।
 समुद्ग्रांविमुदैस्तन्त मण्डलानि शिखण्डिनाम् ॥ ४५ ॥
 अधावन्त गवां धाराः कोटिषैव पुरोऽनसाम् ।
 दुर्वाराः सलिलासाराः श्रावणाम्भोमुचामिव ॥ ४६ ॥
 पाण्डरं पाण्डुभिर्नद्धमुखयमुख्ये द्विधाग्रतः ।
 अविन्ददनसो वृन्दं कोटिकुम्भीन्द्रसौभगम् ॥ ४७ ॥
 व्रजाम्भोजदृशामङ्गभासामासीच्चमत्कृतिः ।
 अनोवृन्देषु तुन्देषु शैलेष्विव तद्वित्तिषाम् ॥ ४८ ॥
 रोहिणी च यशोदा च रोहिणीशानिभानने ।
 गायन्त्यौ सुतयोः कर्म क्षम्यसिन्धौ ममज्जतुः ॥ ४९ ॥
 महीधरमहादण्डमण्डितं मुरवैरिणः ।
 पिहितार्करजोनीलच्छत्रपादच मेदिनी ॥ ५० ॥
 आभीरनिकरोत्तानविषाणध्वनिघोरणी ।
 अन्तरान्दोलयामास द्विषामपि दिशामपि ॥ ५१ ॥
 हम्भाराश्चैव वत्सानां धेनूनापि हृङ्कृतैः ।
 वसातिशयद्विकाभिरापुपुरे नभोऽन्तरम् ॥ ५२ ॥
 विश्रामन्त्यः प्रतिच्छायं पश्यन्त्यः प्रतिभूरुहम् ।
 गृहादपि सुखं वर्त्म मेनिरे व्रजसुभुवः ॥ ५३ ॥
 धावन्धावमन्धकारध्वंसिनि मधुरिपुमधुरमुखेन्दोरवलोकनेन
 लोचनेन्दीवरमेव सानन्दीकर्तुमम्बरमध्यमवलम्बमाने किरणमा-
 छिनि संमुखमवगाह्य स्वच्छन्दं हरिमुखचन्द्रमनुपश्यतीव गति-
 विस्मृतिवशात् , निस्पन्दीभवति मध्यान्हे , मिहिरतनूजावार्यव-

गाद्य निर्व्यापि माध्याह्निकपक्षायाह्निकपानद्यापि सवदुवाहृत-
शकटकौटिमाट्टेव वृन्दाट्टवीनिकटवटकाननोपकण्ठं म वैकुण्ठो
व्रजकण्ठीरवाहुण्टपरिवारः । यस्मिन्मिनि हि माण्ठीरो नाम स-
हावटविट्पी निखिलपट्टीयोऽवनीमण्डनीभूतः ।

यस्याधो न पतन्ति वर्षन्ति पयोवाहे पयोविन्द्वो

मूले न प्रभवन्ति व्रीक्षितुपहो नक्षत्रमित्रेन्दवः ।

छत्रस्येव दलैरजस्रनिर्विहङ्गिष्ठस्य विश्रामम्-

यच्छाया मरतोऽमिच्छुष्टमरितो दूराध्वसंचारिणः ॥ ५४ ॥

असितदलमवचतुर्विभागः शत्रिनरपल्लववल्लमोच्चमूर्द्धा ।

अचरमचरमाचलोपमानं प्रतिदिनमञ्चति मन्थ्ययोर्द्वयोरेः ॥ ५५ ॥

यस्तु मायुणिकमपर्यापयति ये दिग्दिगन्तमंचारिणोऽ-
न्तपान्यान्मृदुपवनविधूयमाननवकिमल्यपाणिना विहङ्गचरै-
राहयन्निव, दलभूरिभारविनमितशिखरनया तानेव श्रणमन्निव, न-
वकिमलयोपचीयमानशोणनया तेष्वेवानुरागगरिषाणसुहिराक्षि-
निजनिफटपटुघटमानपुटकिनीवल्लमनन्दिनीलपुतरलहारविहा-
रहारिणा नानाविधकपलकुलकलहारहुमुद्राट्टवीपर्यटनयमादेव,
उपचितमञ्जुकुञ्जपुञ्जकिञ्जल्कलवहुमौरयमावगौरवादिव, मन्दं
मन्दं दत्ता स्वगन्धैः(?) कृतपुष्पन्धयनिवहेन गन्धवाहेन दूरान्दोली-
भवद्विरमिनवपल्लवचारुचामरैस्तानेव वीनयन्निव, निजतलपति-
तदलौघैर्मेषामेवासनसम्पदं सुम्नादयन्निव, निजमुद्रावपति-
सतां भावम् । अतिविजनतराविशीतलवितततलवार्चिभिरविर-
लविनिवेशयेनलकिशलयपरंपरं व्याप्तव्यामतया पच्छिर एवावशा-

र्यते व्योम । निजगुरुभारनिर्मरन्यग्भावभुम्नीभवद्वधनिमेवोद्ध-
 त्तुमुपचीयमानो जटाकपटपकटितकोटिरिव, अविरतविरतविहि-
 तविष्णुपदप्रकाशो बहुशोभमानशिफाव्याजविजृम्भितबहुपातस-
 हस्रपादिव, करिकरपरिपीवराविरलतरासारस्यूतधराणितलाका-
 शतलकादम्बिनीमण्डल इव, विगलितजटाभारसमाधिसारमहा-
 योगीव, अविरलदलभूरिभारैर्भङ्गः स्यादिति शङ्क्यैवान्तरान्तरा-
 निहितस्थूलस्थूणाभिरिवाविषह्यमानभरभरितवाह्यमानमह्या एव
 शिष्णानुकूलस्थूलरज्जुभिरिवातिनिविडतरातिस्निग्धच्छायतया
 शिशिरतरानिलकवलनकुतुकेन प्रतिविटपविलम्बमानाभिरदिप-
 रम्पराभिरिवातिदीर्घकालोद्भूततया द्राघीयसीभिरङ्गरुहराजी-
 भिरिव जटोपजटाभिरभिजटालो बहोऽऽलोकि परमाश्चर्यमिव
 वज्रलोकैः । हरिः पुनरवलोक्य भाविरभसस्थलमिति जहर्ष,
 जहास च, निगूढम् । तत एव नातिदूरे निखिलनृगोकुलानन्दावनं
 वृन्दावनं कालिन्दीनिकटे च, शकटैरर्द्धचन्द्राकृतिं विधाय वि-
 दधिरे निर्मियः सुखनिवासमाभीराः ।

महीमूर्त्तेः शम्भोस्तपनतनयाम्भोसितलसद्-

गुरुग्रीवं गोभिर्विहितहितगाङ्गेयलहरि ।

उदञ्चत्साधीयःशकटघटितार्द्धेन्दुमुकुटं

वभौ वृन्दारण्यं त्रिभुवनशरण्यं शिर इव ॥ ५६ ॥

अमृतोल्लसन्नं विष्णुपदोल्लासमलाञ्छनम् ।

सर्वोपरि वभौ वृन्दावनमर्द्धमिवैन्दवम् ॥ ५७ ॥

दूगोद्भूततमोनीतिगोवृन्दैरभिनन्दितम् ।

वृन्दावनतपीशार्द्धमासीन्निशि दिवा समम् ॥ ५८ ॥
 हरमूर्द्धस्थितस्यापि विधोः स्पर्द्धा विधास्यति ।
 अर्द्धचन्द्राकृतिर्नूनमित्पनोभिरतानि पूः ॥ ५९ ॥
 लोकेषु त्रिषु तद्वाम नाम स्पर्द्धेत किं पुरम् ।
 मारम्भेणैव सम्पृतमर्द्धचन्द्राकृतीह यत् ॥ ६० ॥
 मुरारातिपदासङ्गरङ्गोद्धतमिवास्पदम् ।
 चम्पकेतुमिपेणोपजहास त्रिजगत्पुरम् ॥ ६१ ॥
 कर्त्तव्यानन्तसेवेति द्विखण्डीभूय चन्द्रमाः ।
 अनन्ताभिख्ययोरासीद्वसुधानमसोरपि ॥ ६२ ॥
 अर्द्धेन्दोर्भद्रिभाजिमकटितशकटस्योद्भटाभिर्घटाभि-
 र्वृन्दाटव्युत्कटाभा घटितपटुपदा चित्रमासीत्तदेव ।
 कोदण्डं दण्डपाणिर्यदमनुत निजाखण्डदण्डोग्रदण्डं
 यत्पण्ड(१)श्चण्डिमाभूद् दुरितभटनटदुभूपुटीभ्रुकुटीनाम् ॥ ६३ ॥
 वृन्दारण्याभिधाने शकटघटनयैवार्द्धचन्द्रायमाणे
 स्यानेप्पाशोभमानेन्तरमुवि जलदास्कन्दने नन्दमनौ ।
 मूरेषा भालमृषामकृत मृगमदैः ग्राह कश्चित्परस्तु
 स्फारभूमिचित्तिभाजि भ्रमति दृशि मृशं मोक्षलक्ष्म्याः कटाक्षः ६४
 सप्ताघः सन्ति गुप्ता ध्रुवमिदमतुलीभूय भावीति लोकाः
 स्वर्भूमीशामृतान्धा भ्रमविधुरमपि ज्योतिषामैस्ति चक्रम् ।
 भेलुः पञ्चत्वभाजः परमुपरि पुरः पञ्चताभागिभोम्पाः
 का योग्याः सन्तु वृन्दावननगरतुलां पर्युपेतुं नगट्यः ॥ ६५ ॥

वृन्दावनवृन्दैरानन्दानां घनीभवतः ।

अम्बरमुकुरविलम्बिप्रतिबिम्बं स्वरेव तं द्रुमः ॥ ६६ ॥

व्रजमाहिलामुखचन्द्रान्वृन्दावनभूषु भूरुहान्तरितः ।

ऐक्षत चरमदशायां रभसादिव पद्मिनीरमणः ॥ ६७ ॥

प्रथमं मन्दिरवासादिव बहिरासामुदीक्ष्य मुखचन्द्रान् ।

अनुरागारुणविम्बो दिनमाणिरालम्बते स्म चरमाशाम् ॥ ६८ ॥

पूर्वं व्यधात्कुमुदिनी विरहोपतापं

पापं तदाप परिपाकमिति प्रतीमः ।

यत्पद्मिणीविरहदावमुखे मियेण

सन्ध्यारुचेर्ज्वलति चण्डरुचिर्ममज्ज ॥ ६९ ॥

निर्यान्तीभीरिवात्मना सह घनाम्भोजाटवीकान्तिभिः

शोणीभूय सरोजिनीपरिवृढः सार्द्धं प्रतीचीरुचा ।

वारम्बारमुदीक्ष्यमाण इव तां पद्माननां पद्मिनी

प्रेम्णा मन्थरमाद्रिकन्दरनटीमाटस्पटीयानपि ॥ ७० ॥

श्रीवासानन्दकन्दः कमलजजनिभूष्ठाससन्दोहसिन्धु-

लोकानामेकबन्धुर्निखिलगिलतमोभावपादप्रभावः ।

सद्यो दोषाभिमर्दी स बत परिणतो वारुणीमाललम्बे

क्रोधैरन्धेति सन्ध्या ज्वलति घृतवती दुर्द्धरं धाम शोणम् ७१

मन्दीभूतनिजप्रभृतकिरणत्वेनातिपाशोज्ज्वल-

च्छैलोपान्तहुताशसन्ततिचमत्कारं रविः प्रैक्षत ।

अस्तोर्वाधरगर्भगहरवहद्दुर्वारदीर्घाभव-

द्रक्तोग्रसुतिलक्षमक्षकफणिस्फूर्जन्मणिश्रीः क्षणम् ॥ ७२ ॥

अथ सुखमयमेव यापयतीमतीत्य प्राचीमुखचुम्बिनि मरीचि-
 मालिविम्बे हरिविम्बाधरमधुरविक्रस्वरार्द्धभणितिपधुमाधुरीजल-
 धिकृतविनोदयोर्नन्दयशोदयोर्न केवलं दिनमुखमेव सुप्रभातमपि
 तु जन्मकर्मधर्मशर्माणि पर्माणि नर्माण्यपि सुप्रभातानि
 जातानि । निरवधिनिलिलानन्दयशोदानन्दनरोहिणीनन्दनयोर-
 तत्त्वविज्ञानामाभीराणामाज्ञामनुपालयतोः कदाचिदुपहरणपदस्व-
 त्तिनामेव सलिलपानभोजनादिभाजनानां, त्रिभुवनमूर्द्धन्ययोरपि,
 कचिदपि मूर्द्धन्येवोद्धनमहह किरीटानामिव पीठपरिमाणपादुका-
 दीनाम्; कचिदपि सपये गिराषगोचरयोरपि प्रकृतीनामेव गोच-
 रीकरणं गोचारिणामेव सहचारिणीतः; वागधीशयोरपि वा-
 चामेव कदाचिदभ्यसनम्, गोलोकपालकयोरपि कचिदपि गवामेव
 परिपालनपरिचर्याकलनमादरादीर्यम्, एवंविधविविधकैशो-
 रानुकृतिविहारसम्पदो बहुवेलं बहुधैवोदपद्यन्त ।

वारसानां बन्धमोक्षं निमृत्तमसमये कुर्वतोर्शलकानां
 निद्राणानान्तु निद्राविघटनमाभितः क्रीडतां ताडनानि ।
 चातुर्यं चौर्यचर्याचितमुपचरतोऽश्लक्ष्णभाण्डस्थितानां
 कौमार्यं दुर्निवार्यं हरिहलधरयोराविरामीदसीम् ॥ ८६ ॥

भग्नं भग्नमहार्यहारि भवनाग्निर्गम्यते गम्यते
 मुक्तं मुक्तमताड्यताडि पुनरप्याट्यते वृष्यते ।
 नीतं नीतममोक्षमोक्षि हरिणैवाकार्यकारीत्यभू-

त्कौमार्येषु हरेरहर्निशमसौ वाग्विभ्रमः सुष्ठुवाम् ॥ ८७ ॥
 अनतिदीर्घेणैव कालेन मदकलकलयाविव दुर्विभाष्यप्रमादौ

द्वावप्याभीरकिशोरपरम्पराभिः सह नगरानतिदूर एव चारया-
ञ्जकतुरौत्सुक्येन कतिचन वत्सान् ।

ललाटनटिताळकं रटितकिङ्किणीजाळकं
नवीनपद्मपालकं सवनमालकं बालकम् ।
क्षणज्ज्ञाणितनूपुरं लसितगोपुरं तं पुरः
स्ववत्समनुगाभिर्न कलयति स्म नन्दः कृती ॥ ८८ ॥
प्रतिदिनमपि प्रातः प्रातः प्रियप्रियचुम्बनै-
र्मधुरमधुरास्निग्धस्निग्धोक्तिभिः प्रतिबोधितः ।
हरिरप्य सप्तं भ्रात्रा मात्रा पयो दधि भोजितः
सह शिष्टगणैर्वत्सानुत्साहितः समचारयत् ॥ ८९ ॥
मधुरमुरलीशृङ्गोत्सङ्गः सवेत्रकराम्बुजो
लघुललितया घट्या कट्यां त्रिधा परिवेष्टितः ।
अलिकफालिके गौरं गोरोचनाकणभूषणं
दधदहरत स्वान्तं शान्तं हठादपि योगिनाम् ॥ ९० ॥
मृदुचरणयोः शिञ्जन्मञ्जीरयोर्मणिघर्षर-
घ्वनिनि जघने हारस्फारमभाजुषि वक्षसि ।
पयि विहरतोर्वत्सैरच्छैः क्षणं पतदीक्षणं
चिरमनिमिषं तस्यौ सुस्थौकसीव मृही जनः ॥ ९१ ॥
सुपटु घटयन्वत्सान्स्वच्छाङ्कुरे नवशादूले
स्वपपनुचरन्कच्छे कच्छे समुत्सुकमानसः ।
चिरमुपगतः स्निग्धच्छायास्पती सहली हरि
व्यहरदमितैराभीराणामभीः शिष्टभिः सह ॥ ९२ ॥

वेणुं वादयतः कदापि नटतः शिञ्जानमञ्जीरकं

सानन्दं सिपतश्च कन्दुकमथोद्धर्तुं पुनर्धावतः ।

बालैः कृत्रिमवत्सरूपरुचिरैः सार्द्धं हरेः क्रीडतो

वत्सीभूय पुरो बभूव दनुर्भूवत्सैः(१) समं मत्सरः ॥९३॥

सकलसुरासुरभयंकरं तमसुरं वधाय साधारणवत्सरूप

धारिणं हलधरमवलोकयन्मधुमूदनः पुनरिदमभाषात् ।

अहो पश्य बलदेव—

बलति सविधे मन्द मन्दं गवां शिशुताभुवां

चकितचकितं चक्षुर्दिक्षु सिपन्नपि वीक्षते ।

तृणमपि मुदादत्ते घत्ते रदैः स्वदत्ते मदै—

र्न खलु तुलितो वत्सैर्वत्सासुरोऽयमुदीर्यते ॥ ९४ ॥

दृशतरलितैर्लाङ्गूलाग्रैर्देयोरपि पार्श्वयो—

स्तनुमनुबलद्वीथीबन्धां व्यपोहति मक्षिकाम् ।

विरचितवपुर्दंशं दंशं निराकुरुते द्रुतो—

द्वलितवदनाचातैः कण्डूयते च रदाङ्कुरैः ॥ ९५ ॥

निपतति हठादङ्गे यस्मिन्मनागपि मक्षिका

चलति तरमा वारं वारं तदेव न चापरम् ।

अहह महती माया मायापशोरवधीयतां

सह पशुगणै रोमन्यानां विधीनधितन्वतः ॥ ९६ ॥

अहो ममुचितमेवास्य बलदेवानिशिशुत्वं गोत्वं च । यदिह

जानतोऽप्यजानत इवानूमूयते वृत्तिः ।

(१) वत्सासुरकथा भा० १० स्क० ११ वध्याये ।

साक्षादैक्षत पृतनापरिभवं वेश्येव वार्त्ता तृणा-

वर्तस्यापि निवर्त्तते न तदपि व्यापारभारादतः ।

को बालादपरः कृशानुकुहरक्रोडे करं न्यस्यति

मत्पक्षीकृतमाद्यु विस्मरति वा को नाम गोभ्यः परः॥९७॥

भवतु नामाचिरेणैव फलमाप्स्यति चतुष्पादमायानां खलानां

खलु । तथा हि मायादशायामपि तामसस्वभाव पुनरपरिहार्य एव ।

कालः काक इवायं भवति न केपां भयङ्कराकारः ।

यस्मिन्नुदयति दृष्टिर्जलद इवोत्कामयीदृष्टिः ॥ ९८ ॥

कुलटाकुटिलकचाधिकमेवकाकारतया त्रिभुवनसंहारकारणं

तम इव, तम इव मरीचिमालिमरीचिमालया दिगालयात्परिभूय

परिपातितं धरणिमण्डलेषु । एतस्य बालधिरपि कालभुजङ्गमसं-

भ्रमं तनुते । निविडमपीमलीमसत्विपि वपुषि चान्तरन्तरा शोण-

च्छविपरम्परा अतिशयसान्द्रधूपट्टन्दोपरिपरिवलितहुताशहेतय

इव, अदृह निरन्तरमन्तरापूर्वदुर्वायाभोगतया बहिर्निर्यद्रोपहुताश-

नोत्तुङ्गस्फुलिङ्गा इवानुभूयन्ते । यस्य चत्वारस्तु चरणाश्चतुर्णामपि

घर्मार्थकाममोक्षनाम्नामुपधीनामामूलमथनमन्दरमन्थानदण्डानां

चण्डिमानमावहन्ति, घनतिमिरनिरोध्यमानोडुचन्द्रपादा इवादा-

वैव विडम्बनाय विधिना वितीर्णमपीपूर्णचूर्णानीव पदाकारेषु

सान्द्राणीव लक्ष्माणि लक्ष्यन्ते ।

अहो तिष्ठतु क्षणं, विहरिष्यावः ।

उन्मीलद्गलकम्बलौ कुपपरीतत्वात्तथा लोमशौ

दोःपादेन चतुष्पदौ दलभवैः शृङ्गैः समृद्धावपि ।

श्रीरामश्च हरिश्च लम्बितकटीचञ्चद्वटीवालघी (१)

नर्दन्तौ वृषभाविवाप्तवृषभाकारौ प्रचिक्रीडतुः ॥ ९९ ॥

चक्रतुस्तौ नरक्रीडां दधुर्वीडां दिवौकसः ।

व्यसनानि प्रभूणां हि परिवारस्य मूढये ॥ १०० ॥

हरिरिति विहरन्नेव करिवर इव करलीलया सह कन्दुकेन
परचरणानुपगृह्य पर्यवधूय च्छागशावकवत्समिव वत्सामुष्ट
त्सारयन् मायाफलमालोकयामास कपित्थतरुमौलौ । स खलु
केवलमेक एव चूर्णतां भेजे । निजवलगरिमाणमादेवलोकमालोक-
यन्निव निपतनसमकालमेव तानपि चूर्णयाञ्चक्रे ।

अथ निपपात देवतारातिरवनिरुद्धमूर्दनि ध्वनिभरमुत्स-
रितहरिदाकाशमण्डलः । कंसः पुनरात्मन एव शिरसि कटु क
ठोरशतकोटिकोटिपतनमाभिज्ञशङ्के मूर्छित इवास बहुकालं च ।

आभीरार्भकनिबहास्तु तदवधाय व्याधूय च मुहुर्मुहुर्मूर्दा-
नं प्रशशंसुरवतंसममराणाम् ।

अमराः पुनरमिततरममोदमेदुरा दुरापसुरनगरनवममूनवि
सरैरानन्दाश्रुपूरैरिव द्रुतमवकिरन्ति स्म ।

अथ कदाचिदनुचारयन्तः प्रचुरपशुकिशोरानुपचितजल-
पानवासनाभिः सह रामकेशवाभ्यामाभीरनन्दना अराविन्द[नन्द]
नन्दिनीजलमवगाह्य परिपाय्यापः पशुनपि स्वयमपि निपीतवन्तो
विहरन्तो विचरन्तोऽपि नातिदूरे विहितममाधिमिवार्धमुद्रितनय
नमारभ्यैकचरणव्रतमिव संवृत्तैकचरणचरणावलम्बिधरणितलम्,

(१) यालघिः केशवल्लाङ्गूलम् ।

ध्यानानन्दवशीकृतमिव निस्पन्दमानम् , आरब्धयोगाभ्यासमिव
 ऋजुस्पर्शभवनदुःखतप्रीवम्, तपःप्रभावाविर्भूतप्रभृतसत्त्वगुणमिव
 बहुलधवलमानमावहमानम् , निर्धूतकलुषतया प्रत्यवयवं बहिर्भ-
 वत्तेजोङ्कुरप्ररोहैरिव देहरुहैरुज्जिहानबहुमाहिमानम् , अतिदयालु-
 तयेवाङ्गोत्तरङ्गदुरूपतङ्गादिकमप्यनुद्वेजयन्तं गुरुगरिमतुङ्गिमाति-
 बलक्षिपक्षद्वयद्राघिमदर्शितकैलामप्रातिपक्ष्यम्, पक्षद्वयलभ्यमान-
 विलक्षणलक्ष्मीकतयाऽभिरुयातिरुयातमपि किरणलक्ष्माणमपि
 सामयन्तं लक्ष्मीरमणचरणकिणाङ्कैरुपलक्षितपार्श्वद्वयपक्षीन्द्रमिव
 सितेतरद्वित्रपत्रातिचित्रितपार्श्वद्वयीदीप्यमानं गुरुविरहाविधूयमा-
 नतया मुरमयनमुदीक्षितुं साक्षाद्भगवन्तमिव पन्नगाधीशं, नगा-
 धीशमिवान्तःकठिनगुरुसारं, सारस्वतश्रियाभिरामपि परमतपो-
 रूपं, रूपं परमिव कृतान्तस्यातिदुर्दान्तं, दान्तमिव मिहिरमयु-
 खातिविधुरमपि हरिमात्मनैवमीक्षमाणं समानद्धपदमपि, दिवि-
 ष्ठातिकष्टानुष्ठानपरिनिष्ठं निष्ठुरं वकनामानमसुरं मायाकलितव-
 (१) कपलिलक्षणं हरन्तमिवेक्षणं समैक्षन्त ।

तदवकलनकौतूहलतरलतया तदन्तिक एव विहरत्स्वाभी-
 रकिशोरेषु निजसोदराशोकजातवेदसामुपशान्तये जहाधियेव म-
 त्स्यावतारोऽप्यस्यैवेति स्वभक्ष्यत्वेनोद्भावयन्निव नवजलघरश्या-
 मघामानमतिसाहसोपशोभमानं यशोदाकिशोरमेवाग्रसीदुग्रशी-
 लोऽयम् ।

(१) स त्रोटिकोटौ स्वकटौ निधाय प्रयातुमुद्गीय विचारयन्तम् ।

वकं वकीमाणरसोपलम्भाद्विश्वम्भरात्मा स्थगयान्भुव ॥१०१॥

कैटभारिरुदभाद्रकासुरत्रोटिकोटिघटितः क्षणं दृष्टात् ।

चन्द्रचूडशिखरीन्द्रशेखरीभूतनरिधरनीतिभावप्रभुः ॥१०२॥

अथ कोटिशीतकिरणशीतलाकारमपि दददहनमिवानशोद-
रमेव ददन्तं स पुनरचिरादेव देवाधिदेवं हरिमुद्गिरति स्म ।

अथाग्रे यः स्वाग्रे सुरनरसमग्रेसमसुरः-

समुद्गीक्ष्योद्गीवप्रकटितकटित्रोटिविकटः ।

व्यधात्तुण्डाघाताद्धरिवपुषि घातानपि मुधा

क्रुधान्धो दम्भोलाविव दलहतारम्भनिवहान् ॥ १०३ ॥

निजमुण्डे चण्डाहतिव्यथिततुण्डतयापिण्डीभूतं भूतद्रुहप्र-
धाय माधवस्तमादाय खे लसद्विविपदोभिर्हर्षयन्खेलितुमैल्लद-
खेदोऽयम् ।

अधोन्यञ्चन्मूर्धाकरकमलरुद्धामलगलः

खलः खेलास्वोद्यन्नरचरमभागोऽसुरवकः ।

सुरारातेरासीदहह चिरमाशीलितलस-

न्महाकन्दोदञ्चाद्विसविशदतुन्दोदज(२)रुचिः ॥ १०४ ॥

कृञ्चञ्चुपुटग्रीवः श्रीवल्लभकराम्बुजे ।

प्रपञ्चं पाञ्चजन्यस्य वञ्चयामास गोभिषा ॥ १०५ ॥

ग्रीवादण्डे गृहीतः समसमयचतुःपार्श्वविस्फारपक्षं ।

(१) त्रोटिश्चञ्चुः । -

(२) उदज. पशुप्रेरणम् ।

सान्द्रोदञ्चत्सुधारुग्धवल्लिमगमनव्यापिषश्चाद्विभागः ।

आभीरेन्द्रत्वमाशोभयदुपरिवहन्पाण्डरच्छत्रलक्ष्मी-

मक्षीणक्रौञ्चमायाधरविबुधरिपुस्तस्यपक्षीन्द्रकेतोः ॥ १०६ ॥

हरिणोद्भ्रामितस्योच्चैः पक्षास्तस्य दिशो दश ।

मयूखा इव पीयूषमयूखस्य जगाहिरे ॥ १०७ ॥

प्रोढीय केऽपि तनुतस्तनवो वल्लभाः

पक्षाः क्षणाद्विविशुरेव दिशोन्तरिक्षम् ।

उद्भ्रामितस्य रभसान्मधुसूदनेन

तारा इव प्रवलकायवकासुरस्य ॥ १०८ ॥

उड्डीनैर्गरुतां गणैर्वक्रतनोर्धावल्यधाराघनैः

क्षुभ्यत्क्षीरसमुद्रसान्द्रलहरीस्पर्द्धाधरैर्दुर्द्धरैः ।

नृत्यङ्गूर्जटिमूर्द्धनिर्धुतधुनीप्रोत्तुङ्गमङ्गापितैः

संभारैरिव कैटभारियशसः शुभ्रीकृता रोदसी ॥ १०९ ॥

हरिरपि करिकरमल्लीलया पटुबहुलकटुचञ्चुपुटविभाग-

कपटभणिताद्विधाकरणक्रमेणैव कोमलरुमलमृणालीमिव दक्षिणे-

तराभ्यामपि कराभ्यामूर्द्धाधोऽवस्थिते त्रोटो दधदेव त्रुटिलवल-

घुनैव कालेन द्विफालीचकार मायाधकस्य तनुवल्लभीम् ।

सङ्गरप्राङ्गणेऽधावि धारया रक्तपक्षयोः ।

वक्रदेहाद्वकारातेः कीर्त्तयेवोद्यत्प्रतापया ॥ ११० ॥

द्विधाभूय हरेः पाणौ द्वयोरपि च लोकयोः ।

विकोऽभूदवको दूरादधश्चोर्ध्वं च पश्यतोः ॥ १११ ॥

. अराजन्त मुरारातेरुरसोऽन्तरमृक्कणाः ।

नवोदितपयोवाहे नवीनार्कच्छटा इव ॥ ११२ ॥

अमृतं सा वकी मुह्ये मां विहायेति मत्सरः ।

जहौ स्वयमिव प्राणान्दरिपाणौ वकासुरः ॥ ११३ ॥

वकासुरवपुः पाण्डुरक्तैराक्तमन्तरा ।

शुभ्रमभ्रमिवादभ्रतडिन्द्ररैरशोभत ॥ ११४ ॥

विदीर्णास्यवहद्रक्तैरारक्तो वकविग्रहः ।

गैरिकैरिव नीहारशिखरी समरोचत ॥ ११५ ॥

अम्बरतलमवलम्ब्य देवतानिकुरम्बं हरेरुपरिक्षुसुमकदम्बकं
ववर्ष हर्षेण ।

अभयं घाम तद्वीक्ष्य विह्वलानि भियाभराः ।

अर्पयन्त इवावर्षन्मनांमि सुमनोमिपात् ॥ ११६ ॥

तुन्दिलवकरुधिरविन्दुभिः केवलप्रवालैरिव भूपितस्य कैट-
भारतेर्वपुरन्तरान्तरामुक्ताभिरिव नन्दनवनदरदलितमल्लिका-
भिराभूषयांचक्रे ।

लोळं कोलाहलेन प्रथमथ वकक्रीडनानीति सद्यो

ध्यायन्संदिग्धमुग्धं दनुज इति पुनर्दीप्पमुह्यो नमन्तः ।

अन्धः संभावनेऽभून्मुहुरपि पततां घावतां वत्स वत्से-

त्याक्रन्दद्वल्लवानां मधुमथनमुखं वीक्ष्य को वद कीदृक् ११७

अभ्युत्थानं प्रकुर्वन्नुपसि विरचयन्मर्वतो गोप्रचारं

पद्मानन्दैककन्दः शुचिरुचिरकरासद्गराजद्रयाङ्गः ।

प्रोद्यन्तुच्चैस्तमोहा परमहिमरुचिः स्फीतपीताम्बरश्री

र्यातानन्ताभिसङ्गो हरिरपि च हरिर्भेजतुर्मित्रभावम् ॥ ११८ ॥

शृङ्गध्वनैः प्रबोध्य ब्रजाशिशुमुपसि द्राक्समादाय वत्सा-
न्वात्सल्याद्वात्सलाभिः शुचिघटितपटुपेष्ठभुविष्ठभक्षः ।

शिञ्जन्मञ्जीरमोदद्विगुणितचरणान्दोलकृत्यं प्रनृत्य-
न्सार्धं गोपालवालैर्व्यचरदुपवनं बालगोपालवेषः ॥११९॥

दैत्यारेः केलिपात्राण्यकृत तरुमृगीभेकहिम्भान्विहङ्ग-
स्वाङ्गच्छायाविभङ्गीप्रतिरवनिहान्कृत्रिमान् गोतुरङ्गान् ॥

क्षिप्तस्योक्षेपधाराः परमसुखपदं कस्यचिद्वस्तुनोदः
कैशोराणामसाध्य तदिह न जगतीमूर्ध्नि किञ्चित्प्रतीमः १२०

अहमहमिकयापि शिशुः प्राप न योगी हृदापि बहुयोगैः ।

सुलभः प्रभुरपि सुलभादपि दुर्लभतोऽतिदुर्लभः समये ॥१२१॥

(१) अथाघो नामाद्य प्रतिनिधिरमोघप्रतिनिधि-

र्वकानृण्यं वाञ्छन्वलदजगराकारगरिमा ॥

बहुक्रोशव्यापी गिरिरिव बभौ पीवरवपु—

र्नवं प्राचीनं वा मुनिरपि न बोद्धुं प्रभुरभूत् ॥ १२२ ॥

रुन्धानः शिरसाब्जबन्धुमाधिकव्याचाननत्वाद्विधा

व्योमोर्वीमपि तामसीमिव हठात्कुर्वन्दिवा रोदसीम् ॥

दुर्वारस्फुरदुग्रफूत्कृतिमरुत्स्वेडाम्बुवर्षोत्पणो

वर्षाकालमकाल एव विदधे घोराघनामोरगः ॥ १२३ ॥

विभ्राणे भूरि गर्भे विपमतिकठिनव्यग्रजिह्वाग्रभाग—

प्रोघद्विद्युद्विलासः प्रकटितरदनव्यूहवेल्लङ्गलाकः ।

चक्षुनिर्घोषघोराशनिरतनुचलत्सुकशकायुधोग्रः

कोटेनिर्वास्य विश्वं घनतमममामाम वोराचमेवः ॥ १२४ ॥

बलच्छोकः क्रोकः स्फुटमज्जनिच्छोकश्च किमिति-

प्रमादं प्राह्मणे दिविपटपि दुद्राव तरतः ॥

समाक्रान्तं विश्वम्परभरणानिःसम्भ्रमवशा-

दयेनावेनेव व्यथितपिदमासीजगदपि ॥ १२५ ॥

अकस्मात्पिदये व्योम समोपाकर्मघामुरः ॥

पयोधौ पतनं मेने मनीषीव मनीषयन् ॥ १२६ ॥

अथ तदाकारत्रिभुवनजनितचमत्कारघनफूत्कारवारमारु-
प्रसारितविषविषमतरामारमम्भारतया गुरुगरिमगभीरभीमनिः-
सीमतिमिरगर्भोपगृह्व्योपतया दुर्दिनमनुवर्ष्य द्रुद्रुर्द्रुतमेव ग्रामा-
भिमुखमाभीरकुमाराः । तदाननोदरदरीद्वारं नगरद्वारं पिबाव-
गाह नगरमिव तदुदरमेवौको जगाहिरे गोवत्समलगोपवत्सगो-
वत्सा ।

हरिरघमवधाय धावतोऽपि घेनुजघनमादाय सुदामश्रीदाप-
सुबलस्तोककृष्णप्रमृत्याभीरकुमारजविहारपरिषदो धावन्नेवाहंपू-
र्वमहंपूर्वमित्यहमहमिकयेव तानेव स्पृशन्नपि सपदि जगाहे तदु-
दरगुहागर्भम् ।

यच्चापाप्यघमर्दनं वितनुते किन्नाम चित्रं महत्—

तेनाघो विनिपात्यते परमघस्योच्चैस्तपो वर्ण्यते ।

योगीन्द्रम्य मनोप्यणोरणुतरः सद्भाहते वा न वा

यो गर्भेऽपि निविश्य कैटभरिपुः सोऽभृद्वरीवान्गुरोः १२७

अथ प्रहृषापनक्षीपतमाघोऽयमवामुरः ।

तमितीवानुजग्राह स्वयमन्तर्गतो हरिः ॥ १२८ ॥

हरिणान्तर्गतं तस्य तेनाप्यन्तर्गतं हरेः ।

अद्वन्द्वं हि द्वयोरैव समं त्रयमपेक्ष्यते ॥ १२९ ॥

तमःश्रीरप्युच्चैरपचिततमःश्रीः समुदभू-

दधान्तर्मग्नोऽपि प्रभुरनघ एव त्रिभुवने ॥

कृताभीरासद्गोऽप्यविरतमसङ्गः किमपरं

सदा शुद्धो मुक्तस्तदुदरनिरुद्धोऽपि निभृतम् ॥ १३० ॥

तमस्तन्वन्मुगम्भीरमभ्यमारीदधामुरः ।

कुलटा मोक्षलक्ष्मीस्तं तमस्यस्तंगते दिवा ॥ १३१ ॥

भगवति गरुडध्वजे गतवति निभृतमघासुराजगरोदरं घन-
तिमिरपरीतदरीविजिहीर्षयेव सपदि भयतः प्रपलाप्यमानैः पञ्च-
भिरसुभिरपीन्द्रियैः पञ्चभिर्महाभूतैस्मात्ममनोभिरसुरभोगिनो
गुरुभोगाभित्तिभेदं विधाय वह्निर्निर्योद्गिरुपदर्शितवर्त्मना शनैःशनै
रजगरजरठकडोरहालाहलज्वालाकुलकवलनाविकलतया परेता
एव पूर्वं तदनु दनुजारिदर्शनमुधाभिवर्षणैरपि जीविता भूयो

वत्सा अपि वत्सपाला अपि स्वेच्छाचारपरायणा अशर-
णशरणवलनारायणानुसरणा गिरिविरकोटिद्वीद्वारवाटतः स-
मुदयगिरिगभीरगहरविहरदुडुपरिवृढकिरणपरम्परा इव गिरि-
गर्भनिर्भरभ्रमद्भागीरथक्षिप्कारमुखरजलवीचय इवान्वधावन्त व-
हिरध्वानम् ।

अघात्मा सोऽद्य मेदस्वी पलापितुमिवाक्षमः ।

तमालोक्य तमःपुञ्जं तत्रैव समलीयत ॥ १३२ ॥

ति श्रीमन्मित्रामिश्रकृतावानन्दकन्दचम्पूकाव्ये चतुर्थोऽयमुल्लासः ४

अथ पञ्चम उल्लासः ।

अथ पशुपतिशोराः परस्परं मुखमीक्षमाणा विस्मयानापुरा
 दुरपि पुरुहूतावरजन्मानमलौकिककर्माणम् । अथ प्रभातसमया-
 वधि बहुधा बहुधावितमनुचटुट्टट्टवत्सलमनूपवनकच्छं क्रीडितम-
 पि बहुधैव, कथमपि शपनमुखादिव विकटसंकटादाभिरक्षितैः सम्प-
 तिविषमबुभुक्षाक्षामैरस्माभिरपेक्ष्यते क्षेमम् ! तदितो द्रुतमनुविन्दतु
 कालिन्दीपुलिनमलिन्दमिवानिन्ध्यं गोविन्दः सह गोवृन्दैरमन्द-
 पारिणाहम् ।

किमात्मनो वर्णयिष्यामः, क्षामतमं तव वपुरालक्ष्यैव श्या-
 मधामाभिराममिदमहह वर्षं सुदूरपराहता एव ।

यदिदम्—

पदं ते मज्जीरध्वनिषु तनुते मान्द्यमधुना
 इठाद्वाहं चक्षामपि पटुघटीमुज्झति कटी ।
 वचो वक्त्रादूर्ध्वं घटिरुदयते नार्द्धमवशं
 द्रवत्प्रायः कायः स्फुरति निरपायः क्षुधि द्वरे ॥ १ ॥

न व्याहारविहारेयान् अयने नाप्यासने नाञ्जने
 नालङ्कारनिकारयोर्न भवने नो वा बने निवृत्तिः ॥
 सिक्तस्यापि सुधारमेन शतधास्तोत्रस्तुत्यापि चे-
 दुन्मीलत्पवलीभवत्तनुधियो धैर्यच्छिदैकक्षुधा ॥ २ ॥

हरिरभितो विलोम्य त्रैलोक्यमुकुटमणिमिवाम्बरमणिमम्ब-
 रमध्यमध्यासीनं भगवन्तमुदीक्ष्य समाचक्षते कृतात्मक्षेम् ।

मध्यमण्डितचण्डांशुदृश्येतरमभूदिदम् ।

ज्वलता धीतिहोत्रेण महाकुण्डामिवाम्बरम् ॥ ३ ॥

अथ सकलवत्सवत्सपालानुकूलं यमुनाकूल एव नवकिस-
लपद्मनीकस्निग्धच्छायोच्छुरिततरुणतरुत्करमूलं मृदुगतिमह-
नीयहंसकामिनीकलरवकोलाहललोभनीयपरिपार्श्वं कृतमधुरतरा-
हम्बरकारणदवाकीर्णं समुदितमुदितमितरचक्रवाकरचितचक्रवा-
लं दास्युहव्यूहविहितवदलकलकालितबहुकौतुहलाभोगं मदकलकल-
विङ्कनिरातङ्गझङ्कारमुखरमहीरुदशिखरं सरसकौमलविमलतमा-
तिस्वच्छवालुकाविसरं कचिदुपचितनवनीरवाहखण्डमण्डितं कचिद-
पि चाखण्डोदपदुदुनिकारनिकामवल्लिपतमम्बरवलयमिवाविशद-
विशदकोकनदच्छविनिविडं सरोजराजिराजितं सर इव बहुविध-
लक्ष्मलक्ष्मीविलक्षणीभूतमनोभूफलकमिव सुविपुलपुल्लिनपदं
मूर्तिमतीं मुदमिवालुलोके, सत्त्वरमुपगत्येदमाचवसे च ।

कालिन्दीचन्द्रहासं च पुलिनाभेद्यचर्म च ।

जित्वा जगदग्रं धर्मो द्रवमेव जहाविव ॥ ४ ॥

खलश्रेणीकोलाहलकलितकाञ्चीकलकलो

मिलद्वीचीभासोल्लसितसितवासोवलयितः ।

पदाङ्गैः कोकानां भियनखरलेखोपखचितो

नितम्बः कालिन्ध्याः पुलितमिदमिन्दीवरादशः ॥ ५ ॥

कचित्कूर्ममुखोन्मेषमुखरीभूतबुद्बुदम् ।

कचिन्मत्स्योच्छलत्पुच्छं भात्युच्छ्रं यमुनापयः ॥ ६ ॥

हिण्डीरस्फुटपुण्डरीकपटलीपाण्डुः कचित्कुत्रचि-

न्माद्यन्मुग्धमरालपण्डलपटुमारब्धकोलाहला ।

धावद्धीवरभीरुपीवरदु(१)लीवाचालवीचीकुला

कुत्रापि कचिदप्सुदेति यमुना पाठीनशंपाकुला ॥ ७ ॥

अथ भोक्तुमनाः करिवरकरभ इवातिहृतहली पुलिनव
रमध्यमध्युवास वामुदेवः पशुपक्षिशोरैरलंकृतः परितः ।

सालवाल इव कल्पपलाशी केशवः सपरिवेषशशीव ।

अन्तरे व्रजकिशोरगरीयोमण्डलस्य विनिविश्य वभासे ॥ ८ ॥

आवृत्त्योल्लसितं विराजदलकैर्गोपालकैर्वालकैः

कालिन्दीपुलिने कलिन्दतनयाकल्लोलकल्पं महः ॥

भूवक्षःपदकारुण्यभूषण इवान्तर्भासि नीलोपलं—

रत्नैर्द्वैपमिवाद्रिमैत्र्यरुचिरैरम्भोभिरम्भोनिधेः ॥ ९ ॥

मध्योद्यन्माधवाकारमाभीरशिशुमण्डलम् ।

अपश्यदपरश्रेणी पूर्णचन्द्रमिवापरम् ॥ १० ॥

हरिपरिमण्डितमध्यं मण्डलमाभीरजैर्वद्धम् ।

ज्योतिश्चक्रमिवासीन्मेढ्रीभूतध्रुवं विपति ॥ ११ ॥

वत्सपैर्मण्डलीभूय मण्डितो यदुनन्दनः ।

द्वीपशैल इवाशीलि केसराचलमण्डलैः ॥ १२ ॥

मात्रा दत्ते प्रयत्नादमृत इव दधिसीरहैयद्वानीने

खण्डापीने नवीने यदपि च लुचिधीरोटिपूर्यैकचौर्यः ।

आभीराणां शिशुभ्यो विदितरुचि ददे सस्वदे वामुदेवो

यन्माधुर्यादिवान्धः क नु पशुभिरितं तेषु ते कोऽपि वेद १ ॥

उदञ्चति कचोरिका मधुरिका मनश्चोरिका

(१) दुली कमठी ।

सुधारसपुरी पुरी न लुचिवी समोर्वीतले ।

हरेर्हरिणचोलना हरिणहीनचन्द्रानन-

त्रपोषितसुधानिधिः सुमधुमाटिका रोटिका ॥ १४ ॥

तमोरुचिधुरधरे हरिकरे विगाढान्तरे—

विधुमतिनिधिर्दधि द्रुतमभाणि गोपार्भकैः ।

अवासुरविघातनोद्भटवनान्तरोद्भावना

श्रमच्छिदिरमाधवोऽरमत दग्धि धुन्वज्जितरः ॥ १५ ॥

मिष्ट मिष्टमिदं गृहाण न मुदं भेजे मनस्त्वा बिना—

भोक्तुं बलवत्बालबलभवदन्नेव वचोवैभवम् ।

तस्यार्थं विततार वत्सपगणस्त्रैलोक्यमुत्कम्पयन्

न म्बालेन मुखेन पाणिकमले जग्राह नारायणः ॥ १६ ॥

माधवेन पुरतः प्रसारिते हन्त दक्षिणकरे तदर्धनैः ।

हासयन्त उपहासकौशलैः केऽपि केऽपि शतधाप्यवञ्चयन् १७॥

(१) कुत्राघोपरमः क भोजनविधिस्तोकैः समं प्राकृतै-

रिसादिश्य विधिर्विरुद्धहृदयो बोद्धुं व्यतानीद्धियम् ।

तादृह्मण्डलमध्यमण्डितममुं सा धीस्तसाधीयसी-

स्तम्बालीवृतमन्वभून्न हठतो वैकुण्ठकण्ठीरवम् ॥ १८ ॥

ता पायामतनोत्प्रमातुमुदधौ जालैकफालीमिव

भ्रातः साहसकौशल हतविधेः कस्मै किमाचक्ष्महे ॥

तद्रत्सानहरद्धतेन कपटी तुच्छोऽपि सन्स्वेच्छया

वत्साघातिशयोच्छलन्प्रदमहामायीन्द्रमायाच्छिदः ॥ १९ ॥

(१) विधिकृतवत्सापहरण भा० १० स्क० १३ अध्याये ।

मृगवेकं निधाय द्विगुणघनमिलद्भुमजंघोरजानु
 मोहाम्बापि द्वितीयं पदमवनितलादुवद्धवीराधिवासः ।
 वेत्रं वेणुं विषाणं तनपटपुटितं पृष्ठपाश्वर्द्वयान्त-
 विभ्राणो वामपाणिप्रणिहितकवचं दक्षदस्तेन भुङ्क्ते ॥२०॥
 वेत्रं वेणुमयो विषाणमदधत्पृष्ठे च पाश्वर्द्वये
 क्षुत्सेनामभिजेतुमायुधमिव त्रेधा क्रुधा माधवः ।
 तश्चालीढमतेः क्षणं यदुपतेर्लब्धान्तरं प्राग्विधि-
 र्यद्वत्सानहरन्स गोपतिरिति ख्यातस्त्रिलोक्यामभूत् ॥२१॥
 अनालोचिनगोवत्सा वत्सपाः कच्छपा इव ।
 कण्ठमाकुण्ठयामासुश्चण्डदण्डहता इव ॥ २२ ॥
 अहो वत्सा न लप्स्यन्ते मोक्ष्यन्ते किन्तु मद्विधाः ।
 एहि कृष्ण ! विधास्यन्ते गवामेव गवेपणम् ॥ २३ ॥
 यदि वत्सा न लप्स्यन्ते नोत्पत्स्यन्ते किमाधयः ।
 पुरः किमाभिषेयं वा तदाम्बातातथोरपि ॥ २४ ॥
 अशनं मुञ्चतो वीक्ष्य किशोरानाशु केशवः ।
 दयार्द्रो वारयामास मया गतमिति श्रुत्वा ॥ २५ ॥
 निवार्य तानार्यतमः समस्तान्हस्तारविन्दे कवचं दधानः ।
 तथैव वामे स यथा गृहीतं जगाम गामेव गवेपमाणः ॥२६॥
 कासीद्रोटी क वेत्रं क नु वत कवचः कावतंसः क वंशी
 कुजसंभृजरीपाङ्गुलपद्मस्तः कुज न कुज दक्षः ।
 अक्षिभ्यां नैक्षि नाधोधि च वत वपुषा चेतसालक्षि नो वा
 धन्यानां धेनुजार्थे प्रतिधरणिरुहं धावतो माधवस्य ॥२७॥

प्रत्यम्भोधामतीरं प्रतिगिरिकुहरं प्रत्यटव्यन्तरालं
प्रसध्व प्रत्यनध्व प्रतितरुनिकटं प्रत्यटद्दामकुञ्जम् ।
प्रस्यार्शं प्रत्यनार्शं प्रतिनददुटजं प्रत्यनासन्नदेशं
प्रत्यासन्नपदेशं व्यचिनुत भगवान्प्रत्यगारं च वत्सान् ॥२८॥

द्विगुणमरुणिमानं दर्भगर्भाङ्कुरोद्यैः
सप्तचरणममृग्भिश्चक्षुरर्काशुभारैः ॥
अलभतः वपुरभ्रश्यामलं श्यामधाम
श्रमवद्वलजलर्दी भ्राम्यतः कैटभारेः । २९ ॥

श्रमोदझरपेदुरं पिहिरभानुतुष्यं वपुः
स बीजयति पाणिना चलघटीकटीं नाटयन् ।
ललाटतटविस्फुटत्करसरोजमुद्गीक्षते
दिशो दश गवेषतेऽप्यद्वह गा विवेशो हरिः ॥ ३० ॥
कार्यार्थी यदि जायते विधिवशात्कः प्राकृतः कः प्रभु
व्यामोहाननुविन्दते वितनुते व्यापारभारानपि ॥
हंसाळीषु वकावलीषु हरिणश्रेणीषु वत्सभ्रमा-
दभ्राम प्रचुरं जगाम पुलिनं मोघः स मेघच्छविः ॥ ३१ ॥
तस्करापहतहारमिवोरःशोणि खञ्जनदृशो गतशोभम् ।
हीनमम्बरमिवोदुकदुम्बैर्वाञ्छन्पुलिनं हरिर्गोक्षि ॥३२॥

हरिरिदमवधाय दुर्विधातुः कपटकुतूहलमात्मनो विभूतेः ।
अपटितकदुदृष्टिरेव सृष्टिः पशुपशुपालकयोः स्वयं वभूव ॥३३॥

इदमवधाय माधवानुसेवी भृशमनुरक्तिभक्तिव्यक्तीकृतभय-
जलघारम्, तदसहमान इव ब्रह्मणि जातमरसर इव कोऽपि च

सुकृती व्याजहार किमपीदम् ॥

चौर्याचार्य पदाप सम्प्रति गवां चातुर्थमाचर्यतां

दुश्चर्यैकचतुर्मुखे न करवै किं वैरमस्मिन्नहम् ।

स्वच्छो हि प्रभुरेव तात इव नो गृह्णातु भृत्यानयं

यद्वभ्राम बने सदर्भकठिने मध्येऽह्नि दूये ततः ॥ ३४ ॥

प्रत्येकं भिन्नभिन्नाभरणगुणवयोवेषलावण्यलक्ष्मी-

नीलाशीलाङ्गभङ्गीमुखनखनयनभ्रूललाटाशनादीन् ।

द्वेषात्मानं किशोरान्कनकमिव तुलाकोटिकोटोरकाञ्ची-

केयूरादीन्प्रकुर्वन्निजमिव स बभौ दर्शयन्ब्रह्मभावम् ॥ ३५ ॥

तावत्तादृगशेषवेषवसनालङ्कारशोभागुणा

व्याहारव्यवसायनिग्रहपयोव्यापारभोगादिकम् ।

रूपं वत्सपवत्सयोरपि हरिः स्वीकृत्य सायं ययौ

ध्वानैर्वेणुविषाणयोस्तरलयन् गोगोपवामध्रुवः ॥ ३६ ॥

अघध्वंमिवंशीरमीरावचित्रं समाकर्ण्य कर्णे पुरा कर्णेनेत्राः ।

वह्निर्निःसरन्त्यो मुहुनिष्पतन्त्यो दधुः क्षीवभावं परिक्षीणधैर्याः ॥ ३७ ॥

श्रवांभाजिवेणोः स्वने नन्दमूनोर्गवां गोपवामध्रुवामेकदेव ।

क्षरत्क्षीरधाराभिरासीदसीमस्तनाली घनालीढपायोधरश्रीः ॥ ३८ ॥

कणत्किङ्किणीनां झणत्कारधारो रणत्कारराजकिंचं नृपुराणाम् ।

हरेर्वत्सहम्भारवः शृङ्गवंशीनिनादो जगाहे जगन्त्येव सायम् ॥ ३९ ॥

कचिद्वत्सपालैः कचिद्वत्सजालैर्वलद्वन्यमालैः कचिन्नन्दवालैः ।

परब्रह्मभिः पूर्णमेवास तूर्णं पुरं गोपुरं चत्वरं मन्दिरं च ॥ ४० ॥

बलत्पुच्छवत्सोच्छलद्धूलिधाराधुनीमग्नमानन्दसिन्धूरमयाः ।

समादाय दोर्भिस्तमादाय वक्षःस्वनन्दन्यशोदादयो घापयोपाः॥४१॥

श्रमजलपयुकुलबहलधूलिघोरणीभिरभिसंकुलतया पाङ्किल-
कायकन्दलीकं प्रयमत एव कीलालधाराभिरभिकुसुमसमूहादि-
भिः सुरभीकृतसैन्धैः स्नेहैरिवाभ्यज्यत ।

तदनु च विमलतरेण श्रीयमुनाजलपूरेण स्नपयित्वा, तदनु
च वसने स्वेन सम्माज्यावयवं कुसुमसुकुमारस्पर्शतया मृक्षमतया
चातिसमीचीने कौशेयवाससी परिधाय, पुनरपि मञ्जीरप्रमु-
खचरणालङ्कारकिङ्किणीप्रभृतिकटिभूषणारुणनखरुचिरग्रैवेयकादि-
कग्रीवाभरणमुद्रिकावलयकेयूरकुण्डलादिभिरभिमण्ड्य, गोरोच-
नाभिरतिललितललाटपट्टकोपरि पटुतरतिलकमुल्लिख्य, नय-
नमनुरञ्जयापि मञ्जुभिरञ्जनैरलिकतलमिलदलकपालिकामलिक-
किशोरमालिकामिव सम्प्रसाध्य, क्षणमभिलपितमन्नादिकमनुभो-
जयन्त्यः, क्षणमुरसि निवेश्य, गुह्यामितीव गाढमुपगुह्य, भुज-
बल्लीभ्यामामीलितनयनमनु भवन्त्यः किमपि सुखभरं, क्षणमपि-
करचरणोदरचिबुकमुखकपोलपालिभालमौलिस्थलमनुचुम्बन्त्यः,
क्षणमपि जनितदरान्दोलहिन्दोलिकायामान्दोल्य, जगदानन्दन-
मपि नन्दनमानन्दयन्त्यः, क्षणमपि च निजाङ्कपल्यङ्क एव नि-
धाय स्फुरदधरबन्धुजीवान्तरे स्तनमाधाय स्तन्यमधुरसुधारस-
पाययन्त्यः, क्षणमपि निखिलविलक्षणमुदितक्षणमाख्याय मासा-
देव हरेः कलिकलुषकलापयापनक्षणं चरितमकृत्त्रिममाधुरीषाम-
निजवामपाद्वर एव लघुतरमनुद्राव द्रावं निद्रापयन्त्यः, कर्मा-
न्तरमेव न विदुरखिलाश्चर्यचातुर्यैकभ्रुवोऽपि गोपनार्यः ॥

आहूय हुङ्काररवेण दूरादुर्ध्ववितस्तानामिधातुकामान् ।

(१) गोगोपवालानहरत्स मृदो, भेजे पर ब्रह्मशिशुभवत्ताः (२) ॥४१॥

स वत्सवत्सपीभूय विहरन् गृहगोष्ठयोः ।

दर्शयामास योगीन्द्रमात्मारामत्वमात्मनः ॥ ४३ ॥

दधति न मनो घासग्रासे न वारिणि वारिता

अपि च विपिने गोपैः कोपैः स्थितिं न हि कुर्वते ।

गिरिविलतनूनुल्लङ्घन्ते समीक्षितुमुज्झित-

प्रतिनवसुता वत्सीभूते मुरद्विपि धेनवः ॥ ४४ ॥

कलितमुरलीध्वानाः प्राणान्मनाक् क न मेनिरे

ब्रजमृगदृशः के पन्थानः स्फुटत्कटुकण्टकाः ।

न वत पतनं श्वश्रे स्वासामिवालयकर्मण-

स्तनुभुवि हरौ गोवद्गोवर्द्धनाद्रिपिपासवः ॥ ४५ ॥

वृन्दावैनकदूर्वासमतां पूर्वाधिपोऽपि नाश्रयते ।

आस स्वर्देशदेवो वत्सीभूयापि यामभितः ॥ ४६ ॥

गाहन्तां गहनान्तरणि शतघा मुग्धा हि तन्मातरो

मद्येतोऽपि हरन्ति हन्त हरिवद्वत्साश्च ते वत्सपाः ।

आः किं तन्न मयाप्यवोधि यदहो रामोऽपि नामेदृशो

भ्रान्तिर्यत्र विधौ कियानिह सरोजन्माप्तजन्मा विधिः ॥४७॥

विषयमदमहिम्नामेव भुम्ना स मेने

(१) “मन्ये मनोज्ञप्रचुराशयेषु तपांसि वृन्दावनगोपगोषु” इति पाठः पादर्शभागे केनापि लिखितः ॥

(२) शिशुभवत्प्रब्रह्म ता गा भेजे” इत्यन्वयः ।

क्षणलवळघुकाळं वत्सरं मत्सरात्मा ।

परमजनि किमित्याशङ्कयां स स्वयम्भू-

सुरमधनविनोदं द्रष्टुकामो जगाम ॥ ४८ ॥

तावन्तोऽपि तथैव तेन हरिणा तथैव तादृग्मह-

त्क्रीडाकौशलमावहन्ति शिशवो गच्छन्ति वत्सा वनम् ।

इत्यालोच्य विविच्य चेतसि चिरं क्रीडानमत्कन्धरः

श्रीवन्धोरवधाय धाम निपतद्भ्रूलीषु सोऽलीयत ॥ ४९ ॥

दौरात्म्यं निजमनुचिन्त्य कौटभारे-

रुद्धाव्य भ्रमितधियो हृदि प्रभावम् ।

आमीलन्नयनमखण्डजाड्यदण्डं

द्राग्दण्डं वपुरपि वेधसोऽनुचक्रे ॥ ५० ॥

चण्डकर्म चरतो हि गुरुणां दण्डवत्पतनमेव न दण्डः ।

पक्षभूरिति विभुमियदृन्दारण्यधाम शरणं स जगाम ॥ ५१ ॥

कर्माणि स्मरतो निजानि विदलन्मर्माणि शर्माण्यगु-

द्राग्दूरेषु सदास्रपाटवगणैर्भङ्गं च भेजे स्वरम् ।

संभ्रान्त्या शवनिर्विशेषवपुषो दुर्मेधसो वेधसो

भूषष्टे पतितस्य तस्य न ययुः प्राणा बहिर्व्रीडया ॥ ५२ ॥

अथ कौटभरिपुर्वन्धाय धातुरवस्थामास्थाप किमपि निज-

रूपमनिरूपणीयलावण्यवयोवेषविशेषप्रतिरूपमपहाय निखिल-

सुरासुरानवगाद्यमगाधमायाप्रपञ्चममृताविशेषहासलेशेन तरल-

वरापाङ्गेन सुधातरङ्गेणवाभिपिञ्चन्ननतिदूर एव तरुणकदम्बतरु-

मवलम्बमानोऽमृतसंजीविनीमिवामृतवर्षिणीमिव विद्यामनवधां

मुरलीमुरलीकृत्य जीवयन्निव प्रबोधयामास धातारम् । स खलु
 ससंभ्रमचकितमुदीक्ष्य दिक्षु पुरो लक्षयति स्म पुण्डरीकाक्षम् ।
 त्रिभङ्गीमदङ्गं भ्रमद्भूभुजङ्गं कृपासद्भरङ्गावलद्रुक्तरङ्गम् ।
 चतुःपार्श्वपुञ्जीभवनमञ्जुगुञ्जावलीचारुचूडावलद्रुहखण्डम् ॥५१॥
 सपत्रैकनीपं स्फुरद्दामकर्णं तमालाभ्रमालाशिलाश्यामवर्णम् ।
 स्फुरद्गोचनाचन्द्रचञ्चललाटं लसद्धारलक्ष्मीकवक्षःकपाटम् ॥५४॥
 कटीनद्धचञ्चद्वटीशुद्धवेशं कृताखण्डपौगण्डशोभाविशेषम् ।
 घनस्निग्धनीपाचलच्छायमूले स्थितं चण्डमानोः सुतायाश्च कूलो५५
 हताशेषवाम्यं महायोगिकाम्यं श्रुतीनामगम्यं प्रसादातिरम्यम् ।
 विषाणं च वेणुं च वेत्रं च विभ्रत्परं ब्रह्म साक्षात्स्वयम्भूः सपीति ।

न्युज्जानां पुनरब्जानां श्रियमाप मुरद्विषि ।

प्रसन्नेऽपि त्रयान्यश्चतुर्मुखचतुर्मुखी ॥ ५७ ॥

हिमीकर्तुकामा हृदेवास्य वामा हिमानीव हेमाभवासो वसानम् ।
 हरिं हारिणं हारिता राजधानी प्रमाण्डुं भियागः प्रतुष्टाव(१) वाणी५६

परस्मै परस्माच्च कस्मैचिदस्मै

नमस्ते समस्तेश यस्त्वेव भासि ।

इतो वत्सपा(२)लीमितो वत्सपालान्-

विचिन्वन्वनेऽस्मिन्वितन्वन् रहस्यम् ॥ ५९ ॥

(३)तुलाकोटिमङ्गौ कटौ क्षुद्रघण्टां

हृदि स्फारद्वारं श्रुतौ कर्णिकारम् ।

(१) विधिकृता स्तुतिः भा १० स्क० १४ अध्याये ।

(२) "पाली पङ्क्तिः । (३) तुलाकोटिर्नैपुण्यम् ।

करे वेणुवेत्रे मुखे स्मेरनेत्रे

दधानाय चित्रे नमो विश्वनेत्रे ॥ ६० ॥

।नङ्गीव रङ्गी भवान्वेत्रमंसेऽप्यजन्मापि जन्माददे गोपवंशे ।

।कर्मोपि कर्मघहन्पाथुपाल्यं किमेतन्न चित्रं पुराणोऽपि बाल्यमा६१।

।न वै वास्य गावो न च व्यासगावो विदुर्धाम देवोचितं ते कथाञ्चित् ।

।त्वमीदृक् त्वमी दृक्पथे कुर्वते त्वामभूदित्ययं मत्सरी वत्सरीत्या ।६२।

।न वाचंयमानन्दमाधीनचेतो रमेश क्षणं चक्षमे स्पष्टमेव ।

।वनान्तर्निगूढं दधाना भवन्तं बलाद्वत्सचारी न किं मत्सराया६३।

।महानस्तु दण्डो वरं देव चण्डो विनोदं व्यतानीन्ममागस्त्वगण्डम् ।

।श्रुतं रूपमेकं पुराणानुभूतं घनानन्ददृग्दात्रने दृग्दभूतम् ॥ ६४ ॥

।जगत्सेवितच्छापपादोऽपि यस्त्वं तनू + + + + + + + + + + ।

।श्रुतिर्नेति नेति 'क्रमादन्वधावच्छ्रामादप्याविन्दत्पदं ते न हन्त ।

।असत्स्वागतोऽपि मसह्य।पराधं क्षमाशील साक्षादभूस्त्वं नमस्ते ।६५।

।नरीनार्चिं नाय त्रयी जातहर्षा महावारिवर्षागमे वर्हिणीव ।

।जपन्त्येकमेवाद्वयं ब्रह्म किञ्चिन्न नानेति जाते भवत्यद्वितीये॥६६॥

।दानन्दमाहुः परब्रह्मरूपं तथा तच्च मुक्तिस्फुरद्वक्ति वेदः ।

।वैधूर्ण्यघोऽपि त्रिलोकीमलोऽपि त्वपि क्षेमभागीक्षितो मोक्षलक्ष्म्या६७।

।अयास्यातिमृत्योस्त्रयी त्रासमापत्तमोभूः क रक्षः प्रभाभूः क मोक्षः ।

।'विदित्वातिमृत्युं तमेव मयाती'त्यथासीदृशी मोदयन्मोदराशिः ।६८।

।न तप्यं च ते पुर्न जप्यं च जेपुः परं धाम भेजुस्त्वयायुज्य रेजुः ।

।अयोवैरवद्याश्च घोरैरघाद्याः कृपावृष्टिधन्या प्रभोः सृष्टिरन्या ॥६९॥

।अहोपूतना सा जगद्भूतनाशा व्यधात्कर्ष जात्या विभो यातुधानी।

किशोरीभवन्तं भवन्तं प्रतार्यामृतं मातृकृटा ददे कालकूटैः ॥ ७० ॥

स्मरन्मूर्क्षमयं जटीभूय भूमन् वाचं च वाचंयमः कर्तुमीशे ।

भवन्त भवन्तं पुरस्तादनन्तं कयं वीक्ष्य मूढा वयं वर्णयामः ॥ ७१ ॥

त्वया वञ्चनापञ्चपञ्चाननेन त्रिलोकीपञ्चो विरिञ्चीकृतोऽयम् ।

समं वत्सपालैरभून्नैव वृन्दावने वत्सवृन्दावने सङ्गभागी ॥ ७२ ॥

न वैकुण्ठवाटी न वाग्भोजवन्धुर्न गोलोकलक्ष्मीर्न च सीरासिन्धुः ।

घनश्याम वृन्दाटवी पाटवी स्यात्तनुव्यूढभाजा त्वयाभाजि मो या ॥ ७३ ॥

त्वमेकोऽपि नानासि हेमेव भूर्मस्तुलाकोटिकोटारिकेयूरकाञ्च्यः ।

वदन्त्येवमेके विरुन्धन्त्यनेके यतः स्याद्धतो मृत्युमर्त्रादिभावः ॥ ७४ ॥

पयोदर्पणानां प्रभेदेषु नाना वलाद्विन्वशाली यथा भानुमाली ।

प्रकृत्येककृत्ये जगत्येवमेको जगद्भासयन्भासि नानेव नूनम् ॥ ७५ ॥

तन्मृतपंश दधयोगभागी भवत्सुप्रभावैर्भवानेव भावी ।

हुताशैकलेशं महाकाष्ठकूटक्रमाद्वाहिकृतो यथा कैटभारे ॥ ७६ ॥

न शक्रादिदेवा न वा तीर्थसेवा न पीयूषभोगा न वा भूरियोगा

समग्रैकवन्धुः समग्रैकवरी भवोद्दामदावे भवानेव दावः ॥ ७७ ॥

ध्यायन्तु ध्यानधन्या धरणिधरतटे जाग्रतो ज्योतिरग्न्यं

निर्व्यग्रं ते समग्राः कमपि च पुरुषं यायजूका यजन्ताम् ।

नेदं नेदं च वेदा विदधतु बहुधास्माकमास्तां पुरस्ता-

दुन्मीलनीलधाराधररुचिरुचिरः कोऽपि गोपीकिशोरः ॥ ७८ ॥

यागानां विषयोगः सुचिरमुदयतामास्तु योगप्रयोगो

हे भक्ते मातरुक्तेरविषयहृदयागोचरे त्वं प्रसीद ।

व्यक्तीचक्रे हि चक्री तव महिमचयं गोपिकाद्वारिवद्धो

नैकैरागत्य गोपैर्दधिहरणरुषा गर्जितैस्तर्जितोऽपि ॥ ७९ ॥
 न न्यूनो नातिरिक्तस्तदवयवचयो वेषभूषादिकानां
 तादृक्तावद्विधातुं प्रभुरपि यदभूः कोटिधा कैटभारे ।
 तन्मन्ये सर्वभावे रससरसगुणासीमसौभाग्यवृन्द-
 स्वच्छन्दानन्दवृन्दावनमनुभवितुं नो विधेमोहनाय ॥ ८० ॥
 दाम्ना बद्धोऽपि मध्ये प्रकुपितजननीभीतिरुद्धोन्तरेऽपि
 मोघ्यद्भक्तर्षिहर्षावहधरणिरुहोद्धारलीलावलीढः ।
 क्षिप्त्वा क्षिप्त्वाक्षि दिक्षु क्वाणितकटितटीक्षुद्रघण्टाघटाद्य-
 स्तद्वाचं द्रागकार्षीस्त्वमिव किमु विभो कोऽपि भक्तानुकम्पी ॥ ८१ ॥
 एतादृक्कोटिकोटिप्रकटितनुतपःपूरिताशेषकामा
 मेघश्यामाभिरामा गुरुगारिमचतुर्बाह्वः पूर्णबोधाः ।
 विद्यन्तेऽद्यापि तेऽमी मम हृदि करुणापाङ्गभङ्गीतरङ्गैः
 सिञ्चन्तोदःप्रपञ्चं मधुमथन विधिः कोऽयमेको वराकः ॥ ८२ ॥
 स्रष्टावेकोऽस्मि स्रष्टा विरतिरिति मदस्यास्तु मोहो महीया-
 नस्यास्तामप्युरस्तात्त्रिजगति कुयशः किन्तु तेनैष धन्यः ।
 यत्ते मत्प्रेकमेकं निजमपि निकटेऽपश्यदास्पैश्चतुर्भिः
 स्तोत्रं कुर्वाणमुर्ध्वाविलुठितमुकुटं कैटभारे स्वयम्भूः ॥ ८३ ॥
 पानीयं पाणिपात्रः काचिदपि तृपया निष्पिवन्न शुद्धिरश-
 न्पत्रं कुत्रापि दैवाच्युतममृतमिव क्षीणकौपीनवासाः ।
 कर्त्तव्यैषानुकम्पा मधुमथन दशोर्बाह्वन्वाष्पधारां
 गायन्नारायणोऽसौ व्यपनयतु वयः कापि कुञ्जे विराजिः ॥ ८४ ॥
 चतुर्वेदाभ्यासव्यधितचतुरास्पैरलमलं

तदेतच्चैतन्यैरुदयतु तवैवोरुजाडिमा ।
 विधिर्यैर्मजीर त्वमिव हरिसंचारसमये
 पदाम्भोजा लक्ष्मीर्न शुभनुतिगङ्गारमकरोत् ॥ ८५ ॥
 पदाम्भोजं पायात्परमपददायादसुविदां
 हृदां हार्दानीहं बलवदनुरागं बहदिव ।
 अधःशोणं शोचिर्दधदनलोचिर्जप चिरं
 घनास्निग्धच्छायाशयितमिव सायासमिहिरम् ॥ ८६ ॥
 उपासे कौशेयं वसनमतिपीतशुतिभरैः
 परीतं त्वत्प्रीतिप्रसरदनुरागैरिव बहिः ।
 त्रिलोकीमाच्छाद्य त्रिगुणपटमुत्साद्य जयत-
 स्तव स्वच्छं स्वेच्छामयवपुरपि च्छादयति यत् ॥ ८७ ॥
 अशून्ये वा मेघे समुदयति देवेश रसना
 सरागैरप्येतैः कठिनिमसमेतैरपि भृशम् ।
 अभूदेभी रत्नैर्जलधिरपि रत्नाकर इति
 स्वपूर्वेषां स्वेपां महदनुगृहीतो हि यशसे ॥ ८८ ॥
 नमस्तुभ्यं क्षुभ्यच्चरुणतरणे कौस्तुभमणे
 + + स्ति प्राशस्त्यं तव हि हृदि हार्दी हरिरघात् ।
 सदा त्वं मागर्भ्यान्मिलितमिव शुभभ्रांशुमदधः
 स्मितज्योत्स्नालास्यं प्रतिफलितमार्ग्यं मुरभिदः ॥ ८९ ॥
 गुणामुक्ते मुक्तावलि वालिनि युक्तासि हृदये
 दयेद्वः (?) स्नाहार्द्रं निमृत्तमाभितः कैटभरिपोः ।
 नमस्ते व्यस्तारिस्वयमशमयाधीनपरिधी-

भवद्योमोदामद्युमणितुलनाकौस्तुभमणे ॥ ९० ॥

कदा वा कीदृग्वा कियदहह हृद्वागविषयं

;शिखण्डी प्राचण्ड्यं तपसि किमखण्डं व्यतनुत ।

वदामः किं कस्मै त्रिभुवनगुरोर्देवतशिरो-

मणेश्चूडादण्डः शिखरितशिखण्डो विजयते ॥ ९१ ॥

श्रुतौ लग्ना त्वं च प्रभवितुरयं च स्फुटमयं

भवाशङ्कापङ्कावलिवलनरङ्गायितमतिः ।

मुखेन्दुस्वच्छन्दद्युतिलहरिवंशीरवसुधा-

तरङ्गैरुत्तुङ्गैः स्नपितवपुरुत्तंस बलसे ॥ ९२ ॥

नमस्ते कस्तूरि त्रिदशतिलकेनासि तिलकी-

कृता त्वं सौरभ्यच्छविनिबहसाम्येऽपि वपुषि ।

अतः स्थाने गोरोचनकनकगौरोदितकणा-

तुरागैः सन्नद्धाधिकललितमध्या विजयसे ॥ ९३ ॥

ददे केयूराभ्यां मुरहर जटाभ्यामपि भवा-

न्भुजस्तम्भालम्बं शिशुपशुकदम्बं मृगयसे ।

मनो मे सोत्साहं परिशमितदाहं समूदभू-

त्समोदञ्चद्दृष्टिः प्रभुरखिलसृष्टिष्वपि यतः ॥ ९४ ॥

सरःस्थं सिन्धुस्थं सुखयति हि सूरः सरसिजं

पुरस्थं पृष्ठस्थं कुमुदममृतांशुर्मदयते ।

अदूरस्थं दूरस्थितमपि समं पश्यति यमी

भवानेव स्वामी जगदवति वाणीयतु न तु ॥ ९५ ॥

पयोजं संभूय स्वजनकमातिक्रामति पयः

पयस्स्वेतैव व्यथयति परं वर्द्धयति च ।
 पिता भर्ता बन्धुः सकलगुणसिन्धुस्त्रिजगतां
 भवानव्याद् भूमन्सगुणमगुणं वा कमलजम् ॥ ९६ ॥
 कुम्भीरग्रस्तकुम्भीश्वरवचसि हरे नाथ रक्षेति वृत्ते
 निर्वर्त्मा वर्त्तमभेदग्रहलवमटतस्त्रापतां नस्त्वरातेः ।
 पक्षीन्द्रे नाक्षिपातः क्षणमजनि यतस्तत्क्षणोपस्थितायां
 नो लक्ष्म्या पक्षपातः पतति न वसने पूर्णबोधस्य बोधः ॥ ९७ ॥
 चङ्कुरैश्छोटिकाभिः करतलकलितैर्नर्तयन् कोऽपि तांलै-
 रत्र त्वां दारुपुत्रीमिव नववयमि भेरयन्कोऽपि गोपः ।
 आनिन्ये मृद्धिरद्भिः सुलभवनभर्वैः पल्लवैर्वदपभावा-
 नाः किं कुर्मो वयं तु भ्रमविधुगघियो नेति नेति भ्रमामः ॥ ९८ ॥
 एतद्विद्यानवद्या श्रुतिरधिकरणाधीनसिद्धौ च सृष्टौ
 दृष्टौ न सुगममिष्टा धरणिरुदनिधेर्लील्यैवोदधारि ।
 निर्व्यूढं तत्तु सर्वं परमिदमधुना पादयोः प्रार्थये त्वां
 हे विश्वोद्धार धीरोद्भर विधुरमिनो मोहपायोधिमध्यात् ॥ ९९ ॥
 इति स्तुत्वा नत्वा जनुरपि च मत्वा सफलितं
 विरेमे बाग्वद्धाञ्जलिपुटकमग्रे प्रभवितुः ।
 प्रभुं दृष्ट्वा तुष्टं तदनु मुदितोऽष्टा(१)पदगिरौ
 स्वयम्भूः स्वं घामाभजत हरिनापादतमुखः ॥ १०० ॥
 इति श्रीमन्मित्रमिश्रकृतावातन्दकन्दचम्पू-
 काव्ये पञ्चमोऽयमुल्लासः ॥ ५ ॥

“अथ पष्ठ उल्लासः”

हरिरपि परिवृत्य पुरोवर्त्तमानानेव तान् वत्सानादाय नाद-
यन्मधुरमुरलीमागच्छन्नेव ललितानुशीलपामास पुरेव यद्विरन्तं
वत्सपालपरिवारमपि पुलिनपरिसर एव यमुनायाः ।

अथ हरिमवलोक्य वत्सपालाः प्राहुरागतोऽयं हरिरागतो-
ऽयं हरिरहो अरे इदं स्थित, इहोपस्थितोऽसि नचिरेण काले-
न, अस्माभिरेकोऽपि नास्वदितः कवळः, साधु साधु तदिदमव-
धीयतां सकलमविकलमेव द्राक्षाफलाभिक्षादिकमस्ति, साक्षा-
देव किमाख्यामि, सहोपभोक्ष्यामि, बुभुक्षातिक्षामो भवानिव
मद्विधोऽप्येषः ।

विषाय विधिवाधितक्षुधितवत्सपालैः समं

स भोजनमयो दधे भवनमेव गन्तुं मनः ।

विषाणमुरलीरवैर्बह्वत्सकोलाहलै-

र्जगौ जय जय ध्वनिं सपदि भूर्भुवःस्वस्वयी ॥ १ ॥

मातः प्रातः प्रतिदिनमपि प्रीतचेता वसानः

पीतं वासो मुखरमुरली चेतिताहुतसार्थः ॥

यातायातैर्भवनवनयोरङ्गमङ्गीविनोदै-

श्वेतो मोदैः पिहितमकरोद्गोपगोपीगणस्य ॥ २ ॥

पार्श्वे पार्श्वे शिखरशिखरे कन्दरे कन्दरेऽद्रे-

स्तीरे तीरे तपनदुहितुर्निर्झरे निर्झरे च ॥

वत्सान्धेनूरपि धवलितो धूलिभिधीरधीरं

घावं घावं व्यहरदभितो वारयश्चारयंश्च ॥ ३ ॥

पौगण्डैकपदं शिखण्डिनि मुदं विभ्रच्छिखण्डं दध-
 च्चूण्डाग्रे तदखण्डताण्डवकलासंजातकौतुहलः ॥
 नृत्यं ह्यपि कदापि तैः सह बलन्मजीरशिञ्जीकटी-
 चञ्चत्किङ्किणिकारणत्कृतिचमत्कारैर्बभौ चक्रवत् ॥ ४ ॥
 पाणिभ्यामवरुद्ध्य मध्यमवनेः पादौ च पक्षाविव
 व्यातरप भ्रमिभाजिविभ्रमवशाद् भ्राम्यच्छिखण्डीयति ।
 ग्रीवाचिकणचारुचा(१)द्विमलमच्चूडं नटचन्द्रकं
 धावन्ति स्म तमेव बर्हिर्वनिताश्चित्रायितं बर्हिभिः ॥ ५ ॥
 उन्मिलत्कलकौशिलैर्मदकलाः शिष्यीकृताः कोकिलाः
 गीताम्भोधिजलभ्रमाभगमकारम्भैर्जिताः पदपदाः ॥
 आपूर्य्याधरपल्लवे मुरालिकामुद्गायता नृत्यता
 ग्रावाणोऽपि जलीकृता जलमपि ग्रावीकृतं सर्वतः ॥ ६ ॥
 गीतं कीरमयूरकोकिलगणैरेणैरहो वीक्षितं
 गुञ्जद्भृङ्गमृदङ्गगुङ्गुमरवैराराम्भि गम्भीरता ।
 सन्तुष्टैरवगन्धपुष्टकुमुदं वृष्टं च भृमीरुहैः
 मेष्टे गोष्ठमहामहोत्सवविधौ दैत्यद्विपः कानने ॥ ७ ॥
 कच्छानुस्फुरदच्छनिर्झराशिलातल्पे शयानं भजन्
 श्रान्तिभ्रान्तिभरेण मन्दपवनो दाक्षिण्यभागी बभौ ।
 तादृकोकिलकाकलीतदानिलमारब्धानिद्राविधे-
 र्लक्ष्मीलालितपादपल्लवमहो गोपेन संव्राण्यते ॥ ८ ॥

वनोपवनदुर्वनीगिरिगभीरगर्वावनी-

निरुद्धनवकन्दलीग्राहिलवत्समुत्साहयन् ।

भ्रमान्विविधाविभ्रमैरथ सहोपलेभेऽर्भकैः

समीरणसमारुतं सुरभितालगन्धं हरिः ॥ ९ ॥

अथि वद कोऽयमकस्मादस्मद्विधानामपि चेतांसि विस्मा
पयन्, विस्मारयन् मधुरमकरन्दमन्दिरामन्दरारविन्दमान्दोलयन्न-
पि मैलिन्दमत्तिमन्थरयन्नपि निजगुरुभारैरिव गन्धवाहमुवाह सुर-
भितवनकन्दरो मनोहरो गन्धः, इति वचनमभिनन्द्य नन्दनन्दन-
श्रीदामसुवलमुखाः सुखावहाः सखायः सकलमविकलमेव निवे-
दयाञ्चाकिरे गोपाः ।

अहो अवधीयतामवधीयतामस्माभिः । आवेदनीयं स्वयमेव वा-
लावनीरुहो महासहायकृतगन्धद्वारेव दुरात्मदनुजमदनानुभाव-
मगवत्पदारविन्देषु निवेदयति स्म धेनुकाभिधेयदनुजनिधनम
होत्सवारम्भम् । व्रजकुलशरणसमीप एव देवतामुनिमनुजमनोरथा-
तिरुष्टं गूढममृतमिव सुपरिणतफलजालमावहन्ति प्रचुरतरताल(१)
वनानि विद्यन्ते । भिद्यन्ते खलु यत्र त्रिभुवननिधनधुरधरदुर्धरा-
चारधेनुकासुरसमवलवहलवन्धुपरम्पराणामारवैर्निर्घातघोषैरि
व निखिलहृदयानि दूरतोऽपि दुर्वारैः ।

तथा हि—

निद्रां विद्रावयन्ति स्फुटममरभुवः कुर्वते दिग्विभागं

मोह्रेदं भूरिखेदं श्रवणबहुतया भोगिभर्तुर्दिशन्ति ।

(१) तालवनप्रवशकथा भा० १० स्क० १५ श्रव्याये ।

गर्जन्यर्जन्यपर्याकुलितमिव महीमामुरझावयन्ति

द्रागृष्यद्राममानां ध्वनदशानिमदोद्धाटिनो चोरचोषाः॥१८॥

अयं तेषामाकर्ष्य वर्णितानि कर्णयोरवगाढासत्त्वमूर्धारादै-
रिव रासभानामुत्थापितौ तान्यपि तानपि च द्रष्टुकामौ चेलु-
रनिरामो चनयामो दामोदरोऽपि श्रीदामादिभिरभिवेष्टितौ परि-
तः । हरिरवलोदय तानैवयभावापन्नानान्नानेव विषणानिव ग-
लिन्यातिशयमम्यन्नाननापन्नानतुलवरतालवृक्षाम, तमाह बल-
रामम् ।

अहो अवधीयतामवधीयताम्

मृलादामौलिनीलावयवसुवलिः क्रिञ्चिदूर्ध्वाभिचङ्ग—

त्पत्रालीचित्रमूर्धा नमुदयमपते तालभूषीरहो न ।

त्वं यत्तानन्तमर्त्ता वराणिरिति उवे नावधाना युनानं

ध्वान्तरेषाम धन्या धवलमणिमयानुष्टम्भानुपमम् ॥१९॥

उर्ध्वो दूर्वाद्यपूर्यासितरचिरचिरा त्वामनन्तेऽत्यनन्तं

दृष्टासौ स्पष्टवद्वाञ्जलिपुटफलका कोटिकोटिबभूव ।

नोत्ताला मेघकालाः कवलितकहुमस्तुङ्गमावैदेलानां

नीलानां पुञ्जकारैः पृष्टुलफलफलैर्नटमूर्धान एते ॥ १२ ॥

गङ्ध्वा नृर्धानमृर्ध्वं सुविपुलफलकैर्योडुमुदाम धान्ता

मार्त्तण्डेन मकाण्डा मरकतवितवन्तन्मसम्भावना मूः ।

दुर्दन्ता ध्वान्तमेना दलजटिलाधिरन्तालसन्मानन्दनाइ-

मूयः मम्मूय इन्दावनचनचनिमोञ्जृन्मणादुल्लिहीते॥२०॥

इन्दावने कलितगोपकिशोरसहस्रीकरिष्यति महीमरमङ्गरङ्गम् ।

तालध्वजेति विदधे स विधिस्त्रिलोकिजैत्रध्वजं विपुलतालतरुच्छलेन १४

अदभ्रैरेवाभ्रैः सह मिहिरजोत्तुङ्गलहरी

विगाढं स्वर्गज्ञासलिलमुदभृदम्बरचरी ॥

नभस्स्थूलस्थूणावलिरिव घनालीव फणिनां

न पाली तालानां समुदयति कालीतनुरिव ॥ १५ ॥

गृह्णैकं पाणौ रजतगिरिसानौ तम इवा-

र्भक्स्तालाङ्क त्वामनुभवतु तालाङ्कमभितः ॥

इतीशे गोपानामभिलपति कोपादिव वल्ली

हली लोलीचक्रे तदुरुतरचक्रं भुजवलैः ॥ १६ ॥

तदूनान्दोलयामास हली तान्करलीलया ।

गम्भीरमदकुम्भीन्द्रो मृदुरम्भावलीमिव ॥ १७ ॥

अथ वलाविपुलभुजाभिघातजातकम्पानां तालपरम्पराणां

फलपरम्परासम्पाता धारासम्पाता इव निःशम्पाततवारिधराणा-

मचिरेणोदपद्यन्त ।

भुजाघातेन ते शीर्णास्तूर्ण चूर्णाचिकीर्षवे ।

तालाङ्काय ददुस्तालास्तालं कायरिरक्षया ॥ १८ ॥

अत्युच्चैः पतितानि तानि परितस्तालानि तालद्रुमा-

त्कालानि स्फुटितानि कान्यपि रसैः सिक्तानि रक्तान्यपि ।

व्यक्तानीव शिरासि मांसलगुरुग्रीवाटवीतो दश—

ग्रीवस्यानुबभूव कैटमरिपुर्भूयोऽपि वृन्दावने ॥ १९ ॥

अविरलपतदुरुतालफलानामवारध्वनिधोरणीमवधाय क्रोडाध्मा-

वेषनुकाभिधानदनुजार्धाशममुखखराकारमखरमुखराः सुराः

सर्वे तमभिययुर्वेलाभिलङ्घनरंहसोऽपि घोरोर्मय इव कल्पकालीना
नाल्पजगदाप्लावनसंकल्पशालिनो महाजलधेः ।

क्षुक्षुण्णसोणीस्खलितपवनोच्चालितरजः-

समृद्धैः संमोहं कृतजलधिरोधः फलमुजाम् ।

विधाय व्याधूयोपरि परिवलद्बालधिमसौ

जघान व्याधोषी चरमचरणाभ्यां बलहृदि ॥ २० ॥

घूर्णद्धर्वरघोरघोपमुखरघ्रह्माण्डभाण्डोदरं

क्रोधेन सितिसुल्लिखन् पुनरपि प्रैषन् खुराग्रैः खरः ॥

अभ्रभद्रमनसि रद्धिमवलद्भद्रिस्मितं बालधौ

ताक्ष्येणैव फणी बलेन रुरुषे घावन्कुघा धे(१)नुकः॥२१॥

लाङ्गूलाग्रे गृहीत्वा शशकमिव मुहुर्भ्रामयित्वा समन्ता-

द्धान्तासृग्धोरणीस्त्रिगगनवनहरिद्धेतुकं सावहेलः ॥

दिग्दाहारण्यदाहारुणयनघटनारक्तदृष्टीरनिष्टा-

स्तालाङ्कस्त्यक्तशङ्कस्त्रिभुवनमचिरान्मानयामास मानी॥२२॥

लगुढेनेव तालानि विशालानि इलायुधः ।

तेनैव पातयामास निक्षेपक्षपितायुषा ॥ २३ ॥

धेनुकासुनिधने प्रधने ये क्रोधवाधितधियो दयुरोजः ।

तालपातनकृते हलिनस्ते क्षेपणीषपदर्वी ययुराशु ॥ २४ ॥

किं भ्रूमस्तालमूल्यं दधति हृदि मुघा नामतो यस्य रीढां

शोढाङ्कहारिषास्ते सप्तदिग्दिग्ध्रिरे सत्कृते सप्तदन्तम् ॥

घन्यास्ते धेनुकाया ध्रुवमिति तु वयं भ्रूमहे यत्तनुभ्यो

दत्त्वा प्राणान्परेभ्यः फलमनुलसुदुःसद्गरशान्तिशान्त्यै ॥२५॥

मुखपङ्केरुहे तालं तालाङ्कोऽधत्त लीलया ।

अशङ्कत परं को न शशाङ्कोपहत तमः ॥ २६ ॥

विघटितकटुकण्टककोटिकोटीरमिव कैटभारातिरटवीनां तद्वनं
विषाय तालध्वजमङ्गीयतया क्षणमुररीकृतमुरलीक एव क्षणम-
ङ्गीकृतसंगीत एवमुत्तुङ्गमुखारितशृङ्ग एव क्षणमाहयन्नेव धेनूराभि-
धाय नामधेयानि क्षणमतिचञ्चलवत्सतर्जं धावन्तमनुधावन्नेव दि-
नपरिणामरमणीयतया क्षणमनुकूजन्तं कोकिलमनुकूजन्नेव, क्षण-
मपि स्वेच्छाविहारतया पुरोवलक्षितपाक्षिच्छायामच्छादयन्नेव, क्षा-
णमपि स्वच्छाययैव स्वमाययेव विहरन्, क्षणमपि पशुपालली-
लया लगुढपट्टिमालोडयन्नेव, क्षणमपि पदकटकपट्टकटनादमोद-
मेदुरो नृत्यन्नेव, दिशि दिशि च मयूरपरम्परामुन्मुखमनुप-
श्यन्तीमनुपश्यन्नेव, दिक्मुन्दरीणा दृगिन्दीवरसन्दीपिनी-
मञ्जनशलाकामिव कामपि वनमालिकामालोकमान एवाटवीह-
रिदवलीढशिखराधिरूढनवपल्लवरागपरम्परामिव, सन्ध्यारु-
चिमभिसंदधान एव सकलदिनधेनुधूलीधाराऋवलनभानुमालि-
भानुमालानिमज्जनधूसरीभवदलककुलवद्धचारुचूडाग्रचलचन्द्र-
कचन्द्रमुखचन्द्रालिकृतिलकचन्द्रकरचरणनखचन्द्रमा वृन्दावन-
चन्द्रमा मन्दं मन्दं वृन्दावनजनमनःकुमुदवनमुद्रोपमामास निज-
पादपातैः ।

आचूडं पशुधूलिधूसरमभूदाभालमुद्यद्वन-

स्वेदग्रन्थिलमाकपोलमधुरस्मेराननं तद्वपुः ।

वासोलङ्कारणैरपेतकिरणैर्धनोश्च रेणोर्गणैः

शोभा तु द्विगुणीवभूव सुतरामाभीरचूडामणैः ॥ २७ ॥

सुखमुपितनिशावसानसमयसमुचितसमेतसाधुकृत्यो निव-
र्योदयदुहुपरिवृढाभिरामं रामं यथाकामं विहितविलासवेषभू-
पैरभिभूषितो ब्रजकिशोरैरनुससार वनममरशिरोमणिराभी-
रशिरोमणीभूय । अतिरङ्गेण तरलमनस्तयोत्तुङ्गकुरङ्गोत्तरङ्गितैः
सह तरङ्गितानि तन्वन्तश्चटुलवत्सरैः सह दण्डमनुवञ्चन्तो वि-
हरन्तोऽपि परिश्रान्ताः कान्तारे तृपाविपान्तकारणतयेव वि-
पान्तरमनुसन्दधानाः कालियद्वदविषमेव महाविषमाययुरामी-
रशावकाः सर्वे ।

अथ भगवदवलोकनानुभावलावितमहाविपानुभावा गत-
जीवा अपि जीवन्ति स्म विस्मयमावहन्ति स्म मिथो बहुका-
लम् । अनन्तरं तु मनसि विचिन्त्य तमन्तकमिवानन्तजन्तूनां
त्रिभुवनजनितचमत्कारविषोद्धारकारिणं गरुडानवगाह्य हृदे निर्वा-
ह्यनिखिलासह्यमधिवासमतिभासमानमसुरनरकिन्नरपक्षरक्षोगणग-
न्धर्वगर्वचर्वणादुर्वारं कालिय(१)दर्वीकरं दमयिष्यन्तुद्दामके-
सरिकिशोर इव शिखरिशिखरं हरिरग्रवर्त्तिनमधिरुहोद्द कदम्ब-
मविलम्बम् ।

कदम्बालग्रीवश्रुतिततिकदम्बैककलिकः

कदम्बमत्यग्राङ्कुररुचिरचूडाग्रमधुरः ।

कदम्बेभ्योऽर्षाणां प्रतिनवकदम्बानि वितरन्-

(१) कालियदमनकथा भा० १० स्क० १५-१७ अध्यायेषु वर्तते ।

कदम्बव्यालम्बी स्फुटकुसुमचुम्बी स रुरुचे ॥ २८ ॥

जहौ नो मञ्जीरं न च कटितटीघर्घरघटीं

न हारं नो हीरावलिवलितकेयूरवलयान् ।

भुजस्तम्भास्फोटस्फुटितफणिट्गवाटमहिरा—

द्यदेतस्मिञ्ज्ञम्पं हरिरकृतकम्पं जगदधात् ॥ २९ ॥

तिमिरैरिव दुर्निवारसारैर्विषभारैरिव विश्वनाशकारैः ।

जलदैरिव वद्धभीमनादैः सलिलैरुत्थितमुच्छलद्भिरुचैः ॥ ३० ॥

उन्मज्जन्भूरिमज्जन्वहुतरलहरीर्वर्द्धयन्दोःपदाद्या—

स्फालैः कालः करालैः कलभ इव नवाडम्बरारम्भभीमः ।

पादाम्भोजन्महस्ताम्बुजवदनसरोजन्महत्पुण्डरीकैः

साटोपं कैटिभारिर्भुजगपतिहृद् भूषयामास भूयः ॥ ३१ ॥

करे कलभलीलयाकृत चकार विलेप च

स्मितामृततरङ्गिणि स्ववदनेऽपि दिक्प्राङ्गणे ॥

निरञ्जनगुणोज्जनद्युतिमुदे तदीयं जलं

भ्रमद्भ्रमरविभ्रमं तदुरु विभ्रदभ्राजत ॥ ३२ ॥

अम्भोगम्भीरभङ्गोत्तरलगुरुफणामण्डलत्वेन जाग्र—

त्पाथोनिर्भेदिनिर्वदद्युतिनयनकुलं ज्वालयन् जालमग्नेः ।

स्फूर्जत्स्फुत्कारगर्जद्गुहगरलगलं सृकिणी लेलिहानः

कालः कालात्करालः फणिपतिरुदगात्कालियः कालतोयात् ॥ ३३ ॥

फणामिः स्फारामिर्दशशतामितामिर्द्विनयने

गताभिः प्रत्येकं प्रवरमणिमेकं द्विरसने ।

पुरस्तादुत्तस्थौ मुरविजयिनः कालियफणी

वभौ नार्को नाग्निर्न मणिचपले नाशनितानी ॥ ३४ ॥
 क्रोधान्धः संदधानः सुखमयशयनस्वापभङ्गैकहेतुं
 साक्षात्पक्षीन्द्रकेतुं तमाहिपातिरसौ नापि पश्यन्नपश्यत् ।
 छायादानात्स मायाकलितनरतनोर्वर्द्धयन्वारिलीलां
 विस्फाराभिः फणाभिः मधुशिरसि शतच्छत्रवाही वभूव ॥ ३५ ॥
 लक्ष्मीर्यत्र विचित्रितैव नियतं यत्रावभौ कौस्तुभः
 श्रीवत्सेन यदञ्चितं यदुपतेर्लब्ध्वा तदुच्चैरुरः ।
 दन्तेषु त्रुटितेषु तेषु गरलस्योच्चेषु मोघेष्वथो
 भोगेनैनमवेष्टयद्गजाभिवालानैः फणी भीषणः ॥ ३६ ॥
 नावासो गणितः श्रियोऽपि तु मता न स्वीकृतापि त्रपा
 श्वभ्रं वारि वनं च कण्टकघनं वर्त्मापि न प्रेक्षितम् ।
 भ्रश्यत्केशदुकूलभूषणमुपालक्षयेति दुर्लक्षणै-
 रुड्डीयेव विनिर्गतं व्रजभुवामावालवृद्धैर्द्रुतम् ॥ ३७ ॥
 धावं धावमरणघोरणिसरोधारानिकुञ्जावली—
 ष्वद्रेरूर्ध्वमधो दरीषु यमुनारोधस्तु बाधाकुलैः ॥
 गत्वा कालियधाम वीक्ष्य तमहिक्रोडावगूढं भुवि
 भ्रष्टानामुदबोधि कौरर इवाक्रन्दस्य कोलाहलः ॥ ३८ ॥
 गोपीगोपगवामवाधितयुचां वाष्पाम्बुधारामुचां
 हारावैः सह यास्यतो बहिरमूनालक्ष्य लक्ष्मीपतिः ।
 आस्फालस्फुरदङ्गभङ्गवलवज्जङ्कारभूषागणं
 द्राग्भिन्दन्फणिभोगवन्धमुदगात्कुम्भीव कुम्भीलताम् ॥ ३९ ॥
 गलद्गरलभीषणं ज्वलददभ्रतीव्रक्षणं

घनश्वसनगर्जनैः प्रलयमारुताराम्भणम् ।
 अनेकसरसीरुहोज्जटमिवैकनालं हठाद्
 घटायितफणावालं हरिरधात्करे कालियम् ॥ ४० ॥
 जहाति च दधाति च स्फुटमनेकधा माधवः
 पलायनपरायणे भ्रमति भोगिनि भ्राम्यति ।
 विवर्त्तयति सर्वतः करगृहीतलाङ्गूलकं
 किशोर इव कौतुकी कलितकेलिगण्डूपदम् ॥ ४१ ॥
 जलमनु हरिः कारं कारं विहारमनेकधा
 भुजगपतिना सार्द्धं श्रद्धां वहन्वहु नार्त्तितुम् ।
 नटवरवपुस्तन्मूर्धानं हठादधिरुदवान्
 शिखरिशिखरी रंढःसंघादिवोन्मदकेसरी ॥ ४२ ॥
 फणां फणातः फागिनोऽधिरुह्य फणाप्रधानं हरिरारुरोह ।
 सोपानबन्धस्य शिलां शिलातः सुतुङ्गसौधायामिव क्रमेण ॥ ४३ ॥
 पादाग्रे नूपुराभ्यां कटितटनिकटे क्षुद्रघण्टाघटाभि—
 र्बाहोरग्रेऽपि चञ्चन्मणिमदवयवैर्नात्यमाराम्भि सद्यः ।
 हारेणोरस्युदारे नभसि पटतटेनालकेनालिकान्ते
 कान्ते तत्तत्फणान्तर्नटति सुनटितं गण्डयोः कुण्डलाभ्याम् ॥ ४४ ॥
 म्रियन्ते स्मापदान्तप्रभृतिरुचिभराखण्डचूडाशिखण्डै—
 स्ते भावास्ते च हावाः प्रतितनुजपदं भिन्नभिन्नास्तदङ्गैः ।
 यान्दृष्ट्वा देवगोष्ठीं विगतधृति जगौ गर्जदम्भोधिजैत्रं
 वादित्रं वादयन्ती सतुरगवदनव्यूहाविद्याधराद्या ॥ ४५ ॥
 मत्स्यङ्गप्रतिविम्बिताः फणिफणाश्रेणीमणीनां गणा

नृत्याकल्पमनल्पमेव विदधुर्दूरादपि श्रीपतेः ।

एवं च प्रतिविम्बशालि न मधु स्वान्तः समन्तादमी
साधीयस्तदहो महोरगपतिर्यत्तानघान्मूर्धभिः ॥ ४६ ॥

रत्नान्तःप्रतिविम्बितेन शतधा स्वेन स्वयं माधवः
स्वात्मारामपदं मद्दर्शं विदधे नृत्योत्सवं कोटिधा ।

हस्तोत्क्षेपयनाङ्गभङ्गिचटुलभ्रूट्कर्द्वोत्कर्द्वं
पादाग्रेण नखेन पार्श्वितलतो गुल्फेन अर्म्पैश्चरन् ॥ ४७ ॥

गन्धर्वानां च यूथं कुलमपि यमिनां देवतानां च वीथी
दिवपाळानां च माला कुलकुवलयकं दिक्षु संवीक्ष्यते स्म ।

विभ्राम्यान्विभ्रमेणावीदिततनुभिदा लेशमारभ्य रंहो—
नेहोभिः स्तुपमानः सणमकृत हरिस्ताण्डवदाम्बराणि ॥ ४८ ॥

कृत्वा नृत्यति कैटमारिरनतं मूर्धानमूर्ध्वादिधो-
नासाद्वदनात्त्रिधा च हृदस्यधाराकुलं कालियम् ।

पत्युः प्राणपरीक्षया फाणिपतेरन्तःपुरादन्तरा
विद्युद्दामपरम्परा इव पुरः पेतुः स्त्रियो दण्डवत् ॥ ४९ ॥

तुष्टाव च सुष्ठु निष्पेष्टारं दीर्घपृष्ठ(१)ष्टकुलपतिकुलप्रोष्ठी(२)
नयनागोष्ठी ।

जनुर्दन्दशुके गुणोद्धारमूके पुरः कटैभारेः स्त्रियः किं वदामः ।

परं त्वेतदन्तर्निकाभं जपामः कुले कटुजानां कृती कालियोऽभूत् ॥ ५० ॥

मुनिर्मौनशाली यतिर्योगमाली न शुद्धेन धर्तुं हृदाभूदधीशः ।

शिरोरत्नभूषामहारत्नमृषाभवन्मासि भोः किं तपः कालियस्या ॥ ५१ ॥

न वा दण्डनीयो न वा खण्डनीयः

परं कालियोऽसौ पदा मण्डनीयः ।

इतीवाधिरूढः प्रभो गूढपादं

स्वभृत्पाण्डजाधीशचण्डावसादम् ॥ ५२ ॥

त्रिकोणा घारित्री क्रियानत्र भारः स्वयं शेषभावादिमामुद्रभार ।

कथ ते नु विश्वंभराकारभारं सहेताहिरेष क्षरत्माणशेषः ॥ ५३ ॥

कटीवत्समूर्धन्निभेदात्तत्राऽसौ त्रिलोकीशकायत्रिभागीत्रिलोकी ।

भवद्भारसोढा न भुभारबोढा क्रियान्गूढपादामयं कोऽपि मूढः ५४॥

कठोरं कठोरात्फणामण्डलं तत्पदं कोमलादप्यलं कोमलं ते ।

मणिग्रावघाताद्यथारक्तजातं वयद्रक्तशोचिर्द्वयद्विव्यथे न ॥ ५५ ॥

यजे वैनतेयं नतेनैव मूढूर्णा हृदावासमासादितो येन भोगी ।

इदं मर्मवेदच्छिदं च प्रपद्येऽमुना यत्र दृष्टो भवानिष्टदिष्टया ॥ ५६ ॥

भवत्पादपङ्केरुहाङ्गेन पूतो मृतः स्यादयं चेद्वयं चानुयामः ।

मविप्यन्त्यनाथास्तर्दतेऽद्य जाता भवानेव भावी जगन्नाथ नाथ ॥ ५७ ॥

पक्षीन्द्रः क्षम एव कर्तुमचिरादुर्वीमदर्बीकरां

हन्तव्ये विरम स्वयं न हि नस्तच्छेद्ये कुठारोद्यमः ।

क्रीडामात्रमपोक्षितं यदि तदा तज्जातमास्तामयं

माणैरेव कथं कथंचन फणी क्षेमाय नः क्षम्यताम् ॥ ५८ ॥

स्तुतिमिति भुजगेन्द्रसुन्दरीणां हरिरवधाय विधाय ताण्डवानि ।

मृदितमिव विपं भृशं तमासीद्विषमयदुर्जयवीर्यमुत्ससर्ज ॥ ५९ ॥

विश्वम्भरभराक्रान्तः क्लान्तो वान्तोरुशोणितः ।

कथं कथमपि प्राप्तप्राणस्तं माह पन्नगः ॥ ६० ॥

येन हापि मुधा व्याघ्रापि विधिना कुत्रापि हाछाह्यो
 हितैका कचिदेव देव करुणा कुत्रापि नैसर्गिकी ।
 दुःखी कोऽपि सुखी च कोऽपि मृदुलः कोऽपि मचण्डः परो
 दण्ड्योऽसौ प्रभुरस्महं विहरते तुभ्यं किमीश ब्रुवे ॥ ६१ ॥
 कर्माधीनमिदं वदन्ति मुधियस्तेभ्यो नमस्कुर्महे
 साक्षी तत्र सरोजपत्रनयनः श्रीमान्स्वयं सर्वदा ।
 दण्ड्यं कर्म तदस्तु कुण्डलिकुले जातस्य पापस्य मे
 दण्डः कोऽयमपे मयेति विदितो नाद्यापि निद्रावता ॥ ६२ ॥
 मया तेनाहृताः पिबत चलमित्थं जलपियः
 सुदुर्वाराभीराः सह पयुगणैर्ये पपुरपः ।
 हुताशस्यं हस्तं दहति न हुताशः क नु विभो
 प्रभुणां चेष्टा हि स्फुरति जगतां मूर्धनि गुरुः ॥ ६३ ॥
 स्वामिन्नाज्ञापयतु विज्ञेतरस्मै कस्मैचिदस्मै विस्मृतनितिः ।
 लाय प्राप्तभायनिधनाय प्रतिपन्नहाछाहलैकघनाय ।
 यत्कुर्वन्मगवदभिमतो भवन्नपमुपपलभते परं भव्यम् ।
 आकर्ण्यहमुरारातिररातिकुलमर्दनः ।
 मदह्येरङ्गनिःशङ्कः सिन्धुं याहि इदं जहि ॥ ६४ ॥
 प्रभुवरकरुणापाङ्गपीयूषतरङ्गिणीतरङ्गामिषेकमधुरिमात्रिरे-
 कानुभवाद्भीभावतया सर्पीचीनमुरगवरो वरं वत्रे ।
 ईदृक्कर्म न शाम्पशीघ्रं यदि मे स्यादत्र जार्तां जनु-
 र्मा भूयान्मतिरीदृशी मधुरिपो दष्टोऽसि मृद्वैर्यया ।
 श्रीभाजां पुनरीदृशीदगमितः स्यात्ताण्डवाहम्बरं

मौलौ जन्मनि जन्मनि प्रभुवरैतत्ते पुरः प्रार्थये ॥ ६५ ॥

अथ विघटितकुम्भीनसदम्भकानने वरकुम्भीश्वरकिशोर-
इव यमुनाम्भोलहरीस्तम्भ इव तटमवगाह्य ददर्श साम्राज्यं
शोकदहनानाम् ।

कचित्तातो मूर्च्छामनुभवति तच्छायसदृशी

कचिन्माता जातास्मृतिरपगतासुप्रतिनिधिः ।

कचिद्भावो दीनाः कचिदवनि लीना व्रजगणा

हली मोहं जानन्नपि भजति हन्तैस्ति हरिणा ॥ ६६ ॥

तमालोक्योत्तस्थुः प्रतिनवतमालद्युतिधर

सुधासेकैरिन्दोरिव निशि दिनग्लानकलमाः ।

यशोदाया नार्यो युगपदभिवाच्यादधुरमी

पुमांसो नन्दाया निधिमिव दरिद्रास्तत इतः ॥ ६७ ॥

परीरम्भं केचिद्विदधुरपरे चुम्बनविधिं

परे मूर्धाघ्राण करकमलमेके हृदि हरेः ।

अदृष्ट्वा दृष्ट्वैव प्रमदमपरे भेजुरभितः

पतन्तो हन्तोपर्युपरि निपतन्त्येव च परे ॥ ६८ ॥

अथ सकलपशुपशुपालकुलैः सह हृदवरसविध एव परम-
घनच्छायासु तेषामखिलायासमपानिनीपुरुषित्वा निशि शृशमु-
दयन्तमन्तकमिव गोगोपानां ग्रममानमेभिः सदाशातलगगन-
तलानि बलादालीढान्निभुवनमिव कचिदपि सिमसिमायमानवन-
परम्परं कचिदपि कटुकठोररवोद्गारमुत्तरितदिग्ब्रजगाढविगा-
दकोटरपूरिततरुवारं भयचकितमार्तनादगणितप्रमादविश्वज-

नैरुदीक्ष्यमाणं प्रवर्तितप्रलयमिव दावानलं चिरविहितजलावगा-
हप्रतीकारमिव प्रतितनुरुदकुहरूपनिविष्टदुर्दार्घ्यपृष्टविषविषमौ-
पधमिव कवलीचकार लीलयैव वनमाली ।

व्यगाहन्त हरेरन्तरभ्रंलिहदवाग्नयः ।

समालीढदिशः क्रोढमिव शम्पाः पयोमुचः ॥ ६९ ॥

इति विविधातिष्ठोकलीलानुशीलनविस्मापितसकलगोपा-
लकुलो घृन्दावनमानन्दयन्ननुविन्दति स्म गोविन्दः ।

महं कुर्वन्नुर्वीदलविकलमुर्वीकुलकुलं

दिशोर्का दुष्प्रेक्ष्याः प्रवलदवदावानलभुवः ।

पिकान्मृकानन्धानहह धरणीधूलिभिरलीन-

दिनं दीर्घं दीनां निशमपि निदाघः समुदभूत् ॥ ७० ॥

निदाघदीर्घाहदिनेशदीप्तितप्ते ययुर्व्यामपये स्वराभिः ।

हया हिमांशोर्मिहिकाभिर्पेकादिति त्रियामा तनिमानमाप ॥ ७१ ॥

प्रचण्डमर्चण्डमयूखमण्डलादुपेतदण्डाः पथि सप्त सप्तयः ।

मुदुर्वलीभूय निदाघवासरे शनैः सरन्तीति दिनेषु दीर्घिमा ॥ ७२ ॥

कदापि भाण्डारवने गणेन विहर्तुंकामः सह निर्जगाम ।

हरिः सरामः सकलामिरामः संवाह्यमंवाहकमावपूर्वम् ॥ ७३ ॥

कटीतटीवद्धवटीविशेषो वपुःश्रिया बलवनिर्विशेषः ।

वयःक्रियावेशगुणैश्च तैस्तैरभूत्समस्तैकसुहृत्प्रल(१)म्बः ॥ ७४ ॥

वलं वलीयांसमयं वलीयानुवाह वाहादपि वेगवाही ।

वभार विश्वम्भरतामयाऽसौ तस्यासुरं भावमुदीक्ष्य भीमम् ॥ ७५ ॥

(१) प्रलम्बासुरवधकथा भा० १० स्क० १८ अध्याये वर्तते ।

घटीं विभ्रन्नीलां कनकमयभूषावति शितं
 प्रलम्बं सालम्बं व्यजयत विशालं बलवपुः ।
 गिरीन्द्रे कुम्भीन्द्राकृतिरिव चिरं धातुचिरे
 बलद्वन्द्वो मध्ये समुदयदहो दामलतया ॥ ७६
 प्रलम्बासुरमूर्धानं दलयामास हेलया ।
 हली हस्तेन पारीन्द्रः कुम्भिकुम्भस्थलीमिव ॥ ७७ ॥
 तनुक्रमात्तेन तनीषसापि दिग्भूवियव्यापि दधत्स्वरूपे ।
 सुधांशुनेवोग्रतमाकरेण बलेन नीतः प्रलयं प्रलम्बः ॥ ७८ ॥
 मही दाहं घत्ते भजति भृशमम्भो दहननां
 हुताशज्वालेयं ज्ञनज्ञनितज्ञज्ञानिलघटा ।
 विना ज्योतिःकूटं नयनपथमायाति न नभ-
 स्तदेकं भूतानां जगदजनि भूतं शुचिमनुः ॥ ७९ ॥
 प्राचीभागिनि भानुमालिनि दिशं भेजे प्रतीचीमियं
 प्राचीमश्चति चयमश्चति पुनस्तस्मिन्प्रतीचीमपि ।
 मध्येव्योम समेत्य पश्यति समं हन्तुं समं तत्तमो
 न ज्ञायापि बहिः प्रयाति तनुतो मध्येऽह्नि मन्ये भिया ८० ॥
 असह्य सहापि क पुनरपरेण द्युतिरह-
 र्पतेराहो सहा दहति वपुरज्जायमभितः ।
 स दूरेऽभ्यर्णेऽपि मबलदव(१)दावोऽयमुदयन-
 दुनोतीति क्रोधादिव मुरभिदाऽसौ कवलितः ॥ ८१ ॥
 अर्धैर्यं यच्छन्ती ह्रियमपि दहन्ती स्मृतिहरी

क्षुधान्पादावासैः कवलनवलेनेव वष्टुधे ।

विभिन्ने यल्लक्ष्मीपतिरपि बुभुक्षाकुलमना

सुदुर्भक्ष्यं धूमध्वजशरणभृमीसुरगणम् ॥ ८२ ॥

अहह उपैष्ठयकठिनद्राघिष्ठदिनद्विगुणितजठरनिष्ठुराग्नि-
ज्वालाजालतया हतया भक्षार्थमर्थीभूय यदकृतार्था एव, गोपा-
नामनन्तकोटिवह्मण्डपतिना केलिवशाद्भाण्डीरवनभागिना पे-
षितानामनवरतवीतिहोत्रपरिचर्यापर्यायमात्रकार्याणां होमाचा-
र्याणां पुरान्निर्याता इति, दूर्जयदुर्यशो दिशो दश यत्कज्जल्यदु-
ज्ज्वलीवभूव; तदेवाद्यापि धूम इति सोमकलङ्ककळायामलमुप-
गीयते वीतिहोत्राणाम् । द्विजपतिरिति नाममात्रमैत्रीवशादङ्कशालि-
तापि शशाङ्कस्य । अनधिकृतजठराग्निशान्त्युपायान्तरतया तेषां
मशान्ततया च शान्तेरुपायं तु सुधाभिषेकैर्जगदाप्याययन्तीमे-
कां मुरलीमेव तामुररीचकार ।

आधीनुदलयन्नपि विषयान्तरं विस्मारयन्नपि मनांसि ज-
डयन्नपि झञ्जानिलपरम्परां मूकयन्नखिलसत्त्वकुलं स्थगयन्न-
पि रविरयमण्डलमाखण्डलोपलमयीमिव पुण्डरीकरमणनन्दिनी-
मनीहतया निर्वाहयन् , अनिर्वचनीयानन्दनन्दसन्दोहमभि-
नन्दयन्नपि सिद्धानां चिरश्रद्धसमाधिमुद्धूनयन् दन्ताली-
ढनवयवसमपि चित्रार्पितमिव पद्यगणमुत्कर्णयन्नेव सम्भा-
वयन्नेव जम्भादिकाहरणं धूमध्वजावधानघनान्घनानामनवरत-
हूयमानहोमहुताशहोतिहुङ्कारपूर्णकर्णानां तेषामाकार्णयितनयना-
कुलानि तूर्णमेव हरिमनुसन्धाप्य सन्धावयन् , आभीरसुन्दरीणां

हृदयमन्दिरमान्दोलयंस्तदनु कन्दलीमतितुन्दलीकुर्वन्नुपचित-
 'पुलकाङ्कुरालिकुलतया भृशमवशयन्नपि नयनानि निर्निमे-
 पयन्नपि वदनानि गुरुगरिमानुवादमोहमेदुरतया मुखरयन्नपि
 मधुरमधुसुधाधाराद्यसाधारणमाधुरीधाम समुदजृम्भि मुरवैरिणा
 मुरलीनादः ।

तपनतनयाकूले मूले तरोरपि भङ्गिभि-

स्निग्धभिरमृतस्पन्दी सन्दीपितस्मितविन्दुतः ।

सजलजलदश्यामः कामत्रयास्पदमालिभि-

र्द्विजकुलसरोजाक्ष्याः साक्षात्कृतो हरिराक्षिभिः ॥ ८३ ॥

इति चरितचमत्कारजागरूका यायजूकानुवादवावदूकाः
 कचिदूचरे किञ्चिदचिरेण विपश्चितः केचित् ।

भगवति नमो विद्येऽवद्ये मृषा निरवद्यता

तव यदि हरेर्भक्तिर्व्यक्तिर्न चेतसि किं त्वया ।

भवदनुगतैः कुण्डे चण्डे द्वाविर्भुजि हूयते

गहनशरणाः कामाद्रामा भजन्ति परं [पदम्] ॥ ८४ ॥

अथ निजपरिपरिपालनीयवनीसकलावनीधरानिखिलावनी-
 रुहनिवहावनीकेदारकूपकामारगम्भरितरतडागनागानागनदनदी-
 नागादिजन्तुपूगानतिगाढमापीडयन्ती निदाघमिव तर्जयन्ती
 महोजितैर्गजितैः पर्जन्यपरम्पराणां पृथुलतरपयोधरपयोधारासारै-
 राराजगन्त्येवाष्ट्रावयन्ती जगतां मातेव भगवती मातृ(१)डावि-
 र्बभूव बहुमुत्पै ।

(१) मातृङ्घ्वर्णनं शरद्वर्णनं च भा० १० स्क० २० अध्याये ।

पयोधरे सान्द्रधनुर्नखाङ्का तडिन्निचोलाञ्चलवीजिताङ्गी ।
 धारा बहत्स्वेदभरा चिराय रराज भुक्तेव वनागमश्रीः॥८५॥
 शिखण्डिमण्डलं कापि कापि मण्डूकमण्डलम् ।
 जगौ यश इवात्युच्चैर्जलदस्योपकारिणः ॥ ८६ ॥
 सौर्वा वज्रतडिद्वतैः परिचलत्क्रौञ्चालिफण्यञ्चिताः
 गर्जन्तो जलदा नदाधिपतयो गम्भीरगर्भाम्भसः ।
 निर्भिन्नाञ्जनकान्तयो लहरिभिर्धाराभिराराधिता
 वर्धन्ते स्म हिया बभूव परयागस्त्यो निरस्तोदयः ॥८७॥
 माभूद्भगमिदं व्योम भूरिभारैः पयोमुचाम् ।
 इतीव विदधे वेधा धाराभिः स्तम्भयोः रणी ॥ ८८ ॥
 आर्द्रवारिभिरम्बरं गुरुपरीणाहः समन्तादपि
 व्यक्तिं प्राप पयोधरो विद्वसितं नीपैर्द्विजैर्जल्पितम् ।
 ध्वान्तोन्मुक्तविगाढकुन्तलभरैराच्छाद्य सद्यो वपुः
 सूर्याचन्द्रमसौ निमील्य च दृशौ विश्वश्रिया च स्थितम् ॥८९॥
 तेजोभावमयं स्वयं स विदधे विश्वं तु धाराधरो
 धाराभिर्जलधीवभूव जगती शब्दानुमेयं नमः ।
 सान्द्रासारवनं विलङ्घ्य सुहृदा संधुक्ष्य नीपे क्षणं
 तेजः स्वान्तपुटेषु पान्थसुदृशां वातेन संदीप्यते ॥९०॥
 ललङ्घ्यापि सुतुङ्गभूमिमामितो वत्सार्विरोधाहित-
 क्रोधादेव तनून्निपात्य बहुधा कान्तारपरिगताः ।
 ध्वानेषु श्रुतिवद्धवीथिषु हठादात्यूहधारासुचो
 रागान्धा इव संदधुर्जलनिधेरन्वानमेवापगाः ॥९१॥

प्रतिगिरिश(१)राणि प्रतिवनशरणि जुघूर्णिरे शवरसेना इव
पराणिघरधातुधारापरिचयपटुपाटलिपटलीपाटलीभूताः हिण्डीर-
पाण्डरवनकुसुमक्षता वंशोत्तंसादिकनिखलविभूषाः कचन करि-
कुलमाकुलपन्थः कचन च विहङ्गपरम्परां पातयन्त्यो धलद-
विरलवहलकोलाहला हि बाहिन्यः ।

नदीगजैरुर्व्या दिवि च घनगजैर्दिविपदां

मनोगर्भस्त्रावः समजनि मनोजस्य परितः ।

हरिलक्ष्मीं वक्षस्यकृत वपुरर्द्धं पुरारिपुः

मियां गर्भस्त्रावात्तत इव बलद्धीतिरकरोत् ॥ २२ ॥

(२)अथ कुर्वाणं गीर्वाणपतिमनर्हणीयमुर्वोधिं गोवर्द्धनमे-
व तत्रापि स्वमात्मानमेकतो नतिमुखरमुखारविन्दमन्यतो निखि-
लवलिभोक्तारं स्वयमुद्भवन्तं भगवन्तमनुभूय परिभूतपुरुहूतैः
मयममाहृतास्तदनु बहूपादृष्टा गोपगोपीगवामानिष्टाय भृशभूयिष्ठ
एवन्तः भौदमूढवन्तश्च मलयमतिष्ठानाः घनायनाः पव-
मानाश्च ।

उत्पाद्योत्पाद्य तुङ्गोद्भटविटपिकुलं चण्डमुद्गीनयन्तः

हमापृष्ठे पातयन्तः सह गृहनिबहैस्तूर्णमाचूर्णयन्तः ॥

गाहन्ते गन्धवाहाः स्वनरखगपशून्मादमुत्पीडयन्तो

वृन्दारण्यानि वृन्दारकरमणगिराकल्पसंकल्पभाजः ॥२३॥

द्रोह्वानिनिशान्तसन्ततिहठादुद्धाटितोत्पाटितो-

(१) 'शरणिः पथि चावली' इत्यजयः ।

(२) गोवर्धनधारणकथा भा० १० स्क० २४-२५ अध्याययोः ।

दधूतोद्भ्रान्तनितान्तचूर्णिततरुग्रामं च वृन्दावनम् ।

उद्दामद्विपकूटकुट्टितसरोजन्माटवीयां दशा-

माटीदुग्धदनल्पकल्पमरुतां संघेन रंहस्वता ॥ ९४ ॥

निर्यातनिर्यदसवः पशवः पतन्ति

पुञ्जीकृताः कचन कुत्रचिदस्तसङ्गाः ।

गोप्यः कचिरकचन गोपगणाश्च वाता-

ज्जाता लता इव नदीरयसान्निपाताः ॥ ९५ ॥

हरिर्दृष्ट्वा + + ममरपातिचेष्टामुपहसन्

धुनानो मूर्धानं ध्वनितवदनाम्भोजकुहरः ।

उदञ्चद्दोर्दण्डं विततमसितच्छत्रमभितो

हठात्तेषामूर्ध्वं द्रुतमकृत गोवर्द्धनमहो ॥ ९६ ॥

गिरिद्वारा गर्भं मुररिपुखर्वं गिरिभिदो

जिह्वीर्षुर्दोःपक्षं गिरिमकृत रूक्षेक्षणरुचिः ।

स मेने नो जम्भच्छिदमपि न जम्भच्छिदशनीन्

रिपूणां हि प्रोत्थापनमिह सतां लाघवविधिः ॥ ९७ ॥

दोर्दण्डनालदण्डं कमलमखण्डं स भूवरो भर्तुः ।

यदुपरि जलदकदम्बं बलदवलम्बो बभूव रोलम्बः ॥ ९८ ॥

उत्पाटयैककरेण कुम्भलामिबाम्भोजस्य हेलावशा-

द्देहीकुर्वति पर्वतेन्द्रपाचिरादोःस्तमसंभावनैः ।

किं कुर्वीत पुरन्दरो हरिभुजच्छायाभिरायोजिताः

सर्वे निवृत्तिपापिरे पशुगणा गोपाश्च गोपाङ्गनाः ॥ ९९ ॥

सप्तसप्तानिलसप्तसिन्धुवनेन सप्तर्षिनुतः सहाद्रिम् ।

स सप्तवर्षो दिवसानि सप्त वभार लोका मुमुहुर्द्विसप्त ॥१००॥

निर्यत्प्राणेषु तिर्यर्गगतिविधुरजगत्पाणवर्गेषु दुर्गो

मोघीभूतेषु मेघेष्वचिरकवलितोद्धान्तसप्तार्णवेषु ।

कुण्ठे वैकुण्ठबाहुस्थिरशिखरितराज्जिनजम्भारिदम्भे

दम्भोलौ जम्भभेदी स्वयमपि सुरभिः सा भुवीहां चकार १०१॥

निपपात करक्रीडाकन्दुकीकृतभूधरे ।

दृग्राजीन्द्रस्य राजीवरजीव वनमालिनि ॥ १०२ ॥

माधवस्य सविधेऽस्य सम्भ्रमान्मुद्रिता सुरपतेः समं दृशः ।

चन्द्रिकोलसितचन्द्रसन्निधौ मुद्रणैव गतिरभ्युज्जन्मनाम् ॥१०३॥

तरङ्गैरान्दोलो भवति जलधरेव जलधि-

र्न तान्मुञ्चत्येभ्यः प्रभुवर न वा कुप्यति मनाक् ।

चिदानन्दाम्भोधेर्जगदमितविद्वत्स सुरजि-

त्तदस्मद्रक्षाणां प्रतिफलति पक्षः प्रतिपलम् ॥ १०४ ॥

विषं विश्वद्वेषि त्रिदशमुखसाध्वीमपि सुधां

दधात्पर्चिश्चन्द्रं दहनमपि चण्डीपतिरधात् ।

धरा धत्ते तुल्यं लघुतृणममूल्यं तरुमहो

प्रभुणामेतद्धि व्रतमिव समग्रेषु समता ॥ १०५ ॥

अमारि भारश्चिरमस्य साधु कर्पूरपूरैरपि साध्वदीपि ।

सहस्रमक्ष्णां त्वयि यद्विगाह्य स्वाराज्यसाम्राज्यमयःकरोति १०६॥

सुगीतं गन्धर्वैर्नटितमपि विद्याधरनटै—

र्विचित्रैर्वादित्रैर्नटितमभितो दुन्दुभिमुखैः ।

गवामिन्द्रं सिक्त्वा सुरभिपपसेन्द्रः समुरभिः

म मृयः स्वर्भोजे भगवदनुभावस्मृतिपरः ॥ १०७ ॥

दिशो दृष्ट्वा स्पष्टा मिहिरमनतिल्लिष्टमहसं

पुरस्तादाभीरा निरगुरथ गात्रोऽथ वनिताः ।

मुरारातेर्माया पुनरपि निरायाममकरो-

चया तत्तद्वेश्म द्रुमकुलमविस्मेरकुसुमम् ॥ १०८ ॥

आदौ भ्रान्तमघाद्दृढान्तिकतटे पश्चात्स्वयं चक्रमा-

दस्तादस्नमसुभ्रमः शिखरिणं संचारयन्सञ्चरन् ।

तस्मिन्नेव पदे तथैव निदधे मृयस्तमस्तथ्रमः

कः प्रसेतु शिशुर्वभार स गिरिं सोऽप्युद्धतो मृधरः ॥ १०९ ॥

अथ गोवर्द्धनपरिणधरोद्धरणधुरीणावधाना नानाभीरमुच्चोरा
मधुरिमधाराधोरणीयामन्यनतीतसप्तहायने मधुमृदने कोऽयमर्द्धौ-
किकाचारकारीति कस्मादेवंविधोऽस्मात् जन्मधारीति बहुधा
संदेहमन्दोहमावहन्तो नन्दोपकण्ठमुत्कण्ठातरलाधियोऽधिग-
त्य पमच्छुरु(१)त्सुकाः मर्वे ।

अपि खलु न कदाचिदाचरितं कैरपि क्वचिदपि न करि-
ष्यते चेदृशमलोकलक्षितं कर्म, अतमपि न सुरेषु केचपि क्षि-
तिधरणकुद्वर्ल कापीति नन्द ? जगदानन्दने तव नन्दने तनोवि-
मनोऽतिशयसंशयप्रचयमिनि, निखिलव्रजकुलवचनावधानधूम-
नमूर्द्धा मूर्द्धातिवृद्धगर्गानुभाणितमनुमस्मार ।

तदेव चाह मर्वस्मै मकलाभीरकुलमार्चमौमो यशोशार-
पणः । आभीराः ? शृणुत यदाह भूतमविष्यद्वर्तमानानामर्षा-

(१) मात० १० स्क० २६ अध्याये कथेयम् ।

नां साक्षात्कर्त्ता दाक्षायणीभर्त्तव्य मुनिगर्वमाननीयो गर्गः ।

मेरितो वसुदेवेन देवेनेवानुगृह्यता ।

द्रष्टुमिष्टमहं नन्द तव नन्दनमागतः ॥ ११० ॥

अयमाद्यो हि देवानामनवद्यतया तव ।

वंशस्याभून्महोत्तंसो हंसः पूर्वगिरेरिव ॥ १११ ॥

साधनीयमनेनाधिबाधनं शतधा तव ।

अस्मिञ्जाते जगज्जातमुज्ज्वलं विधाविव ॥ ११२ ॥

अयं भूयोभिराभीरकुलभूषणभाषितैः ।

अस्य बालस्य नासाध्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ॥ ११३ ॥

वचोभिस्तेजोभिस्तनुभिरपि येऽमुं तनुभृतो

भजन्ते तानेषोऽप्यनुभजति तैस्तैस्त्रिभिरपि ।

त्रिभिस्तैर्वै वैरं विदधति विधत्ते पुनरसौ

त्रिभिर्वैरं तेषां त्रिभुवनपतीनां किमपरे ॥ ११४ ॥

इदमभिधाय धीरधोरणीशिरोमणौ विरमति गर्गमुनी नि-

गारितमिदमादरान्मया तत्पदारविन्देषु । स्वामिन्नस्माकमकस्मा-

द्विशिरिव विधिनानुकूलैरानीय घटितोऽसि यत्तदप्येतत्तयोरेव

हृदयशोदारोहिणीगर्भाविरोहणपोरनुभावोऽनुभूयते भूपाल ।

काहं वनचरो मूढः क यूयं गूढदर्शितः ।

क भाग्यभोग्या निधयः क दीनः कणभिक्षणः ॥ ११५ ॥

मुकुरेणैव दूरस्थः पुरस्थेन दिवाकरः ।

अमुनैव कुमारेण भवान्मे सुलभीकृतः ॥ ११६ ॥

अमुनैव सहायेन मया त्वनुभूयसे ।

अलक्ष्यान्यपि लक्ष्यन्ते चक्षुषा क्षुपचक्षुषा ॥ ११७ ॥

यद्यस्मद्भाग्यवशादनायासादुपस्थापितोऽसि विधिना तद्वि-
धिबोधितेन विधिना मम च वसुदेवस्य च सुतपोरैतयोः सप्त-
चित्तनामकरणसंस्कारानुग्रहकारी भवितुमर्हसीति किमधिकमभि-
धास्ये सकलार्थसार्थवित्तमस्याग्रे इति मदनुवर्णितमाकर्ण्य वर्णा-
नां गुरुराकर्ण्यलितोऽपि तरुण इव वसुदेवाभिधायममायमुद्भाष्य
भावयाथास्त तत्तथा सर्वम्, मुनिरनयोस्तु नाम कर्तुंकायः कामया-
मपर्यन्तमन्तमन्तश्चिन्तयामास चाह चास्मभ्यम् । अहो किं ना-
मधेयमभिधेयमस्माभिरनन्तजन्मकर्मगुणाभिधानयोरनयोः ।

तत्किं नाम यदस्य नामितगुणस्यासीदसीमं यश-

स्तन्वानैर्गुणकर्मजन्मभिरपि मरुषापितं सर्वतः ।

शुभ्रः शुभ्रतयाऽरुणोऽरुणतया पीतश्च पीतश्रिया

कृष्णः कृष्णतयेव सम्प्रति सदा नाम्नाऽयमात्राय्यताम् ॥ ११८ ॥

अनन्तत्वादनन्तस्य नामानन्त्यमुदीरितम् ।

तथापि बलभद्रोऽयं बलभद्रतयोच्यते ॥ ११९ ॥

इति मनसि समातिजागरूकं भणितमुदेति मुदे मुनीश्वरेण ।

बहिरपि निरगादगाधमोहो मम तनयोऽयमहं पितेति सद्यः ॥ १२० ॥

किमधिकमाचक्षते भवन्तो हि विचक्षणा दीर्घदर्शिनः सर्वे ।

कपालमालीकृतभूरिकभ्रा (१)

तदिल्लतालोहितलोलजिह्वा ।

मधोनि मोघे मलिनोऽग्रयोषा

वर्षानिशाचर्यपि निर्जगाम ॥ १२१ ॥

अथ पौनण्डे वयसि वर्त्तमानो प्रवर्त्तमानयौवन इव
 ललितगतिमाधुरीमधुरावलोकचातुरीमृदुहसितमनोभिरामभूनि-
 कामताण्डवादिभिराभीरमुन्दरीणां गतिवचनमनांसि समसमय-
 मेव हरन्विहरन्नपि सह सहचराभरिपरम्पराभिरटवीभुवमवगा-
 हा शरदभिनह्यमानशोभाभूमानमालोकयन्नाकर्णरूपन्नपि स-
 खिलोकं वर्णयामास जलदसवर्णाकारो हरिर्वहुकालम् ।
 लसदिन्दुसुन्दरमुखी सदम्बरा धवलभमगङ्गलघना वधूरिव ।
 जितनारदद्युतिरभिन्नपारदा शरदागता सपदि शारदाञ्जलिः ॥१२२॥
 प्रतिवारि वारिजमवारपट्पदं प्रतिशाखिमौलिकुमुमालिकौशलम् ।
 प्रतिजन्तुमानसमदभ्रकौतुकं शरदाविरास रभसाय कुर्वती ॥१२३॥

सह वारिजैरजनि वारि निर्मलं

सह वारिदैरभवदर्जुनं नभः ।

सह ताण्डवैस्तडिदगाञ्जिखण्डिनां

सह तारया हि विरराज चन्द्रमाः ॥१२४॥

मलिनस्य भूरितरपङ्ककारिणः परिवर्द्धमानतमसः पयोमुचः ।

परिणामनिर्मलतमस्वमुत्तमं तदनन्तसेवनफलं तु मन्महे ॥१२५॥

सह संवभूव सूरभूपकार्मुकं तदनश्यदस्य तडितोऽपि सुभ्रुवः ।

परिपाण्डुरोऽपि जरसाप्यजीवनः परिहीयते न पुनराशयानघः ॥१२६॥

पद्मालंकृतमम्बु हंसकमनोहारि क्षमामण्डलं

कुर्वाणः सुमनःप्रसादमुदितं सर्वं समन्ताद्गनम् ।

शुभ्रांशुस्फुरदातपत्रलसितो नक्षत्रमालाञ्जित-

श्रश्चच्चारुसिताभ्रचामरचयो भ्रेजे शरदभूपतिः ॥ १२७ ॥

(१) सरवा बभूव कुसुमेषु भूषते-

वैनमम्बुमंमृतनवप्रमूनतः ।

यमिनो मनोऽपि लभते स्म लक्ष्यतां

शरदागमे जगदिदं जिगीषतः ॥ १२८ ॥

पुनरुद्भूतं विदितः स कुम्भभूः परिपीय येन जलधित्तनूदृतः ।

इति भीतिभारहतवेगहम्बरास्तनिमानमापुरतितापमापगाः ॥ १२९ ॥

गर्भं दधुः प्रावृषि मिन्धुयोगान्नद्यो मृशं मावितपादर्वष्टादिम् ।

प्रमूय पद्मानि पयो दधानाः पुनश्चनेन्यस्तनिमानमापुः ॥ १३० ॥

पटुचञ्चरीककपटेन मेदिनी स्फुटपुण्डरीकमिषतोऽपि दीर्घिका ।

सहसा प्रमार्य नयनानि सर्वतः शरदुत्सवं परमपदयदुत्सुकाः ॥ १३१ ॥

विष्टन्तो गूढभावाः कुसुमिदविपिने व्यक्तसंचारवन्तः

पान्पान्निष्पातयन्तः क्वचिदतनुशरैर्गडिमापीडयन्तः ।

पद्मिन्याः पद्मकोशं भ्रमरपरिजनारब्धकोलाहलद्रा-

गाकृष्णोद्व्याटयन्ते कचन परमपी दस्यवो गन्धवाहाः ॥ १३२ ॥

पस्पन्दे नारविन्दं विहरति सरसीशीकरावद्धस्रहः

कुर्वन्नामूलमुन्मूलनमयमवलामानमूर्धिरुहाणाम् ।

स्वेदोच्छेदानुमेपो धृतिधरणिधरं चूर्णयत्येव तूर्णं

न ज्ञातः कोऽपि वातः कमलपरिमली किं मृदुः किं कटोरः ॥ १३३ ॥

रेजे राजेव राजा भगणगगनयोः शोमपालम्बिरत्न-

स्रक्श्रोणिच्छत्रशाली धरणिधरवरोत्तुङ्गसिंहामनस्यः ।

नान्नाज्ये माभिपेकं स्वननयमुदधेः पश्यतो हृष्यतोऽन्त-

(१) सरवा नधुमक्षिका ।

निःसीमेवानुरागप्रतिकृतिरुद्भूदस्य सन्ध्यारुणस्य ॥ १३४ ॥

कोकं कुत्रापि कोकीं कचिदपि दमयन्पद्मिनीपद्मकोपं

‘वधनन्द्रादण्डविष्यन्निव विधुरुदगाद्वीक्ष्य तन्मित्रमस्तम् ।

विम्बो यस्याम्बुलम्बी जलधिमधिशयानस्य भोगीन्द्रतल्पे

मित्रा गम्भीरमम्भो बहिरिव विदितः कौस्तुभः कैटभारेः ॥ १३५ ॥

रविरस्तमाप जगदस्तमानयज्जलमाविरास जलधेस्तमोऽमिषात् ।

इति गाढवाडवशिखीव चन्द्रमाः कवलीकरोति तदुदेत्य सत्वरम् ॥ १३६ ॥

अवगाह्य वारि बहुसिन्धुमध्यतो घनशोणविन्दुरयमिन्दुकुञ्जरः ।

मृगचञ्चरीकचित्तगण्डमण्डलो दिवसावसानरभसादुदञ्चति ॥ १३७ ॥

पुरः कुपितकामिनीवदनलोभनीयः द्युति-

स्ततः कनकदर्पणप्रणयिकान्तिभारार्पणः ।

अथ प्रथलपाण्डिमस्थगितपुण्डरीकच्छवि-

र्न वीक्षणपथे क्षणं जगति केन नीतः शशी ॥ १३८ ॥

निर्भिन्नध्वान्तधारायसनिगडमसावङ्कुशानामभावा-

दुहामीभूय भीमं दिशि विदिशि तथा कानने वम्भमीति ।

आराचारालिताम्पत्त्रिदशपरिवृतः पूर्णचन्द्रद्विपेन्द्रः

श्यामश्रीकुम्भकूटस्फुटितमदङ्गरीसंचरचञ्चरीकः ॥ १३९ ॥

पूर्ण कर्पूरपूरैरिव निचितमिव क्षीरसिन्धोरसन्धि-

मोदेल्लद्भङ्गभारैः पिहितमिव धनैश्चन्दनक्षोदपङ्कैः ॥

शुभ्रैरश्रैरदर्भैर्घटितमिव दधत्फुल्लमल्लीरिवासी-

त्पीयूषैरुल्लसद्भिः स्तपितमिव सुधाधामतो नाम विश्वम् ॥ १४० ॥

नाणाय नानाविधजन्तुचेष्टामिष्टामतानीत्तिमिरं तदानीम् ।

छायाछलाच्छन्ननिजस्वरूपं तमो रूपा निघ्नति यामिनीशे ॥१४१॥
 साकमुल्लसति नाकनिकेतान् व्योमादिव्यताटिनीतट एषः ।
 पोतपालिभिरलं कलहंसो भावली न च न वा रजनीशः ॥१४२॥
 तारकापतिरुदेति न ताराः किन्तु कुन्तलकिणाविलम्ब्यम् ।
 पुष्पभासितनभःशयनीये कौमुदं रतिपनेरुपधानम् ॥१४३॥
 अम्बरस्फटिकभाजनभाजः प्रोच्छलत्सलिलविन्दव एव ।
 चण्डभासि जलधौ कृतघ्नस्य भूधरात्समुदयन्ति न ताराः ॥१४४॥

मध्ये गवां विहरतः परिषाण्डरस्य
 नीलाम्बरस्य परमस्य दधार लीलाम् ।

तारापतिः समुदितः परितः परीत-

स्तारावालीभिरमिताङ्गविरोचिताङ्गः ॥ १४५ ॥

पीयूषद्रविणविभूतिसंभृतोऽपि क्षीराब्धिप्रयितजनुश्च शीतमानुः
 पद्मिन्या यदहरदेष भोः सुवर्णवैवर्ण्यं तदकृतं दुर्यशःकलङ्कः ॥१४६॥

अवधेर्धनं स्मरमहापद्ममारायु-

राप्पायनं त्रिजगतां गतिमौषधीनाम् ।

पीयूषधामनि निधाय सुधां स वेधा

मुद्रां व्यधादिव तदङ्गमिषां तदङ्गे ॥ १४७ ॥

भ्रमद्भ्रमरमन्तरं वनभुवो नभोमण्डली-

मुधाकिरणमण्डना स्फुटिनपुण्डरीकं पयः ।

मकुलकुमुमावनीसुरभिगन्धवाहा दिशा

दधाति मधुमाधुरीमधिकसाधुरीतिः शरत् ॥ १४८ ॥

अहो बहुकालमनीतोऽपि सुरभिसमयो द्यागव एषा

भूयते मनसा ।

यत्र खलु—

मूलादामौलिच्छृङ्खुरनिकुरतया दीर्घजाग्रत्तनूजा
ध्यानस्था मौनभाजो मुनय इव वनस्था नवस्थाणवोऽपि ।
अप्रादुर्भूतपुष्पा अपि वहदलघुस्नेहधारा इवाद्रा
रुद्राक्षावद्धारा इव घनसरघावर्द्धितश्रेणिवन्धाः ॥१४९॥

मलयविलसज्जन्मा जन्मावधिद्रुममण्डलैः
सह च सहजमेमक्षेमक्षमं बहु निर्ममे ।
मनासि पवनः स्मारं स्मारं तदेव शनैः शनैः
कुसुमविशिखा देशादेशान्तरं प्रतिपद्यते ॥ १५० ॥

धीरः पितापि मलयो मलयोपपन्नो
धीरस्तथैव विटपी सुरभिस्वभावः ।
स्थाने तदेष मलयाचलगर्भजन्मा
यन्माधवे भवति धीरतरः समीरः ॥ १५१ ॥
कुञ्जे कुञ्जेऽभिगुञ्जद्भ्रमरवति गजभ्रान्तितो दत्तक्षम्पः
पुन्नागतानां प्रकम्पं जनयति विकसत्केसरासद्गपिङ्गः ।
आरोहत्याद्रिशृङ्गं मनासिजरभसं वर्धयन्वम्भ्रमीति
क्षुत्सामो लेढि तोयं मलयगिरिदरीकेसरी गन्धवाहः ॥१५२॥

अलिश्रेणीवेणी स्नवकपरिपीनस्तटे
विकासे व्यानम्रा मुकुलपुलकव्याकुलतनुः ।
स्पृशन्तं वासन्ती पवनमुपकान्तं पिकरवै-
र्धुनाना मूर्धानं न हि न हि न हीति स्पृगयति ॥ १५३ ॥

क्रन्दन्मैलिन्दवृन्दं हरति सुमनसां भोगभार्गं परागं

माध्वीकं सुगन्धीः कः पिवति + + + + + + + + + + +

+ +

+ + + + + + स्मिन्प्रचलति पवने भावि कोवेद कीदृक ॥१५१॥

लाटीवक्षोजशार्दी स्पृशति निविशने केरलीकैलिवादी

कार्णाटीकर्णनाटी भवति सह नटनमाधवीकुहपलेन ।

काञ्चीनां पुष्पकाञ्चीं भजति सुमनसा प्रसन्नलक्ष्यच्छवृष्टौ

तैलाङ्गीदृग्विभङ्गीमनुभवति मधौ गन्धवाहो मदान्वः ॥१५२॥

पम्पाङ्गम्पातकम्पः शिशिरभरतया सानुकम्पान्तराणा-

मङ्गे पङ्केरुहाणां विदधदनुगतिं पीतवान्नाप्य माध्वीम् ।

मत्तो मत्तालिवत्तु स्खलति करुणयाच्यापिताश्चेल्लवङ्गया

तामङ्गीकृत्य रङ्गी दलपति पवनः कञ्चले स्नेहवन्धः ॥१५३॥

दृष्यत्पुद्गलनागः परिगिलितजगद्वन्धवाहोऽग्रवाहः

कुल्लाशोकप्रवाहः मनपनदहनारब्धदिवचक्रदाहः ।

गर्जद्भृङ्गालिनिर्वद्भृत्पुनभुवनः कोकिलाकाहलानां

ध्वानैरासीद्विसन्तो नृपतिरिव वियद्यापितारापताकः ॥१५४॥

रमालैराशालंकृतपिकरमालैर्मदयते

रमालैराशालंकृतिरपि रमालं कृतिरपि ।

विशालामिर्मात्रव्यमनमुखशालामिरिव तै-

रलीनामालीभिः सह सुगमिच्छीलाः प्रययताम् ॥ १५५ ॥

यनानि च्छन्नानि भ्रपरनिवहेनोपरिमदा

सदारैणास्वाद्य प्रचुरमधु सम्भूय रसता ।

अदभ्राभ्राणीवाविरतरसवर्षाणि सुरभा-

वसीष भ्राजन्ते दिशि दिशि कुलानि क्षितिह्वाम् ॥१७९॥

अशोकानां ममूनानि ममूनेपोः शरा इव

अशोभन्त दलत्पान्यशोणिता शोणशोचिपः ॥ १८० ॥

ज्वृष्टानीव न किं युक्तानां पट्टानि पुष्पाण्यपि किंयुक्तानाम् ।

ग्रागभागीनि विदारयन्ति मर्धौ मनोविम्बफलानि यूनाम् ॥१८१॥

(१) कोविदार कुमुमेन कोविदाः के विदारितहृदो न साधिताः ।

अप्यितेन पशुपानक्ष्मपतश्चम्पकेन भुवि के न काम्पिताः ॥१८२॥

प्रभादभ्रामन्तः स्फुटचम्पकेषु पक्षाहतोद्भूतरजामरेषु ।

खलच्छिखानां स्मरपावकानां पुष्पन्धया धूमधियं वितेनुः ॥१८३॥

विरमतु नाम श्रीदिामन्, किमनुवर्ण्यते कुमुमसायकसामन्तो
वसन्तो हेमन्तोऽग्रसर इवानुभूयते मोऽयम् । यत्र खलु दिनपति-
दैर्न्यावलोकनादिव दिवसा अपि शोकवशाः सुपरिजनोचिता-
चरणीयमापिरे दैन्यम् । किमपरमम्भोजिनीमणयिन्यपि म्रियजन-
परिभवदर्शनाग्निधनमेव परं साधीय इति निधनमेव साधयामास
पूर्वम् । अलिकुलमपि कमलवियोगादेव समाकुलीभूय भूमीषु भू-
मीरुहेषु ककुभि नभस्पपि निःश्वस्य भूरि भ्रामं भ्रामं कलित-
कपलिनीविच्छेदावमादोच्छेदाय दूयत एव केवलम् । परितो
हिमसमपसमीक्षणक्षणादेव क्षणदापि क्षणदायिनी हिमानीमह-
सो हिमानीपदा अपि क्षणदोऽभूत् क्षणदायाश्च, इति पुनर-
नयोरेव दोषादोपाकरयोरसीमा भुमा बहुकालम् ।

(१) कचनार इति व्यातस्ततः ।

न भानोरुद्रेकः कमलकुलमुत्खातमभितो
 हिमानीभिः स्मेरा सह चरति तारा सहचरी ।
 अतो मन्दं मन्दं दिशि चलति चन्द्रोऽलस इव
 प्रमोदाग्राघीपस्यजनि खलु हेमन्तरजनी ॥ १६४ ॥

महावंशोद्भूतः पदमपि महोच्चैरधिगतः
 परद्रोहाच्चण्डं प्रतिफलमखण्डं कलयति ।
 पराभूय ग्रीष्मेऽनिशमपि निशानायकमपि
 प्रतिप्राप्नोत्येतत्फलमिदं दिनेशः सह दिनैः ॥ १६५ ॥

पादे पतन्नपि नयेन निरीक्षितोऽपि
 दोषाकरः स वत हन्ति पुरः सरोजम् ।
 दीनं दिनं दिनमणिः पुनरित्यमाप
 कुण्डोदरे पिपतिपुर्दहनोपकण्ठम् ॥ १६६ ॥

पद्मिनीविरहखेदकातरः पद्मिनीपतिरनायुरादरः ।

मत्पदं दहनमेति मृत्यवे मृत्युनोऽपि विरहोऽतिदुःसहः ॥ १६७ ॥
 कुन्दमन्दिरगतोऽपि विन्दते नैव निर्वृत्तिलवं मधुव्रतः ।

आदे मधु न सस्वदे पदे शश्वदेव कमलस्य धावति ॥ १६८ ॥

माकन्दवृन्दे विकचेऽपि कुन्दे स यत्र कुत्रापि विधिक्रमेण ।

वभ्राम मैलिन्दयुवा विरामं मनः पुनः केवलपद्मिनीषु ॥ १६९ ॥

व्यतनुत सुधासेकानैका विलासवती प्रति

मवल्लुहिनक्रोडक्रीडतरो हिमवासरः ।

यदहनि मुहुः कान्तारान्तर्धमन्तमुपेयुषी

प्रियतममलंचक्रे निशामिव सायु सा ॥ १७० ॥

नीढारद्युतिदुःसहोऽग्रमिहिकाव्यग्रो हयानां गणो
दीर्घामित्यरविन्ददीर्घनयना तां याचते यामिनीम् ।

अन्योन्यं भुजसन्धिसन्धितत्रपुर्वक्त्रावसक्ताननं

निर्भेदं प्रतिपद्य गच्छति तयोर्व्यापूर्णदीर्घस्पृहा ॥ १७१ ॥

मृगपते मृगदृशा मृगा[मिया]नने सा निशानभिमतैव कोकयोः ।

एकमेव वत वस्तु कुत्रचित्कालकूटकदु कुत्रचित्सुधा ॥ १७२ ॥

इति सरभसमभिलपितुमारभमाणो मुहुरपि मूर्धानमाधु-
नानो मधुरिपुरुषनीय कामपि स्मृतिमाकस्मिकीमाह श्रीदामा
नमुत्स्मिताननो नाम । अहो श्रीदामन्महदुपस्थित महदुपस्थितं
कौतूहलपरम्पराणाङ्कारणमसाधारणं किमपि ।

(१)न किं ते हेमन्ते हृदि भवति हे मन्त्रितगुरोः

कीशोरीणां चोलीहरणमुरु लाभादपि निधेः ।

द्रुमारूढो गूढः कचन रसमूढः किसलयै-

रपश्यस्तास्तोये जलमुचि चलद्विद्युत इव ॥ १७३ ॥

गच्छन्तीनां मृदुभुजलताश्रेणिबन्धाभिराम

मातः मातर्मिहिरदुहितुः कूलकौतूहलायाः । [छािनाम्]

अर्वाचीनत्रजमृगदृशामङ्घ्रिभूपालिघोषा

वर्षन्तीव श्रुतिमधिसुधावर्षतोऽद्याऽपि ता मे ॥ १७४ ॥

वीतचोलमपकुन्तलबन्धं श्रान्तमम्भसि त्रिदुर्न तदद्गम् ।

चैलमोषमपि घोषकुमार्यः केलिमाहुरिह विस्मृतिमूलम् १७५ ॥

वीक्ष्य ताः प्रकुपितो त्रिहरन्तीः स्वैरमम्भसि हिमे पवमानः ।

(१) गोपीवस्त्रहरणकथा भा० १० स्क० २२ अध्याये ।

वर्द्धयन्मिहिरजालहरीर्द्राक् व्यातनोद्वरतनोस्तनुकम्पम् ॥१७६॥

एकदैव परिवृत्त्य पपातोङ्घ्रीप वारिनदितप्रतिषिम्बम् ।

अम्बरादिव तदम्बरभूमौ बल्लवीनयनखञ्जनपाङ्क्तिः ॥१७७॥

दिङ्मनभःपुलिनतोयतटान्तव्यापिनी व्रजवनीरमणीनाम् ।

स्मर्यते तदनुधा(१)वति धावद्दृष्टिपाङ्क्तिरपरोत्पलसृष्टिः १७८॥

नीपशाखिनि तदम्बरमस्मान्वीक्ष्य ताः स्मितमधु व्यधुरन्तः ।

दन्तदष्टरसनाञ्चलमिष्ट तेन मुष्टमधुनाऽपि मनो मे ॥ १७९ ॥

ह्रीरुदेति सविरोधमुदग्रे याचितुं वसनमसनाभिः ।

साऽपि चेदभिजिता मुखपद्मं नैव मुञ्चति मनाक्स्मितदन्धः॥१८०॥

काचिदेष सखि नन्दकुमारः कः क एवमपरां मुहुराह ।

पश्यति स्म बहु काऽपि निगूढं मा कदम्बमधिरूढमरूढा ॥१८१॥

अम्बरं वितर वातरंहसा वेपितं वपुरुषैति किं द्रुवे ।

नीतमम्बरमखेलि कौतुकाज्जातमेतदिदमाह काचन ॥ १८२ ॥

इति मधुरमुदीरितगोपकिशोरीणामहमवधाय सुधातोऽपि

रसायनमसाधारणमभ्यधा किमपि ।

धूलिधूसरमकारि समीरैरित्युपाहूतामिहैव नतन्धु ।

एहि वस्त्रमिदमस्ति शृङ्गाण स्वैरमेव न विरुणाद्धि च कोऽपि ॥१८३॥

पाणिमात्रवसनाऽपि गिरा मे वाक्पपञ्चविरमादुदतिष्ठत् ।

साऽप्ययाचत यदेत्यानिचोलं तत्तु सौरतमुखादपि काम्यम् १८४॥

मीलिताक्षमवनामितकुञ्जत्कायमौलिरचिताञ्जलिबन्धम् ।

तन्ममस्करणमस्ति मनःस्थं नित्यनव्यमिव गोपकिशोर्याः ॥१८५॥

(१) शत्रन्तसप्तमीयम् ।

अम्बरेण राहिता अपि तास्ताः पश्यति स्मितमुखं पुर एव ।
तत्तनूषु तरसा पुलकौघैर्गाढमक्रियत कञ्चुकवन्धः ॥ १८६ ॥
पार्वतीभजनकामितमन्तर्घण्डली मृगदृशामनुकूलम् ।
मद्वितीर्णमवकीर्णकदम्बं साम्बरं त्वमनुताम्बरमेव ॥ १८७ ॥
ब्रूत वामनयना व्रतकामं पृच्छतीति मयि ता मुहुरेव ।
नावदन्यदधिकोदितलज्जास्तेन नाभिदधिरे वत किं किम् ॥ १८८ ॥
व्रतफलमुपलभ्य सुध्रुवस्ता वसनजुषोऽपि न वेश्म गन्तुमैच्छन् ।
मयि कृतसमये कथं कथञ्चिन्निजभवनं ययुरङ्घ्रिभिर्नचितैः ॥ १८९ ॥
वामध्रुवः प्रचलिता अपि ता गृहेषु
भ्रान्त्या वनं विविधुराययुरापगायाम् ।
हित्वा विभूषणमुपेत्य पुनस्तदादु-
रातेनिरे मयि च दृष्टिसरोजदृष्टिम् ॥ १९० ॥
यां तु चिन्तयति गोपकिशोरी विभ्रती मम वरं चरमन्तः ।
सा शरज्जयति हंसनिनादैः पुष्पकेतुमभिजागरयन्ती ॥ १९१ ॥
इति सरसवाद्मादरादभिधाय सायमवधाय माधवो धेनु-
धोरणीमादाय मोदाय च निखिलचराचराणामनुधादयन्
माधुरीणामधरीकरणमधुरीमधुरीणाधरलीनामुरलीमुरुलीलया-
नुशीलयामास बल्लवावासम् ।

अथ कदाचिदभिरामारामभूमिरुद्ग्रामच्छायाकुलविश्राम-
घामसु यमुनाकूल एव तरुणतरकदम्बतरुमूलेष्वनुकूलेष्वभि-
नवजलदत्तमालकोमलकमनीयनीलिमानं नीलमणिमानमानय-
न्तमधो मधुसूदनं तमेकाकिनमावसन्तं समतीतित्रिभगवया अ-

पि प्रतिभाप्रागल्भ्यस्फुरद्दधरपुटीतटीव पटीयसी काऽपि शनैः
शनैः समुपतस्थे रहःस्थमामीरी । आगत्य चावलोचय चाह-अ-
हो नन्दनन्दनोऽसि, भवन्तमनुसन्धायानुसन्धायान्वेव कति कति
दुरध्वनोऽभिधावन्ती धीरेतरदनिश्रान्तास्मि । तदहं सणं विश्रा-
न्तिमुखमनुभूय निवेदयिष्यामीति । हरिरन्तश्चिन्तयति । अहो
समजानि कोऽपि कुनूहलानामयं पन्था भवतु नाम ।

अयं तत्सम्बन्धी यदि भवति पन्थाः समुदितो

मदन्तर्याधिन्तामनुभवति चिन्तामणिमिव ।

अकस्मादस्माकं सद्यमनुकूलेन विविना

तदा जाने पाणेरुपरि निधिरानीय घटिनः ॥ १९२ ॥

अथ बल्लवी निवेदयति-

आधिवेषु तनोपि नन्दमूनो मृदु[र्ज]कारमवारमप्रयासः ।

नवगोपचमुरुलोचनानां हृदिदावानल एव जाज्वलीति ॥ १९३ ॥

नीतमम्बरमनीतिरीदृशी दहने(?) दहन एव दाहभूः ।

अम्बरं वितर तेन सम्प्रताः सन्तु गोपमुदशोऽपि निर्द्वेताः ॥ १९४ ॥

नन्दनन्दन ? भवान्निरञ्जनः सन्तु खञ्जनदृशो निरञ्जनाः ।

त्वत्समानविधिनैव किन्तु तत्तायमन्ततिकथासु विस्मयः ॥ १९५ ॥

अहो अनुरागातिशयो नाम ।

वरमम्ब वरं वृणे कुमारं व्रजराजस्य किशोर[र्क]व्रजस्य ।

आधिधातुपिदं पुरस्तु देव्याः पुलकव्याकुलविविदा न द्रोके १९६

सुतनोरास्यमहास्यं नयनमल्लाम्यं तनूरजाभरणा ।

प्रतिवृन्दावनभवन विलुठति धूळीषु धूमरीभूय ॥ १९७ ॥

तन्त्रीं चन्द्रमुखी जहौ भयमघाचन्द्राच्चन्द्रावली

राधा त्वाधिपयोधिमध्यपत्निना लीलावती मुह्यति ।

कालं चैककलावती शशिकलाग्रस्तैवमास्ताशया

गौरी गायति ते गुण गुणवती गाथा च शेपायते ॥१९८॥

कलधौतलतेव काव्यकम्पा भुवि शम्पेव चिर परा चकम्पे ।

अपरां प्रति चाम्पकीव माला वत हालाहलमेव वर्षतीव ॥१९९॥

पिदधाति परा सुधाकरे कृतवातायनभेददीधितौ ।

बहदस्रमजस्रमाकुलः प्रणिधानैकधनः सखीजनः ॥२००॥

मदना मदनानलावलीढा विषयः कामरूपोऽपि कामसेना ।

ललिता ललितानि विस्मरन्ती तव रूपैकनिरूपण कुरुते ॥२०१॥

दिवसादिव सा भयं निशातः कलयामास कलेशचन्द्रिकापि ।

कमला कमलादपैति काम वत वामं कमहो वय वदामः ॥२०२॥

व्यजनैर्विजनैः सखीजनैः सजनैः सज्ञभिरङ्गमार्जनैः ।

न हि निर्वृतिमाददे क्षण शराविद्धेव मृगी मृगीक्षणा ॥ २०३ ॥

अटवीविटपी विलूनशाखः सरसी निःसरसीरुहा बभूव ।

उपचारविधौ विधौ हि वामे वत वृन्दावनवामलोचनानाम् २०४

सौगन्ध्यैरालिमन्थयज्जिशिरयन्त्रप्यद्गमासङ्गतः

शम्पायाः स्मरसम्पदः समुदभृत्कम्पाय पम्पानिलः ।

निःश्वाप्तैः सह दुसहः पुनरसौ तस्याः सखीना क्षणा-

दुत्तापं रचयाञ्चकार जगता ज्वालेन दावानली ॥२०५॥

बहु वर्षति चन्दनं सखी मनुते भानुपती हुताशनम् ।

तदनङ्गकला कलेवरेऽजनि धूपैः श्वमितेन धूयते ॥२०६॥
 करतलपमिलत्कपोलपाली नयनाम्भोलहरीभवत्कफोणिः ।
 अचलत्तनुवल्लिनिर्निमेषा शशिलेखा लिखितेव लक्ष्यते सा ॥२०७॥
 अस्मि चन्द्रमसि वर्ष्म मारुते कर्णमर्पयति कोकिलारुते ।
 किं करोमि विरहेण कातरा वाममाचरति कायकन्दली ॥२०८॥
 बहु यच्छति पल्लवं नवं परिदायोऽयमिति कुधा मुधा ।
 भुवि र्पणविम्बविम्बिते सति चन्द्रे चाकितैव सुन्दरी ॥२०९॥
 गमनेन सहैव नन्दसुनोर्व्यसनापन्नमनोभिरङ्गनाभिः ।
 भवतः करतः करे गृहीतो नवनीलस्मरशस्त्रकालसर्पः ॥२१०॥
 स्पन्दमावहति चेन्मणिघन्धः प्रत्ययो भवति चेतसि बन्धोः ।
 जीवनीयमिति जीवित भूयः किं निवेद्यमनवद्यगुणायाः ॥२११॥
 वेषुगीतमधिगत्य दूरतो द्वारतोऽपि बाहिरङ्गणादपि ।
 आगता अपि न शेकुरल्लुभिर्नेत्रवर्त्मनि गते त्वयीक्षितुम् ॥२१२॥
 उपपद्य तदेव दन्दहीति ज्वलनः प्रेम च वापलोचनानाम् ।
 स तु नीरस एव सारसाक्ष त्वयि तास्ताः सरमाः परं गरीयान् २१३
 भूतमेकमपस्नेहं दन्दहीति हुताशनः ।
 पञ्चभूतानि भूतानां प्रेमायमपरोऽनलः ॥ २१४ ॥
 किमखिलमभिधेयमित्यमाकुलमेव सकलं वृन्दावनगोपकि-
 शोरीवृन्दम् । परन्तु वृषभानुकुलजलधिजनिरप्रतिरूपरूपरसकन्द-
 ली राधा संसारासाधारणमाधुरीधामपरमसुखमाधा बाधावशा-
 दावेदयामास मे किमपि गूढम् ।

तरुस्कन्धारूढः कचन दलगूढः सरभसं

पयोमानाः पश्यन्वसनराहिताः स्मेरनयनः ।

अकस्मादेवास्मन्नयनपधिकोऽद्यापि हृदि मे

स मेघश्रीमोघीकरणरुचिरेकोऽधिवसति ॥ २१५ ॥

दलयत्पनिलोऽपि देहमिन्दुर्नयनेन्दीवरमेव दंदहीति ।

गिरमुद्गिरतीव कोकिलापि भ्रमरोऽपि भ्रमरोपमातनोति ॥ २१६ ॥

भवनं च वनं च निर्विशेषं विषमेषुर्विषमेव बन्धिरिन्दुः ।

अलयः प्रलयप्रवर्त्तिनोऽमी फणिफूत्कारगणः समीरणोऽपि २१७

इति विदितानिखिलान्तस्तच्चा तत्तापयापनग्रहिला भवन्तं
महौषधमिव मृगयमाणाचिरेण प्रतिपद्यमानाऽस्मि । समुचितमव-
धीय माधव ? विधीयतामाचिरेण । अथ स्मितमधुरमुखेन्दुर्नन्द-
नन्दनस्तामुवाच मधुमुचा वाचा ।

अवधेहि विधेहि राधिकाया हृदि चाधाप्रशमं मदीयवाचा ।

सुदृशामिह विप्रयोगवन्धौ प्रतिकारः प्रियवत्प्रियप्रियोक्तिः २१८

श्रुती राघानामश्रवणसमकालं पुलकिता

मनोऽभून्निर्गमं प्रमदजलधौ मे निरवधौ ।

दृशौ दृश्युत्कण्ठे वपुरपि तदासङ्गरसिकं

मदात्मा तादात्म्यं भजति भणितैर्दूति तदलम् ॥ २१९ ॥

विगाढव्यालीढा सुखयति हि पीयूषसरसी

दृशीन्दोरागूढा कलयति कला कामपि मुदम् ।

श्रुतापि ध्यातापि प्रययति परानन्दलहरी-

परीणाहं राधा परमियमसाधारणनिधिः ॥ २२० ॥

शीतांशोरपि शीतलं सुमृदुलं सम्यक् शिरीषादपि

द्राक्षातोऽपि विलक्षणं सुरधुनी क्षीरादपि क्षेमद्रम् ।

माध्वीकाधिकमाधुरीकमधरीकुर्वत्सुधामौषगं

राधानाम मनोभिराममपरं वस्तु प्रशस्तेः पदम् ॥ २२१ ॥

अभ्युत्थानविधानसाधनपदे पाणी धनुर्योजितौ

विश्वोद्वीक्षणवीक्षणे च हृदयात्मानौ च वाणो धनुः ।

मध्वीकं च मुधा च पुष्पधनुषो वाद्यान्तराव्यापिनी

दिव्ये नव्यमहौषधी विजयते राघेति वर्णद्वयी ॥ २२२ ॥

अयि खलु (१) संचारिणि नामानुक्रमेणानुमीयते रूपमपि
तस्याः । निरूपणीयेतरदेवस्याखिलस्यापि आभीरी सोल्लासं नि-
वेदयामास ।

तद्धस्मिन्नरुचा शुचातिविधुरा चक्रन्द कादम्बिनी

धारास्रश्चमरी च काननचरी भूता(२)लिरुच्चाग्रम् ।

गाहन्ते कुसुमान्तराणि मधुपास्तापी कलापी वने

मर्त्तुं द्राक्कवलीकरोति गरलव्यालोलमाशीविषम् ॥ २२३ ॥

नन्दनन्दन ? तदाननत्विषा यत्तुपाराकिरणो मलीमसः ।

उत्तमस्तकमदस्तमुत्सृजन् शून्य एव चिरमेव घूर्णते ॥ २२४ ॥

राधिकामुखमुदीक्ष्य लज्जयामज्जदम्भामि मुमूर्षु वारिजम् ।

तत्र वार्यवरुणद्धि यद्धि तं चञ्चरीकविषमित्युपाददे ॥ २२५ ॥

आननेन विजितेन्दुमाधुरी लोचनेन च हर्तणचातुरी ।

एतयोरिति पिथो युतिर्यतः सन्धिरुष्टमति तुर्यतापयोः ॥ २२६ ॥

(१) “दृतासंचारिकेसमे” इत्यमरे ।

(२) आलिर्वयस्या ।

चाञ्चल्यं खलु खञ्जनेषु हरिणीनेत्रेष्वपि द्वात्रिमा
सौभाग्यं सरसीरूढेषु शफरीवृन्देष्वमंस्त श्रियः ।
किन्तु श्रीवृषभानुभूतयनयोः कोणेऽपि को नेक्ष्यते
वैदग्धीमहिमा जयन्ति हि चतुःपष्टिः कलाः सृष्टयः ॥ २२७ ॥

एकार्द्धं स्तनपाणिपादनयनभ्रूकर्णगण्डस्थलं
भिन्नार्द्धस्फुरितस्य तत्तदखिलस्यौपम्यमालम्ब्यते ।
इत्थं खञ्जनगर्वगञ्जनदृशस्तस्या यदि स्यात्तुला
स्यादङ्गस्य तदा द्वितीयरहितं यत्तद् द्वितीयं हि तत् ॥ २२८ ॥
स्थलाम्भोजे रम्भायुगमितविपर्यसमवनी-
नभः कूपो बल्ली तदुपरि वभौ कोकपिशुनम् ।
त्रिरेखीन्दुश्चेन्दीवरमपि कलेन्दोरथ तमः
श्रुता वा दृष्टा वा न खलु भुवि सा सृष्टिरपरा ॥ २२९ ॥

हरिस्तु सपुलकमनुभूतमुद्गावयामास ।
चलन्ती पादार्थं बलदलसभारा यदवद-
द्वयस्यः किं हास्यैः कथमिह विधास्ये गतिविधिम् ।
उदञ्चत्कालिन्दीलहरिरधुनान्दोलयति मा-
मनभ्यासादभ्यागतमिव तदद्यापि हृदि मे ॥ २३० ॥
दहने हेमपरीक्षा प्रेमपरीक्षा परं विरहे ।
द्वयमपि दहति द्वितयं द्वितयं द्वयमुज्ज्वलीकुरुते ॥ २३१ ॥
अनुसंचर संचारिणि संचारय चारुलोचनामचिरात् ।
घनकुचजघनभरात्तां विभ्रतां न चक्षमे गन्तुम् ॥ २३२ ॥
सपुलकमाभीरकुशलकिशोरीसंचारिणी भणति स्म ।

सममेव द्वयोः प्रेम समैव विरहव्यथा ।

समावस्था समैवोक्तिः समयोः समुदञ्चति ॥ २३३ ॥

रसिकपुरन्दर ! पशुपपुरन्दरानन्दसन्दोहसन्दीपन तव
संदेशार्पणसुधाभिषेचनादावर्चयामि राधाया विरहबाधातो निर्ग-
च्छतः प्राणान् ।

अथ मधुमधनमधुरतरानुवादमादरादनुस्मरन्ती सविस्मयं
मन्दं मन्दं पथि गच्छन्ती मूर्द्धानं मुहुराधूनयन्ती चेतसि चिन्त-
यामास किमपि मुहुराभीरी ।

दृष्ट्वा विग्रहसौभगं रतिपतिव्रीडावलीढां तरो-
रालीढां तनुमत्यजत्सह धनुर्भूमङ्गभाजो हरेः ।
मर्यादां च कुलव्रतं च विपुलं धैर्यं च हित्वाभव-
त्स्थाने तद्यदिमं प्रति व्रजसरोजाक्षीकुलं व्याकुलम् ॥ २३४ ॥
न कूले कालिन्ध्या न च पटुनि मूले विटापिनां
निकुञ्जे नो गुञ्जन्मधुलिहि मनो निर्वृतिभवः ।
समन्तात्पन्थानं मुहुरपि दिगन्तान्कलयतो
गतायामाभीर्यामुदभवदधैर्यं मुरभिदः ॥ २३५ ॥
कलङ्ककणकैतवाद्भुवनजैत्रलेखाङ्कितः
शशी कुसुमधन्वनो विजयकेतुरभ्राजत ।
तमोजलाधिकुम्भभूर्विरहिधूमकेतुर्दिशां
प्रसाधनमुसाधनं स्तवककर्णभृष्टा निशः ॥ २३६ ॥
कचिद्भ्रमरमाङ्कतिः कचन चन्द्रिकादङ्कतिः
कचिद्विकचमल्लिका नवदला कचिद्वल्लिका ।

कचित्कुमुदिनीवनीसुरभिरेति शीतोऽनिलः

कृतं सुरभिदः शरैः स्मृतिभुवा विलूनं मनः ॥ २३७ ॥

त्रियामायां यामे गतवति विरामे जनगतां

गतानां हृद्रामे शकलयति कामे च विशिखैः ।

जगद्धैर्यध्वंसी सह ललितहंसीगमनया

रिरंसी श्रीवंशीमकृत शरणं शीलितवनः ॥ २३८ ॥

धैर्यं निर्दलयन्मनो विकलयन्प्रसङ्गमुत्तुङ्गयन्

लोमाञ्चं परिपञ्चयन्नपि मनोजन्मानमेणीदृशाम् ।

मन्दं मन्दमुदञ्चति स्म जगतीमस्पन्दयन्मन्दय-

न्वातं श्रीवृषभानुभृगुणगणाशंशी स वंशीरवः ॥ २३९ ॥

धूलीधूसरिता धरासु शयिता व्यस्ताः समस्ताः क्षणा-

दुत्पेतुर्मुखलीमनोज्ज्वललिता धाराभिरारात्स्त्रियः ।

द्राघीयोदिनदुर्धरारुणकराक्रान्ताः समन्ताद्यथा

सान्द्राभिर्निशि चन्द्रिकाभिराचिराद्बद्धालयः शालयः ॥ २४० ॥

वर्त्मावर्त्म विदुर्न किन्तु मुरलीसंगीतभङ्गीकला

मङ्गीकृत्य हरेः कुरङ्गनयनाः सर्वाः समं निर्ययुः ।

चल्लङ्घ्यापि निसर्गदुर्गपदवीं दुर्वारधारामुचां

धाराधोरणिधूयमानघृतयो नद्यः समुद्र यथा ॥ २४१ ॥

आययुर्मृगदृशो निशि कुञ्जं पञ्जुगुञ्जदलिसञ्चितपुञ्जम् ।

कामकोटिकमनीयतमश्रीः श्रीपतिर्जयति यत्र रिरंसी ॥ २४२ ॥

एकाकिनी भवनतो बहिराजगाम

नाम व्रजप्रणयिनी प्रियपीतचेताः ।

वर्तमान्तरे पुनरेनकसद्वस्त्रसंख्या

संख्या बभूव सविधे मधुसूदनस्य ॥ २४३ ॥

पुरुषेभभाराः पुरा निर्विचारा वनं भेजिरे सुभ्रुवः कान्तिताराः ।

प्रभासंपदारब्धचाम्पेयकम्पाः पृथुमावृडभ्रं यथादभ्रशम्पाः ॥ २४४ ॥

नमः पूर्वशैलादिवापूर्वशोभाः शुभाः सर्वतारा विधुमेमलोभाः ।

वचोहीणवीणा नवीना प्रवीणा वनं वेश्मतोऽगुर्गणा वल्लवीनाम् ॥ २४५ ॥

अपश्यन्न यस्मिन्न देशालसेहा महादेमहाराश्वितं वीतगेहाः ।

मुकुन्दं मुकुन्दादमन्दामदन्ता भृशं तापहन्तारमेकान्तकान्तम् ॥ २४६ ॥

दृष्ट्वा दिष्ट्यैव दृष्ट्या कुवलयसुभगं गञ्जिताम्भोगलृष्ट्या

तुङ्गैरङ्गैस्त्रिभङ्गीं विदधतमनृजुभूविभङ्गोत्तरङ्गम् ।

मृले नीपस्य कूले दिनमणिदुहितुः कोटिकन्दर्पदर्प-

द्रोहं मोहं दधुस्ताः क वचनरचनावामना निर्जगाम ॥ २४७ ॥

अथ संचारिणी चारुचातुरीसाधुरीतिभिः ।

राधामाधाय सविधेऽभिदधे रसवारिधेः ॥ २४८ ॥

इयं राधा बाधाशतपि समाधाय भवना-

द्वनान्तः कान्तारैः कथमपि तवानायि सविधे ।

खलश्रेणीमध्यान्मणिरिव समिद्धाहिशिरसो

रुसोपेत्य प्रीत्यै तव मम विधेयं च व्यरमत् ॥ २४९ ॥

अमुण्याः किं भूयो गतिशिथिलताः किं मृदुञ्जता

निशोऽनैपीद्यामं कियति पथि याता श्रमवती ।

जहौ दाम कापि कचन मणिमञ्जीरमपरं

कचित्किञ्चित्किं तैस्त्रिभुवनविभूषा स्वयमिति ॥ २५० ॥

सावित्रलेखाजनि चित्रलेखाद्भूतामिताभामनुभूय भूयः ।

तिलोत्तमा नैकतिलोत्तमा सा मदालसा वीतमदालसैव ॥२५१॥

मेना मे नाङ्गलक्ष्मीमपि च पाथि न ते कुर्वते लोचनानां

ये त्वासां हेमभासां सुमुखविधिवशाद् दृक्पथे निष्पतन्ती ।

रम्भा रम्भेव यासां भवति गणनया सोर्वशी चोर्वशी सा

श्रीसाम्यं भूरिकाम्यं मनसि वितनुते का क्षची का घृताची ॥२५२॥

सर्वासां भावमासां मृशमभणमिमाः प्रापिताः स्थापितास्ते

वंशीध्वानैः सुधाभिः श्रुतिविल्विलसद्द्वारतोन्तर्मताभिः ।

अम्भोदस्निग्धमुग्धध्वनिभिरिव हरे चातकीस्तुल्यकालं

चण्डांशुचापितास्ताः स्फुरदधररसैः प्रापिताः पारयन्तु ॥२५३॥

न हि स्नेहो देहे रतिरपि न गेहे स्मृतिरपि

त्वदन्यस्मिन्यस्मान्मतिरपि तदस्यामिति हरे ।

अमूषां यास्तोषा गणितगुणदोषा निरविश-

न्नरण्ये स्वैरिण्यः किमपरमनन्यैकशरणाः ॥ २५४ ॥

अलमलमतुलितजलवाहव्यूहसुभगकलेवरवाग्जालैरहमासा-

मविरतविरहप्रतीकारपरिचर्यापर्याकुलास्मि, चिरपरिजागरसा-

गरावगाहविकलास्मि, कचन तल्ललावलम्बिनी यामिनीमपया-

पयामि निद्राभिनवदरिद्रा । वचोगणविनिस्तृतमनाः श्रीमधुसूदनो

दृष्ट्या स्मितनोहारिभूत्वाह परिमोदयन् । तव सविषचरी वृषभा-

नुकिशोरी काननचरीभूयानुभवति सहचरीभावम् । एता अपि

तावदाभीरवरनागवर्षा धैर्यार्थसौकुमार्यैकभूमयोऽनुभूयन्ते

निकटचर्य एव आश्वापालनकर्य एव । एतासामपि जननीजन-

नीतिविलक्षणमम्बन्धाविशेषभागिनी भाविनी भवती एताः पृ-
 ञ्छतु कथमेकान्तविजनतया नगरबहिस्तया च तरुणतरुखण्ड-
 मण्डितया च मण्डप इव कचिदपि निकुञ्जपुञ्जरञ्जितवने सं-
 भासीनमुदासीनमिव मामनुमादयति । वावदूके ? भवति तदहो, न
 लौकिकं न वैदिकं चैतत् । दूती तद्भिहितमन्यार्थपन्ती विज्ञापयामास ।

उभे एताः खलु दास्य एव, आमामिनत्वादुपपन्नमेवोदा-
 सीनत्वम् । कथमुदासीनमौदासीन्यमेतासु प्रकाशयति ।

उन्मूलयति हृन्मूलं मुरली खुरली तव ।

उदासीनत्वमासीनो वने त्वमवगाहसे ॥ २५५ ॥

नन्दनन्दन ? ते वंशी वतंसीकृत्य निःस्वनम् ।

समुदासीनयत्येव हरिणीरपि कामिनीः ॥ २५६ ॥

प्रवालश्रीभारं लघयति पदाम्भोरुहरुचि-

स्तिरश्चक्रे चञ्चलखरकचक्रं मणिरुचः ।

निचोलं ते चामीकरकिरणवामीयतितरा-

मुदासीनो नो चेत्त्वमसि विमुखो वस्तुषु कथम् ॥ २५७ ॥

अथ दूतीवाग्भङ्गीमवधाय विस्मयमङ्गीकुर्वाणो हरिराह ।

अयि खलु दूति तव वाग्भङ्ग्यैव गोपकुरङ्गीदृशो वनजुषो विधी-
 यन्ते स्म । दूतीचतुरशिरोमणे नमस्तुभ्यम् । अहमतः कुत्रापि
 विश्रान्तिमनुभवामीति तथा विदधे । हरिरामीरीभिरभितो वि-
 हारिणीभिः, सौदामनीभिरिव निविडनवाम्बुवाहः, करेणुभि-
 रिव करियूथपस्ताराभिरिव ताराधिपः, परिवेष्टितो वनभुवि वि-
 जहार बहुबेलम् ।

जालं मनः मेमपयोधिमानमुद्धर्तुकामेन मनोभवेन ।
व्यतानि लोमाञ्चमिषान्मुरारोगोष्ठाश्च गाढं परिरम्भणेन ॥२५८॥
मौढमेतत्पुनस्तुनमुकुलमायं प्रमोदार्द्रयोः
मस्वेदाम्बुकणावलम्बपुलकाभोर्ग वहिर्भाषयन् ।
अन्योन्याघरमाधुरीजलनिधावन्योन्यमाधापयन्-
राधामाधवयोश्चिरं गुरुपरिरम्भः स्म सम्भासते ॥२५९॥
पश्यन्कामपि सस्मितं मधुमुखा वाचा विसिञ्चन्परा-
माकर्षन्परां पटैः स्तनतटे काञ्चिन्नखेनोल्लिखन् ।
चुम्बन्कामपि नाम कामपि समालिङ्गन्तु तुङ्गस्तनीं
रामोल्लासवशीकृतो दिविपदां चिक्रीड चूडामणिः ॥२६०॥
अहो कौशलमाभीरकिशोरीकेलिसम्पदः ।
कायव्यूहमुरीचक्रे चक्री यदनुभूतये ॥ २६१ ॥
प्रतिगोपीद्वयमध्यस्थिनमाधवरासमण्डलं रेजे ।
कनकसरोजावलितं जगत इवैन्द्रीवरं दाम ॥ २६२ ॥
व्रजमहिलापुटपुटितं व्रजपतितनुराजिमण्डलं रेजे ।
वृत्तमिव कनकलताभिः श्यामलमणिकन्दलीचक्रम् ॥२६३॥
चक्रमुल्लसतति गोपकिशोरीवर्ष्पभिर्वनरुचोपवनानाम् ।
चन्द्रकालिभिरिवाहिरिपूणां वर्धमण्डलमखण्डमण्डले ॥२६४॥
राधया सह रराज माधवो मध्य एव मदसुगन्धमुन्मत्तवान् ।
वर्द्धमानपरिधेरिवान्तरे रोहिणीसहितरोहिणीपतिः ॥२६५॥
लिप्तं रहसि तत्सणत्तणस्पन्दनन्दमुनमुन्दरीजनैः ।
मण्डलमकम्पशम्पया सम्प्रयातमिव चक्रमावभौ ॥२६६॥

शिञ्जन्मञ्जीरकाञ्चीमणिमयवलयं गण्डपालीविछोलो-

संसं दत्तमशंसं मुद्गुरपि हरिणा नर्तितं वल्लवीभिः ।

गीर्वाणार्वान(१)नाद्या दिशि दिशि कुसुमं जातदर्पा ववर्षुः ।

केचित्केचिच्च चित्रार्पितवपुष इवातेनिरे श्रेणिवन्धम् ॥२६७॥

श्रोणीविम्बेषु काञ्चीकलकलकपटाद्युध्यतो वल्लवीना-

मुच्चैरुच्चैरवर्धि स्मरधरणिपतेर्हिण्डिमाडम्बरेण ।

अप्यासां बाहिनीनामिव समरसमालोकनात्तोषभाजः

प्रेमाम्भःपूरदम्भादुपचित्तमभितः पुष्पवर्षोत्करेण ॥२६८॥

वेणीश्रेणीभिरेणीशिशुचपलदृशां ताडितं कैटभारे-

र्देहेष्वत्यर्थनृत्यभ्रमिरभसभरैः सर्वतः सर्पिताभिः ।

चेतोभूभूमिजानेश्विरविरहवशाद्तोषभाजः कशाभिः

कुर्वाणस्येव दण्डं पुनरिह विरहाभावसम्भावनाय ॥२६९॥

अथ मधुरिपुराभीरीरासरभसरसमनुभूयासा विरहवशा-

त्प्रेमाणमुदीपयिष्यन्निव विरहविक्रवोक्तिमाकर्णयिष्यन्निव रा-

धापामसाधारणं प्रेम सन्दर्शयन्नन्तर्दधे सह तपा स तत्रैव ।

पुलिने पुलिने वने वने यमुनायाश्च तटे तटे चरन् ।

विजहार सहैव राधया स्पृहणीयः स्पृहयेव मूर्त्तया ॥२७०॥

कुसुमाय च पल्लवाय चैषा स्पृहयामास कुतूहलेन यस्मै ।

उपहृत्य जलस्थलद्रुमेभ्यस्तनुमस्याः किल भूषयन्स तेन २७१

विदितश्रमवारिविन्दुदृन्दं वपुरिन्दीवरचारुलोचनायाः ।

क्षणम्वुरुहेण सोदरेण क्षणमावीजपदेव दानवारिः ॥२७२॥

घनयोः स्तनयोश्चकार हारं कवरीगर्भकदाम चातताम् ।
 जघनस्य च मेखलां व्यतानीत्त्रुटितेपु स्फुटमेपु मल्लिकाभिः ॥२७३॥
 श्रवणे जघने स्तने च मल्लीमयभूवाः स्वयमेव संविधाय ।
 श्रमसंचरसंभ्रमेण भूयः कतिधामार्ज्जि मुधा न माघवेन ॥२७४॥
 रभमश्रमगौरवाकुलाग्न्यालकसज्जीकरणेऽभिषेज्यमानः ।
 स तु तान्द्रुतमेव दुर्व्यवस्थाश्रयलानेव चकार कम्पपाणिः ॥२७५॥
 मृगनाभिरमेन राधिकाया मुखचन्द्रे मकरिं चिकीर्षुरासीत् ।
 न शशाक चिरेण कर्तुमीशोऽप्यदृष्ट स्वेदतरङ्गधातलेखाम् ॥२७६॥
 त्रुटितेऽपि हठेन गाढनीवीगुणवन्धे मणिमेखलामयूखे ।
 सुहृदम्बरशङ्कया स तेन बत नीवीपरिमोचनानुबन्धाम् ॥२७७॥
 घनयोः स्तनयोः सुपीनयोरपि मुक्ताफलदामहीनयोः ।
 निदधे न हि दाम माघवो घनघर्माभ्यासि तद्वभ्रमाकुलः ॥२७८॥
 अन्तर्दधति मधुद्विषि हिमरोचिषि रोचमानेऽपि ।
 विगतासव इव सर्वा निर्व्यापारास्तमो ददृशुः ॥ २७९ ॥
 निद्रितेव विनिपत्य भूतले धूलिधूमरवपुः समाकुला ।
 एष याति स इति मलापिनी काऽपि नीरजमुखी समुत्थिता ॥२८०॥
 भूतले पतितया शुचोदया स्वमतो हरिमुपेत्य मूढया ।
 शून्य एव परिरम्प निर्भरं दोर्द्वयेन परयापि निर्द्वेतिः ॥ २८१ ॥
 ध्यानलब्धपरिरब्धमुकुन्दानन्दतुन्दिमवलत्तनुवल्ली ।
 काऽपि दीर्घनयना नु सुदीर्घयोगिनीव परमैहत नैव ॥ २८२ ॥
 माघवेन रयतोऽभिधावता धावितुं मपदि साकमक्षमा ।
 अन्वगात्तमतिमन्दगामिनी देहभारमपहाय कामिनी ॥ २८३ ॥

धूलिधूसरितचारुमल्लिका वेल्लिका इव निकामसुभ्रुवः ।
 अभ्रतो विगलिता इवालपो विद्युतां भुवि नता विरेजिरे ॥२८४॥
 एक एव मिलने मुरवैरी तन्मयं तु विरहे जगदेव ।
 इत्यमन्यत वरं विरहं सा कापि साधुगतिगञ्जितहंसा ॥ २८५ ॥
 काकलीभिरचिरेण कोकिला व्याकुलाः श्रुतगताभिरङ्गनाः ।
 शूलपालिभिरिवात्यहंक्रिया श्लंक्रियाभिरलयोऽप्यकुर्वत ॥२८६॥
 ममबोधमतयो वत शून्या वीक्ष्य सर्वहरितः परितस्ताः ।
 सैकते पदपदानि पदव्यां कुर्वते स्म मृगतानि मृगाक्षयः ॥२८७॥
 अङ्कुशध्वजसरोजसुवज्रव्यज्यमानचरणाङ्गमशङ्काः ।
 वीक्ष्य वीक्ष्य पुलिने यमुनायाः काननानि विविधः कुसुमानाम् २८८
 आलि पश्य वनमालिपदाङ्ग वज्रपङ्कजसृष्टिध्वजधाम ।
 ऊचुरेप सुखयत्यपि गाढं पीडयत्यपि मिथो मुदुरेवम् ॥२८९॥
 इदमच्युतपादलक्ष्मणः सविधे लक्ष्म परं च लक्ष्यते ।
 गुरुगुल्फपदेऽल्पमग्रतः सखि दुःखोपरि दुःखमादधे ॥ २९० ॥
 केवलं मधुरिपोरिदमास्मिन्पादयोः पदमुदेति विगाढम् ।
 प्रेयसीमयमुवाह सरागस्तर्कयामि लतिकामपि नागः ॥ २९१ ॥
 रसालसां प्रेमवशां विशालश्रोणीभरां पीनपयोधरां च ।
 निष्कम्पशम्भामिव बारिवाहः समं जडिम्ना खलु तानुवाह २९२
 अस्पन्दमानाङ्गमबन्धनीवि स्विद्यत्तनून्निद्रतनून्तराजि ।
 द्वैमीव रेखा निकषान्तराले बालेयमङ्गे निममञ्ज शङ्के ॥२९३॥
 पुनः पदानीह तयोः पदानां पुरो भवन्त्यालिदृशोः पदानि ।
 रसालसत्वादवशो न शेके पदात्मपातुं स पदान्तराणि ॥२९४॥

पणीकृतप्राणकुलादिकाया यो दृष्टिभारं मम नैव सेहे ।

उवाह यामालि तमालनीलः स एव स्पष्टेरुपरीयामिष्टा ॥२९५॥

इदमालि घृतालिमालकं हरिलीलाकमलं महीतले ।

महदस्त्रामिवानुभूयते भुवनोन्मायिमनोजभूपतेः ॥ २९६ ॥

विदधे रभसेन ताडनं कतिधानेन मुधा न माधवः ।

समबीजपदप्युरःस्थलीः सखि केलीष्वमुनैव कोटिधा ॥२९७॥

अपि नीरजमोदिनीतले पतनं सत्यपि साधु जीवने ।

नहि जीवनमेव जीवनं प्रिययोगं हि वदन्ति जीवनम् ॥२९८॥

साखि शोणमशोकपल्लवं कलयामास त्वं स पल्लवः ।

अर्थ कञ्जममुञ्चदञ्जसा सुदशासज्य कपापि मामिव ॥ २९९ ॥

वरसि श्रवसि स्वयं दधे शतधास्येऽपि करे सदस्त्रया ।

अधुना स्वयमौज्ज्वलम्बुजं प्रभुरागो हि न सर्वदा स्थिरः ॥३००॥

मम शोकमशोक खण्डय स्वयशोभिश्च दिशोऽभिमण्डय ।

सर्फलीकुरु नाम तन्निजं प्रथयालोकपथं मधुद्विपः ॥३०१॥

इदमार्द्रमुदीक्षते नखक्षतमङ्गे तव मञ्जुवज्जुलः ।

पददत्तकरं त्वयीश्वस्त्वमशोकस्त्वयतैव गीयसे ॥ ३०२ ॥

सज मौनमशोक शोभते नहि मौनव्रतमार्त्तिवार्त्तिष्ठ ।

इयमाह हरेः समागमं विरहः प्रापि तवैव दुःसहः ॥ ३०३ ॥

त्वमशोक शोकदहनैः समाकुलो ननु शोणशोचिरपुराणपल्लवैः ।

विरहो हरेरिह तु हेतुरस्य वा सहचारिणीचरणपातयातना ॥३०४॥

मयि द्यमानमनसि त्वमीदृशी

प्रियवर्त्म वर्त्मविदपि ब्रवीषि न ।

इति मञ्जुवञ्जुल तवाञ्जनाविलं

कुयशोऽभिशोभितमभूदलिच्छलि ॥ ३०५ ॥

सुमनो विनोदितमनो मनीषिभिः

सुमनास्त्वमेव सुमनोभिधीयसे ।

हरिवर्त्म वर्त्तय पुरोनुभूयते

सहसैव येन सरसीरुहेक्षणः ॥ ३०६ ॥

सुमनो यदि त्वमपि मौनमीहसे निरणापि नो दिनदुरीहतैव तत् ।

अनुभूयते हि सुमनाथ दुर्मना खलु दुर्मनाश्च सुमना दिनक्रमात् ३०७

अचरत्स मे सहचरः क चातुरीमपि शंस तत्सहचरि प्रसीद नः ।

सहचारिणी हृदयवेदनां पुनः सहचारिणी जगति वेदनापरः ३०८

इयतासि कौसुमपरागरागिणी सहसैव कण्टकितदेहभागिनी ।

वद येन मे सहचरः पथाचरद्गतिचातुरीं रसिकराजशेखरः ॥ ३०९ ॥

तव दुःखभावत्वमिव रूपमीक्षते हरिविप्रयोगविधुरा त्वमप्यासि ।

इति चन्द्रमास्तुद्दिनतुन्दविन्दुभिस्तव भाष्यसंभृतमभूद्वेक्षणम् ३१०

सहकार कारय सहैव तेन मे समुदीक्षणः क्षणमविस्ततक्षणम् ।

तव मञ्जरी मधुरपिञ्जरीभवन्मुखमञ्जुरीति विजरीहरीति सः ३११

अतिसौरभ त्वमसि तस्य सौरभैरतिगौरवैर्विरहतोऽतिसौरभः ।

क्षतशोचने हि भवतो बिलोचने कृतरोचने त्वयि विषादमोचने ३१२

वनमालमालक निभाल कैटभद्विषदङ्गसंगममृते दशेति ते ।

तव सौरभं ह्यगरुगञ्जिगौरवं वपुरञ्जनप्रचयगञ्जनच्छवि ॥ ३१३ ॥

इह कोविदारकृतकोविदारता तव कोविदार न मनो विदारय ।

रसकोविदारपयमुत्सुको वद प्रमदावह प्रमदयाप्रमोद्यताम् ॥ ३१४ ॥

पुत्रागस्त्वमसि तरो पुत्रागः सोऽपि नागरो जगनि ।

उपदिश कां दिशमागान्मित्रमसिस्त्वं हि गतिवेदि ॥ ३१५ ॥

श्रीफल नाम तवेदं शमयति खेदं दृढादेव ।

न हि कीर्तिगुणहीने जगदुपकारी स यो गुणीभवति ॥ ३१६ ॥

कुरुवक ? कुरु वकरिपुणा मिलनमकस्मात्सदास्माकम् ।

समुदञ्चतु तव सुयशो मम च दृशोरुत्सवो बहुशः ॥ ३१७ ॥

केतक कलितनिकेतक आसीदाशीलितभ्रमणः ।

किमिह कुतूहलशाली वनमाली लीलया प्रियासहितः ॥ ३१८ ॥

मम केतक केतकीतिचेतः कलयामास तवावलोकनाय ।

समुदेति मुदे हि ते प्रमूनं प्रियपीतांशुकर्पातिमप्रकाशि ॥ ३१९ ॥

त्वयि केतकि तन्नखाङ्करेखा जयलेखा इव पुष्पसायकस्य ।

रचयन्ति तवेव हन्त गाढं वपुरुत्कटमुत्कचन्मनो मे ॥ ३२० ॥

अयि नाग युगः स नागगत्या न किमत्यादरतस्त्वया निरैक्षि ।

समुदीक्षित एव म त्वया यत्सचमत्कारतयासि धूतमूर्धा ॥ ३२१ ॥

प्रियक प्रियकर्म मे कुरु प्रियवर्त्मैव पुरः प्रवर्त्तय ।

+++++ ॥ ३२२ ॥

अधिरुह्य भवन्तमन्तकोऽजनि शीलादिकमम्पदा हरिः ।

भवदासवविह्वलो बलो विषमस्तेन समो हलिप्रियः ॥ ३२३ ॥

न च सन्नानि नापि चत्वरे स विहारी न पुरे न गोपुरे ।

रमते त्वयि संमते परं वितर त्वं प्रियक प्रियं मम ॥ ३२४ ॥

घटिताकृतिरस्ति दारुणा तव तस्यापि तरो स्वयंभुवा ।

युवयोरुचिता सह स्थितिर्विषमाशीचिप एव दीप्यते ॥ ३२५ ॥

करकन्दुक एव पुष्पकेतोः कलिका ते गुलिकायसी ज्वलन्ती ।

कथमत्र पतेद्वियोगिपिण्डो यदि गण्डोच्चलकुण्डलो न रेमे ॥३२६॥

न लवङ्ग लवं गमिष्यतीदं प्रमदस्य प्रमदाजनस्य चेतः ।

दयितेन विनाङ्ग मृद्गनादैः किमुगन्धैः किमु किञ्च गन्धवाहैः ३२७

इदमालि तमालपल्लवाना मृदुतल्प शुच एव कल्पते नः ।

दलितं बलितं विघट्टितान्तः कृताचित्रं कुसुमैश्च चन्दनैश्चा ॥३२८॥

गुणवत्स्यपि मालिकेऽपि साध्वी सुमनःशालितया समुष्जितासि ।

निरणायि मया दयाविहीने समता नाथ हरौ गुणा गुणानाम् ॥३२९॥

निरणायि परे विदन्ति नो मम शोकस्तव कोकिगोचरः ।

अनुभूतिजुषो हि जानते परिमाणं परदुःखसम्पदः ॥ ३३० ॥

प्रतिकुल्लगृहं प्रतिद्रुमं च प्रतिवर्चं प्रतिबल्लमण्डलं च ।

प्रमदाभिरिवोन्मदाभिराभिः फलयन्तीभिरधावि दीर्घकालम् ३३१

कलघातलतेव धूमरा रजसेभानयितेव बल्लरी ।

धरणी चपलेव निश्चला विलपन्तीभिरुदसिराधिका ॥ ३३२ ॥

अथ चारुचमूरुलोचनामिदमूनुः कृतभूरिशोचनाः ।

तत्र चेयमुदेति दुर्गतिर्न खलु श्यामरुचौ व्यवस्थितिः ॥३३३॥

बहदस्तपयाः कृतानुतापं गणयन्ती मनसा च तं दुरापम् ।

निजगाद विपादाविह्वला सदचर्याः सविधे मुहुः स्वचर्याम् ॥३३४॥

शयित सह तेन मुक्तदम्भं परिरम्भाननुभूताभिन्नभावम् ।

वदनाब्जनिवेशिताननाब्जं ग्रथितान्योन्मथुजोपधानबन्धम् ॥३३५॥

इति वेद्मि न वेद्मि कामसौ कलयामास कलां कलानिधिः ।

अपि न क्षणमक्षिचेत्तसी जलदश्यामलिमा तु मुञ्चति ॥३३६॥

इदमंसतटे तदंशुकं मखि पीतं सहमैव पीतचेतः ।

प्रतिभूरिव भाति भूषणानामपि भूषाप्रवलन्निवानुरागः ॥ ३३७ ॥

सचिवं स च मे सुमेचकं कलयापास तनौ कलामयः ।

न तदैक्षत नूनमेकता तनुशोभावसनाभयोरभूत् ॥ ३३८ ॥

हृदयं प्रविवेश निर्दयं सखि भित्वा भुजवन्धजं ततः ।

इयता हृदि वेदना स मे समकालं द्वयमप्युदञ्चति ॥ ३३९ ॥

दहदञ्जनमाक्षिणि क्षणादविशत्प्राग्वाहिरीक्षितो मृषा ।

अपि चक्षुषि मुद्रणाजुषि प्रतिपन्नः कथमन्यथा स मे ॥ ३४० ॥

इदमक्षि दिदृक्षु घूर्णते न तु चक्षुःपथ एव लक्ष्यते ।

हृदि सोऽस्ति भुजस्तु बञ्चितो हरिनीतिर्वचसा न गोचराः ३४१

इह मोहिकमधिकमालपन्ती राधा सा च बाधाकुलाभीरकि
शोरीपरम्परा तदनुरागातिशयमनुवर्णन्यती तन्मयतामेव तत्क्ष
णाज्जेजे । विदधे च विविधविचेष्टामिष्टामेतस्य पुनराविद्यातनादि-
पनार्थमना एव । मुहुरपि मुखरीकृतमुरलीकनयातरली-
चकार वनगहनमपि, हरिरवधाय राधादिकगोपसुधाकरमुखी-
नामसाधारणप्रेमबाधां स्वयमपि प्रेमौषाधिकमाधिमुपलभमानो
वर्णयामास किमपि निगूढम् ।

व्याघूर्णयति समन्तात्पानयति महीतले विमोहयति ।

कारयति बहुविकारं जन्मस्थलमामवाद्गुरुमेव ॥ ३४२ ॥

चेतनां हरति पृच्छति बाधामन्तरिन्दुकिरणादपि दाहः ।

कण्ठकुण्ठगरलस्य पुरारेः प्रेम नाम विषमेतदसह्यम् ॥ ३४३ ॥

अथ कदापि राधात्मनि माधवाधियात्मानमव भूपयिष्यन्ती

केसरतरोः शाखामाकृष्य कुसुमपवचेतुमुपचक्रमे नाम ।

उद्बूकलमुदङ्घ्रिमूलमुदयद्वसोजमुर्वीतल-

व्यालम्बिपपदं नितम्बगारिमव्यानन्नगुल्फं मुहुः ।

कर्पन्त्याः कुसुमानि मुक्तकवारि स्विद्यन्मुखं प्रस्त्रल-

त्सौमान्तं श्लथबाहुवल्लरि मुहुर्दृष्ट्वा हरिस्ताम्पति ॥३४४॥

आकृष्यैककरेण केसरतरोः शाखाग्रमाचिन्वती

शिञ्जत्कङ्कणमन्यपाणिकमलेनोच्चैः प्रसूनं मुहुः ।

उद्भ्रान्तभ्रमरेष्वशोककुसुमभ्रान्त्या दशस्वहुलीः

सीत्कारं शतधापि हन्त विदधे राधा स बाधां दधे ॥३४५॥

कर्पन्त्याः कुसुमानि केसरतरोः शाखाममाकर्पणा-

त्साहाय्यस्य कृते सृतेक्षणपथे मुग्धास्मिनं माधवे ।

दिग्मन्तीमिव यान्तमन्तरुदयस्मभ्रान्ति सीमन्तिनी-

शश्वन्त्यस्यति मोघमङ्गुलिपुटं मुक्ताम्बरं मूर्धनि ॥ ३४६ ॥

राकाचन्द्रमसीव शीलितदृशि ग्रीष्मोग्रदावानल-

ज्वालाव्यग्रचकोरिका जम्बुचीवार्त्तास्तृपा चातकीः ।

स्मेराम्भोज इवोपवामिषधुपश्रेयो रयाच्छ्रीपते-

रङ्गे चेलुरटद्भुवी व्रजसुखी वामसुखां दृष्टयः ॥ ३४७ ॥

चारुचन्द्रमिव चन्द्रिका निशि प्राटपि प्रभुमयामिवापगाः ।

वारिवाहामिव चञ्चलाश्चलाः (१)मापिरे मियतमे व्रजमियाः ३४८

द्रष्टुमश्रुणि विरोधिनि कुषा विद्विषोश्च विनिमेषसंघयोः ।

(१) “आप्ल् लम्भने” इति चौरादिकाद्धातोः ‘स्वरितेदयानि-
त्येके’ इत्युक्तिबलादात्मनेपदम् ।

दृष्टिस्तृष्टिकरामिष्टमान्यतस्ता निनिन्दुरराविन्दसम्भवम् ॥ ३४९ ॥

विरहवहलमग्न्याच्छिन्नहृद्ग्रन्थयोऽपि

व्रजनगरकिशोर्यो नाभवन्वक्तुमीशाः ।

मधुमधनदृगन्ताश्रान्तमन्दस्मितश्री-

परिहृतहृदयत्वाज्जेजिरे चित्रभावम् ॥ ३५० ॥

दृग्वाणायसकोटयो व्रजकुलस्त्रीणां मनःकुञ्जरा-

लानानि क्रकचानि धैर्यधरणीजस्यापुरस्यान्तरम् ।

व्यापारानिलकालकालभुजगाः प्रेमाग्रदूत्योस्तनो-

स्तेजोऽग्नेः सृतयोऽतिसत्त्वरतया लक्ष्माः कटाक्षाः समम् ३५१

नानाकेलिकलाकलापमभिनो + + नुकूले तरोः

कूले नन्दसुतः कलिन्ददुदितुः कृत्वा स ताभिः समम् ।

तस्याः काञ्चनका॥न्तिगञ्जनरुचां श्रेणीभिरेणीदृशां

शम्पाभिः सह वारिधेरिव पयोवाहः पयोऽगादित ॥ ३५२ ॥

अमुना यमुनापयोऽन्तरे विहरन्त्यः सह गोपसुभ्रुवः ।

परितः परिरेभिरेऽन्तरा लहरीरेव हरिभ्रमान्मुहुः ॥ ३५३ ॥

जलगूढवपुर्विकासि वक्त्रं विहरन्तीषु मुकुन्दसुन्दरीषु ।

विरराज कलिन्दनन्दिनी सा विक्रयाम्भोजवनीव यामिनीषु ३५४

मुहुरम्बुजमाचुचुम्ब मुग्धः परिरेभे नलिनीमलीनुदस्य ।

अलयोऽपि मुखेषु गोपिकानां स्फुटपङ्केरुदशङ्कया निपेतुः ॥ ३५५ ॥

विचकर्ष करेण कोरकं कमलिन्याः पुलकालिसङ्कुलः ।

व्रजवामदृशः स्तनाशया जहसुस्ता निमृत्तं नतभ्रुवः ॥ ३५६ ॥

जलमञ्जलिनाञ्जनाभमास्येऽमितहास्ये सुदृशः स्वयं विकीर्य ।

उददीनयदेव चञ्चरीकभ्रमशाली करपल्लवेन भूयः ॥ ३५७ ॥

हरिरूपनिरूपणैकताना कलयन्ती जगदेकनीलिमेव ।

स्थलमप्यवगाहते स्म काचिज्जलमोहाकुलचेतसा कृशाङ्गी ॥ ३५८ ॥

हरिनिर्भरसङ्गसम्भ्रमोद्यत्पुलकग्रन्थिलकायकन्दलीका ।
 अवगाह्य पयो वयोऽभिरामा व्रजवामाशु जडोवभूव काऽपि ॥३५९॥
 हरिणा हरिणायतेक्षणभी रचितालङ्कृतिरर्कनन्दिनी सा ।
 परिभूय वभौ नभोऽपि राजत्तरतारावलि पूर्णिमाहिमांशु ॥३६०॥
 पशुपालविशाललोचनाभिः सरमाभिः पयसाभिऽपिच्यमानः ।
 अपि तेन स तास्तथाभिपिञ्चन्करिणीभिर्विरराज दिक्करीवा ॥३६१॥
 कलयौतलतानुकारिणीभिस्तनुभिर्गोपचमूरुलोचनानाम् ।
 अनुभावितवैद्युतप्रभाभिर्यमुनैवाम्बुमुचो रुचो वभार ॥ ३६२ ॥
 व्रजचारुचमूरुलोचनानां यमुनावारिणि मग्नविग्रहाणाम् ।
 स तु चुम्बितुमास्पचन्द्रविम्बं प्रतिविम्बं शतधा चुचुम्ब चेन्दोः ॥३६३॥
 अवशं वपुरप्युपेतवन्धा कवरी निर्गलितैव वेपरीतिः ।
 अपि चोलमपव्यवस्थमासां जलकेलीषु रतान्तकान्तिरासीत् ॥३६४॥
 युतिमिच्छति चक्रवाकचक्रे स्तनचक्रेषु चमूरुलोचनाभिः ।
 अभिजृम्भितसंभ्रमामिरामं शतधाऽपि प्रिय एव पथ्यरम्भा ॥३६५॥
 उदयद्वजगण्डमण्डलीव स्फुरदुर्वीधरशृङ्गधोरणीव ।
 कुचकोटभिरुच्चकाश बीची विदलत्कञ्चुलिकासु ताम्र कृष्णा ॥३६६॥
 विरहं हरिणा सहाशु कुर्वन्स निजान्तःशुचिमुज्जिहीर्षुरिन्दुः ।
 सुदृशां मुखचन्द्रचन्द्रिकाभिः परिभूतोऽमजदस्तभृधरान्तः ॥३६७॥
 अपहाय जलावगाहलीलां परिवायांशुकमङ्गना हरिश्च ।
 अवशा इव ते पुर समीयुः प्रतिभूकृत्य परस्परं मनांमि ॥३६८॥

इति रासोत्सवः ।

[इति श्रीमन्मित्रमिश्रकृतावानन्दकन्दचम्पूकाव्ये

पष्ठोऽयमुल्लासः ॥ ६ ॥]

अथ सप्तम उल्लासः

समान्तदक्षीणां विषयविमुखत्वात्परिजने
 गृहान्तर्विश्रान्ते शिरमि दिनकान्ते विरमति ।
 अशिञ्जन्मञ्जीरस्यगितमणिकाञ्चीकलकला,
 वनान्तः श्रीकान्तं न हि पशुपकान्ताप कतिधा ॥ १ ॥
 हंसानां कलहोऽङ्घ्रिहंसकरव काञ्चीकलापध्वनिं
 कुञ्जाटव्यभिर्षिषट्पदघटाशङ्कारकोलाहलः ।
 कुर्वाणे दिवसाभिसारमवलावृन्देऽरविन्दावली
 वातोद्धूतपरागरागलहरी गोपायते विग्रहम् ॥ २ ॥
 पानीयानयनञ्जल परिजने सन्नापि पुष्पाहूते
 नव्योद्यत्तरुवाटिकावकलनव्याज समातन्वती ।
 आसाद्य मियमिन्दुसुन्दरमुखी चिक्रीड गूढं वने
 रागश्चेतसि चेद्गुरुश्चतुरता सिद्धेरसाध्यं किमु ॥ ३ ॥
 सान्द्रीभूय विधुं विधूय मिहिरस्याञ्छाय विम्व हठा-
 द्दाराभिर्विदधदगभीरनिमिरक्रोडावगूढं जगत् ।
 गम्भीरध्वनिभिर्विधाय वधिरं धाराधरो देहिने
 व्यातेने रजनी दिनेषु सुदृशः स्पेच्छाभिसारोत्सवम् ॥ ४ ॥
 मञ्जीरं मणिमेखलामपि दिवानाशो न वासो जहौ
 विद्युन्मालिनि गर्जशालिनि पयोवाहे वियद्वाहिनी ।
 श्रीराधाभिससार माधवमथ क्रीडन्तेमेनं तथा
 पश्यन्तोऽपि जना घनाघनमहो विद्युद्दहं मेनिरे ॥ ५ ॥
 अथ ब्रजकुलकमलदलायताभिरामेक्षणाभिराभीरपुनन्दर

नन्दने सह विहरति विचरति च तारावलीभिरिव ताराधिनाय-
के दिवसकरदुहितुरनतिदूर एव कुवेरानुचरो हरिसहचारिणीः
सुधामदेव इव, धर्ममम्पदं कलिरिव समयमभीक्षमाणो जिहीर्षु-
रासीदसंख्यवनगृहः शंख(१)चूडश्चिरकालम् ।

कचिदपि समयेऽष्टवीपु बहुविटपिघटान्तरितस्फुटकुसुमपदुघ-
टितवनवाटिकासु नानाकुसुममभिचिन्वानाः प्राणाधिकतया इ-
रिगुणगणनैकतानाः काश्चन मधुमयन मुकुन्द माधव प्राणाधि-
नाथेति नादैरापूरयन्तीराशा दशापि कुसुमपरम्परा इवामोदैः
समीरोऽहरद् हरिीसितो दूरतया गुह्यकापसदो निगुह्यात्मानम् ।

आकार्ण्य ध्वनिमेणशावकदशामाशामु धावन्हरि-

द्वित्रैरेव पदैर्गजं हरिरिव द्रागेव जग्राह तम् ।

मूर्दानं चरणाभिघातविधिना द्वेषा विधायादद-

न्मुक्तावच्च शिरोमणिं पुनरगाचाभिः समं तद्रहः ॥ ६ ॥

अथ कतिपयदिवसेष्वतीतेष्वतिशयबलपुष्टभूयिष्ठमदगरिष्टो
जगतामनिष्टोऽरिष्टो(२) नाम दानवो दण्डधर इव चण्डतरख-
ण्डमूर्त्तिधरोऽखण्डसुरखण्डिताशेषमहीखण्डो मधुमयननिघनवि-
धानानुमंघानघनो धूनयन्निघनधरधोरणीं धराधरकुहरगरीयो-
द्योणदरीद्वारदुरीहमानज्ञज्ञायमानपरम्पराभिराविरभूदभृतपूर्वा-
नुभवप्रमादविभवः ।

उज्जग्राग्रद्रोमराजीव्रुटिततरुघटस्तुद्विशृङ्गाग्रघात-

(१) शङ्खचूडवधकथा मा० १० स्क० ३४ अध्याये ।

(२) मा० १० स्क० ३६ अध्याये कथा ।

व्यग्रोर्वाभृद्भिर्हवींषतिशिरसि समुद्धाव्य दर्वीकराणाम् ।

आसोद्धीनाभ्रमभ्रंकपककुदगराद्दुर्गमस्वर्गमार्गो

नर्दद्ग्रीर्वाणगर्वद्विषदुरुवपुराभोगभाग्दिग्विभागः ॥ ७ ॥

न्यञ्जद्भूभारभुग्नीभवदुरगधवोद्भूतदर्वीकरार्वा-

गर्वीति त्रस्यदुष्णद्युतितुरगगणोत्तानचञ्चद्विषाणः ।

रोदःसरोधिरौद्राकृतिरुदितककुब्जग्रगीर्वाणवर्गो

भूयिष्ठानिष्टनिष्टस्त्रिभुवनभयभूराविरामीदरिष्टः ॥ ८ ॥

सुराग्रेणोग्रेण क्षितिमभिखनन्तं खरवल-

द्विषाणाग्रव्यग्रोच्छलितगिरिमुदालधितलम् ।

तमुत्तुङ्गे शृङ्गे पशुपतिशुरङ्गेन कलयन्-

धुनानोऽतिध्वान मृगमिव मृगेन्द्रो हरिरहन् ॥ ९ ॥

अथायातः के(१)शी तुरगवरवेपी विरचयन्

सुरीखेलां वेलां भुवि चरणहेलार्त्तपवनः ।

श्रुती कृत्वोत्ताने नभासि विधुनाने हरिद्विषा-

नभःकुर्वन्नुच्चैःश्रवसमलमुच्चैस्तरतया ॥ १० ॥

पुरः पश्चात् श्यावो(२) दृढनिविडमध्योढलघिमा

महोत्तुङ्गः पृष्ठे शिरसि च गरिष्ठेऽसितहाचिः ।

गुरुदग्रग्रीवश्चरणवलयाव द्विनयनो

हयः केशी चित्रादपि जगति चित्राकृतिरभूत् ॥ ११ ॥

पुरस्ताद्विस्तारैः स्तन इव परस्तादपि पृथुः

(१) भा० १० स्क० ३७ अध्याये कथा ।

(२) श्याव. कृष्णपीतः ।

सुपीनश्रोणीव प्रणय इव तुङ्गो मृगदृशः ।

तनीयोमध्यश्रीस्तनुरिव तरस्वी मन इवा-

निवारश्चेतोभूरिव दनुजबाहः समजनि ॥ १२ ॥

यदि चलति कदापि द्विपादिव, तदा पदा विलङ्घ्य रंहसा
गिरिसंघमागरानपि सप्तपदीमिव सप्तद्वीपान्तरमपि तदिदमन-
न्ततलमपि निखिलमाशावल्यमपि न गतिषु पारितोषमेत्य रो-
पवलित इव गन्तव्यस्थलविरहमनुभूय दूयमानमानसो भूषो
भूयोऽपि तव धिगनन्ताभिधानमित्यनन्तामाधिसिपन्निव त्रिभुवन-
तन्निमविधानप्रधुरीणां धारणारणस्कन्दन्निव छिन्नति स्वरसुरा-
ग्रैरव्यग्रमुर्वीतलमेव बहुवेलम् ।

क्षणं खुरखरीखरः क्षणमनन्तवाहान्तर-

प्रपातहठलम्पटः क्षणमदभ्रसम्पौःकटः ।

हयः क्षणमसौ हरिच्चरितचन्द्रचक्रभ्रमि

द्विपादिव महीतले क्षणमभूत्कृतावस्थितिः ॥ १३ ॥

सायमुपनगरीषु गतिचातुरिभिरभिभूय व्रजभूमिचारिणां
मनो नयनानि वन्दीकृत्येव विहरन् , मधुरिपुष्टपलभ्यारभ्याति-
हेपारवमेषां वधिरतामुद्गावयन्नाशातलमाकाशवल्यमापूरयन्नपि
कृशयन्नपि जलधरजलधिगभीरयोपान् , रोपाकुलो निःशेषव्या-
त्तवदनतया भयानकः प्रकटितविटपकटुकठोरदंष्ट्राकुठारनिष्ठुरं
द्रष्टुमना दुष्टदनुजद्वयपतिरुदधाव भूषिष्ठम् ।

हयास्ये हास्येन स्फुरति मधुरास्यो मधुरिपु-

र्मुजादण्डं दूराद्यतरदवलम्बं दददिव ।

द्विजैर्द्रागुद्दीनं चलितमचिराद् गोधिरभितः

स लेभे धामोच्चैः प्रभुरकृपया किं न कुरुते ॥ १४ ॥

अथ निपतति विगतासुतया हयवेषिणि कोशिनि दनुज-
पतावचिरोपस्थितविध्वंसकंमलक्ष्मीरिव सपदि चक्रम्पे शम्पेव
वसुधेयम् ।

यदवधि वसुधा दधार कम्पं तदवधिकं सतनुस्तनूद्वयर्मा ।

किमजनि कमलैव भोजभर्तुर्मधुरिषुमङ्गमाङ्गसाचिकथीः १५

अथ सपदि स विचार्य भूर्धर्ममात्यवर्षैः सह निजकार्यमि-
क्ष्ये स नन्दनन्दननन्दानयनमाचार्य द्विदकुलापीडकुवलयापी-
डचाणूरमुष्टिकप्रभृतिमहामल्लमोत्थापनमेव जीर्णाय समाहूयाक्रू (१)

रमादिदेश किमपि निगूढमहाक्रूरः ।

नाशं वकीषकमुखेषु गतेषु तेषु

चाणूरमुष्टिकवलं स जयायमेने ।

इन्दौ गतेऽस्तमवलेपि सरोजवन्धौ

खद्योतरोचिरिव घोरतमोजिगीणुः ॥ १६ ॥

अक्रूर व्रजनगरं व्रजा व्रजन्तु द्राक्पर्याकलितकरा व्रजव्रजास्ते ।

नन्दायाः सहकृतनन्दना परश्वः संभावी यदिह घनुर्महामहो नः १७

भोजभूपतिगिरं तु गान्दिनीनन्दनो द्रुतमवत्त मूर्धनि ।

प्रातरध्वनि चकारं चक्रपं संक्रमं राविरिवाघनिष्क्रमम् ॥ १८ ॥

दक्षिणं प्रचलदक्षि गान्दिनीनन्दनेक्षणमवत्त तत्क्षणे ।

प्रैरवच्चरणमुग्रतो यदा तोयदाभपुरुषं स भावयन् ॥ १९ ॥

आचुम्ब्य चक्षुरथ दिक्षुरसौ निधाय
 सम्यग्विधाय शुभसूचकदर्शनानि ।
 ध्यात्वा किमप्यभिदधत्पुलकप्रपञ्ची
 संचीयते स्म स चिराय मुदां चयेन ॥ २० ॥
 निर्भिन्नाञ्जनपुञ्जगजनरुचिर्भूभङ्गदृग्भङ्गयो-
 राचार्यः कलितात्रिभङ्गकलितो गोधूलिभिर्धूसरः ।
 प्रस्थानक्षण एव दक्षिणमुहुर्यच्चक्षुरालम्बसे
 लास्यारम्भणामित्यमेव स पुरोभावीति संभाव्यते ॥ २१ ॥
 अञ्जनं विरचितानुरञ्जनं प्राप्स्यसि प्रथितस्वेदमञ्जनम् ।
 अप्यताण्डवमितीव मन्महे मन्महे न तव हे विलोचनम् ॥ २२ ॥
 रङ्गा रचिततरङ्गाः सपदि कुरङ्गा वदन्ति हरिसङ्गान् ।
 मयि राज्ञामियमाज्ञा कीदृशभाग्यादभून्न विज्ञातम् ॥ २३ ॥
 बलपुलकवरैव मे जडिम्ना नयनपयोवहवेषयो प्रसीद ।
 नयनपथगते ब्रजाधिनाथे न तु भजतानुभवे विरोधिभावम् ॥ २४ ॥
 क्वाहं मोहमयः क्व बोधिनिचयध्वेयः स्वयं माधवो
 भूयाल्लोचनगोचरोऽयमिति मे का नाम संभावना ।
 कः प्रत्येतु विलोकिते कमलिनीबन्धुं तमन्धं तमो
 नहन्धः प्रभुरीक्षितुं कचिदभूद्रत्नं पुरोवर्त्यपि ॥ २५ ॥
 द्रक्ष्यामि क्षितिषु क्षणं चरणयोर्लक्ष्माय लक्ष्मीपते-
 र्दम्भोलिध्वजपङ्कजाङ्कुशपदाभिरुपापरिरुपापितम् ।
 स्पृश्यामि प्रपतन्नुपेतपुलको वक्ष्यामि मूर्ध्ना रजः
 स्तक्ष्यामि प्रपदं च द्रक्ष्यति यमी यं नो जनुःकोटिभिः ॥ २६ ॥

विश्राम्यद्वातिमुद्रितस्मृतिसमुत्तानश्रुतिमस्फुर-

ल्लोमाञ्चाकृतिसाश्रुसन्ततिगवां धाराभिराराध्यते ।

सा वंशीकलमाधुरी मधुरिपोः स्यान्मे सुधाजित्वरी
कर्णद्वारचरी सुरासुरपनेराज्ञातिभाग्यादभूत् ॥ २७ ॥

उद्यद्दर्पघनाणुधोरणिदधद्धेनोश्च रेणोः कणा-
न्व्यालोलालकसंकुलालिकतयोन्मृष्टार्द्धगोरोचनम् ।

स्मेरापाङ्गवलत्तरङ्गनयन यश्रेक्षणं प्रेक्ष्यते
वाप्यग्रन्थितपक्ष्म तन्मुखमहो स्यान्मे स कीदृक् क्षणः ॥ २८ ॥

संसाराद्धिरासते विदधते ध्यानैकतानं मनो
योगीन्द्राश्चरणं च गोचरायितुं नैव क्षमन्ते क्षणम् ।

रेदुः साहसमूढमानसपरीरम्भाऽपि सम्भाव्यते
किं ब्रूमो बत पङ्कुरिच्छति गिरीनुल्लाङ्घितुं रंहसा ॥ २९ ॥

इदमादिकमाधिकमनुध्यायं ध्यायमनवहितमाण्डमध्यान्धप-
राण्डसमयान्दिकमविदितक्षुधावाधादिकमम्भोजिनीकुलवान्धवे
चरणगिरिचूडाचक्ररत्नायमाने महायानेन यमुनातटानिकट एव
वृन्दावनोपकण्ठमुपलभे गान्दिनीनन्दनो नाप ।

ददृशेऽथ दृशेद् मानया पदलक्ष्मैव विलक्षणं हरेः ।

अवतीर्य रथाद्वितीर्य दृग्जलपुष्पं समपूजि तेन तत् ॥ ३० ॥

उरसा शिरसा च गान्दिनीतनयोऽवन्दत चेतसा दृशा ।

अवशो निपतन्नशोभतोत्पुलकौघैस्तत्तुरङ्कुरैरिव ॥ ३१ ॥

तदुदीक्षितुमाक्षि लोलुपं तदुपासङ्गकृतेऽङ्गमुत्सुकम् ।

उभयत्र सतास चेतसा प्रतिनद्योरिव मध्यगो द्रुमः ॥ ३२ ॥

हासि वक्षसि मूर्ध्नि तत्पदान्तिकधूळीमयमाददे मुदा ।

न तदङ्गमशङ्कमानसोऽजनि संस्पृष्टुमपि प्रभाववित् ॥३३॥

न विवेद निचोळमव्यवस्थं च्युतवन्ध्रं चिकुरं च मुग्धचेताः ।

हरिमीक्षितुमुद्धतामिलापः सहसोन्मत्तवदाप नन्दवासम् ॥३४॥

कचन मदकलाच्छवत्समण्डलैरुत्पुच्छमुच्छलद्भिरुपचितप-
रमोत्साहपरिणाहम्, कचिदूषोभरमन्दसंचारुचटुलतरधेनुधोरणी-
कम्, कचिदविरलमदमत्तान्योन्यसमरापन्नातिचण्डवण्ड(१)मण्ड-
लीकम्, कचिदुपचितपवमानदोषूयमानकरीषधूमसन्तानश्याम-
लिमसमाहृतवर्हिषुथम्, कचन च तरुणाभीरवीरदुह्यमानसुधा-
समानापरिमाणदुग्धमुग्धध्वनिसंदिह्यमानहिमागिरितटवहमानगङ्गा-
प्रवाहम्, कचन च रचितातिचण्डचक्रमणचमत्कारधेनुधारानु-
धावद्भीरेतरधूतकलधौतलगुडकराभीराकिशोरपरम्परम्, कचन
कुचकलशविरोचमानव्रजवामलोचनाचारितचतुराननाद्यविदित-
चक्रपाणिचरणगुणानुवादसादरारम्भम्, कचन सुरकेसरिकैशो-
रावधिकर्मकौशलमकौशलापसारणमनुगीय क्रोडाधिरूढामौढ-
किशोरान्निद्राविद्रावितद्रवणापासानकुर्वतीभिरशोभितमपि नी-
रन्ध्रपशुपकुलपुन्र्नीभिः, कचन पुरपयोधिनन्दिनीसीमन्तसीमशी-
लितामन्दसिन्दूरविन्दुसन्दोहसन्देहघटनपटीयोदीपपटलीदीपनव्य-
ग्रपाणिकमलभृपिष्ठसुचरित्रगोष्ठीकमनुवभूव गान्दिनीनन्दनो
गोष्ठम् ।

व्रजाधिनाथमन्दिरे व्रजन्त्रजेन्द्रनन्दनं

व्रजेन्द्रियाभिनन्दनव्रजानुकूलचन्दनम् ।
 कटीतटीनटीभवद्धटीपटीतडिद्धनं
 वपुर्विभाति भूतभाषणी भवद्धनाघनम् ॥ ३५ ॥
 झणझणद्ध्वनन्मणीमनोज्ञकिङ्किणीधरं
 कलत्कणत्क्रमोल्लसत्पदानुरूपनूपुरम् ।
 विलोलकुण्डलप्रभाप्रभातगोपगोपुरं
 गजेन्द्रमन्दगामिनं महेन्द्रदर्पदामिनम् ॥ ३६ ॥
 ललाटपट्टरोचमानपाटलाभरोचनं
 दयावलोकलोपिताखिलो + दानशोचनम् ।
 हिरण्यहारहारिभाविभासमानवक्षसं
 भुजाग्रलग्नकङ्कणच्छटोद्भटोद्यदद्भुतम् ॥ ३७ ॥
 स्फुरारविन्दगञ्जिना स्मितच्छटातिमञ्जुना
 जगन्मनोनुराञ्जिना महातपोभिभञ्जिना
 शुभंघुनाभिरोचमानमाननेन चक्षुषा ।
 अधीरघेनुरेणुभिर्विधूसरीकृतालकं
 समस्तलोकपालकं वयस्यगोपबालकम् ॥ ३८ ॥
 सुपुष्पदामगुञ्जया विघुर्णिनालिपुञ्जया
 निगूढयापि चूडया विगाढमूढसौभगम् ।
 ददर्श दर्शितामसीतमःसमूहमूढयन्
 महो वहन्तमान्तिके सहैव गान्दिनीसुतः ॥ ३९ ॥
 दधानमभ्रेमेचकं शितिप्रभाभिपेचकं
 पटी कटौ सुखेलकं कृतानुजानुमेलकम् ।

अयोमयोरुशंसलामिवातिष्ठभ्रकुञ्जरं
 मनोनिरोधपञ्जरं बलं च चन्द्रपाण्डरम् ॥ ४० ॥
 प्रागाकर्णितविश्ववर्णितचनश्यामाभिरामे मनो
 दृष्ट्वान्तं परिचीय जातजडिमा भृमावसौ निष्पतन् ।
 बाहुभ्यां एरिग्भ्य निर्भरसुरीभागे समुत्थापितो
 द्रागेव स्मितमञ्जकज्जुनयनेनाहो तपःकौशलम् ॥ ४१ ॥
 प्रौढमेममामृढजडिमा गान्दिनीसुतः ।

प्रथभूव तनौ नैव भूयः किमभिधास्यति ॥ ४२ ॥
 तालाङ्कोऽपि दधावङ्के मीलत्पङ्केरुद्देशणम् ।
 आलिलिङ्ग कृतानन्दः श्रीनन्दो गान्दिनीसुतम् ॥ ४३ ॥
 कृतोपवेशस्य सुवेशमत्या पत्या समं दत्तवरासनेषु ।

पानीयमानीय पदे सुधौते यशोदया दीप्तपशोदयापि ॥ ४४ ॥

सुधामुचोवाच स चारु वाचा रुचा सदाचारपरः स्फुरन्तम् ।
 दिष्ट्यासि दृष्टा महतोनुभूतिर्भवेद्दिना नैव तपोविभूतिम् ॥ ४५ ॥
 विधाय सम्यग्व्यवसायमेनं स भोजयामास यथेष्टमिष्टम् ।
 पप्रच्छ सोऽस्तादमभीप्सितानि हितानि तस्यागमकारणं च ॥ ४६ ॥
 स गान्दिनीसुतुरनूनशीलो नन्दं वभापे ज्वलिताधिकीलः ।
 आशीविषेणैव सदाधिवासी जनो न कः सीदति भोजमत्र ॥ ४७ ॥
 धनुर्महो मे भविता परश्वो युक्तं करैः श्वो ब्रजयानयस्व ।
 सगौरसं नन्दसरामकृष्णमाक्षापयामास स मां प्रतीति ॥ ४८ ॥

आज्ञातं प्रयितधनुर्महेन राज्ञा

विज्ञातं भवतु भवान्निरित्यभिज्ञाः ।

गन्तव्योपसि मथुरा! करान्गृहीत्वा

घोषेऽस्मिन्द्रुतमिति घोषयन्तु घोषान् ॥ ४९ ॥

वलेन प्रत्यूषे सह मधुपुरीं यास्यति हरि-

र्मनागित्याघोषे श्रुतिकुहरकोशे गतवनि ।

बलायुःश्रीमोषा विहितमतिशोषा द्रुतमहो

न घोषे योषाणामहह कति दोषाः समभवन् ॥ ५० ॥

अथ कापि कला कलापिनी द्रागधृतिद्रावितचेतनासमुद्रा ।

निहिते स्वयमप्युरोजभारे मणिहारे फणिमभ्रमी बभूव॥५१॥

अपराधिविधूयमानधैर्या जलबुद्ध्याथ हुताशमाददे ।

परिवेषयितुं गुरोर(१) मग्ने न परा वेद कराच्छ्रुत च पात्रम्॥५२॥

पशुपालविशालपङ्कजाक्षी सपदि क्षीणकलेवरा परामीत ।

न्यपतन्नाचिरान्कराद्धराया मणिमुद्राद्गदकङ्कणादयोऽपि॥५३॥

विषमेणविशेषनाभिपङ्क व्रजपङ्केरुहलोचना शशङ्के ।

अपराऽपि हिमांशुमश्रुमन्त पवन प्राणवनीहुताशहेतिम्॥५४॥

भवन च वनं च भिन्नमन्या न हि मेने मनसैणशावनेत्रा ।

विगतेहतपापरापवित्रीकृतगात्रीव नितान्तचिन्तयासीत् ५५

अपरा कृतरन्धनानुबन्धा स्वयमन्धाधवदिन्धनं तदार्द्रम् ।

अकरोदति रोदनाम्बुपूरैरपि निर्वाणमदभ्रगीतिहोत्रम् ॥५६॥

अपरापि गुरोः पुरो ददानेन्धनमार्द्रं दहनेषु रन्धनेषु ।

अचिरेण मुमोच लोचनाम्भोलहरिं मेमन किं चरी करोति॥५७॥

दिनमुखमनुभूय गान्दिनीभूरथ व्यरचयटान्दिकमाशु पूर्वमङ्गः ॥

अनुसरदुपनन्दनन्दमुख्यव्रजमचरत्सह नन्दनन्दनेन ॥ ५८ ॥

रथवरमधिरुह्य रेजतुस्तावसितसितौ वसुदेवपुण्यकेतु ।

मुरहरद्वलिनौ सहाधिरुढाबुदयगिरीन्द्रमिवाभ्रश्रुभ्रभानू ॥ ५९ ॥

अनुचलदनुकूलगोपगोष्ठीचरणसमुद्धतधूलिघोरणीभिः ।

सपदि परिवृतो रथो मुरारेरद्वह मनोभिरिवैणलोचनानाम् ॥ ६० ॥

यदि सह युवतीजनैर्षशोदा द्रुतमभविष्यदचेतना न मोहैः ।

कथमपि किमसौ तदा कदापि क्षणमपि शक्यति केशवः प्रयातुम् ॥

अधिरुह्य सुतुङ्गसौधशृङ्गं दयितस्यन्दनसन्निविष्टदृष्टिः ।

हरिणायतलोचनासमूहो विदधे व्योमतरङ्गिणीसहस्रम् ॥ ६२ ॥

आवासाद्गहिरेत्य सत्त्वरमपत्रीढं दुकूलाञ्चल-

व्यालीढक्षितिमुक्तकुन्तलभरं पादाग्रबद्धस्थिति ।

प्राचीनाहितदेहवल्लि मुहुरुद्रीवं यदेणीक्षणा-

पश्यत्तद्वुबुधे दुरुद्धरतया शल्पाद्वरीयो हरिः ॥ ६३ ॥

हरिणापि निरैक्षि हारिणाक्षी हरिणाक्ष्यापि हरिः समं समैक्षि ।

उभयोरपि तत्तु मर्मभूमीरुहमूल्योत्खनेन खनित्रमासीत् ॥ ६४ ॥

हरिवीक्षणलोभनिष्क्रियाक्षी द्रुतसंचारमिषा रथस्य बाला ।

श्वमितं प्रतिरुध्य योगभाजामुपलेभे परितोऽचिरादवस्थाम् ॥ ६५ ॥

विगताशनमालुटत्कलापं रथधूलीः किमिदं त्रिवितीक्षमाणाः ।

व्रजवामदशामदृष्टचेष्टाः समदुःखा इव बहिर्णो वभूवुः ॥ ६६ ॥

श्वसितानिलसानुकूलताभिर्मथुरामाप्स्यत माधवः क्षणेन ।

यदि न क्षितिरक्षुभिः सपङ्का प्रतिरोधानकरिष्यदाश्वमृषाम् ॥ ६७ ॥

अनुदीक्ष्य रथं रथाङ्गपाणेर्निपपान क्षितिषु क्षतामुकल्पः ।

दुतमेणकिशोरदृक्कलापो विललाप प्रललाप इन्त भूयः ॥६८॥

पस्पन्देऽपि दशोरसूयत मनोऽयं द्रष्टुमिष्टं मुहु-

र्यस्यालिङ्गनमङ्गलाघवमधुश्वासेऽपि चासिद्ध्यथा ।

अङ्गस्य व्यवधाविधायकतया यस्याङ्गरागेऽप्यभू-

द्वेपः सोऽयमुपैति इन्त मथुरा त्व जीव धिग्जीवसि ॥ ६९ ॥

सूते स्पन्दनचण्डचक्रमणतो दृष्टा मुधा दृष्टयो

दीयन्ते तमनुप्रयान्ति यदमी निःश्वासझञ्झानिलाः ।

प्राणानामधुना प्रयाणमुचितं तेनैव सार्द्धं बहि-

र्निर्वाहत्वमिदं तु इन्त पुनरप्यायान्ति यत्तं विना ॥ ७० ॥

द्रष्टुमिष्टतमदेशमग्रतो झम्पतः पतति केशवे क्षणम् ।

गाहते तमभिलङ्घ्य रंहसा तत्पुरैव परमास्पदं रथः ॥ ७१ ॥

अथ तपति ललाटपट्टमानपैर्भगवति मरीचिमालिनि काल-
नीतिविज्ञो विज्ञापयामास प्रज्ञावनामग्रणीः सूतः । भगवन्नयम्भो
जिनीकुलवल्लभो नभोमध्यमध्यास्य विषद्वाहिर्नपिपस्यास्या-
दिपञ्चालनेनाश्वाताश्वास्य विश्रामपनुभवति माध्याह्निकाह्नि-
कायैव । तदिह भवानपि समुचितमाह्निकमहाप निर्वाहपितु-
मर्हतीति । हरिरवधाय निधाय दिक्षु चक्षुरम्भोजमाहेन्द्रमहो
सत्यं सत्यम् ।

छायायेक्यधुरध्वनीननिवहायासच्छिदा ये द्रुमा

मृलस्यापि निजस्य ते पुनरमी रसासु दक्षा न हि ॥

विद्वोत्तापहृदम्बुंसमृतमभूत्सन्तापभारैरहो

कालः कोऽयमितीव निष्क्रियवपुर्मूर्को वको ध्यायति ॥७२॥

पातालान्तः समान्ताज्जिगमिषव इवारब्धकुल्यावगाहाः

सान्तर्दाहावहारा दलपुटपुटिताः पत्रिणो मुष्टचेष्टाः ।

मार्गन्तो मार्ग एव प्रतिविटपितलं रंहसा मार्गसंधा-

इच्छायामायासभाजो ययुरहह मुहुः फेनिलान्याननानि ॥७३॥

अथ गान्दिनीनन्दनः कालिन्दीपयसि निमज्ज्य, निखिलप-

रमान्दमन्दोद्भूकन्दं तस्मिन् गोविन्दं समाकलय्य किमिदमिति

निमज्ज्य पर्याकुलयतेनमेव देवाधिदेवम् । अय मनसि विचार्य

कार्यं पुनरेतदेतस्यैवेति द्रुतपुपचितसंभ्रमचकितमनास्तमेव सना-

तनं प्रतितुष्टाव भूमभुयिष्ठम् ।

हे विश्वरूप सुरभूपनुताड्यप्रियञ्च पद्मापते पतितपावन दानवारे ।

हे कैटभद्विपदिभोद्धरणानिवारसंसारभारमपसारय ते नमोऽस्तु ७४

हे पृतनादमन दारुणचक्रवातसम्पातनप्रथितशाकटभद्गरंहः ।

विद्विष्टदुष्टयकसेवकतुष्टरूपं कस्नावकं जगति वेद नमो नमस्ते ७५

हे दण्डिताय दलिताय पदावलम्ब-

घातपलम्ब हतमत्सरवत्स वीर ।

हे चण्डकुण्डलिविखण्डन पुण्डरीक-

दीर्घेक्षण क्षयितदाव नमो नमस्ते ॥ ७६ ॥

दुर्दान्तिधेनुकविधूनन शुद्धबोध

गोवर्द्धनोद्धरण संस्ततशंखचूड ।

मूढीकृताम्बुरुहसंभव देवचक्र-

चूडामणे निगमगूढ नमो नमस्ते ॥ ७७ ॥

हे केशिनाशन विनष्टगरिष्टदुष्टारिष्ट महष्टनरकिन्नरदेवसृष्टे ।

पाङ्कतल्पपारिकल्पितसन्निवेश हे केशव भ्रमितविश्व नमो नमस्ते ७८

हे केलिकल्पितनिरलिप्तमीनरूप

संसारकूपगतमुद्धर मामरूप ? ।

सुग्धो विधिस्त्वयि भवस्तव वेद नान्तं

भ्रान्तं मनो मम तु वेत्तु कथं नमस्ते ॥ ७९ ॥

मामच्छकच्छपकलेवर पाहि कच्छे

सौकार्यमस्तु भवने तव शूकराङ्ग ? ।

अंहो नृसिंह हर वामन वा मनो मे

वामं विधेहि विबुधेश नमो नमस्ते ॥ ८० ॥

श्रीराम राम बलराम गुणाभिराम

त्वन्नाम संस्फुरतु चेतसि मे निकामम् ॥

बुद्धो मया भवतु बुद्ध मया न कल्कं

कलिकन्मनो भवति मेऽस्तु नमो नमस्ते ॥ ८१ ॥

इति स्तुत्वाकूरो जलनयनपूरोपलिपितः

मतस्थे प्रेमाद्रिः सहरिवलभद्रो मधुपुरीम् ।

अनुस्मारं स्मारं चरितमनिवारं यदुपते-

र्न पन्थानं वेद स्खलदखिलवेदव्यतिकरः ॥ ८२ ॥

मथुरामनुभूय माधवोऽवददकूरमिदं पुरो व्रज ।

सबलेन मयागमिष्यते सपमाभीरगणेन सन्निधौ ॥ ८३ ॥

मधुमूदनमृक्तिपाददे स तु गङ्गामिष मूर्ध्नि शङ्करः ।

पुरमाविशदाशु घोषयन् हरिरामागनं पदे पदे ॥ ८४ ॥

अथ तावतिकुञ्जराविव गत्याखिलचित्तहारिणौ ।

मुखरीकृतमञ्जुपुरौ सुरराजौ पुरराजभीयतुः ॥ ८५ ॥

मथुरापुरि राजको रिपू रजको राजत एव नापरः ।

अत एव तमग्रतो गतं नपटादानहठादपातयत् ॥ ८६ ॥

सुमनोभिरुपेत्य तुष्टिमासीत्स तु मालाकृति दत्तसाधुदृष्टिः ।

अपि वैरिणमेव सेवमाने सुमनःशालिनि नाञ्जुकम्पते कः ॥ ८७ ॥

अध्वमध्यमितयोः पुरी तयोरीक्षणक्षणाविधाविना नृणाम् ।

देहयष्टिनिदिता मुखाम्बुजैस्तोरणं स्रजमित्रास्रजद्विधा ॥ ८८ ॥

एतयोर्नगरमध्यमेतयोर्वर्धमानयनतामसीमितयोः ।

पौरमोदतटिनीतटद्वीपाविरास जनधोरणी द्विधा ॥ ८९ ॥

तिरोभूतव्रीडा हतनिखिलपीडा विघटित-

प्रियारब्धक्रीडा गुरुजघनरीढोदयकरी ।

जयन्ती मान्थर्य्य युवतिषु हरन्ती तदपरा

चिकीर्षामीर्ष्याभिर्मधुगिपुदिदृक्षैव वष्टुषे ॥ ९० ॥

युवानं व्यातेने स्थविरमपि पङ्क्तु च विदधे

स रंहोज्ज्वलं पटुनयनमप्यन्धमकरोत् ।

विद्रादाकृष्टीरकृतकुलपङ्केरुदृशा

लघूचक्रे धैर्य्य मधुमयनसन्दर्शनरसः ॥ ९१ ॥

मुरारिरेतीति यदास वाणी सा राजधानी प्रमदा तदानीम् ।

दिदृक्षुरस्त्रीणि मुखं मुरारेर्गवाक्षलक्षस्य मिषाव्रतानीत् ॥ ९२ ॥

मञ्जोरिध्वनिमैखलाकलकलव्याचन वामभ्रुवा

यान्तीना निरवयवाद्यमुदभूत्साक्षाद्विदृक्षावशात् ।

प्रस्वेदप्रकरप्रपातकपटाद्विदृष्टिश्च पौष्पीह वा-

मेतस्मै कुलशीलकौशलमसीमानन्दवृन्दावने ।
 आस्मिन्नलोचनगोचरे त्रिजगतीमौन्दर्यशोभाकरे
 कुर्वीत नमदा वदानुशरणं का धैर्यमयादियोः ॥ १०० ॥

अथ गण्डमण्डलचिलोलकुण्डलं
 कृतसिंहखेलगतिरिद्रतः पथि ।
 क्षितिपस्य वेश्मगमनानुपञ्जया
 सह कुञ्जयाजनि हरेः समीक्षणम् ॥ १०१ ॥

हरिराह चन्द्रमुखि देहि चन्दनं
 सह मालयैव हृदयाभिनन्दनम् ।
 कुसुमानि भामिनि समानि तारया
 वद कस्य वेश्मनि विशेषमेष्णसि ॥ १०२ ॥

सोवाच स्मितमुधयाभिपिरूप वाचं
 काचं मे निधिरमिलद्गवेषपन्त्याः ।
 यस्येदं मम हि करोतु किं स कंसः ।
 सर्वं ते नयतु भवान्भवावतंसः ॥ १०३ ॥

आसज्यत्तनुमतनोरिवोग्रमांर्वा
 ग्रीवायामुदाभिस्तुतोपलालिताङ्ग्रेः ।

सा नाम द्रुतमनुरागवद्धरामा
 श्यामाङ्गे व्यतनुत कुङ्कुमानुरागम् ॥ १०४ ॥

पदाग्रं कुञ्जायाः स मृदुचरणाब्जाभिमृदितं
 प्रकुर्वाणो गुल्फास्तदनु समुदस्यापि चिबुकम् ॥
 ऋजूचक्रे चक्री वपुरधिकव्रक्रीकृतमपि

त्रिलोकीसौन्दर्यालयपदचिरादेव तदभूत् ॥ १०५ ॥

निशाविलासाय विलासनेत्रया निमन्त्रितः स्मेरदृग्ध्वलेन सः ।

चचाल भूपालधनुर्दिदृक्षया विपक्षपक्षक्षयमुख्यदीक्षया ॥१०६॥

विवेश कोदण्डगृहं प्रचण्डवेतण्डशुण्डायितबाहुदण्डः ।

समुल्लसत्कुण्डलमण्डिगण्डो बभौ स द्वेलोद्धतचापदण्डः ॥१०७॥

स चारुचामीकरपीतवासा रराज चक्री कृतचित्रतापः ।

सौदामनीदाम दधदधानः सुत्रामकोदण्डमिधाम्बुवाहः ॥१०८॥

हठाद्धठारब्धगभीरहुङ्कृतिः कठोरदृक्कारविमृढदिकूपतिः ।

धनुर्द्विखण्डीकृतधान्स लीलया मृदुं मृणालीमिव मत्तद्विगजः १०९

कूर्मो निर्धूतमर्मा मुकुलितनयनः कुण्डयायास कण्ठं

प्रोन्मीलद्धृक्सदृशद्वयसुरगपतिः सावधानीवभूव ।

दम्भोलिर्जम्भभेत्तुर्द्वुतमपतदधः पाणितः शम्भुरासी-

द्रौर्या गाढावगूढो विदलयति हरौ चण्डकोदण्डदण्डौ ॥११०॥

दृक्कोणो नैव शोणः समजनि न मनाम्भूपटे कोपि भङ्गो

नैवास्यं वीतहास्यं क्षणमलिकतटे भ्रूकुटेर्न प्रसङ्गः ।

टाङ्कारो जाग्रदुग्रप्रभृतिदिगधिपारब्धकिंकिनिनादं

विश्राम्यत्कंसवादं धनुरसुरगिपुर्द्रागखण्डीचकार ॥१११॥

आस्यं पश्यति दर्पणे विरचयत्याकल्पमल्पेतरं

तल्पं कल्पयति प्रसूनसुभगं निर्माति नम्रस्रजः ।

धूपैर्धूपयति प्रदीपयति सा रत्नप्रदीपैर्गृहं

वारम्बारमुपैति मन्दिरबहिः पन्थानमुद्रीक्षते ॥ ११२ ॥

द्विखण्डीकृत्य कोदण्डं पुण्डरीकनिभेक्षणः ।

निशायां मण्डयापास कुब्जायाः केलिमण्डपम् ॥११३॥

अथ सुखसमतीतयामवतीको जगतीभारमपानिनीपुरीश्वरो
द्वारि द्विरदवरवारितायां भोजभुपतेरवततार सह सौरिणा मुर-
वैरी । अपश्यदपि दुष्टाम्बुष्टाधिष्ठितनिष्ठुराचारनिष्ठितधराणिधर-
गस्तिष्ठमतिभूषिष्ठमददृष्टिपङ्किलीभूतभूष्टृष्टमाग्राय दिग्गजगणगन्ध-
मन्धीभूय समुद्रीधीभवन्तमिव, प्रथयन्तमिव पूर्वपरकायत्वमुत्तमा-
धमाङ्गत्वम्, क्रमसमुन्नतननमुवृत्तपूर्वापरभागपरिणामं प्रकटित-
जयसिन्धुनन्दिनीश्यामलरोमराजिस्फुरदुरोजशान्तकुम्भकुम्भद्व-
यमिव, समुदितनीलीनीलिमशालिशुण्डादण्डमण्डितमपि विजृ-
म्भमाणसिन्दूरपूरपूरशोणिमपरिपुष्टकुम्भकूटं कूटमिव मूर्चिमन्त-
मिव गम्भीरमम्भोधरधरमिव विविधविचेष्टारम्भं कुम्भीन्द्रं नाम
कुव(१)लयापीडम् ।

-यः खलूदण्डशुण्डादण्डतयोद्यदण्डदण्डधर इव चण्डि-
मानमावहति बहुवेलम् ।

यमतिपरिलम्बमानगुरुपरिमाणलाङ्गूललाङ्गूलतया जग-
त्पाणपानप्रवर्तमानकुम्भीनसारम्भसम्भारभीमभूषिधरमिवानुभ-
वति त्रिभुवनमेव ।

येन च कचकाचमेचकाकारतया त्रिभुवनमयभवनचतुःस्तम्भाय-
मानचतुरचरणतया चतुष्पादं धर्ममभिभूय स्वयमेव चतुष्पादी-
भवताऽधर्मेणेवाभिभूयते भूरभितः ।

यस्मै च परमदुर्जेयतया दूरादेव देवा अपि, समरधुरन्धरा

(१) कुवलयापीडवचक्रया मा, १० स्क० ४३ अध्याये ।

गन्धसिन्धुरा अपि, नरवीराः अपि, नमस्कुर्वते सभयाः ।

यस्माच्च चरममहीधरादिवास्तमीयुषो हिमरोचिषो विवरद्व-
यमार्गतो द्विधा भूय निर्गतौ मयूखपुञ्जाविव कुञ्जाबुल्लसतः ।
यस्य तुङ्गिमानमनुभूय भूमिधरणव्याजादाममञ्जुरध एव भूमेर्वल-
भूमशालिनोऽपि दिग्गजाः सर्वे ।

यस्मिंश्च श्यामधामनि व्योमनीवासीनः ।

सकलमनुभवति लघुतरमेव धरणिधरकुलं धीरः ॥ ११४ ॥

पर्जन्यावार्यगर्जैः प्रकटकटतटीदानधाराभिरञ्च-

दन्तक्रौञ्चमपञ्चैः कनकजरसनादामसौदामनीभिः ।

शुण्डालाङ्गूलदण्डालघुतरचरणस्नंभगम्भीरमेव-

श्रेणीभिर्द्वारि देवो घनसमपमिवापश्यदुच्चैर्द्विपेन्द्रम् ॥ ११५ ॥

ध्वनन्मञ्जुमञ्जीरशङ्कारधारा -

कण्तिकाङ्किणीदामकोलाहलेन ।

प्रतीभभ्रमोज्जाग्रदुग्रकुधान्धो

हरिं धावति स्मातिरहा स कुम्भी ॥ ११६ ॥

रणारम्भसंरम्भदम्भी स कुम्भी

मृशं भीमरंहोभिरन्ध्रेण लङ्घि(१) ।

इठादेव दैत्यद्विपात्युद्धटानां

रूपा पश्यतामुत्कटौजोभुजानाम् ॥ ११७ ॥

क्षणं दन्तकोटौ नटत्कैटभारिः

क्षणं कुम्भकूटे रटत्केसरीव ।

चतुर्णां पदानां क्षणं मध्यभागी

नरो नेति गीतो न कैष्कैरभीतः ॥ ११८ ॥

अदञ्चं नतोर्वीभरव्याग्रदर्वीकराधीशकुण्ठीभवत्कूर्मकण्डम् ।

वल्गुभुधरालीकरालीकृताशं द्वयोराविरासीन्महायुद्धमिद्धम् ॥ ११९ ॥

क्षणं शुण्डादण्डं क्षणमपि सलाङ्गूललतिकं

दधानः पक्षीन्द्रः फणिनमिव चिक्षेप रभसात् ।

उदञ्चचीत्कारं करिवरमधारं स्वयमपि

क्षणं सेहे दन्ताहतिमपि दुरन्तां करिपतेः ॥ १२० ॥

फूत्कारोड्डीनभूमिरुहनिकटगिरिग्राममङ्घ्रिमपात-

न्यञ्चञ्चन्महीकं प्रलयवनमिवारब्धगम्भीरघोषम् ।

उद्यताङ्गूलतुङ्गध्वजमदह गजः क्रूरदन्ताभिघातं

धावं धावं व्यधत्तोरसि हसितमुखो हेलयैवाग्रहीत्सः ॥ १२१ ॥

हेलाखेलावलीढान्तरमसुररिपुर्दन्तिदन्ताग्रशुण्डा-

संस्पृष्टस्पृष्टपृष्ठो व्यथित इव पतन्नुत्पतन्नुदधाव ।

प्राप्तं मत्वा प्रमत्तद्विपपतिरवनीभेदमीदृग्विधत्ते

दंष्ट्राग्रेणोग्रनादं विकलमहिकुलं यद्विधा वंभ्रमीति ॥ १२२ ॥

उत्पार्थ्यककरेण दन्तवल्भी पङ्काभृणालीमिव

स्वीचक्रं क्षितिचक्रमर्तुरिव तां चक्री यशः कन्दलीम् ।

+++++

+++++ ॥ १२३ ॥

निपपति नृपद्वारि निर्दन्तो दन्तिपूथपः

कंसस्य कीर्त्तिभूमेव लूनपक्ष इवाचलः ॥ १२४ ॥

तदन्तावलदन्तकन्दलधरस्कन्धोद्धुरः श्रीधरो
विश्वोद्धारधुरन्धराकृतिभृतः क्रोडस्य दध्रे श्रियम् ।
नव्योद्यद्विंशमधातुलहरीव्यक्तीभवद्रक्तिम-

प्राचीपर्वतगर्वमाहरदस्रम्भारारुणस्रम्भरः ॥ १२५ ॥

ऊढसिन्धुरधुरन्धरदन्तप्रौढकन्धरमगाहत रङ्गम् ।

सोऽथ सिन्धुमिव मल्लसुवेपो बाहुसन्निहितभीषणशेषः ॥ १२६ ॥

पातालदिव दिक्कलादिव नभोदेशादिवाभ्यागता-

बुत्पन्नाविह पन्नगादिव दिशामीशादिवार्कादिव ।

कावेतावतिलोकदेवभुजगाशाधीशलक्ष्मीभरा-

वित्यन्तः परिचिन्तितौ परिपदां चक्रैश्चमच्चक्रतुः ॥ १२७ ॥

देवक्यानकदुन्दुभीषहृदयस्नेहं दृढाद्वर्द्धयन्-

कामं कन्दलयन्स्त्रिया यमिधियामन्तः परं शीलयन् ।

मल्लांश्च ज्वरयनरांश्च तिरयन् द्राक्कममुत्प्राणय-

न्कुर्वन्विश्वचमत्कृतिं यदुपतिर्युद्धस्थलं गाहते ॥ १२८ ॥

अथ निखिलमनोहरावतन्मं दिशि दिशि जनितजनप्रशंसं
दृशं निधाय तमवधायातिनृशंसोऽपि कंसोऽभिशंसति स्म मनसि
निगूढमधिरूढचमत्कारसंभारः ।

ग्रस्तेव ग्रथितेव हन्त लिखितेवास्मिन्निस्त्रातेव च

स्यूतेवापि च विस्मृतेव च समाकृष्टेव मुष्टेव च ।

निर्धन्नेव निरुद्धरेव जगतीदृष्टिर्दरीदृश्यते

दम्भस्तम्भमुपैति सम्प्रति स मे कोऽयं तमालद्युतिः ॥ १२९ ॥

अथ (१)मल्लानवधाय क्रुधाभिधावतोऽविधूतचेतसामति-
साधीयसामुदञ्चति स्म निभृतमेव प्रतिमञ्चमयं च वाक्पपञ्चः ।

अर्वाचीनतमालकोमलतनुः कायं क मल्ला गुरु-
ग्रावग्रन्थिकठोरविग्रहजुषो घोरस्फुटन्मुष्टयः ।

वज्रं क क तु मञ्जरीसुमनसामाः कंस कोऽयं क्रम-
स्तैरेतस्य समं नियुद्धाविषमं यद्युद्धमावह्यते ॥ १३० ॥

बहास्फोटस्फुटितककुभो क्षम्पतः कम्पितक्ष्मा
मूर्द्धापातञ्जुटितगिरयो वज्रनिर्घोषघोराः ।

चाणूराद्याः पृथुतरभुजस्तम्भकुम्भीन्द्रगुण्डा-

श्वण्डास्फालान्वहु विदधिरे वद्धयु(२)ल्लासमल्लाः॥१३१॥

कृत्वाग्रे वाममुष्टिं फलकमिव करे दक्षिणं तीक्ष्णमुष्टिं
वद्ध्वा निश्चन्द्रहासावपि कलितमहाचन्द्रहासाविवोग्रौ ।

चाणूरः कैटभारिः सभरभुवि हली मुष्टितो वद्धरुष्टि-

र्युद्धाविष्टौ दिशोऽष्टौ तलबहलरवैर्धर्मापयन्तावभूताम् ॥१३२॥

मूर्ध्ना मूर्द्धानमिद्ध्वनिपरुषमुखैरसोर्वापि चोह

जङ्घाकाण्डेन जङ्घा पदमपि च पदा बाहुना बाहुदण्डम् ।

पार्श्व पार्श्वेन शश्वत्तलमपि तलतो मुष्टिना मुष्टमुच्चैः

पृष्ठं पृष्ठेन पिष्टोरगरमणफलं निघ्नतोर्युद्धमासीत् ॥ १३३ ॥

आलक्ष्यालक्ष्य साक्षादवसरमभितो घूर्णतां तूर्णवारं

पूर्णामर्षमर्षमर्षचलितमनसो रङ्गमध्वस्थलीषु ।

(१) मल्लनियुद्धवर्णनं भा० १० स्कं ४४ अध्याये ।

(२) युधो ल्लासाः ।

मुष्टिप्रक्षेपतुल्यक्षणजनितघनस्फारफूत्कारवारे(१)

वीराणां बाहुदण्डा दधुरधिकसमावद्धयुद्धा हि भावम् ॥ १३४ ॥

गजाविव जिगीषिणौ घटितलोद्दण्डाविव

द्रुमाविव जनुक्रमाकलितगाढसम्बेष्टनौ ।

मिथो भुजभुजङ्गमावलितबन्धमन्धौ रुपा

कृतीरुपदयन्त्रणौ भुवमुभावलंचक्रतुः ॥ १३५ ॥

अन्योन्यमुष्टिपरिपिष्टशरीरपाष्टिप्रव्यक्तरक्तचययुक्ततया युवानः ।

उद्गाढगौरिकनगा इव शोणविन्दुसन्दोहसुन्दरमजा इव ते विरेजुः ॥ १३६ ॥

चाणूरः क्षणमुपरि क्षणं मुरारिस्तालाङ्कः क्षणमपि मुष्टिकः क्षणं सः ।

भूषष्टे कति न वितेनिरे विगाढव्याघृष्टीरुद्द जिगीषया युवानः ॥ १३७ ॥

चाणूरे चूर्णितोरौ विदधति मुखतो मुष्टिके रक्तवृष्टिं

पिष्टप्रत्यस्थिकूटे पतति भुवि शले तोशले तौ पलेशः ।

रङ्गन्तौ रङ्गधृलीधवलितवपुषौ वीक्ष्य लोलावतसः

कंसः प्रोवाच कांश्चिन्नयत वहिरिमौ शान्तमद्यास्तु युद्धम् ॥ १३८ ॥

इत्थं दुर्नयदुर्निवारमाचिरादाकर्ण्य दुर्वर्णितं

धावित्वाऽभिपतन्तमन्तकमिवालक्ष्यैतमक्षोभणः ।

भोजक्षमा(२)पतिरग्रहीदसिमसीमाभाळिरभ्रलिङ्ग-

रुद्रः क्रुद्ध इव त्रिशूलमखिलमक्षोभणमेक्षणः ॥ १३९ ॥

निर्मोकादिव भीमभोगिनमुषाकृष्याशु कोशादसिं

कल्पान्तभ्रमदर्ककर्कशमहो दुःपेक्ष्य दुःपेक्षणः ।

जग्राह ग्रहराजराजदमितव्योमेव वामे करे

मध्योन्नद्धमणिप्रवेक(१)फलकं भोजाधिराजः क्रुधा ॥१४०॥

भृमृर्दशवर्तसकंसनृपतेर्दुर्वारदोर्दण्डयो-

श्रमासी दधतुः प्रचण्डिमचमत्कारं समुद्वण्डयोः ।

एकः कुण्डलितः परोऽतिविततः श्रोणीभृतः शृङ्गयो-

राविर्भूय भुजङ्गमाविव जगत्प्राणाशिनौ भीषणौ ॥१४१॥

असिं कराळं फलकं विशालं समुद्रभार द्वयमेककालम्

विवर्तयिष्यान्निव विश्वचक्रं चक्रीश(२)कूर्माधिपती क्रुद्धान्धः ॥१४२॥

पृथुफलकमतीव संवभासे दधदपि भीषणभासचन्द्रहासम् ।

समुदयशिखरीव भूपसिंहः समसमयोदितसैर्दिकेयकेतुः ॥१४३॥

चञ्चचर्मासिदण्डो भुक्कुटिकटिपरिभ्राम्यदाशो नतभू-

र्भेजे भोजाधिराजस्त्रिभुवनमभितः कम्पयज्झम्पगर्जेः ।

उद्भूतानल्पकल्पाम्बुधिरिव विवतावर्त्तनृत्यचरंगो

दुर्वारौर्वाग्निपिङ्गोच्छलदलघुसुचिर्वेगगम्भीरघोषः ॥१४४॥

अभणदपि दुर्भाणभावितमदो मदकल इव गम्भीरनादमति-

नादिताशेषपादःपतिर्यदुपतिमहह भोजाधिपतिर्भूयः ।

त्रस्यद्दिक्पालपालीविहितहितनुतिः सर्वभूसार्वभौमः

स्तम्भीकुम्भीन्द्रकुम्भस्थलदलननगोद्रेददुर्वारधारः ।

सोल्लासं चन्द्रहासः पशुपशुतरणारम्भदम्भाद्भवन्तं

दृष्ट्वा धावन्तमुच्चैरुपहसति लसद्दीरकार्चिर्मिषेण ॥१४५॥

द्रागदूरादेव दावद्भुतदालिततया विद्विषां देहदृश्य-

(१) कंसचधवर्णनकथा भा० १० स्क० ४४ अध्याये ।

(२) चक्रीशः सर्वराजः ।

द्रक्तासारान्ममासौ भुजभृतरभसो नापिवचन्द्रहासः ।

इत्थं दीर्घोपवासव्रतजनितमहाजाठराग्रेरसह्या-

देहोह्याभीर मा भैस्तव रुधिरमुघापाणामारभेत ॥१४६॥

सौन्दर्याद्विण्डपाणेरियमासिलविका मज्जतोऽस्यामलज्जाः

स्वर्पा मज्जन्ति नार्यः स्फुरदुरासि परिष्वज्य रम्भादयोऽपि ।

तत्त्वं धन्योऽसि यत्ते व्रजकुलजनुषो नन्दनोद्यानवाप्या-

पाभीरीदृक्चकोरीचुलकितमनसोऽप्यद्य भावी म मोदः ॥१४७॥

चण्डमानपवमानरंहसा शैलशृङ्गमिव तुङ्गमम्बुदः ।

आससाद सहसा नृकेसारं राजसौधमखिलैरलक्षितः ॥१४८॥

वातोद्भ्रान्तदुरन्ततोयदतडिच्चक्रायमाणश्चिरं

चर्मासी रचमन्नसीम परितो वभ्राम चित्रं कृती ।

किं कुर्वीत जगन्ति हन्त हरिणा पूर्णानि पश्यान्निजा-

मात्प्राधान्निजपानमच्च इव स क्रोशावशस्तद्वभ्रमात् ॥१४९॥

तूर्यं तस्य विघूर्णतोऽसिलतया सार्धं समं चर्मणा

लेभे नावसरं प्रतीक्ष्य सुचिरं व्याहन्तुमेकक्षणम् ।

भोगीकृत्य सहस्रधापि वसुधाधीशस्य भीमायुध

निःसीमास्य युधा कुधाप्यतिमुदं चक्रे स चक्रायुधः ॥१५०॥

हस्ताम्भोजलताभिघातनिपतत्कोटीरमुद्धाटयन्—

शौटीर नृपतेः करेण कलयन्कालादिचक्रं तलम् ।

तं लाङ्गूलनिरुद्धभोगिनमिवाचर्षोऽवसन्नं हरि-

र्भूयः काष्ठियकेलिकौशलमुरीकुर्वन्निवाशोभत ॥१५१॥

पृथ्व्यां निपात्य तमुपेतमदं तदङ्गे

विश्वम्भरो भरमधत्त तदा पदा सः ।
 चातुर्यमाचरदतीव तदा तदात्मा
 यत्नात्तदन्तरमगाहत जेतुकामः ॥ १५२ ॥
 ज्येन्द्रो भूपीन्द्रं करदलितमूर्धानमजहाद्—
 यथेन्द्रो पारीन्द्रं दिगुपचितमुक्तामलयशाः ।
 स तं नैवामुञ्चत्कथमपि जिगीषुः प्रकटित-
 प्रतापा + ज्योतिर्मयमहद् स्रुपं विरचयन् ॥ १५३ ॥
 लघूकृत्वा भारं शिरसि तमवारं फणिपते-
 र्वतसे भूपानां समरभुवि कंसे निपतति ॥
 दिविष्ठा भूमिष्ठा जपरसितनिष्ठा मुमुदिरे
 किरन्तो भूयिष्ठं कुसुममुपारिष्ठान्मुरभिदः ॥ १५४ ॥

इति श्रीमन्मित्रमिश्रकृतावानन्दकन्दचम्पूकाव्ये
 सप्तमोऽयमुल्लासः ॥ ७ ॥

अथाष्टम उल्लासः ।

अथ विघटय्यासहस्रौटीर्यपर्याप्त्यधिकरणमपर्याप्त्यदौर्जन्यावार्यमौखर्यमसौकर्यैकनिकायर्मपगतमदर्यादममत्कार्यवाटी-परिपाटीपटीपांसं धरणितरौऽसकं परिहसदुग्रसेनं तमुग्रसेनं च धरणिधवाधिपत्ये निर्वर्त्य व्यपगतदुर्दान्तामित्रयोः पित्रोश्च निगदबन्धयन्त्रणामवमोच्याशौच्यान्तरमात्मानं जगदात्मापि जगदीश्वरो मेने ।

त्रिजगदुपरि वर्त्तमानोऽपि दण्डायमानो निपतति स्म देवा-
पिदेवोऽपि वसुदेवदेवकीपादपल्लवेषु बल्लभः कमलायाः । भृश-
मिदुमवदच्च तच्चरणयोः प्रसारितपाणिपल्लवो बल्लवोपकण्ठं
वैकुण्ठकण्ठीरवोऽप्यकुण्ठमायामोदितमानुषारम्भसम्भारः ।

पट्टवालाः कुलपांशुलेन निहताः कंसेन पापीयसा-
मुत्तंसेन कृते ममैव निगडैर्गाढं युवां पीडितौ ।

वक्तव्यं पितरौ न किञ्चिदितरौचित्यं च चित्तं ययौ
यत्क्षन्तव्यमिति (१) ब्रवीतुमहह ब्रीडेऽहमीडे कथम् ॥१॥

जातः शैशववैभवेन सुखयत्येवात्मजन्मा स्फुट-
व्याहारस्मितजानुपाणिगमनक्रीडादिनादौ मनः ।

पित्रोः प्राप्तवयाः प्रयाति परमालम्बत्वमुज्जृम्भय-
नैश्चिन्त्यं मुजनुः परन्तु कुजनुः खेदाय मादृग्विधः ॥ २ ॥

पश्यन्तावपि तानि तानि चरितान्यन्तर्वलद्विस्मयं

जानन्तावपि नैष मानुष इति ब्रह्मैव साक्षादिति ।

देवक्यानकदुन्दुभी सुत इति स्नेहाद्व्ययत्तां हरे-

राश्लेषं विदुषोऽपि किं किमहो स्नेहैर्न विस्मय्यते ॥३॥

अथ हरिराखिलानुरञ्जनानि कुर्वाणः सहली मनुजलीलया

वितरायुषासीनो मथुरामध्यासीत् । अपि शीलितकीनाशकारागा-

रान् पद् किशोरानालोकयामास मातरमसीममहिपराशिः । अ-

प्युषासीनसन्दीपितनिखिलविद्याविपणिरधिगतनिरवद्याशेषवि-

द्याविद्योत्तमानमानसो दक्षिणीकृत्य दक्षिणाशाधिपतिमुखपति-

तापत्यमत्यार्थिने गु(१)रवे विवेशावाप्तमचिरादेव देवकीवसुदे-

वयोरीशः ।

अथ कतिपयदिवसेषु जायमानेषु तनयावैधव्याभव्यसम्भाव्य-

मानापरिमाणमन्युना विरचितनिखिलवसुन्धराधीशसन्धिनिर्वन्धनेन

महामदान्धेन मदकलगन्धसिन्धुरसन्धावमानसैन्धवारन्ध्रयारोद्ध-

तधूलीकृतान्धकारैरन्धीकृतलोकवन्धुगन्धर्वेण कृतयादवकुलकद-

नानुसन्धानेनाखर्वगर्वोद्धरस्कन्धेन जरा(२)सन्धेन धावं धावं

सप्तदशकुर्वो बन्धपोद्यमीभूतेनोत्थाप्यमानं यवनवसुन्धराधुर-

न्धरं मान्धातुकुलसिन्धुकुमुद्रतीवन्धुमुचुकुन्दक्रोधसध्मातनयनहु-

ताशनेन्धनीकृत्य श्रीवन्धुः सिन्धुसविष एव द्वारकानामपुरी-

पुरीचक्रे चिरं चक्री ।

(१) गुरुपुत्रानयनकथा-भा० १० स्क० ४५ अध्याये ।

(२) जरासन्धकालयवनमुचुकुन्दकथा भा० १० स्क० ५०-५२ अध्यायेषु ।

अथ विघटितभूमीसुतप्रभृतिभूमीपतिभूमनिःसीमभूमीभार-
सम्भारो वैकुण्ठपुरमारोहति स्म कण्ठीरवं कुण्ठीकृत्य निहत्य क-
रटीन्द्रमुणेन्द्रमूर्धानं भगवानकुण्ठमहिमा स वैकुण्ठः । पुनरपि नि-
खिलमहाचक्रचक्रवर्त्तिचूडामणिनौदार्यधैर्यमर्यादावितरणमुख्यल-
क्ष्यगुणधोरणीरत्नखानिना अपि सकलवसुन्धराधुरन्धराकारदो-
रविशेषशेषफणिना प्रतिबलमदकलसंघसंघातिसिंहेन वीरसिंहेनो-
पसादितमासादवरमाससाद स प्रसादमनाः स्फुटमवसादयन्नय-
नवतोऽविद्या दयादःपतिर्मतिवेषपेशलो नाम केशवः कुतुकी ।

तद्वैकुण्ठमथाप तापदमनं वैकुण्ठमुत्कण्ठितो

द्रष्टुं कण्ठगृहीतवल्लकिभवेनाकुण्ठकण्ठीरवः ।

विद्याभिः स विशारदोऽनवरतं जिह्वानटच्छारदो

नामोद्धारविसारिकुन्दविशदज्योतीरदो (१) नारदः ॥ ४ ॥

शुचेव श्यामाङ्गी परिगलितसङ्गीतरभसा

क्वचिद्भृङ्गी नैकः स्वनति वत पैकः क्वचिदपि ।

वहिर्द्वारोपान्ते हरिविरहतान्ते च तुलित-

क्षमामज्ज्यधूपे जयविजयरूपे निपतितः ॥ ५ ॥

कुम्भीकृत्वैकमङ्घ्रिं हृदि धरणिलुठत्पक्षतिद्रन्द्रकोटि-

विष्टभ्य क्षोणिपृष्ठं विमतकृतिपदान्पेन कष्टव्रतीव ।

ग्रीवामावर्त्य भर्तुश्चरणकिणघने चारु निक्षिप्य पक्ष-

प्रान्ते चञ्चूपुटान्तं लिखित इव लसत्पूढतन्द्रः खगेन्द्रः ॥ ६ ॥

निद्रातीव निवृत्तनिःस्वनमनालीढक्रियं मुद्रित-

द्वारच्छद्यमुखोरुपद्मभितः सन्नानि पद्मापतेः ।

देवर्षिः समुदीक्ष्य कोशकुहरेष्वस्त्राणि शस्त्राणि च
द्रागारूढाविगाढविस्मयभरो भजे स्वयम्भृपुरम् ॥ ७ ॥

दृष्ट्वा विस्मयवन्तमन्तिकमुपायान्त विदूराद्विधिः
सद्योऽचिन्तयदन्तरन्तमगमच्चिन्तादूरन्ताम्बुधेः ।

वत्सागच्छ गिरानयाच्छहृदयः सम्भाव्य संभावित-
प्रादासिष्यपटुमणामकमथालिङ्गत्तमद्भोद्भवम् ॥ ८ ॥

अथ कमलजनिरुदस्यैकदोष्टाधरपुटकपटवन्धं वाणीचतु-
रापतनीमिव चतुराननीं विकाशमुपनीय स्नेहादरकमनीयमभा-
णीत्सभानीतिविद्वान् भविष्यद्भूतवर्त्तमानार्थविदामग्रणीः स
मुनीन्द्रम् ।

विकाररहितस्यापि वारिधेरिव वाढवः ।

अन्तरूप्या तवाकस्मान्मया समनुभूयते ॥ ९ ॥

गाम्भीर्यं तच्च धैर्यं तदपि च शुचिता साप्यसत्त्वावसादा
मर्यादा सैव सम्यक् समुदयति स हि श्रीमम्ललासराशिः ।

अद्यान्तःशल्यशैलं भुवनपनुभवत्युच्छलद्धेनुवत्स-
स्वाच्छाम्भोधेरिवान्छान्तररुचिररुचेः किं प्रचेतोऽगृहस्था १० ॥

देहदीधितिविधूतशारदः शारदामृतमयूखपारदः ।

अत्यसीमभवभीमदारदः कञ्जसम्भवमुवाच नारदः ॥ ११ ॥

दृष्टं धाम हरेर्नाम विहरेदेको विवेकोत्तम-

श्चित्रोल्लेखाविशेषमैत्र्यघटकास्ते द्वारि दौवारिकाः ।

मूढस्येव मतिः प्रकाशविरतिर्नोद्यानभूर्द्योतते

कुण्ठश्रीव तनोति कस्य न मनो वैकुण्ठमुत्क्रान्धितम् ॥१२॥

रोचते पुरतस्तेन पुनरुक्तमिदं वचः ।

चराचरमदः सर्वं कुर्वतः किमगोचरम् ॥ १३ ॥

अथ हृदयवरवर्णिनीप्रसूतसुतभणितमाकर्ष्य वर्णयामास
सहस्रपर्णजन्मा संपार्जनाय शङ्कापङ्कानामलंकारितभूयोवि-
स्मयमुपदर्शितभक्तसौभगाहङ्कारम् । अहो जातोऽस्ति त्रिभुवनच-
मत्कारकारात्कोऽपि रमणीयातिशयो नाम वस्तुविस्तारोऽवधीयतां
भूम्ना । अस्ति किल समस्तप्राशस्त्यैकभूरभूतपूर्वाऽपूर्वगुणपूर्वा-
रानिधिरिव निखिलरससारातिशयोज्जिहानमूर्त्तिरनात्तभिूतभूत-
सार्योऽपार्थोदयीकृतपार्थो नाम पार्थिवानामग्रणीर्देवसङ्क्षोपगीय-
मानगारिमा वीरसिंहोऽवनीपालः ।

महिम्ना यो भूम्ना चतुरुदधिनाम्नामरचय-

त्तिरोभावं धाम्ना खरकिरणसाम्नामनुभवः ।

सदासिञ्चत्प्रेम्णा द्विजमयितहेम्ना कथमसौ

वृतः श्रेयःसीम्ना भवतु मम धाम्नामविषयः ॥ १४ ॥

अतिशयतेजस्विनि यस्मिन्ननुशासति वसुमतीमण्डलमा-
खण्डल इव दिवमासीदाशीविष एव द्विजिह्वता नाम, दोषाकर
एव दोषाकरता कमलावलोके वैधुर्यं कलङ्कवत्ता क्रमवैकल्यं च,
अपि गुणगणानुबन्धो धीरधुरन्धराणामेव, अनवरतमदान्धता
च गन्धसिन्धुराणामेव, सैन्धवानामेव चाञ्चल्यम्, कर्कन्धुप्रभृ-
तिमहीरुहाणामेव कण्टकासङ्गः, अपि च मीनमेपकुलीराशिभो-
जित्वं ग्रहाणामेव, पञ्जरबन्धः कीराणामेव, नीचानुगामित्वं

नीराणामेव, मित्रभेदस्तु तत्त्वज्ञानत्यक्तकलेवराणामेव, द्विजराज-
पराङ्मुखत्वं पङ्कजानामेव, पङ्कयोगस्तु वर्षासु वसुधाया एव,
पङ्कजन्यत्वं तु पङ्केरुहाणामेव, सर्वभोजित्वं तु द्रुतभुज एव, वर्ण-
विपर्ययस्तु परिणतौ फलानामेव, अग्निपरीक्षा सुवर्णानामेव, तुला-
रोहश्च दानसमय एव वदान्यानाम्,

यश्च समुद्र इव सकलवाहिनीनामाश्रयः, कमलाभ्रमकराभि-
रामश्च, आकाश इव परमवैभवीकवीनपरभागो नक्षत्राणां म-
होदयमणयी च, वीतिहोत्र इव कृष्णवर्त्मा मखप्रकाशी च, प्रभात-
समय इव समुदितमित्रमण्डलः सन्ध्यानुरागी च, मध्यान्हसमय
इवाभिजित्तया जगत्प्रार्थितः, दिवसावसानसमय इव दृष्टमित्रा-
स्तिमदशो दृष्टद्विजराजोदयश्च, त्रियामासमय इव कुमुदवनप्रसा-
दरुचिराशः, और्वानल इव रत्नाकरोपभोगी, भोगीश्वर इव पा-
तालमधिवसन्नेव निखिलमहीमण्डलोद्धर्त्ता, भर्त्ता भार्याया इव
निखिलभुवः करग्राही, ग्राहीव कुम्भीरी(१), गम्भीरीभूतभू-
यिष्ठभुवनप्रतिष्ठोद्भूतसुखभूतिर्भूतितरोभूतधनाधीशो, जम्भा-
रातिपुरोहित इव निखिलजनानामपि दुरासदोऽतिदुर्दान्तानाम्,
दान्तानां पुनरभिलपितफलैकभूः कल्पभूरुह इव, भूरुह इव
पल्लवच्छायाच्छिन्नसमाश्रितजननिखिलतनुतापः, तनुतापन्नवि-
पन्नरिपुसैन्यतयानन्यसाधारणो रणोपरचितवरवीरवारणो वा-
रणोपचारचारिमचमत्कारघनतया तुलितघनसमयो, मयोपचित-
विग्रहोपहतिसौधपरिपूरितमानसो मानसोपमानमापन्नो राज-

(१) कुम्भिन हस्तिनमीरयतीति कुम्भीरो नक्रो गजप्रेरकश्च ।

हंसवंशावतंसतया जयति ।

सम्भूय + + + विहाय रमणीमेको जगद्दे वनि-

मित्यालोऽकिं नलो न लोकमहितोऽप्येतस्य साम्यास्पदम् ।

आत्मस्त्रीसुतविक्रयादिविकृतिप्रारब्धसिद्धिस्तमा

दानं विप्रभियाऽचरत्किमु + + + दग्निस्तुलामञ्चनि ॥ १५ ॥

कानीनश्चेन्न कर्णः कचिदपि स भवेत्पाण्डवाश्चेन्न कुण्डाः

कुण्डाशीभूतभीमा विपदि च दधतो रूपभेदं भवेयुः ।

भार्यावैधुर्यपर्याकुलतरमतयोऽप्युद्धृता भृशभावा-

न्नाय्या काय्यास्तदार्यैः कथमपि तुलिता वीरसिंहैर्नृसिंहैः ॥ १६ ॥

भीमो येन हतः स तेन तुलितः केनास्तु चेदित्यमी

ते ते भीमहताः सुदूररहिता दुर्योधनाद्याः पुनः ।

गाण्डीवी न समोऽस्य येन विपदि क्लीबत्वमङ्गीकृतं

सङ्गीतं भुवि वीरसिंहनृपतेर्नैस्तुल्यमङ्गीकृतः ॥ १७ ॥

कीर्तिकोशललितार्जुनसंघो वीरसिंहवसुधापतिसिंहः ।

अस्तु तत्तमुपमातुमुपात्तः केन सोऽर्जुनहतो भगदत्तः ॥ १८ ॥

सर्वस्वं वनिताघटारिरिपुणा यस्य क्षणात्खेलया

भूमर्तुः पुनरस्य को नु महिमा + + + + किं यशः ।

माहात्म्यैकपदं नदृष्टविपदं त्यागस्फुरत्सम्पदं

सत्कीर्त्यास्पदवीरसिंहनृपतिं तेनोपमास्यान्ति के ॥ १९ ॥

दानाम्भोनिचयाभिपेचनचयाविर्भूतशीता(१)यशो-

वासोभिः परितोऽवगुण्ठितवपुर्भूत्वैव लोकत्रयी ।

(१) "शीता नभःसरित्" इति तालव्यादौ धरणिः ।

प्रसर्पिषितिपालजालगहनग्रासोग्रजाग्रदुगु—

दग्रीचापवलत्प्रतापदहनं यस्यानिशं सेवते ॥ २० ॥

गोत्वालम्बेन गावो दधति शुभचयं चण्डगोः कृष्णवर्त्मा
तच्चादेवासपन्नो विलयमुपचितो ज्वालयामा ज्ज्वलीति ।

विश्वासह्योग्रतापी ज्वलति सति भृशं वीरसिंहप्रतापे
किन्नाप्स्यद्वैमण्डं द्रवपदमचिरान्नाहितं चेन्मयाप्सु ॥ २१ ॥

सूर्याचन्द्रमसोर्द्वयोरपि दशोराशङ्क्य शङ्काभरं
शङ्के शङ्कर एव वीक्षितमनास्तस्य प्रतापोच्चयम् ।

भालोद्गामि चकार चक्षुरपरं तं सोढुमर्द्धे दधौ
प्राक्ष्याचलनन्दिनीसुरधुनीं शीतद्युतिं मूर्धनि ॥ २२ ॥

क्षीरोदक्षुद्रघण्टीकीटघटितपटीप्रान्तदेशस्तु शेषः

शुभ्रावभ्राङ्गकेतू हिमरजतगिरी कुण्डले स्रग्गुगङ्गा ।

ताराली कण्ठमाला विधुरपि तरलो यद्यशः (२) शम्भकेन
क्षिप्तवैतावन्ति नृत्यस्थलविरहरुपोद्भिद्यते हैममण्डम् ॥ २३ ॥

भिन्दन कुम्भीन्द्रमैन्द्रं दिशि विदिशि समुत्क्षिप्तमुक्ताकलाप-
श्चश्चद्वाचालवीचीकरकरटिधियाघ्रातपाथोषिपाथाः ।

रंहोभिर्लङ्घमानः करिण इति गिरीन्नामिताहन्दिपुच्छं
ब्रह्माण्डोपर्युदश्चन्परिमृशति यशःकेशरीदं करीति ॥ २४ ॥

चाञ्चलपानां प्रपञ्चं मनसि विगणयन्प्राचमञ्चन्विवेकं
यस्मै कस्मै प्रयच्छन्विदधदिव रुपा तस्य दोषस्य दण्डम् ।

संघानां वीरसिंहस्मृतिशरणवतोऽप्यद्य निद्रादरिद्रां

लक्ष्मीं प्रक्षीणलौल्यामकृत वसनिषु त्यागदण्डा हि नार्यः ॥२५॥
 स्वान्तस्थध्वस्तकंसो नरपतितिलकः श्रीबुदेलावतन्सः
 संसारोद्यत्प्रशंसो निरवाधि रचयन्दान + + करं सः ।
 मोघीचक्रे मयाविष्कृतमपि विदुषां दैन्यलेखमपञ्चं
 तद्दीची यत्तमेषां स्फुटमलिकतटे प्रोज्ज्वलति प्रोज्ज्वलन्ती ॥२६॥
 प्राणेभ्योऽपि वरं वसु स्फुटमिति प्रख्यापितं कौरवैः
 प्राणा एव यदुज्जिता न तु कुरुक्षेत्रे वसूनां लवः ।
 इत्थं दत्तमनेन तत्र वसु तद्विश्वं समातन्वता—
 प्यायामैर्यदियत्तया न हि परिच्छेत्तुं मया शक्यते ॥२७॥
 उग्रोदग्रवहत्प्रतापहुतभुग्ज्वालोज्ज्वलत्प्रोज्ज्वल —
 द्वाद्द्वेयप्रतिपत्तिरुत्तमधराधीर्ष्वतंसीकृतः ।
 तेजःपुञ्जमयः प्रदानसदयः श्रीवीरसिंहाद्वयः
 पुष्पात्मा तपनीयकूटतुलनामेवार्हति क्षमापतिः ॥२८॥
 नीचस्थेन तुलाङ्गतेन रविणा तं तूष्मातुं त्रपे
 राज्ञोच्चेन गवि स्थितेन तुलितं + नाम कुर्वीत कः ।
 मीनग्राहिणि का तुला भृगुसुते का वा सुराणां गुरौ
 तुङ्गत्वेऽपि कुलीरभोजिनि ततः को वीरसिंहोपमः ॥२९॥
 दधीचेः प्राचीनात्कपटवदुना द्युतपटुना
 प्रतार्यास्थि प्राप्तं वितरणयशो नेति च महत् ।
 विमूढो मायाभिर्व्यनरदवर्नी चेद्वलिरसौ
 बुदेलाचन्द्रं कस्तुलपतु सहानेन सुकृती ॥ ३० ॥
 स प्राचीनो दधीचिः शिविरपि सुसमीचीनतौ तद्विपक्षा—

वस्यास्तां वीरसिंहक्षितिपतितुलितौ स्तौमि तौ द्वौ तथापि ।
 अस्थित्वक्प्राणदानाद्विजकुलवदनेऽप्यप नो दानकीर्तिं
 प्रत्यर्थी वीरसिंहक्षितिपकुलपतेः प्रापतुस्तौ तथैव ॥ ३१ ॥
 तुलायिष्यति यत्कदाचिदेनं स न भूतो न च वा भविष्यतीति ।
 वसुधापतिसिंहवीरसिंहः स्वयमेव स्वतुला व्यधत्त भूयः ॥ ३२ ॥
 वीतांहोनृपवीरसिंहसुयशःशुभ्रारविन्दाङ्कुरो
 भित्त्वा पङ्कमशङ्कमेव जगतां दानाम्बुसम्भावितः ।
 कुर्वन्ब्रह्मकटाहभेदनमयो तन्मूर्धपाथोन्तरे
 मघ्राह्मण्डमखण्डपाण्डिमसरोजमेव शर्मादे ॥ ३३ ॥
 अस्यालोहितविन्दुमुन्दरतया खद्योतविद्योतिना-
 मुदामद्विपवाहिनीं न कवयः काहुः कुहूयामिनीम् ।
 राजानं प्रतिपक्षमक्षयतपःश्यामासिखापत्क्षयं
 सानौपीदृद्विरदीप्रदीपितनभःप्रोदण्डदण्डद्वयी ॥ ३४ ॥
 आत्मानं हेमकूटैस्तुलयति कुतुकात्कोटिधा वीरमिहे
 रङ्गी सन्हेमशृङ्गी समजनि तरलः स्वेन भूयाचुछेति ॥
 भूभृत्स्वात्तुल्यभारोऽप्ययमवनिभुजा प्रोज्झितो गोत्रभेद्युः
 सङ्गीत्यङ्गीकृतासत्तरमतिकतया व्रीडितोऽभूत्ततोऽसौ ॥ ३५ ॥
 अहमुच्चैरहमुच्चैरिदमहामिकयैव वीरसिंहेषु ।
 वट्टघाते विजिगीषू समममले भारतीकमले ॥ ३६ ॥
 सप्ताधो सुवनानि सप्त च समुल्लङ्घ्योर्द्धमुल्लङ्घ्ये
 ब्रह्माण्डं बहु वीरसिंहनृपतेः कीर्तिप्रतापद्वयी ।
 पर्यायेण पयोधिमज्जनतपः कृत्वैव कर्तुं मुहु-

स्तत्कर्मैव विभावरीशमिदिरौ मातस्तमाप्तौ दिवः ॥ ३७ ॥

और्वो वारिधिवारिवारिजकुलाधीशोऽपि साधीभव-

न्वयोऽग्नि भ्राम्यति शून्य एव हुतभुग्भेजेऽरणेरन्तरम् ।

उग्रे जाग्रति वीरसिंहनृपतिप्रोद्यत्पतापे भुज-

स्तम्भो जम्भरिपोरसेवि विगलद्दम्भेन दम्भोलिना ॥ ३८ ॥

दिवपालानेककालं कविकुलगुरवः स्तोतुकामं निकामं

ध्यायन्तोऽनन्तवासं स्मृतिपटुकरणा वीरसिंहं स्तुवन्ति ॥

भूमृद्भिः कृष्णवर्मा स दिनजनियमः कौ न पीनः प्रचेता

वातख्यातिर्यदाद्यैर्निरवधि धनदो गीयतेऽसौ गिरीशः ॥ ३९ ॥

निद्रा नारद शारदीयशशिनि स्तम्भोऽपि दुग्धाम्बुधौ

प्रस्वेदप्रचयं च सुञ्चति हिमव्याजेन हैमो गिरिः ।

नापूर्वं जडिमाचलस्य यदुमाचन्धोरपि स्थाणुना

बुन्देलाकुलचन्द्रसुन्दरयशोवृन्दे दिशो विन्दति ॥ ४० ॥

कवीना पन्थानः कति कति नवीनाः प्रचलिता

न बुन्देलाचन्द्रे दिवमिव महेन्द्रेऽवति भुवम् ।

पुरैतेः पूर्वेषां गुणशरणिसीमानुसरणा-

दसीमाधिग्रस्ता गतगमनदुःस्थाः समभवन् ॥ ४१ ॥

इदमवधेहि देहि देवर्षे हर्षेण कर्णौ बहुमतकर्णौ यदर्णय-

न्ति वर्णनामधिपतयो नादृतसुवर्णाद्रिपोऽनवधृतसवर्णामूनवोऽ-

पर्णानुभाववशीभूतवर्णतया सुपर्णासनगुणगणानुवर्णिनोऽपि नि-

रवधिनिरवद्यगद्यपद्यद्योतमानविद्याविद्रावितगीर्वाणगुरुगर्वा वि-

द्वांसः । किमपरमनुभूय वीरसिंहं भूपतिसिंहं नल्लनहुषययाति-

मरतभगीरथमान्धातृमुचुकुन्दहरिश्चन्द्रदुःष्यन्तप्रमृत्यनन्तानन्ता-
धिनायसेषेषु कमपि नाद्रियन्ते वन्दारवो वन्दारकवृन्दानन्दिम-
न्दारमहीरुढानुविन्दनादितरमहीरुद्वन्द्वेष्विव मैलिन्दाः ॥

भेरीभाङ्गरभीमध्वनिचयवधिरेणार्बकुम्भीन्द्रग्न्यान्-
न्यश्चत्सम्प्राप्तकम्पावनिभरविधुरेणाहिराजेन राजन् ।

कस्मादीहवभूयेत्यवकलनकृते मेरितादभ्रदर्वी
स्वर्वीधीसीम्नि सोच्चैर्ध्वजपटकपटाद्रीजते बाहिनीं ते । ४२।

सर्वानिर्वचनीयदिव्यकृपयागुर्वीयसुर्वी यतो
विश्वग्राभिवलमकाशिनि महीजाने प्रयाणे तव ।

उत्तुङ्गध्वजरिङ्गदम्बरमिषादुद्गलदोर्वल्लरी

दुराल्लसति वंशभूषण दिशो यानेति युष्मद् द्विः ॥ ४३ ॥

किं मेरीभाङ्गक्रियाभिस्तुलितगडहरिद्भूरिभिर्न्या जगत्यां
रंहोमिवीर्रीमिह त्वदहितनृपतेः मंहतिः स्याददृश्या ।

त्वद्वाहव्यूहवीहाविकटखरपुरोद्भूतधारिण्यधुली-

वीरा धीरान्धकाराः कवलितककुभो नान्तराया यदि स्पृः ४४॥

भूमीनो नृपवन्द्यमन्दरवहारम्मः स भूदारतो

धत्ते सिद्धवपुर्विमोहितवलिस्त्रैलोक्यजिद्विक्रमः ।

नक्षत्रस्यकृद्यतोऽतनुत वैदेहीश्वरो नावलः

शैलोर्वीयवनान्तमूर्च्छितरिपुर्वुद्धो न कल्की भवान् ॥ ४५॥

नीरन्ध्रा निरधोगतिः क्षितिरिर्भैर्द्वैरुसैन्धवैः मंघृता

रंहोभिर्नृपवीरसिंहसमप्रस्थानलीलाविधौ ।

ऊर्ध्वं गन्तुमतः परं तव रिपोः पन्थानमर्कान्तरं

रुन्धन्ति द्रुतमेव भीरुधरणीमूर्द्धोदधुता धूलयः ॥ ४६ ॥

मत्सेकं लक्ष्यभेदाचरणकुशलिनः पत्रिणस्ते सपक्षाः

नापूर्वं कुर्वतेऽपी यदिह न रुधिर प्रासमुग्राः सपग्राः ।

+++++

+++++ ॥ ४७ ॥

त्वद्वाहव्यूहवेगस्मृतिविधुरतया प्रापदुच्चैःश्रवस्ता-

मर्वागीर्वाणभर्तुः स्फुटमनिलगणो रूपहीनो बभूव ।

आस्ये न्यस्येयमग्निं प्रविशति षड्वा वारिधेरन्तरालं

चेतोऽणूभूय भूतान्तरमभजदहो वीरसिंहातिरहः ॥ ४८ ॥

काले धैर्यमितोऽपि दुर्जयगुणोपेतोऽपि वातोपरि

व्याख्यातोऽग्रजवोऽपि काम्यति शरः साम्य भवद्वाजिना ।

लक्ष्मं धावति तावकीनविशिखस्तुङ्गस्तरङ्गस्त्व

त्वङ्गन्नङ्गतरङ्गतो नरपते गच्छत्यनन्त यशः ॥ ४९ ॥

गीर्वाणेशगभीरगर्वगरिमाखर्वस्तथापि भ्रमा

नन्वेते गतिचातुरीचयदुरीणाश्चेत्सर्ता चेतसि ।

पञ्चाशत्पवनाः स नाम तुरगः कोऽप्येक उच्चैःश्रवाः

कत्युच्चैःश्रवसो विषोढयवयुक् +गन्धवाहास्तय ॥ ५० ॥

अम्भोजा भायमानक्षितिततचलच्छ्रोत्रवासा विवृत्य

प्रोद्धीनोत्क्षिप्तदेवद्विरदपतिगणो घूर्णमाने गजानाम् ।

भूयोऽभी भूतपक्षा गिरय इति रूपोत्पातदम्भोलिरिन्द्रो

विभीडे वीरसिंहध्वजपट्यदित वीक्ष्य नामाक्षरं ते ॥ ५१ ॥

गर्वान्निर्वापयन्ति द्रुतमिभनिबहा द्विद्वपतापमदीप

हे वंशोत्तंस ते द्विभटधरणिरुहां मूलमुन्मूलयन्तः ।
 द्विपौरमेयसीनां नयनजलमयाम्भोधिगम्भीरभङ्गा-
 नुत्तुङ्गानुत्क्षिपन्तः पटुनटिततटश्रोत्रक्षज्ज्ञानिलेन ॥५२॥
 मुक्तादाटकटारिहीरकघटाघोरच्छटोद्धाटित-
 भ्राम्यद्भ्रामभटाल्घ्रिनाटितधराप्रोद्धूतधूलीतमः ।
 वीक्ष्यन्ते विबुधाः सुधानिधिरधादुद्रेकमम्भोनिधा-
 वन्योऽसाविति वाहिनीसमुदये छत्रं धरित्रीपतेः ॥ ५३ ॥
 सर्वाहःसघसहारणनिपुणयशःसंहतौ वीरसिंहे
 किं हेमोर्वाधरेण स्फुरतु फलमहो किन्तु कल्पद्रुमेण ।
 वाचं च मेयसीं च व्यधुराधिकमलङ्कारशङ्कारभाजं
 राजन्तो नारदार्थद्वयमपि सुलभीकुर्वतेऽमी कवीन्द्राः॥५४॥
 उत्तुङ्गैः सौधसंघैः स्फटिकसुविशदैर्द्योतिते घौरिवोद्य-
 तारिन्दुर्भूषतीन्द्रोरभिमतफलभूरौडछा राजधानी ।
 पद्मायाः सद्यः पद्मान्तिकगतविशदद्वेत्रवत्याः प्रवाहं
 तत्प्रान्तमाप्तनाहं कलयति तपसां यः परीणाहवाही ॥ ५५ ॥
 प्राहूताः पौरहूताः निखिलदिविपदो हूयते यायजूकैः
 काली चण्डाशुमाली मुरभिदपि हली नाकपाली कपाली ।
 ता के जानन्ति नाङ्के विहितवसतयो देवतानां समूहा
 यज्जोभा दृष्टिलोभात्समुदयति रमा चालयं विस्मरन्ति॥५६॥
 ध्यानावेपान्निमेपाचरणविरहिणो निर्झरा योगवत्त्वा-
 तेजस्वन्तोऽनघत्वादमृतरसजुषो लब्धलेखप्रतिष्ठाः ।
 यज्जन्तो भक्तिभाजामभिमतमखिल दृष्टभूदेवसेवा

देवास्ते भूमिदेवाः क्षितिपकुलमणेरोडछायां बभूवुः ॥५७॥

पश्यन्तो नृपतिं निमेषरहितास्तद्वाक्सुधाप्यायिताः

कुर्वन्तोऽविरतं च काञ्चनगिरिश्रयोगरीयोऽरुचिम् ।

साथीयोगुरुगौरवाः सुमनसः सन्तानकोल्लासिताः

सेवन्ते परमोडछापुरममी के वा न देवा इव ॥ ५८ ॥

तां दृष्ट्वा पुरमोडछामसदृशीमूढानुगागा नु के

तं तेजांसि महीभुजामिव ययुर्भूयांसि भूमीभुजाम् ।

तैलङ्गाङ्गकलिङ्गवङ्गमगधेष्वान्ध्रेषु चोलेष्वहो

गौडेषु द्रविडेषु गुर्जरमहाराष्ट्रेषु लाटेष्वपि ॥ ५९ ॥

चतुर्वेदी वेदी क्रतुविततवेदी तटवरो

दरोच्छेदी खेदीकृतरिपुरमेदीकृतवपुः ।

शुचावप्यस्वेदी दुरितभरभेदी शुचिजनः

कलावप्यक्लेदी कलपाति स चेदीक्षणपथम् ॥ ६० ॥

ओडछानगरसागरजन्मा दृश्यते सुकृतिभिर्द्विजराजः ।

दृष्टविष्णुपदभक्तिविशेषः कौमुदीरितजनो वितमस्कः ॥६१॥

सान्नाढ्यैः सन्नयाढ्या सुकृतिभिरतुलैरुज्ज्वला कान्यकुब्जैः

शकद्वीपीयसारस्वतकृतमुपमा मालवावद्धमालाः ।

पाश्चात्यैर्दाक्षिणात्यैर्मधुमघनपदार्थाभवाचित्तावितै-

रुद्यद्विद्याकवित्वैर्द्विजपतिभिरसावोडछा संवभासे ॥ ६२ ॥

भुभृद्रक्षोजविक्षोभितानिखिलमतिर्वैभवत्याम्बुधारा

मुक्तासाराच्छहाराभ्युपचितमुपमा सिन्धुगेन्द्रमचारैः ।

संभुक्ता वीरसिर्हर्मनसिजमुखभुरोडछा पोडशब्दा

पद्माक्षीवैति मोद ध्वजपटकपटा धूतहस्तानिलेन ॥ ६३ ॥
 भूदेवैः कापि देवैरिव निखिलजनारब्धसेवैः सदैव
 सत्रैः कुत्रापि चित्रा स्वकृतिषु निपुणैः कापि वैश्यैरुपास्या ।
 अक्षुद्रैः कापि शूद्रैर्विहितममुद्रयागाधविद्यातमुद्रै-
 र्धन्यासावौडळा पृथ्वनि मम चतुर्वर्णसृष्टीरभीष्टाः ॥ ६४ ॥
 ईतिभ्यो न भयं मुनीतिरवनीभर्त्ता हि इर्त्तापदां
 येयं वेत्रवती पवित्रसलिलं सद्गन्ध सद्भिः समम् ।
 इत्थं के न हि दक्षिणोदगुद्रिताः प्राक्प्रत्यगभ्युत्थिताः
 पारावारमिवापगाः परमगाहन्तोडळां पुरुषाः ॥ ६५ ॥
 विन्ध्यैर्धन्योद्यमत्वादुरुकपटदृष्टाद्वीरसूरोदछेति
 ख्याताः॥॥नि काचिदनिरखिलमहाराजरत्नस्य यत्नैः ।
 त्रैलोक्याक्रान्तिकामैः स्वगुणधरधराधीश्वराद्वीरसिंहं
 कृष्वैवोत्तुङ्गमङ्गीकृतमविधमहाचक्रमेको न लोकः ॥ ६६ ॥
 आवासाय वशी वशीकृतजगच्चक्रे पुरीमोडछा-
 मासीत्केशवसन्निवासिनृपतेरेतस्य चेतः परम् ।
 दत्ते पञ्च जुहोति यच्च कुरुते यद्वेद वेदादिकं
 तत्सर्वस्य फलं न वेद मुकृती प्रीतिं विना श्रीपतेः ॥ ६७ ॥
 प्रह्लादध्रुवपाण्डवोद्धवसस्त्रीयामीदसीमोदया
 निर्वाणं गतवत्सु मत्सरकलौ यातेषु याता कृशा ।
 अथ श्रीयुतवीरसिंहनिखिलक्ष्मापण्डलास्रण्डला-
 द्भक्तिः मैव पुरेव कैटभरिपोस्ताह्वयमालम्बते ॥ ६८ ॥
 प्रह्लादेऽङ्कुरिता ध्रुवे द्विदालिता वैयासिकौ व्यापवा

लब्धालम्बनमम्बरीषहृदयं तस्मिन्नभूत्पुष्पिता ॥
 उत्तुङ्गोदयवीरसिंहधरणीधौरयचूडामणौ
 सैवेयं हरिभक्तिकल्पलतिका किं किं न सूते फलम् ॥६९॥
 स्वान्तेऽचिन्तयदेकदा परिपदामग्रे समग्रेश्वरो
 हक्चेतःसुलभेऽपि कैटभरिपौ वागोचरेऽपि स्थितम् ।
 दीर्घं कश्चिदुपायमाश्रिततया इर्तुं तमः संचित
 सर्वेषामपि दुर्लभं च सुलभीकर्तुं तमाद्रान्तरः ॥ ७० ॥
 चक्रे श्रीयुतमित्रमिश्रसुकृतिद्वारा दुरारोहण
 श्रीनारायणधाम नाम मधुरालङ्कारमोक्षारवत् ।
 क्षीणक्षीरसमुद्रमुद्रविसमालम्बेऽविलम्बे रता
 वैकुण्ठेऽपि विकुण्ठधीरपि निरालम्बो यदालम्बते ॥ ७१ ॥
 यच्छ्रेयोऽवर्धत श्रीभुजभजनवशादस्य गोवर्धनाद्रे
 र्यद्दोर्दण्डेन रुद्धः परमसुखमसावन्वभूतैकैटभारेः ।
 तेनोच्चीयभूय भूयः सुखपति सुभगो रहमा वीरसिंह-
 मासादच्छन्ननाथ त्रिभुवनगरिमा विभ्रदङ्के तमेवः ॥७२॥
 ऊर्ध्वं मृद्धर्नाभिरुन्धद्गुरुगारिमभृता रोदसी मध्यगेन
 क्षमाधोभागस्य भूम्ना जयति मधुपुरे मन्दिरं कैटभारेः ।
 पूर्यर्थाभावात्प्रपूर्य त्रिभुवनमधुना स्पर्धयमाचर्य विभ्र-
 द्ब्रह्मैवान्तःसमाधौ यश इव विशद वीरसिंहस्य राज्ञः॥७३॥
 कृत्वाङ्के स्मेरपङ्केरुहनयनमगङ्गेन भूमीफणाग्रे
 सप्ताधोलोकभूषा फणिकुलपतिनावाधि कूर्पस्थितेन ।
 दोःस्तम्भे वेश्मदम्भादनुजकुळारिपोर्वीरसिंहस्य शङ्के

न्यस्योर्वीचारमूर्ध्वं पुनरियममुना मीयते सप्तलोकी ॥७४॥
 वीरसिंहकृतमिन्दिरापतेः मुन्दराकृति रराज मन्दिरम् ।
 केशवं दधदनन्ततुङ्गिमा वीरसिंहनृपतेरिवाशयः ॥ ७५ ॥
 वीर्ताहोवीरसिंहोद्भट्यटितगुहामन्दिरं कैटभारे—
 राभाति स्वम्भकूटं त्रिभुवनभुवनस्येव मेरोर्विरोधि ।
 यत्तुङ्गेत्सङ्गारिङ्गचरमतुलकुलं मत्तपारावताना—
 मारात्तारालिमालिङ्गति विपति मुहुः खण्डपिण्डभ्रमेण ॥७६॥
 विपादव्यापादी भृशमनवसादीकृतहरि—
 प्रसादप्रासादो हिमगिरिप्रिवादोपघटकः ।
 बुदेलाभूलासाक्षितिरमणचूडामणितया
 व्यस्यते व्याधानामपि च परमब्रह्मसुलभम् ॥ ७७ ॥
 तदायामं कामं विजगदभिरामं सुमनसा
 तदुच्चैर्भावं कः कथयितुमशक्नुः प्रभवतु ।
 यदङ्गे पर्यङ्गेऽजनि शशभृदङ्गेन तुलितः
 स यो विश्वातङ्गुत्रिपदपदरङ्गुत्रिभुवनः ॥ ७८ ॥
 विकुण्ठं वैकुण्ठं जलधिमापि कुर्वञ्जलधियं
 प्रसीदन् प्रासादं भजति भजनीयो दिविपदाम् ।
 तदानन्दास्पन्दः स्वयमपि सदानन्दलहरी—
 सु वन्दे बुन्देलाकुलजलधिवेलाङ्गिततपः ॥ ७९ ॥
 अनीहा नीहारक्षितिभृति स्वनीहारिमहसा—
 मलासः कैलासः कनकगिरिवासः कणगिरिः ।
 कथाशेषः शेषोऽजनि गुणविशेषोदयवशा-

दहो प्रासादानामनवरत्नदानार्द्रमनसः ॥८०॥
 यदायामं कामं निराधिगतवामं दशदिशा-
 मनन्तानन्तर्यं यद्यदनवाधि चान्तर्व्यरचयम् ।
 अतो मे वैदग्धीमनुवदति दिग्धीरनिबहो
 न चेदीदृग्भूमा सकलमिह भूमावुदयतु ॥ ८१ ॥
 कैलासाद्रियशोविमर्दिसुषमा वद्धा हिमाद्रिं प्रति
 स्पर्धा मेरुमियन्नमेरुफलवरसंभावयद् भासते ।
 लेखांल्लेखगतानिवाग्राविलसल्लेखाज्जगल्लेखय-
 न्तुल्लासीकृतकेशिमर्दनमनाः प्रासादचूडामणिः ॥ ८२ ॥
 मध्याह्ने मणिदर्पणो दिनमणिः स्थान्मूर्ध्नि रात्रौ पुन-
 र्मध्यायां रजनीमणिर्यदुमणिप्रासादचूडामणेः ।
 प्राग्जन्मार्जितनिर्भरार्जिततपःसंभारसंभावना-
 यद्यालोकि स एव लोकमटतालोकि त्रिलोक्यद्भुतम् ॥ ८३ ॥
 स्पृशन्ती ब्रह्माण्डोपरितटपखण्डोदितरुचा-
 शु चार्वी चागर्वीकृतमहितदर्वाकरपतिः ।
 उदेति प्रासादादुपरि सवित्रादा ध्वजघटी
 पथीयः स्वर्धुन्यास्तुहिनगिरिमूर्द्धन्युदितया ॥ ८४ ॥
 दिशामीशाः प्रादुर्नरपतियशोवीजमधिका-
 वदातप्रासादं प्रकटितनिनादं दिशि दिशि ।
 तदग्रेदग्रेद्यदुध्वजचलनिसर्गोज्ज्वलघटी-
 तर्ली दृष्ट्वा तज्जाङ्कुरकलननिर्यातकलहाः ॥ ८५ ॥
 आत्रह्माण्डमखण्डपाण्डुरपयोधाराद्य नारायणी

गङ्गे गङ्गरशङ्कया सुरधुनीपङ्कौघसंकोचनी ।
 आनन्दावहगन्धवाहनिवहैः प्रासादमूर्ध्नि ध्वजा-
 दुङ्गता धवला यटीचलतटीकोटीरलोकत्रयी ॥ ८६ ॥
 चुन्वत्यम्बरमेतदम्बरमणेर्विम्बं यदा मण्डली-
 मिन्दोर्नन्दकुमारमन्दिरशिरःसंयोज्यमन्दं पदा ।
 मन्यन्ते मनुजाः प्रजातकुतुकाः संवीक्ष्य साक्षात्तदा
 पद्मं नद्धमृणालमिद्धमुदयत्सीरोदनीरोदरान् ॥ ८७ ॥
 तुल्याशेषहरिन्निवेशनिविडस्फारस्फुरद्दीपितौ
 मध्येऽहि शुभणौ जनौघमनसि स्फूर्तिः स्फुटाऽऽसीदतौ ।
 एतद्भूपतिवीरसिंहमुकुती प्रासादमूर्ध्नि न्यधा-
 दुदण्डध्वजदण्डमण्डितमणिच्छत्रं मुरदेपिणः ॥ ८८ ॥
 शुद्धप्रामादमूर्ध्वं ध्वजधवल्यटीकोटकोटीरमात्रं
 विभ्राणे शुभ्रभानौ निशि दिशि विदिशि भ्राजिताम्भ्रभानौ
 बुन्देलाभूपतीन्दोरधिगतमगतीजैत्रलेखाङ्गमङ्गे
 तङ्केनातापशङ्का जगदुपरि यशश्छत्रमत्रोन्नयन्ति ॥ ८९ ॥
 इन्दिरेन्द्रमधिगत्य सुन्दरे वीरसिंहकृततुङ्गमन्दिरे
 छत्रयन्तुदपते फणीश्वरः स्वां फणां ध्वजयटी न सारुणा
 प्रासादोद्यत्तुपाराचलमतिरचलन्मण्डलं चण्डमानो-
 स्तं दृष्ट्वा द्रष्टुकामः फणिपतिरुदगान्नाम वैकुण्ठधाम ।
 वैकुण्ठं संदधानो रजनिमणिरमौ तन्मणिर्मध्यरात्रौ
 वातव्याधूतपूतध्वजपटममरा वर्णयन्त्येवमेव ॥ ९१ ॥
 यः सौन्दर्यमये मुकुन्दनिष्ठये दत्ते स्रगं वीक्षणं

स्थाणुर्वा पुरुषोऽथवेति बलते तास्मिन्सतां संशयः ।
 नाश्चर्यं तदपि प्रतीहि यदसावाश्चर्यभूमा मुने
 पापाणमतिमामिषोढजडिमा तास्मिन् रमावल्लभः ॥ ९२ ॥
 भूयिष्ठानि पदानि कैटभाभिदः प्रेष्ठानि भूमण्डले
 तत्रासौ मथुरा नितान्तमथुरा तत्रापि तन्मन्दिरम् ।
 यत्किं नारद वेदयामि विदितं ते भावि सर्वं पुरो
 युन्देलापतिचेतसीव मुरजितत्रैव चित्रायते ॥ ९३ ॥
 इत्याख्याय मुनेः साक्षात्परमाख्यातुमक्षमः ।
 विस्मयोऽविस्मयोद्रेकाद्विरराम चतुर्मुखः ॥ ९४ ॥

[कवेरात्मकथा]

इसन्नित्तमतयाभिषण्डितः प्रादुरास भुवि हंसपण्डितः ।
 भूरिभूतिपरिभूतभूपातिर्दूरवारकुलभूः स्वभूरिव ॥ ९५ ॥
 ख्यातो यस्य पितामहस्तनुमहःप्राशुत्वहंमोत्तमो
 हंसज्ञातृतयानहंसजगदुत्तंसोऽलमंशोऽवलः ।
 कंसध्वंसनकीर्तिशंसनयशोहंसालसंसारक-
 स्तं शौरेः स्फुरदंशपसलपमी शंसन्ति श संतताः ॥ ९६ ॥
 द्वितीयरहितः श्रियासु निरवयया विद्यया
 दयानिधिरयावधिस्त्रिदशलोभिशोभाम्बुधिः ।
 मवाभरणमुद्भवाद्भवानिभः स तस्याभव-
 त्पिताखिलहिताकृतिः परशुराममिश्रः कृती ॥ ९७ ॥
 श्रीमहेशमहिषीवतारकः श्रीकृतः प्रमुमुदे महेशदा ।

सैव यस्य जननीसुनीतिसूर्जनकीव कुशलास भासभूः॥९८॥
 द्वौ ज्यार्यासौ प्रशस्तानुगुणगुणगणैर्धीरधारावतंसौ
 कंसारातेरिवांशौ धृतिसुमतिदयामासलाबुधतांसौ ।
 एको मानीय+गुणिमुकुटपाणिः स्पर्द्धमानास्त्रिसूर्पान्
 सोदर्याः साधुचर्या हृतभुज इव ते यस्य चासंस्त्रयोऽपि॥९९॥
 ज्येष्ठोज्ज्येष्ठो गरिष्ठो बहुलगुणभरैः श्रेष्ठकारैकनिष्ठः
 प्रेष्ठः क्षमापृष्ठभाजामपि चरितशमीभूतभूयो दिविष्ठः ।
 मुख्यो धीरश्वराख्यो माहिमवहालमक्षोभितक्षीरसिन्धुः
 श्रीबन्धुध्यानवन्धीभवदनलपनाः सिन्धुरो यस्य बन्धुः॥१००॥
 यस्य ज्येष्ठानुजन्मा जगदुदितयशःफुल्लमल्लीमतल्ली
 स्रक्श्रेणिश्चक्रपाणिर्गुणपाणिर्विपाणिः प्रीतिमचक्रपाणिः ।
 मर्यादौदार्यधैर्याद्यवधिरनवधिश्रेष्ठनिःशेषविद्या—
 रम्भैर्जम्भारिसंभावितगुहिरिव सोऽदम्भधीरुज्जृम्भे ।१०१॥
 वाचा वाचामधीशो मुनिरपि तपसा तेजसा वीतिहोत्रो
 द्रोणस्पर्द्धा समृद्धोत्सवनिवहतया युद्धमध्ये च यस्य ।
 निःकृच्छ्रः श्रीसहस्रद्युतिरिव दमयन्द्राक्तमिस्तं तनूतैः
 श्रीयोगादित्पमिश्रः समुदयमयते भक्तिनिष्ठः कनिष्ठः॥१०२॥
 श्रीगोविन्दकृपानुविन्दफला श्रीवीरार्सेहोज्ज्वला
 मालेयाद्रिसुतानुभावकवचाऽकम्पा च चम्पूचमूम् ।
 जेतुं कालकालौ बलौकसि कलौ काले कराळेऽधुना
 सान्नाढ्यः स गुणाढ्य एव विदये श्रीमित्रमिश्रः कृतीः॥१०३॥
 प्राप्य श्रीमित्रमिश्रोऽपमतमिस्रत्रयोदशीम् ।

अतुलां स तुलां तूरे गते चम्पूपूरयत् ॥ १०४ ॥

मीनारोहिणि रोहिणीसहचरे कृत्वान्तिके रेवतीं

याते चण्डमरीचिमालिनि तुला वारे च वाचस्पतेः ।

शाके (१)शाङ्कगजर्तुभूपरिमिते ह्यानन्दरुन्दाभिधां

चम्पूं पूरितवान्सितस्मरतिथौ श्रीमित्रमित्रः कृती ॥ १०५ ॥

इति श्रीमन्मित्रमित्रकृतावानन्दचम्पूकाव्ये-

ऽष्टमोऽयमुल्लासः ॥ ८ ॥

सम्पूर्णा चैयं चम्पूः ।

(१)—“शाके साष्टमजर्तुभूपरिमिते” इति पठनीयम् । अर्थानु-
सन्धानानुरोधात् । अयं विषयो भूमिकार्या विवेक्षितः । १६८८ वि-
क्रमसंवत् ।

“अथ श्लोकानां वर्णानुक्रमणम्”

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
अकस्मात्पिदधे	८०	अथास्वातिमृत्यो	५३
अकूर व्रजनगर	१६३	अदम्रेरेवाग्नेः	१०३
अक्षि चन्द्रमसि	१३८	अदम्र नतोर्वी	१८०
अघध्वसिवशी	८८	अधावन्त गवां	६३
अघात्मा सोऽद्य	८१	अधिगच्छतु को	१७
अङ्कुशध्वजसरोज	१५०	अधिरुह्य भवन्त	१५३
अचरत्स मे	१५२	अधिरुह्य सुतु	१७०
अञ्जनं विरचिता	१६४	अधिवेषु तनो	१३६
अटवीविटपी	१३७	अधेर्यं यच्छन्ती	११५
अतल्पे तल्पे वा	४५	अधो न्यञ्जन्मू	७६
अतिसौरभत्व	१५२	अध्वमध्यमित	१७४
अत्युच्चैः पतितानि	१०३	अध्वरेण निरघा	१२
अथ कापि कला	१६६	अध्वानमभ्य	६१
अथ गण्डमण्डल	१७६	अनङ्गीव रङ्गी	९३
अथ चारुचमूरु	१५४	अनन्तत्वादनन्त	१२४
अथ तावतिमत्त	१७३	अनालोचित	८६
अथ प्रख्यापन	८०	अनिन्द्यमान्य	३६
अथ सचारिणी	१४४	अनीहा नीहार	२०४
अथाग्ने यः स्वाग्ने	७६	अनुचलदनुकूल	१७०
अथाघो नामाद्य	७२	अनुदीक्ष्य रथं	१७०
अथाध्वानमगा	६१	अनुरञ्जित	८
अथायातः केशी	१६१	अनुरागिणि	६८

श्लोकाः—

अनुसञ्चर सञ्चारिणी

अन्तर्गते कर्ण

अन्तर्दधति मधु

अन्योन्यमुष्टि

अपराकृतस्नग्ध

अपराधिविधू

अपरापि गुरोः

अपश्यन्न यस्मिन्

अपहाय जलाव

अपि पतितमघः

अवधेर्धनं स्मर

अभयं धाम

अभारि भारश्चि

अभिवाद्य मही

अभिनन्दति का

अभिससार विभुं

अभूत्तपुरोभूतल

अभ्युत्थानं प्रकुर्व

अभ्युत्थानविधान

कमलकोमल

अमुना यमुना

अमुनेव सहाये

अमुष्याः किं ब्रूमो

अमृतं सा वकी

अमृतोल्लसन्

पृष्ठानि

१४१

३३

१४२

१८३

१६९

१६९

१६९

१४४

१५८

१७५

१२८

७८

१२१

४०

५४

७०

५०

७८

१४०

१८

१५७

१२३

१४४

७८

६५

श्लोकाः—

अम्बरं वितर

अम्बरस्फटिक

अम्बरेण रहिता

अम्मोगम्भीर

अम्मोजां भाय

अय तत्सम्बन्धी

अय भूयोनि

अयमाद्यो हि दे

अयि नागयुगः

अयि नीरज

अराजन्त मुरा

अर्द्धपीतमप

अर्द्धेन्दोर्भङ्गि

अर्धोल्लसदव

अर्वाचोततमाल

अलकाकुल

अलमप्रतिपक्ष

अलिश्रेणीघेणी

अवगाह्य चारि

अवधेहि विधेहि

अवशं यपुर

अविचारित

अव्याहारविभू

अशनं मुञ्चतो

अशून्ये वा सेवे

पृष्ठानि

१३४

१२८

१३५

१०७

१९९

१३६

१२३

१२३

१५३

१५१

७७

४७

६६

४२

१८२

४५

८

१२९

१२७

१३९

१५८

५३

६१

८६

९६

श्लोका —	पृष्ठानि	श्लोका —	पृष्ठानि
अशोक कोक	३१	आकन्दितमिवाक	४३
अशोकाना प्रसू	१३१	आचुम्भ्य चक्षु	१६४
अध्रूणीव विमु	६१	आचूड पशुधूलि	१०५
असरसोसरसी	५२	आज्ञा शिरसि	४०
असह्या सह्यापि	११५	आज्ञात प्रथित	१६८
असि कराल	१८४	आत्मान हेमकू	१६६
असितदल	९४	आदौ प्रान्तमधाद्	१२२
असि मीनाकारो	२३	आननेन त्रिनितेन्दु	१४०
असूय पश्यामि	१७१	आनन्दकन्दे सति	३३
असौ हरिपरी	४१	आप्रात प्रभृति	११
अस्ति वृन्दावनं	१२	आब्रह्माण्डमख	२०५
अस्ति स्त सन्ति	५३	आभारनिकरो	६३
अस्पन्दमानाङ्ग	१५०	आभीरा पिण्ड	६१
अस्पालोदित	१२६	आभीराभिरपि	६१
अहमहमिकयापि	७२	आययुमगदृशो	१४३
अहमुच्चैरह	१६६	आद्र वारिभि	११८
अहो कौशल	१४७	आलक्ष्यालक्ष्य	१८२
अहो पूतना सा	६३	आलि पश्य वन	१५०
अहो वत्सा न	८६	आवासाद्वहि	१७०
आ पुण्य मथुरा	२०	आवासाय वशी	२०२
आकर्ण्य ध्वनि	१८०	आचिरास विरह	६०
आकर्ण्याहमुरा	११२	आवृत्योलुसित	८४
आकर्ण्यमुदू	५१	आशसते वंश	३३
आकृष्णैककरेण	१५६	आशिष कुल	३७
आकन्दितमिवा	४३	आश्वासमित्र	४६

श्लोका.—	पृष्ठानि	श्लोका —	पृष्ठानि
आसज्यत्तनु	१७६	उग्रोदग्रचह	१९५
आसीदुद्राघा	६२	उज्जाग्रद्रोम	१६०
आस्य पश्यति	१७७	उज्जितालिमि	६०
आह्वय हुङ्कार	९०	उड्डीनैर्गङ्गता	७७
इति गिरिमभि	५७	उत्तुङ्गादद्रि	६६
इति मनसि समा	१२४	उत्तुङ्गैः सौधसघे	२००
इति घेभि न	१५४	उत्पाट्यैककरे	१२०
इति स्तुत्वाऽकूरो	१७३	उत्पाट्यैककरेण	१८०
इति स्तुत्वा नत्वा	६८	उत्पाद्योत्पाद्य	११९
इत्थ दुर्नय	१८३	उदञ्चति कचो	८४
इत्याख्याय मुने	२०७	उद्भ्रुकूलमुदङ्घ्रि	१५६
इदमसतटे	१५५	उदयता दयता	५८
इदमक्षि दिदृक्षु	१५५	उदयदतन्वाभोग.	५७
इदमच्युत पाद	१५०	उदयद्रजगण्ड	१५८
इदमार्द्रमुदी	१५१	उद्यद्गर्मघनाणु	१६५
इदमालि तमाल	१५४	उन्मज्जन्मूरि मज्जन	१०७
इदमालि धृतालि	१५१	उन्मीलत्कलकौशलै	१००
इन्दिरेन्द्रमधि	२०६	उन्मीलद्रलक	७३
इयं धरित्री	३४	उन्मूलयति हन्मूल	१४६
इय राघा वाघा	१४४	उपपद्य तदेव	१३८
इयतासि कौसुम	१५२	उपासं कौशेय	६९
इह कोविदारवृत	१५२	उपेन्द्रो भूमीन्द्र	१८६
इह यद्भावि	५३	उररोरुह वै	४९
इतिभ्यो न भय	२०२	उरसा शिरसा	१६५
इहृषकर्म न शा	११२	उरसि श्वसि स्वय	१५१

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
उर्वी दूर्वाद्यपूर्वा	१०२	कदापि भाण्डोर	११४
उल्लङ्घ्यापि	११८	कदा धा कीदृग्वा	९७
ऊर्ध्वं मूर्ध्नाभि	२०३	कपामालोक्त	१२४
ऊदसिन्धुर	१८१	कम्पमानभुवन	३७
ऋगुच्चरणचा	११	करकन्दुक एव	१५४
एक एव मिलने	१५०	करतल्पमिलत्	१३८
एकदा यदुमणिः	४७	कराभ्यां जानुभ्यां	४७
एकदैव परिवृत्य	१३४	कराभोजे कञ्जी	२
एकदोदयति	२५	करुणाभ्योनिधे	४९
एकाकिनी भवनता	१४३	करे कलभली	१०७
एकाङ्गं स्तनपाणि	१४१	कर्त्तव्यानन्त	६६
एतद्विद्यानव	९८	कर्माणि स्मरतो	९१
एतयोर्नगर	१७४	कर्माधीनमिदं	११२
एतादृक्कोटि	९५	कर्पन्त्याः कुसुमानि	१५६
एतावरकालमा	१७५	कलङ्ककणकै	१४२
एहि वत्स मुख	३७	कलधौतलता	१५८
ओडछानगर	२०१	कलधौतलतेव	१३७
और्वी वारिधि	१९७	यलधौतलतेव धू	१५४
कच्छानुस्फुरद	१००	कलापकुसुम	४१
कटीतटीवद्ध	११४	कलितमुरली	००
कटीवद्धचञ्च	९२	कल्पित रहसि	१४७
कटीवत्समूर्ध	१११	कयोनां पन्थानः	१९७
कठोरं कठोरात्	१११	काकलीभिरचि	१५०
कदम्बालग्रीव	१०६	का का प्रिया प्रिय	६०
कदाचित्कपूरैः	२	काविदेव सखि	१३५

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोका —	पृष्ठानि
कानीनश्चेन्न	१९३	कृतचूडकृति	४५
कान्ताभिसार	६०	कृतोपवेशस्य	१६८
कार्यार्थी यदि	८७	कृत्वाग्रे वाममुष्टिं	१८२
कालः काक	७३	कृत्वाङ्गे स्मेर	२०३
कालकूटकघ	३८	कृत्वा नृत्यति	११०
कालकूटगरला	३८	केतक कलित	१५३
कालकूटमखि	३८	केलिमन्दिर	६
कालकूटमिव	३७	केवलं मधुरिपो	१५०
काले धैर्यमितो	१९९	कैटमारिखदमा	७६
कालिन्दीवन्द्र	८३	कैलासाद्रियशो	२०५
किं धूमस्तालमू	१०४	कोकं कुत्रापि	१२६
किं भेरीभाङ्किया	१९८	कोविदारकुसु	१३१
कीर्त्तिकोशललि	१६३	क्रन्दन्मैलिन्द	१३१
कुञ्जश्चञ्चुपुट	७६	क्रोडारुढो निपीय	४५
कुञ्जे कुञ्जेऽभि	१२२	क्रोधान्धः सदधा	१०८
कुतमसां तमसा	५९	कचित्कर्ममुखो	८३
कुत्राघोपरमः	८५	कचित्तातो मून्छां	११३
कुन्दमन्दिर	१३२	कचिद्वत्सपालेः	८८
कुम्भीकृत्वैकम	१८९	कण्टिकङ्किणी	८८
कुम्भीन्द्रोद्भट	२	कचिद्वृष्टमर	१४२
कुम्भीरघ्नस्त	९८	क दूरोरक्षेपण	६२
कुरुवक कुरु	१५३	कवाह मोहमयः	१६४
कुसुमाय च पल्लवाय	१४८	कवाहं वनचरो	१२३
कुर्मो निर्धूत	१७७	कवासीद्रोटी क्व	८६
कृतकायकद	९	क्षणं खुरखुरी	१६२

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
क्षणं जनन्या	४५	गीतं कीरमयूर	१००
क्षणं दन्तकोटौ	१७९	गीर्वाणेशगभीर	१९९
क्षणं शुण्डादण्डं	१८०	गुणवत्यपि मालिके	१५४
क्षीरविन्दुवृत्ते	५१	गुणामुक्ते मुक्ता	९६
क्षीरैस्तुन्दिलयन्	५७	गुणैर्विश्वं निव	४९
क्षीरोदक्षुद्रघण्टी	१९४	गुणौघाहरण	४८
क्षुरक्षुण्णक्षोणी	१०४	गुरुकरुणाघन्तं	२४
क्षोदीयोपि खलु	५३	गृहानैक पाणौ	१०३
खलध्रेणीकोला	८३	गोत्वालम्बेन	१९४
खुराग्रेणोग्रेण	१६१	गोधनानि समा	६१
प्यातो यस्य पिता	२०७	गोपीगोपगवा	१०८
गच्छन्तीनां मृदु	१३३	गोरसे मयि	४७
गजाविव जिगी	१८३	ग्रस्तेव ग्रथिते	१८१
गन्धर्वाणां	११०	ग्रीवादण्डे गृहीत.	७६
गमनेन सहैव	१३८	ग्रीवामम्भोरुह	१३
गम्भोराग्भोधिः	२	घटिताकृतिरस्ति	१५३
गम्भीरैरनसां	६२	घटीं विभ्रञ्जी	११५
गम्भीरैरव	६८	घनघनाघना	२०
गर्भं दधुः प्रावृषि	१२६	घनतमो न	५८
गर्वाग्निर्घोषयन्ति	१९६	घनयोः स्तनयो	३९
गर्वो दर्वोकर	१४	घनयोः स्तनयोश्च	१४९
गलद्वारल	१०८	घनयोः स्तनयोः सु	१४९
गाम्भीर्यं तच्च	१९०	घनानि च्छन्नानि	१३०
गाहस्तां गहना	६०	घूर्णद्वर्धरघोर	१०४
गिरिद्वारा गर्वं	१२०	चक्रतुस्तौ नर	७४

श्लोकाः—

चक्रमुल्लसति गोप

चक्रे श्रीयुतमित्र

चञ्चच्चर्मासिदण्डो

चञ्चूपुटानीव

चण्डकर्म चरतो

चण्डमानपव

चतुर्वेदाभ्यास

चतुर्वेदी वेदी

चन्द्रकान्तचय

चलत्कनकमे

चलन्ती पादार्धं

चाञ्चल्य खलु

चाञ्चल्यानां प्रपञ्च

चाणूरः क्षणमु

चाणूरे चूर्णितो

चारुचन्द्रमिव

चिन्तयान्तरम

चुम्बत्यम्बरमे

चूडारैश्छोटि

चेतनां हरति

चौर्याचार्यपदाय

छन्दः स्वच्छन्द

छायामिवधुर

जगत्सेवित

जगाम नन्दस्य

पृष्ठानि

१४७

२०३

१८४

१३१

९१

१८५

९५

२०१

५७

४६

१४१

१४१

१९४

१८३

१८३

१५६

५२

२०६

९८

१५५

८८

३

१७१

९३

३६

श्लोकाः—

जनुर्दन्दशूके

जन्म मे सकल

जम्भारिर्दुन्दुभी

जलगूढवपु

जलमञ्जलिना

जलमनु हरिः

जहाति च दधाति

जहौ नो मञ्जीरं

जातः शैशव

जाता क्षुधा बल

जाल मनः प्रेम

जिनानेकगुणो

ज्येष्ठाज्ज्येष्ठो गरिष्ठो

क्षणज्क्षणदुःखन

तं चकप्य चिरा

ततश्चलितवा

तर्त्तिक नाम पद

तदानांसि मनांसी

तदायाम काम

तदुदीक्षितुमक्षि

तदन्तावलदन्त

तद्धमिल्लरुचा

तद्वैकुण्ठमथा

तनुक्रमात्तेन

तनूभूतमंशं

पृष्ठानि

११०

२५

२०

१५७

१५७

१०९

१०९

१०७

१८७

४३

१४७

४२

२०८

१६७

४१

४०

१२४

६२

२०४

१६५

१८१

१४०

१८९

११५

९४

श्लोकाः--	पृष्ठानि	श्लोकाः--	पृष्ठानि
तन्द्रां चन्द्रमुखी	१३७	तुलाकोटिमङ्गू	९२
तपनतनया	११७	तुल्याशेषहरि	२०६
तमःश्रीरप्युच्चै	८१	तूर्ण तस्य विधू	१८५
तमस्तन्वन्सुग	८१	तृणावर्त्तमहा	४०
तमालोक्त्योत्तस्थुः	११३	तेजोभाषमयं	११८
तमाहूय तृणा	४०	त्यज मौनमशोक	१५१
तमोरुचिधुरन्धरे	८५	त्रस्पद्विक्पाल	१८४
तरङ्गतरली	४०	त्राणाय नानावि	१२७
तरङ्गैरान्दोलो	१२१	त्रिकोणा धरित्रीः	१११
तरस्कन्धारुढ	१३८	त्रिभङ्गीमदङ्गं	९२
तरुनान्दोलया	१०३	त्रियामायां यामे	१४३
तव दुःखभाक्	१५२	त्रुटितेऽपि हठेन	१४९
तस्करापहत	८७	त्वाद्वाहव्यूह	१९९
तां दृष्ट्वा पुरमो	२०१	त्वमशोक शोक	१५१
तां मायामतनो	८५	त्वमेकोऽपि	९४
तापत्रयहरो	६	त्य पारे वचसो	९४
तालाङ्कोऽपि दघा	१६८	त्वया वद्धमिद	४९
तालाङ्को मयि	१०	त्वया वञ्चना	९४
तारकापतिरु	१२२	त्वयि केतकि	१५३
तावत्तादृगशेष	८८	दक्षिणं प्रचलद	१६३
तावन्तोऽपि	९१	दददजनमक्षिणि	१५५
तिमिरैरिव	१०७	ददृशेऽथ दृशेद	१६५
तिरोभूतघोडा	१७४	ददे केयूराभ्यां	९७
तिष्ठन्तो गूढभा	१२६	दधज्ज्वलदसु	४०
तुङ्गभूतिमिर	६८	दधति न मनो	९०
तुलयिष्यति यत्	१२६		

श्लोकाः—

दधानमभ्रमे	१६७
दधीचैः प्राचीनात्	१६५
दम्बशूकमिव	३७
दलयत्यनिलोऽपि	१३९
दशतरलितै	७२
दहने हेमपरीक्षा	१४१
दानाम्भो निचया	१९३
दामोद्वल	५०
दाम्ना वद्धोऽपि	९५
दिक्पालानेककाल	१९७
दिग्दामोरुपयो	५७
दिङ्मनः पुलिन	१३४
दिनमुखमनुभूय	१६९
दिनेषु गच्छत्सु	३६
दिवसादिव सा	१३७
दिशामीशाः प्राहुः	२०५
दिशो दृष्ट्वा स्पष्टा	१२२
दीपिते विनिहि	५९
दुकूलचल्ली	३६
दुरमीव समीर	९
दुर्दन्तिधेनुक	१७२
दुर्वारः काल	६९
दुर्वाराभूम्भहे	१२
दुरोड्डीननिशान्त	११९
दुरोदधूत	६५

पृष्ठानि

श्लोकाः—

दृक्कोणो नैव	१७७
दृग्वाणायसको	१५७
दृष्यत्पुत्रागनाग.	१३०
दृशि वक्षसि	१६६
दृष्टं धाम हरे	१६०
दृष्ट्वा दिष्ट्येव दृष्ट्वा	१४४
दृष्ट्वा विप्रहसौ	१४२
दृष्ट्वा विस्मय	१९०
देवक्यानकदु	१८१
देहदीधिति	१९०
दैत्यारेः केलि	७९
दोर्दण्डनालदण्ड	१२०
दोषासौन्दर्यं	३
दापोद्वारे	३
दौरात्म्यं निज	९६
द्रक्षामि क्षितिषु	१६४
द्रष्टुमधुनि	१५६
द्रष्टुमिष्टतम	१७१
द्राक्त्रुट्यन्मेल	६०
द्रागेव दूरात्	३४
द्राग्दूरादेव दाव	१८४
द्विखण्डीकृत्य	१७७
द्विगुणमर्हण	८७
द्वितीयरहितः प्रिया	२०७
द्विधावद्धवली	६२

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोका —	पृष्ठानि
द्विधाभूय हरेः	७७	न तप्य च तेषु	९३
द्वीपानद्रीन्स	१५	नदीगर्जैरुर्ध्वा	११९.
द्वौ ज्यायांसी	२०८	नन्द च नन्दगृ	५१
धत्तेऽद्यापि हरः	३८	नन्दनन्दन तदा	१४०
धनुर्महो मे	१६८	नन्दनन्दन ते	१४६
धनेशः कीनाशो	३०	नन्दनन्दन । भवा	१३६
धरणिकुहरात्	६८	नन्दारविन्दा	३३
धूलिधूसर	१३४	न न्यूना नाति	६५
धूलिधूसरि	१५०	नभःपूर्वशैला	१४४
धूलीधूसरिता	१४३	न भानोरुद्रेकः	१३२
धीरः पितापि	१२९	नमज्जम्भाराति	३०
धाव धावमरण्य	१०८	नमस्तुभ्यं क्षुभ्यत्	९६
धृतवतीतघ्नी	५६	नमस्ते कस्तूरि	९७
धेनुकासुनिधने	१०४	नरकेसररूपी	२३
धैर्यं निर्दलयन्	१४३	नरीनत्ति नाथ	९३
धीरणीभिरल	६२	न लवङ्ग लवङ्ग	१५४
धनन्मञ्जुमञ्जीर	१७९	न वाचयमानन्द	९३
ध्यानलब्धपरिरब्ध	१४९	न वा दण्डनीयो	१११
ध्यानावेवान्निमे	२००	न विवद निचोल	१६६
ध्यायद्भीरुमन	२९	न वैकुण्ठवाटी	९४
ध्यायन्तु ध्यान	६४	न य वास्य तावो	९३
न किं ते हेमन्ते	१२३	न व्याहारविहार	८२
न कूले कालिन्या	१४०	न शक्रादिदेवा	९४
न क्षणात्तरल	५९	न हि स्नेहो देहे	१४५
न च सज्जनि	१५३	तानाकेलिकला	१५७

श्लोकाः—

नान्तो नादिर्न	२४
नावासो गणितः	१०८
नाग वकीवक	१६३
नासाग्रे निहिता	५०
निचोलं ते चामी	१४६
निदाघदीर्घाह	११४
निद्रातीय निवृत्त	१८९
निद्रा नारद	१९७
निद्रां विद्राघ	१०१
निद्रितेव विनिपत्य	१४९
निपतति नृप	१८०
निपतति हठा	७२
निपतन्नप्यधो	४१
निपपात कर	१२१
निरणायि परे	१५४
निर्मिन्नध्वान्त	१२७
निर्मिन्नाञ्जन	१६४
निर्मोकादिष	१८३
निर्यत्प्राणेषु तिर्यग्	१२१
निर्यातनिर्यद्	१२०
निर्यातेऽपि पयो	२९
निर्यान्तीभीरिवा	६७
निवार्य तानार्यतमः	८६
निलीनशार्दूल	३६
निशाबिलासाय	१७७

श्लोकाः—

निशासु सन्ध्यासु	३६
निष्पतन्त्याः पृथि	३२
नीचस्थेन तुलां	१९५
नीतम्बरमनीति	१३६
नीपशाखिनि	१३४
नीरन्ध्रा निरधो	१९८
नीलं धाम	३
नीहारद्युति	१३३
नीहारास्त्रैरजस्रं	६९
न्यञ्जदुग्धभार	१६१
न्युञ्जानां पुन	९२
पक्षीन्द्रः क्षम एव	१११
पङ्कापसाराय	३४
पङ्कापहारी हरि	३४
पटुचञ्चरीक	१२६
पणीकृतप्राण	१५१
पदवीमभ्यधा	६२
पदं ते मञ्जीर	८२
पदाग्र कुञ्जायाः	१७६
पदाम्भोजं पायात्	९६
पद्मालकृत	१२१
पद्मिनीविरह	१३२
पन्थानमन्वशो	६१
पम्पासम्पात	१३०
पयोज सन्भूय	९७

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
पयोदर्पणानां	९४	पार्वतीभजन	१३५
पयोधरे सान्द्र	११८	पार्श्वे पार्श्वे	९९
परस्मै परस्मा	९२	पिदधाति परा	१३७
परितः परिधाव	६२	पीयूषद्रविण	१२८
परिशोलित	९	पुनरुद्धभूव	१२६
परीरम्भं केचिद्	११३	पुनः पदानोद्	१५०
पर्जन्याधार्यगर्जः	१७९	पुद्गागस्त्वमसि	१५३
पशुपालविशाल	१६९	पुरः कुपितका	१२७
पशुपालविशाललो	१५८	पुरः पश्चाच्छयावो	१६१
पशूनामसुषो	५४	पुरस्ताद्विस्तारै	१६१
पश्यन्कामपि सस्मितं	१४७	पुराणपुरुषः	६
पश्यन्तावपि	१८७	पुरारिरेतीति	१७४
पश्यन्तो नृपति	२०१	पुरुषेभ्योभाराः	१४४
पश्यन्नपि श्याम	३३	पुलिने पुलिने	१४८
पस्पन्दे नारवि	१२६	पूतनानिधन	५१
पाणिभ्यामथरुद्ध	१००	पूर्णं कर्पूरपूरे	१२७
पाणिमात्रवसना	१३४	पूर्वं व्यधात्कु	६७
पाण्डुरं पाण्डुमि	६३	पृथुकलक	१८४
पातालादिव	१८१	पृथ्व्यां निपात्य	१२५
पातालान्तः सम	१७२	पौगण्डेकपद	१००
पात्रोक्त्य	३४	प्रचण्डमात्तण्ड	११४
पादाग्रे नूपुराभ्यां	१०७	प्रतिकुञ्जगृह	१५४
पाटे पतन्नपि	१३०	प्रतिगोर्षोद्वय	१४७
पानोयं पाणि	९५	प्रतिदिनमपि	७१
पानीयानयन	१५६	प्रतिवारि वारिज	१२५

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
प्रत्यङ्गप्रतिवि	१०६	फणाभिः स्फाराभि	१०७
प्रत्यङ्गमोधाम	८७	फणां फणातः	१०८
प्रत्येकं भिन्न	८८	फूत्कारोड्डीन	१८०
प्रत्येकं लक्ष्यमे	१९९	वकासुरवपुः	७८
प्रथमं मन्दिर	६७	वडोपान्ताः	१३
प्रलम्बासुर	११५	वभौ पाण्डरपल्य	६२
प्रल्हादध्रुवपाण्डयो	२०२	वलं वलीपांस	११४
प्रल्हादेऽङ्कुरिता	२०२	वलपुलक	१६४
प्रस्पन्देऽपि दृशो	१७१	वलिनामनहेतो	२३
प्रस्वेदैर्बलितं	४९	वलेन प्रत्यूपे	१६९
प्राणाकर्णित	१६८	वहु यच्छति पल्ल	१३८
प्राचीभागिनि	११५	वहु वर्पति चन्दनं	१२७
प्राणेभ्योऽपि वरं	१९५	वह्नास्फोटस्फुटि	१८२
प्राणैः सहात्मान	३३	वालं नन्दसमी	५३
प्रातः प्रातः प्रति	९९	वालोऽयं कमनीय	५२
प्राप्य श्रीमिन्नमिश्रो	२०८	विम्राणे भूरि	७९
प्राप्य सुरकर	५६	ब्रह्मखण्डिमहर	५९
प्रारम्भ मित्र	३	ब्रूत वाममयना	१३५
प्रासादोद्यन्तुपा	२०६	भक्ते सद्ययुतां	१
प्राहताः पौरहताः	२००	भगवति नमो विद्ये	११७
प्रियक प्रिय	१५३	भग्न भग्नमहार्य	७०
प्रेरितो वसुदेवे	१२३	भजे वैनतेयं	१११
प्रोड्डीय केऽपि	७७	भवत्पादपङ्के	१११
प्रीदप्रेमतह	१४७	भवन च वनं च	१३६
प्रीदप्रेमसमा	१६८	भवनं च वनं च मित्र	१६६

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
मस्मभूषितमि	३७	मथुरापुरमत्त	६
भारापसाराय	३४	मथुरामनुभूय	१७३
मिन्दनकुम्भीन्द्र	१९४	मथुराणप्रयी	६
भीमार्णवलीनां	२३	मथुरेति त्रि	६
भीमो येन हतः	१९३	मदना मदनानला	१३७
भुजाघातेन	१०३	मधुरसुरली	७१
भुवि लुठञ्चर	४५	मधुरा मुधुरै	७
भूतमेकमपस्नेह	१३८	मधुरिपुमधु	१७५
भूतले पतितया	१४९	मधुसुदनसूक्ति	१७३
भूदेवैः षष्ठापि	२०२	मध्यमण्डित	८२
भूभृद्वशवत	१८४	मध्यान्हे मणि	२०५
भूभृद्वक्षोजवि	२०१	मध्यारुद्धहरि	६२
भूमावेकं निधाय	८६	मध्ये गवां विह	१२८
भूमीनो नृप	१९८	मध्योद्यन्माधवा	८४
भूयिष्ठानि पदानि	२०७	मनीषितमगृ	५३
भृशं भवतु	८	मनीऽपि नेतुं न	३४
भेरीभाङ्गार	१९८	मन्दमन्दचल	३७
भोजभूपतिगिर	१६३	मन्दीभूतनिज	६७
भ्रमदुष्प्रमर	१२८	मम केतक	१५३
भ्रमादुष्प्रमन्तः	१३१	मम शोकमशोक	१५१
मञ्जीरध्वनि	१७४	मया तेनाहूताः	११२
मञ्जीरं मणि	१५९	मयि दूयमान	१५१
मथुरानगर	१३	मरु कुर्गन्नुर्वी	११४
मथुरापुरि राज	१७४	मलयविलसज्ज	१२९
मथुरा मधुरै	६	मलिनस्य भूरि	१२५

श्लोकाः—	गृष्ठानि	श्लोकाः—	गृष्ठानि
महाद्रिसानोरिव	६६	मुराराति पदा	६६
महानस्तु दण्डो	६३	मुद्गरभुजमा	१५७
महावंशोद्भूतः	१३०	मूढे गूढय	१७५
महिम्ना यो भूम्ना	१०१	मूढधनो मूर्खान	१८२
मही दाहं धत्ते	११५	मृलादामौलि	१२२
महीधरमहादण्ड	१३	मृलादामौलिनीला	१०२
महीमूर्त्तेः शम्भो	६५	मृगनाभिरसेन	१४९
महोत्कण्ठा मनां	६२	मृगेन्द्रमध्या	३६
माकन्दवृन्दे	१३२	मृग्यते मृगदृशा	१३३
माघा दत्ते प्रयत्नात्	८४	मृत्युरेव सुख	६०
माधवस्य सविधे	१२१	मृदुचरणयोः	७१
माधवेन पुरतः	८५	मेना मे नाङ्गुलशमी	१४५
माधवेन रयतो	१४९	म्लेच्छाहितता	२४
माभृङ्गनामद	११८	यः सीन्दर्यमये	२०६
मा भैषीः कंस	३१	यच्छ्रेयोऽवर्धन	२०३
मामच्छ कच्छप	१७३	यत्र ते नन्दनो	५३
मिष्टं मिष्टमिदं	८५	यदवधि वसुधा	१६३
मीनारोहिणि	२०९	यदायामं कामं	२०५
मीलिताश्रमघ	१३४	यदि कुर्यन्ति	५७
मुकुरेणैव दूर	१२३	यदि घाता न	८६
मुक्ताहाटकहारि	२००	यदि सह युव	१७०
मुष्पण्डे रुहे	१०५	यद्वन्धमुद्यम	३१
मुदे यशोदे	३७	यन्नामापारसं	४६
मुनिर्मनशाली	११०	यन्नामायय	८०
मुरमर्दन विष्णो	२२	यदानन्दमाहुः	९३

श्लोका —	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
यमस्य दूनीत्र	३६	रभसध्रमगौरवा	१४२
यमुनातनुरुह	१०	रविरस्तमाप	१२७
यस्मिंश्च श्यामधा	१७६	रविरहा चिरहो	५९
यस्य क्षण मधु	१०	रसालसा प्रेम	१५०
यस्य ज्येष्ठानुज	२०८	रसालैराशाल	१३०
यस्याधो न	६४	राकाध-द्रमसीव	१५६
यस्यामिन्दीवर	१३	राधया सह रराज	१४७
यागाना विप्रयोग	९४	राधिकामुखमुदीक्ष्य	१४०
यादयेन्द्रपद	४३	रदुग्धा मूर्धान	१०२
या व्यधत्त दधती	३८	रन्धान शिरसा	७६
या तु चिन्तयति	१३५	रूप गोपय	२७
युक्त युक्तमहो	१७५	रजुर्द्विजा. क्षत	११
युतिमिच्छति	२५८	रेज राजेव राजा	१२६
युवान व्यातेने	१७४	रावते पुरतस्ते	१२१
येन क्वापि सुधा	११२	राहिणो च यशोदा	६३
रह.सहाभि	८	लक्ष्मीयत्र विचि	१०८
रहोभि सहर	६	लगुडेनेव	१०४
रङ्गा रचित	१६४	लघूकृत्वा भार	१८६
रक्षयन्नघरोग	६	लम्बमानस्य	३२
रजो विभूषा	४५	ललाटनदितालक	७१
रजोवृद्धनभो	६३	ललाटपट्टरोच	१६७
रणारम्भसरम्भ	१७९	ललितचालित	५९
रत्नज्योत्स्नाचय	१२	लसदिन्दुसुन्दर	१२५
रत्नान्तःप्रतिवि	११०	लाङ्गूलाग्रे गृहीत्वा	१०४
रथचरमधिरु	१७०	लाटोपक्षाजशार्दी	१२०

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
सभूय+++विहाय	१९३	स रोहिणीगर्भ	३६
ससाराद्धिरासते	१६५	सर.स्थ सिन्धुस्थ	९७
सखि शोणमशाक	१५१	सर्वस्वानि ददे	३३
स गान्दिनीसूनु	१६८	सर्वस्य वनिता	१९३
सङ्गरप्राङ्गणे	७७	सर्वानिर्वाचनीय	१९८
स चाहवामी	१७७	सर्वासां भावमासां	१४५
सचिर सच म	१५५	सर्वाहःसंघ	२००
सनतस्नातनिष्ठात	५९	स वत्स वत्सपी	९०
स घोटिकाटौ	७६	ससप्तसप्तानिल	१२०
सदा वहति	५७	सहकार कारय	१५२
सन्तु नामानि	७	सह दिनकृते	६९
सपत्रैकनीपं	९२	सह घास्त्रिजैरज	१२५
सप्ताधो भुवना	१२६	सह सवभूव	१२५
सप्ताधः सन्ति	६६	सहेल येनाल	९
सप्रबोधमतयो	१५०	साकमुल्लसति	१२८
स प्राचीनो दधीचिः	१९५	साकारापि	६
सभुवन भुवन	५८	साक्षादेक्षत	७३
सममेव द्वयोः	१४२	साङ्कीर्त्याशु	१२
समुदन्वितदोष	५३	साङ्केतिकं यदभि	६६
समन्तादक्षीणां	१५९	सातङ्कुट्टि	४७
समुदितपिपुल	५६	साधनीयमनेना	१२३
सम तदा गा	३३	साधु रीतिमधि	९
सम्प्राप्त्यन्प्राप्ति	१०	सान्द्रीभूय विधुं	१५६
सरक्षोयक्षोडु	३०	साप्राद्वेः सप्रयाद्या	२०१
सरघा बभूव	१२६	सालवाल इव	८४

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
साधि लेखाऽजनि	१४१	स्खलन्नपि पुनः	४६
सुखभूयिष्ठारं	२३	स्तुतिमिति भुज	१११
सुखाधानमपि	५३	स्थलाग्भोजे ररुभा	१४१
सुगीतं गन्धर्वै	१२१	स्पन्दमाहति	१३८
सुतनोरास्यमहा	१३६	स्पृशन्ती ब्रह्माण्डो	२०५
सुधामुचोषाच	१६८	स्फुरारविन्द	१६७
सुपटु घटयन्	७१	स्मरन्सूक्ष्ममशं	९४
सुपुष्पदाम	१६७	स्वय जम्भाराति	१६
सुमनोभिरुपे	१७४	स्वलोकमाकार	३३
सुमनो यदि त्वमपि	१५२	स्वान्तस्थध्वस्त	१९५
सुमनो विनोदित	१५२	स्वान्तेऽचिन्तय	२०३
सुरकुञ्जरदान	९	स्वेदाद्रा तनु	१७५
सुरक्षणाक्षीण	३५	हसचित्तमतया	२०७
सूते स्यन्दनचण्ड	१७१	हसाना कलहो	१५९
सूयन्ते स्मापदा	१०९	हठाद्धठारब्ध	१७७
सूरकुङ्कुमशिरा	५९	हनाशेषयाम्य	९२
सूर मोचय	६०	हम्भाराश्चोव	६३
सूर्याचन्द्रमसो	१९४	हयास्ये हास्येन	१६२
सृष्टावेकोऽस्मि	९५	हर इव कण्ठे	४१
सोवाचस्मित	१७६	हरकामुं कखण्डो	२४
सौगन्ध्यैरलिमन्ध	१३७	हरमूर्द्धस्थित	६६
सौन्दर्याद्दण्डपाणे	१८५	हरिणान्तर्गत	८१
सौर्वाग्निर्याह	६८	हरिणापि निरै	१७०
सौर्वायज्रतडिदु	११८	हरिणा हरिणाय	१५८
स्खलन्तमात्मान	३४	हरिणोद्भ्रामि	७७

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
हरिदम्बरो	४५	हिण्डीरस्फुर	८३
हरिनिर्भरसङ्ग	१५८	हित्वा हन्त हठेन	१०
हरिनीलमणी	९	हिमाश्रूणि विमु	५८
हरिपरिमण्डित	८४	हिमीकर्तुंकामा	९२
हरिमुग्धमहो	४०	हुताशमघ्रास	४५
हरिराह चन्द्र	१७६	हृदयं प्रविवेश	१५५
हरिरिदमव	८७	हे फेलि कल्पित	१७३
हरिरूपनिरूप	१५७	हे केशिनाशम	१७२
हरिर्दृष्ट्वा + +	१२०	हे दण्डिताघ	१७२
हरिचीक्षण	१७०	हे पूतनादमन	१७२
हरेरसुग्रास	३६	हेलाखेलावली	१८०
हरेः परमनो	४३	हे विश्वरूप	१७२
हस्ताम्भोजलता	१८५	हेयङ्गवोनभृत	६१
हा सिन्धौ लोक	६८	होखदेति	१३४

इति

* श्लोकानां वर्णानुक्रमणं सम्पूर्णम् *

(१)शोधकपत्रम् ।

(ग्रन्थे)

अशुद्धं	शुद्धं	पृष्ठ	पङ्क्तौ	सूक्तौ	सूक्तौ	३४	९
कणोत्तरं	कर्णोत्तरं	२	१२	पुण्डरीकि	पुण्डरीक	३५	१२
गधुरिम	मधुरिम	४	८	नभभ्रमम्	नभोभ्रमम्	३६	६
ओक्षेणा	अक्षिणी	४	२२	स्वमेव	स्वयमेव	३८	२०
पुण्डरीकि	पुण्डरीक	६	२	स्वमेद्	स्वमेद्	३९	८
रन्त्यहो	रन्त्यहो	६	११	तणा	तणा	४०	२४
ययोवर्त्तते	ययोवर्त्तते	१६	२०	निन्द्रां	निद्रा	४४	६
रोहिनी	रोहिणी	१९	५	माति	मात	४४	१२
भाव	भव	१९	२०	उरस्थ	उरस्थ	४६	४
चग	चरण	२२	१	जम्भारिः	जम्भारिः	५०	१०
कणधोर	कर्णधार	२२	२	तरुणा	तरुणां	५१	५
हेतोः	हेतो	२३	१६	स्तीभ्यां	स्ताभ्यां	५१	१२
शुभवते	शुभवन्त	२३	१९	अचराम	अचरम	५५	१८
पीपूष	पीयूष	२५	८	भूमय. इवा	भूमय इवा	५६	६
सौशमिनी	सौशमनी	२५	२१	महिधर	महोधर	५६	१०
रूप	रूपं	२७	३	पङ्क	पङ्क	५७	११
माहो	महो	३०	८	गिरि	गिर	५७	२१
वशवंस	वशवन्तस	३३	१५				

(१) अत्र सीसकाक्षरयोजनदोषसमुद्भूता आपातमाश्रयित्वेयाश्चाशुद्धय समुपेक्षिताः ।

वृट्युन्	वृट्यन्	६०	१९	दपर	दमर	८४	१२
चतुर्थ	चतुर्थ	६५	१	स्तम्बा	स्तम्भा	८५	१७
रण	रण	६५	१९	लब्धा	लब्धा	८६	७
झणञ्जणि	झणञ्जणि	७१	५	जलाद्रो	जलाद्रं	८७	८
स्थली	स्थली	७१	२१	कणं	कणं	८८	१४
दश	दश	७२	१२	मुहुनि	मुहुर्नि	८८	१५
दुर्वाया	दुर्वायां	७३	१४	धारो	धारा	८८	१८
मूर्धा	मूर्धा	७७	१५	राजीरच नू	राजी रुधन्नु	८८	१८
निहान्	निवहान्	७९	६	घाप	घोष	८९	१
त्वाद्विधा	त्वाद्विधा	७९	१५	वसने	वसनेन	८९	६
प्रोघ	प्रोघ	७९	२०	पाययन्	पाययन्त्य	८९	१९
कोटेनि	कोटेर्नि	८०	१	तनू	तरु	९०	७
वत्सा	वत्सा	८०	१३	समाधे	समाधे(?)	९२	१०
रव	रव	८१	३	समुद्रभूत	समुद्रभूत	९७	१६
पलाय्य	पलाय्य	८१	११	मजीरशिञ्जो	मजीरशिञ्जा	१००	३
चतुष्टय	चतुष्टय	८२	३	निर्झराशिला	निर्झराशिला	१००	२१
वत्सल,	वत्सल	८२	३	समास्त	समाहृत	१०१	४
संप्रतिविप	संप्रति विप	८२	४	प्रवश	प्रवेश	१०१	२२
मज्जार	मजीर	८२	११	तरङ्गाम	तरङ्गाम	१०२	७
दूधं	दूधं	८५	१३	क्षामपि	क्षामपि	१०५	९
विहारेया	विहारयो	८७	१५	गन्धवाना	गन्धवाणा	११०	८
कृतात्प्र	कृतोत्प्रे	८२	२०	ताण्डव	ताण्डवा	११०	११
वलयित	वलयित	८३	९	डाम्बर	डम्बर	११०	११
वरादश	वरदश	८३	१८	धारित्रा	धरित्रा	१११	५

रस्महं	रस्म्यहं	११२	४	इहमादिक	इहमादिक	१५५	११
मार्त	मार्त	११३	२२	वर्गन्वती	वर्गन्वती	१५८	१२
सुर्वधिरे	सुर्वधिरे	११९	१०	हसक	हसक	१५९	५
निवृत्ति	निवृत्ति	१२०	२१	चातुरि	चातुरी	१६२	१५
विर्वित्रे	विर्वित्रे	१२१	२१	नीर्णीय	निर्णीय	१६३	१३
मगङ्गल	मङ्गल	१२५	७	मवलेपि	मनलेपि	१६३	१४
यः द्युति	द्युति	१२७	१०	नन्दना	नन्दनाः	१६३	१७
दिशा	दिशो	१२८	२०	चकारं	चकार	१६३	१९
कीदृक्	कीदृक्	१३०	४	दक्षिणमुद्ध्य	दक्षिणमढोय	१६४	२१
गुरोः	गुरो	१३३	११	स्पृश्यामि	स्पृश्यामि	१६४	२१
वस्त्र	वस्त्र	१३३	२२	रेदु साहस	रेदु साहस	१६५	११
लोक्य	लोक्य	१३६	२	भवद्वदी	भवद्वदी	१६७	२
चिर	चिरं	१३७	६	झणञ्ज	झणञ्ज	१६७	४
मन्धयजिह	मन्धयजिह	१३७	१८	कलक्क	कलक्क	१६७	५
स्कन्धा	स्कन्धा	१३८	२२	कञ्जु	कञ्ज	१६८	६
नोहारि	मनोहारि	१४५	१९	दृष्टा	दृष्टो	१६८	१४
तद्भिहित	तद्भिहित	१४६	५	युवता	युवति	१७०	६
चित्त	चित्त	१४८	८	क्षयित	क्षयित	१७२	१७
धृतालि	धृतालि	१५१	३	बुद्ध मया	बुद्धमये	१७३	१५
दक्षामिव	दक्षमिव	१५१	४	यास	मास	१७७	१०
स्वर्पाक्ष	स्वर्पाक्षर	१५१	१६	शान्तकुम्भ	शातकुम्भ	१७८	८
नित्तापि	नित्तापि	१५२	७	मुत्कवटी	मुत्कटी	१७९	१९
ददद	ददद	१५८	७	ज्वरयनरांश्च	ज्वरयनरांश्च	१८१	१३
गोचरा.	गोचरा	१५५	१०	तस्मिं	तस	१८१	१५

श्रौरसो	श्रौरसो	१८२	१५	रनात्तर्भि	रनात्तर्भि	१९१	९
पाञ्चन	पाञ्चण	१८२	१७	पुरैते	पुरैते	१९७	१६
गजा इव	गजा इव	१८३	८	हंरू	हक	१९८	१०
विवता	वितता	१८४	१२	माला.	माला	२०१	१७
मृकसरी	मृकसरी	१८५	९	मोद	मोद	२०२	१८
रघमन्न	रचयन्न	१८५	११	व्यधत्ते	व्यधत्ते	२०४	१९

(श्लोकानामनुक्रमणे)

अनृतत्तु	अभृतत्तु	२(क)	१८	वारसिंहकृति	वारसिंहकृत	१९(क)	२
कमलकोमल	अमलकोमल	२(क)	२१	व्रतफलमुपल	व्रतफलमुपल	१९(क)	२६
इति गिरि	इति गिर	४(क)	६	सवाह	सवाहः	२०(ख)	८
यलधौत	कलधौत	५(ख)	१९	रम्भा	रम्भा	२१(ख)	४
ध्यायत्तु	ध्यायन्तु	११(क)	२२	हरिणान्तर्गमत्	हरिणान्तर्गमत्	२१(ख)	२३
प्रौढ	प्रौढ	१४(क)	२६	ग्राम	ग्राम	२२(क)	१०

(उपोद्धाते)

मित्रमित्र	मित्रमित्र	१	२	मया	मयी	१	१०
स्तुति	स्तुति	१	१५	नीलाकण्ड	नीलाकण्ड	१	२

THE PRINCESS OF WALES SARASVATI BHAVANA TEXTS

Edited by
GOPINATH KAVIRAJ M A

- No 1—The Kiranavali Bhaskara a Commentary on Udayana's
Kiranavali Dravya section by Padmanabha Misra
Ed with Introduction and Index by Gopinath Kaviraj M A
Rs 1-12
- No 2—The Advaita Chintamani, by Rāṅgopī Bhatta
Ed with Introduction etc by Narayana Sastri Khiste
Sahityacharya
Rs 1-12
- No 3—The Vedanta Kalpalatika by Madhusudana Sarasvati
Edited with Introduction etc by Ramajna Pandeya Vya-
karanacharya
Rs 1-12
- No 4—The Kusumanjali Bodhani, a Commentary on Udayana's
Theistic Tract Nava Kusumanjali by Varadaraja
Ed with Introduction etc by Gopinath Kaviraj M A Rs 2-0
- No 5—The Rasasara a Commentary on Udayana's Kiranavali Guna
section by Bhatta Vadindra
Ed with Introduction etc by Gopinath Kaviraj M A Rs 1-2
- No 6 (Part I)—The Bhavana Viveka by Mandana Misra with a Com-
mentary by Bhatta Umbeka
Ed with Introduction etc by M M Ganganatha
Jha M A, D Litt
Rs 0-12
- No 6—(Part II)—Ditto Ditto Rs 0-12
- No 7 (Part I)—The Yoginīhrdaya dipika by Anantananda Natha
being a Commentary on Yoginīhrdaya a part of
Vamakesvara Tantra
Ed with Introduction etc by Gopinath Kaviraj, M A
Rs. 1-8
- No 7—(Part II) Ditto Ditto Rs 1-4
- No 8—The Kavyadakini, by Gangananda Kavindra
Ed. with Introduction etc by Jagannatha Sastri Hoshing
Sahityopadhyaya
Rs 0-10

- No 9—(Part I)—The Bhakti Chandrika, a Commentary on Śāṇḍilya's Bhaktisūtras, by Narayana Tīrtha
Ed with a Prefatory Note by Gopinath Kaviraj, M.A.
Rs 0-15
- No 10—(Part I)—The Siddhantaratna, by Baladeva Vidyabhūṣana.
Ed with a Prefatory Note by Gopinath Kaviraj, M.A.
Rs 1-2
- No 10—(Part II)—Do Do Rs 2-12
- No 11—The Śrī Vidyā Ratna Sūtras, by Gaudapada, with a Commentary by Śaṅkararāya.
Ed with Introduction etc by Narayana Sastri Khiste Sahityacharya
Rs 0-9
- No 12 The Rasapradīpa by Prabhakara Bhaṭṭa
Ed with Introduction etc by Narayana Sastri Khiste Sahityacharya
Rs 1-2
- No 13 The Siddhasiddhanta Saṅgraha, by Balabhadra.
Ed with Introduction by Gopinath Kaviraj, M.A. Rs 0-14
- No 14—The Trivenikā by Āśadhara Bhaṭṭa
Ed with Introduction by Batukanatha Sarma Sahityopadhyaṃyā M.A. and Jagannatha Sastri Hoshing Sahityopadhyaṃyā
Rs 0-14
- No 15 (Part I)—The Tripurarahasya (Jñāna Khanda)
Ed with a Prefatory Note by Gopinath Kaviraj, M.A.
Rs 0-14
- No 15—(Part II)—Do Do Rs 2-4
- No 15 (Part III)—Do Do Rs 2-0
- No 15—(Part IV)—Do with Introduction, etc by Gopinath Kaviraj, M.A.
- No 16—The Kāvya Vilāsa by Chiraṅjīva Bhattacharya
Ed with Introduction etc by Batukanatha Sarma Sahityopadhyaṃyā, M.A. and Jagannatha Sastri Hoshing Sahityopadhyaṃyā
Rs 1-2
- No 17—The Nyāya Kalikā, by Bhaṭṭa Jayanta
Ed with Introduction by M.M. Gangānātha Jhā, M.A., D.Litt
Rs. 0-14

No 18-(Part I)-The Gorakṣa Siddhanta Saṅgraha

Ed with a Prefatory Note by Gopinath Kaviraj
M A Rs, 0-14

No 19-(Part I)-The Prakṛita Prakāśa by Vararuchi with the
Prakṛita Saṁjīvan by Vasantaraja and the
Subodhini by Sadananda

Ed with Prefatory note etc by Batuk Nath
Sarma M A and Baladeva Upadhyaya M A

Rs 2-4

No 19-(Part II) Ditto Ditto

Rs 2-12

No 19-(Part III) Introduction etc (In Preparation)

No 20 The Mansatattvaviveka by Viśvanatha Vyāyapāṇchanana
Bhattacharya

Edited with Introduction etc by P Jaṇannatha
Sastri Hoshing Sahityopadhyaya with a Foreword by Pandit
Gopi Nath Kaviraj M A Principal Government Sanskrit
College Benares

Rs 0 12

No 21-(Part I) The Vyāya Siddhanta Mala by Jayarama Vyāya
Pāṇchanana Bhattacharya

Edited with Introduction etc by Mangal Deva
Sastri M A D Phil (Oxon), Librarian Govt
Sanskrit Library Sarasvatī Bhavana Benares

Rs 1-2

No 21-(Part-II) Ditto Ditto

Rs 2 0

No 22-The Dharmaśūbandhī Ślokaśatardasī by Śrī Śeṣa Harṣa
with a Commentary by Rama Pandit

Edited with Introduction etc by Narayana Sastri
Khiste Sahityacharya Assistant Librarian Government
Sanskrit Library, Sarasvatī Bhavana Benares

Rs 1-0

No 23-Navaratrapradīpe by Nanda Pandit Dharmadhikari

Ed with Introduction etc by Vaijanatha Sastri Varakale
Dharmaśāstra-Sastri Sadholal Research Scholar, Sanskrit
College Benares with a Foreword by P Gopinath
Kaviraj M A, Principal Government Sanskrit College
Benares

Rs 2-0

No 24-The Śrī Ramatāpinjyopaniṣad with the Commentary called Ra
ma Kārikā in Parvatāpinj and Ānandanidhi in Uttarāpinj
by Ānandavāna

- Ed with Introduction etc by Anantarama Sastri Vetala Sahityopadhyaya Post-Acharya Scholar, Govt Sanskrit College, Benares with a Foreword by Pandit Gopi Natha Kaviraja, M. A. Principal, Government Sanskrit College, Benares Rs 3-12
- No 25 The Sapindyakalpalatika by Sadashivadeva alias Āpadeva with a commentary by Narayana Deva
 Edited with Introduction etc by Jagannatha Sastri Hosinga, Sahityopadhyaya, Sadholal Research Scholar, Govt Sanskrit College Benares Rs 1-4.
- No 26-The Mrgankalekha Natika by Visvanatha Deva Kavi.
 Edited with Introduction etc by Narayana Sastri Khiste Sahityacharya, Asst Librarian, Government Sanskrit Library, Benares Rs 1-0
- No 27 The Vidvachcharita Panchakam By Narayana Sastri Khiste, Sahityacharya Assistant Librarian, Govt Sanskrit College, Library Saraswati Bhavana, Benares With an Introduction by Gopinath Kaviraja, M. A., Principal, Govt. Sanskrit College, Benares Rs 2-0
- No 28-The Vrata Kosa by Jagannatha Sastri Hosinga Sahityopadhyaya, late Sadholal Research Scholar, Sanskrit College, Benares With a Foreword by Sri Gopinatha Kaviraja, M.A., Principal Govt Sanskrit College, Benares Rs 4-0
- No 29 The Vritti dipika By Mauni Sri Krsna Bhatta
 Edited with Introduction etc by Sri Gangadhar Sastri Bhadraraja, Professor Govt Sanskrit College, Benares. Rs 1-2
- No 30-The Padartha Mandanam By Sri Venidatta
 Edited with Introduction etc by Pandit Gopala Sastri Nene, Professor, Govt Sanskrit College, Benares Rs 0-14
- No 31 (Part I)-The Tantraratna by Partha Sarathi Misra.
 Edited by M. M. Dr Ganganatha Jha, M. A., D Litt, Vice-Chancellor, Allahabad University, Allahabad Rs 1 14
- No 32-The Tattvasara by Rakhaladasa Nyayaratna
 Edited with Introduction etc by Harihara Sastri, Benares Hindu University
- No. 33-The Nyaya Kaustubha (Part I) by Mahadeva Puntamkar.
 Edited with Introduction etc by Umesa Misra, M. A. Allahabad University, Allahabad.

- No. 34-(Part I) The Advaita Vidvatilakam by Sri Samarapungava
Dikṣita With a Commentary by Sri Dharmayya Dikṣita
Edited with Introduction, etc by Ganapati Lal Jha M A,
Sadholal Research Scholar, Govt Sanskrit Library, Benares
- No 35-The Dharma Vijaya Nataka by Bhudevya Sukla
Edited with Introduction etc, by Pandit Narayana Sastri
Khiste, Asst Librarian, Govt Sanskrit Library, Benares
- No 36-The Ananda Kanda Champu by Mitra Misra
Edited with a Foreword by Gopinath Kaviraj M A, by
Nanda Kishore Sahityacharya Research Scholar Sanskrit
College, Benares

THE PRINCESS OF WALES SARASVATI

BHAVANA STUDIES

Edited by

GOPINATH KAVIRAJ, M A

Vol I—

- (a) Studies in Hindu Law (1) its Evolution, by Ganganatha Jha
- (b) The View point of Nyaya Vaisesika Philosophy, by Gopinath Kaviraj
- (c) Nirmana Kaya by Gopinath Kaviraj Rs 1-12

Vol II—

- (a) Parasurama Misra alias Vani Rasala Raya by Gopinath Kaviraj
- (b) Index to Sabara's Bhasya by the late Col G A. Jacob
- (c) Studies in Hindu Law (2) —its sources by Ganganatha Jha
- (d) A New Bhakti Sutra, by Gopinath Kaviraj
- (e) The System of Chakras according to Goraksha natha, by Gopinath Kaviraj
- (f) Theism in Ancient India, by Gopinath Kaviraj
- (g) Hindu Poetics, by Batuknatha Sarma
- (h) A Seventeenth Century Astrolabe, by Padmakara Divvedi
- (i) Some aspects of Vira Saiva Philosophy, by Gopinath Kaviraj
- (j) Nyaya Kusumanjali (English Translation) by Gopinath Kaviraj
- (k) The Definition of Poetry, by Narayana Sastri Khista.
- (l) Sondala Upadhyaya, by Gopinath Kaviraj Rs 5

Vol. III—

- (a) Index to Sabara's Bhasya, by the late Col. G A. Jacob.
- (b) Studies in Hindu Law (3) Judicial Procedure by Ganganatha Jha
- (c) Theism in Ancient India, by Gopinath Kaviraj
- (d) History and Bibliography of Nyaya Vaisesika Literature, by Gopinath Kaviraj
- (e) Naisadha and Sri Harsa by Nilakamala Bhattacharya.
- (f) Indian Dramaturgy by P N Patankar Rs 5

Vol IV—

- (a) Studies in Hindu Law (4) Judicial Procedure by Ganganatha Jha
- (b) History and Bibliography of Nyaya Vaisesika Literature, by Gopinath Kaviraj
- (c) Analysis of the Contents of the Rgveda-Pratisakhya, by Mangala Deva Sastri
- (d) Narayana's Ganita kaumudi, by Padmakara Divyedi
- (e) Food and Drink in the Ramayanic Age by Manmatha Natha Roy
- (f) Satharyavada Causality in Sankhya by Gopinath Kaviraj
- (g) Discipline by Consequences, by G L Sinha
- (h) History of the origin and expansion of the Aryans by A C Ganguly
- (i) Punishments in Ancient Indian Schools by G L Sinha Rs 5

Vol V—

- (a) Ancient Home of the Aryans and their migration to India by A C Ganguly
- (b) A Satrap Coin, by Shyamalal Mehr
- (c) An Estimate of the Civilisation of the Vanaras as depicted in the Ramayana by Manmatha Natha Roy
- (d) A Comparison of the Contents of the Rgveda Vajasaneya, Taittiriya & Atharvaveda Pratisakhya by Mangala Deva Sastri
- (e) Formal Training and the Ancient Indian Thought, by G L Sinha
- (f) History and Bibliography of Nyaya Vaisesika Literature by Gopinath Kaviraj
- (g) A Descriptive Index to the names in the Ramayana by Manmatha Natha Roy
- (h) Notes and Queries (1) Virgin Worship, by Gopinath Kaviraj Rs 5

Vol VI—

- (a) Index to Sabara's Ihasa by the late Col G A Jacob
- (b) Some Aspects of the History and Doctrines of the Nathas by Gopinath Kaviraj
- (c) An Index etc the Ramayana by Manmatha Natha Roy
- (d) Studies in Hindu Law by M. M. Ganganatha Jha
- (e) The Mimamsa manuscripts in the Govt Sanskrit Library (Benares), by Gopinatha Kaviraj
- (f) Notes and Queries by Gopinatha Kavira

Vol VII

- (a) Bhamaha and his Kavyalankara, by Batukanatha Sarma and Baladeva Upadhyaya
- (b) Some variants in the readings of the Vais esika Sutras, by Gopinatha Kaviraj
- (c) History and Bibliography of Nyaya Vais esika Literature, by Gopinatha Kaviraj
- (d) An attempt to arrive at the Correct meaning of some obscure Vedic words by Sitaram Joshi.
- (e) A comparison of the contents of the Rig Veda, Vajasaneya, Taittiriya and Atharva Veda (Chaturadhyayika) Pratis & khyas by Mangal Deva Shastri
- (f) An Index to the Ramayana by Manmatha Nath Roy
- (g) An Index to Sabara's Bhasya by the late Col J A Jacob
- (h) Gleanings from the Tantras by Gopinatha Kaviraj
- (i) The date of Madhusudana Saraswati, by Gopinatha Kaviraj
- (j) Descriptive notes on Sanskrit Manuscripts, by Gopinatha Kaviraj
- (k) A note on the meaning of the term Parardha, by Uma, a Misra

Vol VIII (In progress)

- (a) Indian Philosophy by Taraknath Sanyal
- (b) An Index to the Ramayana by Manmatha Nath Roy
- (c) Index to Sabara's Bhasya by the late Col J A Jacob

To be had of

The Superintendent

Government Press, U. P.,
Allahabad